

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛІ

МАТЕРІАЛИ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ НАУКОВЦІВ, СТУДЕНТІВ ТА
АСПІРАНТІВ

«НАУКОВИЙ ПОГЛЯД МОЛОДІ: КЛЮЧОВІ
ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ЕТАПУ
РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВІТЧИЗНЯНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА»

13 листопада 2025 року

м.Київ

Рекомендовано Вченою радою юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 3 від 27 листопада 2025 р.)

Редакційна колегія:

Арсентьєва О.С., проф., к.ю.н.
Шаповалова О.В., проф., д.ю.н.
Івчук Ю. Ю., проф., д.ю.н.
Котова Л. В., проф., к.ю.н.
Татаренко Г.В., проф., к.ю.н.
Гриценко Г.М., доц., к.ю.н.

Науковий погляд молоді: ключові питання сучасного етапу реформування системи вітчизняного законодавства: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції науковців, студентів та аспірантів. м. Київ, 13 листопада 2025 р. / За ред. проф. Івчук Ю.Ю. Київ: вид-во Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля 2025. 241 с.

Мета конференції - обговорення актуальних проблем сучасності, розвиток світогляду студентської молоді у правовій науці, її ціннісних орієнтацій та активної громадянської позиції в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України.

Друкується в авторській редакції

УДК 340
© Східноукраїнський
національний університет ім.
В. Даля, 2025 р.

СЕКЦІЯ

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

PROBLEMATICS OF LABOUR AND SOCIAL RIGHTS IN THE CULTURAL AND CREATIVE SECTOR

Sereda O.Hr.,

Doctor of Law, Professor,

Head of the Department of Labor Law

Yaroslav Mudriy National Law University

Shapovalova K.R.,

PhD candidate University of Zurich,

4th year Doctoral Program of the Faculty of Law

Digital Society Initiative Member

'Status of the artist' and its introduction in labour law is a tool for accessing minimum labour and social rights in the culture and creative sectors. This status is justified against the backdrop of fragmented regulation and increased risks of violations in the context of digitalisation and the use of AI systems. Considering selected typical violations (unpaid internships, misclassification, 'hidden' time, weak collective rights, AI-driven abuses), key legislative interventions are proposed that are consistent with the economic logic of correcting market inequalities.

Keywords: *cultural and creative sector, labour violations, working time, artificial intelligence.*

The cultural and creative sectors (hereinafter – CCS) exhibit distinctive features that depart from the general labour market, such as a combination of unstable and unpredictable career trajectories; a heterogeneity of occupations frequently performed under atypical forms of work; and mixed contractual arrangements, including combinations of labour- and civil-law contracts and self-employment, i.e. 30-50% [1, p. 54-55] of professionals work mainly outside employment contracts). This configuration complicates the legal determination of 'subordination', impedes the exercise of collective labour rights, hinders the recording of working time, and weakens guarantees of remuneration [1, p. 26-56]. Unlike other sectors, these are structural rather than incidental features of

the CCS, which helps to explain the high incidence of labour- and social-rights violations. Sector-specific legal instruments are therefore required to secure the effective realisation of decent work within the CCS.

Labour markets in the CCS are subject to general labour-law regulation and, in economic terms, are governed by standard mechanisms – supply and demand, marginal productivity, monopsony power, information asymmetries, and externalities – all of which remain applicable. Nevertheless, treating this baseline applicability as dispositive dulls regulatory sensitivity and can be invoked to rationalise non-intervention on the mistaken premise that no further measures are required. In practice, workers and undertakings in the CCS operate under distinctive conditions: project- and event-based cycles of varying duration with substantial, often ‘invisible’, preparation time; engagement with multiple employers and intermediaries; production of intangible outputs governed by intellectual-property rights and personality (including moral) rights; pronounced uncertainty as to demand and quality; platform-mediated work and algorithmic management; frequent intersections with competition law; and fragmented labour and social-protection frameworks. Taken together, these characteristics skew bargaining power against CCS workers and reinforce the local monopsony power of employers [2, p. 550]. Against this background, the risk of labour and economic exploitation increases and manifests in the following infringements: engagement without proper registration or declaration (undeclared work) [3, c. 159] and so-called ‘unpaid internships’ [4, c. 3]; systematic misclassification of employment status (use of civil-law contracts or registration as a sole proprietor in circumstances evidencing dependence, integration, and subordination); unrecorded or ‘hidden’ working time and unpaid overtime (e.g. rehearsals, preparation, travel, load-in/load-out (assembly/disassembly), and workshop activities), with documented instances of extreme schedules, e.g. exceeding 18 hours per day and economic dependence in the K-pop industry [5]; breaches of occupational safety and health obligations (inadequate breaks; hazardous staging and rehearsal conditions; sector-specific risks for dancers, musicians, and actors); discrimination in recruitment and casting, harassment (including sexual harassment), and violence; and interference with freedom of association and collective bargaining [6], alongside the chilling effects of competition-law constraints on collective action by solo self-employed persons [7, c. 155]. While none of these practices is novel to labour law, in the CCS they occur with a distinctive frequency, scale, and configuration.

In terms of digitalisation, the foregoing risks are compounded by additional abuses, including: algorithmic control and AI-enabled replication of a person’s voice or image without consent and fair compensation, even in the absence of complete similarity; expansion of the scope of tasks through increased productivity using AI without proportional remuneration; partial ‘replacement’ of CCS workers’ functions by AI systems, as well as complete replacement of certain professions (e.g. the emergence of ‘AI influencers’); dumping of fees in the platform-employment; exploitative practices

in online ecosystems (unpaid preparatory work; algorithmic barriers to market access); and the ‘normalisation’ of unpaid hours due to a lack of legal awareness and the rhetoric of ‘investing in experience’ [8]. Taken together, these dynamics exacerbate informational and contractual asymmetries, further decouple remuneration from actual labour input, and warrant sector-sensitive legal intervention in the context of digitalisation. These violations stem, in particular, from insufficient and inconsistent regulation of the CCS. The existing body of universal ILO standards only partially covers the real forms of employment in the CCS: since the second half of the 20th century, the ‘atypical’ nature of artists’ work (project-based, unstable income) has been noted, and therefore the need for legislative intervention. In response, isolated sectoral steps have been taken in recent years (e.g., the ILO input on the CCS [1, c. 23]), but these are mainly of a recommendatory nature and do not eliminate the fragmentation of regulation at the global level. At the national level, states choose disparate models: from special social insurance regimes (Künstlersozialkasse, Germany) [9] to the ‘Estatuto del Artista’ package, Spain) [10], which provides for the modernisation of labour relations in the CCS, i.e. the inclusion of technical and support staff in certain areas; adaptation of contractual regimes to intermittent work (the possibility of permanent and fixed-term contracts, specific ‘artistic’ fixed-term contracts), etc. Assessing the effectiveness of these regimes takes time: Künstlersozialkasse demonstrates the integration of the self-employed into social insurance, but has institutional limitations; the results of the Spanish package are still being formed. In Ukraine, sectoral legislation delineates the personal scope within the CCS (Law of Ukraine ‘On Professional Creative Workers...’ [11]; Law of Ukraine ‘On Culture’ [12]), but it does not effectively address common deviations in practice: the substitution of employment contracts with civil-law contracts, the use of ‘unpaid internships’, unrecorded working time, collective rights gaps, and digital-era risks.

Accordingly, ‘status of the artist’ should be recognised as a legal gateway to labour and social rights within the CCS, and should serve as the normative anchor for the sector’s specific labour-law adaptations. Its regulatory implications may be distilled into four core areas: (1) a presumption of an employment relationship, supported by an effective mechanism for reclassifying civil-law contracts that conceal employment; (2) a statutory definition of the status of ‘intern’, coupled with an express prohibition of unpaid internships; (3) comprehensive recording and remuneration of ‘hidden’ working time; and (4) correction of power asymmetries and digital risks through the extension of collective-bargaining coverage to ‘solo-self-employed’ persons, consistent with competition law, together with mandatory AI clauses in contracts.

Thus, a distinct ‘status of the artist’ will function as a sectoral legal gateway within the CCS, converting fragmented norms into practical opportunities for the realisation of labour and social

rights, both under classical labour relations and amid the challenges of digitalisation. This reconciles ‘decent work’ with the realities of CCS and minimises the scope for the exploitative practices.

List of references:

1. The Future of Work in the Arts and Entertainment Sector Report for the Technical Meeting on the Future of Work in the Arts and Entertainment sector. *International Labour Organization*. Geneva, 13–17 February 2023). 66 p.
2. Menger Pierre-Michel. Artistic Labor Markets and Careers. *Annual Review of Sociology*. 2003. № 25. P. 541-574.
3. Global Employment Trends for Youth 2022, Investing in transforming futures for young people. 295 p.
4. Global Dialogue Forum on Employment Relationships in the Media and Culture Sector. *International Labour Organization*. Geneva 14–15 May 2014. P. 1–3.
5. Chairin An. K-Pop Idols as Dependent Self-Employment Workers: Exploitation, Subordination, and Labor Protections. *The Journal of Arts Management Law and Society*. 2025. Vol. 55. P. 184–199.
6. Jurkowska-Gomułka, Agata & Piszcz, Anna, “Collective Agreements on Working Conditions of Solo Self-Employed Persons: Perspective of EU Competition Law,” *SSRN Working Paper*. 2024. P. 65–82.
7. Амелічева Л. П. Напрями вдосконалення законодавства про працю, що регулює трудові відносини, пов’язані з творчістю, в умовах дефіциту гідної праці. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 11. Ч. 1. С. 151–159.
8. Meher Nigar et al., Artificial intelligence and technological unemployment: Understanding trends, technology's adverse roles, and current mitigation guidelines, *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 2025. Vol. 11, No.3.
9. Bundesgesetz, Gesetz über die Sozialversicherung der selbständigen Künstler und Publizisten Kurztitel (Künstlersozialversicherungsgesetz, KSVG), Fundstellennachweis 8253-1, Erlassen am: 27. Juli 1981 (BGBl. I S. 705).
10. Kahale Carrillo D. T. La nueva regulación del Estatuto del Artista. Una visión comparada. Madrid. 2023. 180 p..
11. Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України від 07.10.1997 № 554/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1997, № 52, ст. 312.
12. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2011, № 24, ст. 168.

Обґрунтовано запровадження «статусу митця» у трудовому праві як інструменту доступу до мінімальних трудових і соціальних гарантій у культурному та креативному секторах на тлі фрагментарності регулювання та посилення ризиків порушень за умов цифровізації та використання систем ШІ. З урахуванням типових порушень (неоплачувані стажування, неправильна класифікація, «прихований» час, слабкі колективні права, алгоритмічні та ШІ-зумовлені зловживання) запропоновано чотири ключові законодавчі інтервенції, що узгоджуються з економічною логікою корекції ринкової несправедливості.

Ключові слова: культурно-креативний сектор, порушення у сфері праці, робочий час, штучний інтелект.

РОЗМИВАННЯ МЕЖ МІЖ ПІДЛЕГЛОЮ ТА САМОСТІЙНОЮ ПРАЦЕЮ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ СФЕРИ ДІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

*Луценко Олена Євгенівна ,
канд. юрид. наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

У тезах розглядається проблема адаптації трудового законодавства України до нових реалій ринку праці, що характеризуються поширенням нетипових форм зайнятості та розмиванням меж між підлеглою та самостійною працею. Аналізуються теоретичні та практичні аспекти застосування концепції квазіавтономії та пропонуються напрями реформування українського трудового законодавства з урахуванням європейських стандартів.

Ключові слова: сфера дії трудового права, нетипова зайнятість, нетипові трудові відносини, квазіавтономія, євроінтеграція.

Трансформації, що відбуваються на сучасному ринку праці під впливом глобалізаційних процесів, технологічного прогресу та диверсифікації форм зайнятості, актуалізують наукові дискусії адаптації системи трудового права до нових соціально-економічних реалій. Суттєве розширення та розвиток сегменту нетипових форм зайнятості, зокрема самозайнятості, дистанційної роботи та платформної зайнятості, також вимагає переосмислення традиційних

підходів до регулювання трудових правовідносин, що історично орієнтувалися на захист прав працівників у межах класичних трудових правовідносин. З огляду на це, виникає цілком об'єктивна наукова потреба у розробці концептуальних засад та практичних механізмів розширення сфери дії трудового права з метою забезпечення захисту трудових та соціальних прав осіб, залучених до нетипових форм зайнятості, в контексті євроінтеграційних процесів та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

У цьому аспекті, цінним джерелом для наукового аналізу та вироблення практичних рекомендацій є досвід багатьох європейських держав, у наукових колах яких вже тривалий час досліджується концепція «особистої праці» як можлива основа для розширення сфери дії трудового права, що передбачає застосування трудового законодавства до будь-якої особи, яка надає робочу силу іншій особі, за умови відсутності ведення бізнесу за свій рахунок.

Сучасна парадигма трудових відносин характеризується еволюцією, яка виходить за межі класичного поділу на підлеглу та самостійну працю, що зумовлено трансформаційними процесами в економіці, технологічним прогресом і глобалізацією. За цих умов традиційні механізми трудового права, орієнтовані на захист прав працівників за стандартними трудовими договорами, виявляються недостатньо ефективними для регулювання і захисту осіб, залучених до нетипових форм зайнятості. Це породжує проблему правової невизначеності та збільшення кількості незахищених працівників, особливо тих, хто перебуває у стані так званої «квазіавтономії» чи «квазіпідлеглості» (зокрема, йдеться про платформних працівників та фрілансерів), що вимагає переосмислення базових концепцій та інструментів трудового права.

Правова доктрина багатьох країн світу, зокрема в Європі, активно розробляє концепцію квазіавтономії для опису відносин, що поєднують елементи залежності та самостійності. Однак, застосування цієї концепції на практиці стикається з численними труднощами, зумовленими складністю визначення критеріїв, розмиванням меж між цивільно-правовими та трудовими відносинами, а також технологічними змінами, що впливають на характер праці та контроль за її виконанням. В умовах поширення цифрових платформ та використання штучного інтелекту розмежування підлеглої та самостійної праці стає ще більш проблематичним, вимагаючи від законодавця та правозастосовчих органів кардинально іншого підходу та розробки нових, гнучких інструментів регулювання.

Приміром, італійська правова система поки що не готова до повної імплементації концепції «особистої праці», що свідчить про необхідність виваженого та обережного підходу до адаптації іноземного досвіду в українському контексті. Аналіз судової практики Італії демонструє складність забезпечення ефективного захисту прав працівників у відносинах, що характеризуються значним ступенем автономії та відсутністю прямого підпорядкування, що вимагає розробки спеціальних механізмів контролю та правового захисту [1, с. 242].

В українському контексті проблема квазіавтономної та квазіпідлеглої праці набуває особливої гостроти, зважаючи на значний рівень тіньової економіки та трудової міграції. Тому виникає нагальна потреба у розробці концептуальних засад реформування трудового законодавства України, спрямованого на адаптацію до нових реалій ринку праці та забезпечення гідного захисту прав усіх працівників, незалежно від форми їх зайнятості. В процесі реформування слід врахувати можливість розширення дефініції поняття «працівник», запровадження спеціальних правил для регулювання нетипових трудових відносин, забезпечення рівного доступу до соціального захисту та посилення ролі профспілок у захисті прав працівників. Такий комплексний підхід дозволить створити правове поле, яке відповідатиме вимогам сучасного ринку праці та сприятиме економічному розвитку України в умовах євроінтеграції.

Ураховуючи викладене, для України ключовим завданням є розробка комплексної стратегії реформування трудового законодавства з урахуванням зарубіжного досвіду та особливостей національного контексту. Доцільним є проведення широкого наукового дискурсу щодо концептуальних засад розширення сфери дії трудового права щодо ефективних механізмів захисту прав працівників, залучених до нетипових форм зайнятості, включаючи питання колективного захисту та роль профспілок у новому правовому полі.

Список використаних джерел:

1. Gramano, E., & Gaudio, G. 'New trade union strategies for new forms of employment': Focus on Italy. *European Labour Law Journal*. 2019. № 10(3). P. 240-253. <https://doi.org/10.1177/2031952519870028>

The paper discusses the problem of adapting Ukrainian labor legislation to the new realities of the labor market, characterized by the spread of atypical forms of employment and the blurring of boundaries between subordinate and independent work. The theoretical and practical aspects of applying the concept of quasi-autonomy are analyzed, and directions for reforming Ukrainian labor legislation are proposed, taking into account European standards.

Keywords: *scope of labor law, atypical employment, atypical labor relations, quasi-autonomy, European integration.*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ КЕРІВНИКА ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З ОДНОРАЗОВИМ ГРУБИМ ПОРУШЕННЯМ ТРУДОВИХ ОBOB'ЯЗКІВ

Соловійов Олексій

к.ю.н, доцент, доцент кафедри трудового права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

У тезах розглянуто правову природу звільнення керівників підприємств, установ та організацій за одноразове грубе порушення трудових обов'язків відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 41 КЗпП України. Визначено коло працівників, до яких застосовується зазначена підстава, розкрито ознаки одноразовості та грубості порушення, проаналізовано вимоги до процедури звільнення. Проаналізована судова практика, яка, серед іншого, здійснює тлумачення поняття «одноразове грубе порушення», а також забезпечує баланс між інтересами роботодавця і гарантіями трудових прав керівників.

Ключові слова: *керівник, звільнення, розірвання трудового договору, грубе порушення трудових обов'язків, дисциплінарна відповідальність.*

Керівники підприємств, установ та організацій є особливим суб'єктом трудового права, оскільки наділені широкими управлінськими повноваженнями. Вони організовують діяльність трудового колективу, приймають стратегічні рішення, розпоряджаються виробничими ресурсами та несуть персональну відповідальність за результати діяльності підприємства. Такі владно-розпорядчі функції обумовлюють підвищений рівень відповідальності керівників, а отже, і особливі умови припинення трудових відносин із ними. Законодавець передбачає можливість розірвання трудового договору з керівником підприємства, установи, організації (а також з деякими іншими посадовими особами, визначеними законодавством про працю) у випадку одноразового грубого порушення трудових обов'язків. Ця підстава має виключний характер і застосовується лише до визначеного кола посадових осіб, чия діяльність прямо впливає на ефективність і репутацію підприємства. Особливе значення при цьому має судова практика, яка розкриває зміст понять «одноразовість» та «грубість» порушення і визначає межі дискреції роботодавця при ухваленні рішення про звільнення.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 41 КЗпП України трудовий договір може бути розірваний з ініціатив роботодавця у випадку одноразового грубого порушення трудових обов'язків керівником підприємства, установи, організації усіх форм власності (включаючи філії, представництва, відділення), його заступниками, головним бухгалтером, його заступниками, а

також службовими особами податкових і митних органів, яким присвоєно персональні або спеціальні звання, та службовими особами органів державного фінансового контролю й контролю за цінами [1]. Перелік цих працівників є вичерпним і не підлягає розширенню.

Підвищена відповідальність керівників обґрунтовується тим, що їхні дії можуть призвести до значних фінансових або репутаційних наслідків для підприємства. Одне необережне рішення може викликати порушення договірних зобов'язань, фінансові збитки або навіть підірив довіри до відповідного органу влади (у випадку звільнення посадових осіб державних органів). Тому законодавець встановлює спеціальний режим дисциплінарної відповідальності для осіб, які обіймають управлінські посади.

Пункт 1 ст. 41 КЗпП передбачає дві ключові ознаки: одноразовість і грубість порушення. Єдності у їх визначенні в законодавстві немає, тому критерії формуються у судовій практиці. Під «одноразовим» порушенням слід розуміти дію або бездіяльність, що відбулася одноразово – тобто мала обмежений у часі характер і не носила системного характеру. Якщо порушення має тривалий або повторюваний характер, воно може бути кваліфіковане за іншими підставами, передбаченими статтею 40 КЗпП.

Грубість порушення є оціночним поняттям та визначається за характером дії, обставинами її вчинення, наявністю вини та наслідками. Суд у кожному випадку оцінює, чи є проступок настільки серйозним, щоб виправдати рішення роботодавця розірвати трудових відносин. Зазвичай грубими вважають порушення, що призвели або могли призвести до значних фінансових збитків, шкоди авторитету установи, невиконання стратегічних управлінських рішень, порушення вимог законодавства або статуту підприємства.

Пленум Верховного Суду України у постанові № 9 від 06.11.1992 зазначив, що вирішуючи питання про грубість порушення, суди повинні враховувати ступінь вини працівника, характер порушення, його наслідки та наявність причинного зв'язку між дією керівника і негативними результатами [2]. Такий підхід дозволяє індивідуалізувати відповідальність і запобігти надмірно формальному застосуванню норми.

Звільнення за п. 1 ст. 41 КЗпП є дисциплінарним заходом і має здійснюватися з дотриманням вимог статей 147–149 КЗпП. Зокрема, дисциплінарне стягнення застосовується не пізніше одного місяця з дня виявлення проступку, не рахуючи часу відпустки або хвороби працівника, але не пізніше шести місяців з дня вчинення проступку. Перед застосуванням дисциплінарного стягнення роботодавець зобов'язаний витребувати у керівника письмові пояснення. Відсутність такого пояснення або ігнорування строків може бути підставою для поновлення на роботі за рішенням суду.

Рішення про звільнення приймається компетентним органом роботодавця та оформлюється наказом, в якому має бути чітко сформульоване конкретне одноразове грубе

порушення, що стало підставою звільнення. Недопустимо зазначати у наказі перелік численних недоліків чи узагальнені фрази про неналежне виконання обов'язків – такі формулювання в судовій практиці визнаються недостатніми для підтвердження підстави звільнення.

Судова практика відіграє ключову роль у тлумаченні положень п. 1 ст. 41 КЗпП. Зокрема, Верховний Суд неодноразово наголошував, що звільнення за одноразове грубе порушення трудових обов'язків є винятковим заходом. Так, у постанові від 17 липня 2019 р. у справі № 461/4863/16-ц Суд підкреслив, що для законності звільнення необхідно довести наявність одноразового проступку, який мав істотні наслідки для підприємства [3]. У постанові від 22 січня 2020 р. (справа № 607/25677/18) зазначено, що недотримання роботодавцем процедури, передбаченої статтями 148–149 КЗпП, є підставою для скасування наказу про звільнення, навіть якщо порушення мало місце [4].

У постанові від 9 квітня 2021 р. у справі № 489/3510/19 Верховний Суд звернув увагу, що звільнення на підставі п. 1 ч. 1 ст. 41 КЗпП України є можливим лише за умови доведення вини керівника та наявності причинного зв'язку між його діями та негативними наслідками. Акт перевірки, який містить лише загальні висновки щодо недоліків організації роботи, не може бути достатньою підставою для звільнення [5].

Важливою є також позиція Верховного Суду, викладена у постанові від 4 червня 2025 р. у справі № 57/13201/24. Суд зазначив, що строк застосування дисциплінарного стягнення обчислюється з дня, коли про порушення стало відомо роботодавцю, а не з дня складання акта службового розслідування [6]. Крім того, наявність у наказі додаткових характеристик роботи керівника не змінює кваліфікації проступку як одноразового, якщо конкретне порушення чітко визначено.

Підсумовуючи, зазначимо, що звільнення керівника за одноразове грубе порушення трудових обов'язків є складним правовим інститутом, що вимагає збалансованого підходу між інтересами підприємства та правами працівника. Основними умовами правомірності звільнення є доведеність факту одноразового порушення, наявність вини керівника, дотримання процедурних вимог та чітке документальне оформлення підстави. Судова практика підтверджує, що формальні або узагальнені твердження у наказах про звільнення призводять до їх скасування.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Закон від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-082>

2. Про практику розгляду судами трудових спорів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 1992 р. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92>
3. Постанова Верховного Суду від 17 липня 2019 р. у справі № 461/4863/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83335725>
4. Постанова Верховного Суду від 22 січня 2020 р. у справі № 607/25677/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87081930>
5. Постанова Верховного Суду від 9 квітня 2021 р. у справі № 489/3510/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96179529>
6. Мельник Я. Аспекти звільнення: як Верховний Суд формує трудову практику. *Юридична практика*. Публікація від 4.11.2025. URL: <https://pravo.ua/aspekty-zvylennia-iaak-verkhovnyi-sud-formuie-trudovu-praktyku/>

The theses examine the legal nature of dismissing executives of enterprises, institutions, and organizations for a single gross violation of labor duties under paragraph 1 of part 1 of Article 41 of the Labor Code of Ukraine. The categories of employees to whom this ground applies are defined, the features of “single” and “gross” violations are analyzed, and the procedural requirements for dismissal are outlined. Judicial practice is reviewed, which, among other things, interprets the concept of a “single gross violation” and ensures a balance between the employer’s interests and the labor rights guarantees of executives.

Keywords: *manager, dismissal, termination of employment contract, gross violation of labor duties, disciplinary liability.*

К ПИТАННЮ ЩОДО СТВОРЕННЯ РОБОЧИХ МІСЦЬ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Мехеда Владислав Дмитрович

канд. юрид. наук, заступник начальника кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Військового інституту танкових військ
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

В науковій публікації розглянуті актуальні питання зайнятості та працевлаштування ветеранів війни. Зроблено висновки щодо активізації наукових пошуків з метою розробки правових заходів стимулювання роботодавців для створення робочих місць для ветеранів.

Ключові слова: соціальний захист, зайнятість, працевлаштування, робоче місце, ветеран війни.

На сьогодні питання соціального захисту військовослужбовців набувають особливої актуальності, оскільки «...саме військові є основним гарантом національної безпеки та територіальної цілісності держави, тому забезпечення належного рівня їх соціальних прав та гарантій - це не лише обов'язок держави, а й чинник збереження боєздатності армії, морального духу та соціальної справедливості, тому правове забезпечення соціального захисту військовослужбовців в умовах воєнного стану стало однією з ключових сфер державної політики» [1, с.1].

Зайнятість військовослужбовців є одним із основних напрямів їх соціального захисту, оскільки включає в себе правовий механізм щодо створення робочих місць, підтримки зайнятості, перекваліфікації тощо. Наразі існує багата кількість військовослужбовців, звільнених (демобілізованих) з підстав, передбачених ст.26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [2], які потребують соціальної реінтеграції, одним із шляхів якої є успішне працевлаштування.

Слід зазначити, що у Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 року №1209-р (далі - Стратегія) [3] визначається, що «складна економічна ситуація, сучасний розвиток економіки та ринку праці в Україні, що зазнав надзвичайно великих втрат як фінансових, так і людських, у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, у поєднанні з яскраво вираженими упередженнями з боку роботодавців ускладнює для багатьох ветеранів/ветеранок пошук роботи, яка б мала поставити нові цілі в житті та допомогти адаптуватися до мирного життя». У Стратегії вказано, що заходи, які сьогодні вживаються для реінтеграції ветеранів/ветеранок в суспільство, є недостатніми; вони мають форму державних соціальних виплат і пільг, які органами державної влади, органами місцевого самоврядування, представниками громадянського суспільства, а також самими ветеранами/ветеранками вважаються застарілими та неефективними. Стратегія містить цілі та завдання у сфері забезпечення працевлаштування, а також показники досягнення цілей, а саме, спрощення механізмів доступу ветеранів/ветеранок до програм неформальної освіти, а також послуг, що надаються фахівцями, які працюють з молоддю та ветеранами/ветеранками, зокрема шляхом реалізації програми “Молодіжний працівник”; забезпечення доступу ветеранів/ветеранок до інформації про можливості професійного розвитку та перекваліфікації через спеціалізовані платформи та центри ветеранського розвитку; удосконалення стимулюючих механізмів підтримки роботодавців щодо працевлаштування ветеранів/ветеранок, зокрема тих, яким встановлено інвалідність внаслідок війни, членів сімей ветеранів/ветеранок.

Майже через рік, а саме, 23 жовтня 2025 року розпорядженням Кабінету Міністрів України №1163-р було схвалено Концепцію «Державної цільової програми “Ветеран. Робота” на 2026-2027 роки» [4], в якій визначено два варіанти розв’язання проблеми працевлаштування ветеранів війни, одним із яких передбачено внесення змін до законодавства з метою стимулювання підприємств до активного працевлаштування ветеранів війни, зокрема розроблення та впровадження певних преференцій, пільг для таких роботодавців. На думку розробників Стратегії, перевагами такого варіанта є: визначення чітких вимог і стимулів для підприємств, що сприятиме прискоренню працевлаштування ветеранів війни; скорочення бюрократичних бар’єрів для підприємств, що дасть змогу оперативніше впроваджувати ефективні практики та процедури працевлаштування зазначеної категорії осіб; у довгостроковій перспективі зміни до законодавства забезпечать системне зростання рівня працевлаштування ветеранів війни. До недоліків цього варіанту можна віднести те, що внесення змін до законодавства потребує значного часового ресурсу на розробку та ухвалення рішень, що може відтермінувати отримання результатів, особливо враховуючи актуальність проблеми; впровадження нових вимог до підприємств може бути ускладнене через додаткові витрати на організацію відповідних процесів.

При аналізі норм, що містяться в проектах законів України «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння працевлаштуванню учасників бойових дій та забезпечення їх економічної самостійності» (реєстр. №13180 від 17.04.2025) та «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки працевлаштування учасників бойових дій» (реєстр. №13180-1 від 01.05.2025), можна дійти висновку про те, що законодавці прагнуть покласти реалізацію механізму працевлаштування ветеранів на роботодавців.

Так, замість запровадження мотиваційних заходів щодо роботодавців з метою прийняття на роботу ветеранів, навпаки, в проектах міститься система санкцій. У зв’язку з цим слушною є думка президента Конфедерації роботодавців України О. Мірошниченка про те, що «...у парламенті пропонують, щоб бізнес шукав ветеранів працездатного віку, агітував їх працювати, пропонував їм роботу й навчання. Головний стимул - квота на робочі місця для захисників. Пропонується, щоб кожне підприємство, на якому працюють від 8 до 25 людей, було зобов’язане прийняти на роботу одного учасника бойових дій, а якщо в штаті понад 25 працівників, то кількість найнятих ветеранів має становити 4%. Якщо ж компанії не наймають потрібної кількості захисників, сплачуватимуть внесок до спеціального фонду, по суті — штраф...Змушувати бізнес розшукувати ветеранів, агітувати їх працювати і найняти через систему штрафів - малоефективний захід» [5]. Фахівці з питань стратегій та методології управління персоналом зазначають, що «...українському бізнесу важливо чітко заявити: компанії готові брати участь у розв’язанні ветеранського питання, але через стимули, а не через

примус. Серед пропозицій, які обговорюють, - податкові пільги за добровільне працевлаштування певного відсотка ветеранів, спрощення процедур через цифрові сервіси ("Дія", держреєстри), зниження ЄСВ для ветеранів у перші місяці праці тощо» [6].

Таким чином, запровадження реальних мотиваційних механізмів замість фіскального «тягаря» має стати дійсно ефективним і в майбутньому надасть високі економічні показники.

Отже, виходячи з викладеного вище, можна зробити висновок про те, що створення ефективного та дійового правового механізму процесу реінтеграції ветеранів в цивільне життя є одним із ключових завдань державної політики в сфері зайнятості та працевлаштування. На нашу думку, слід активізувати наукові пошуки з метою розробки правових заходів стимулювання роботодавців для створення робочих місць для ветеранів.

Список використаних джерел:

1. Наньєва, М. І. Соціальний захист військовослужбовців: актуальні питання сьогодення. *Академічні візії*. 2025. № (41). С.1-10.

2. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

3. Стратегія ветеранської політики на період до 2030 року: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 р. №1209-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.10.2025).

4. Концепція Державної цільової програми "Ветеран. Робота" на 2026-2027 роки: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України 23.10.2025 р. №1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.10.2025).

5. Мірошніченко О. Квоти і стипендії для працевлаштування ветеранів: задумки й реалії. URL: <https://employers.org.ua/news/id2735> (дата звернення: 30.10.2025).

6. Громова А. Нове стратегічне завдання для українського бізнесу - створити дієвий механізм для ефективного працевлаштування ветеранів. URL: <https://delo.ua/business/nove-strategicne-zavdannya-dlya-ukrayinskogo-biznesu-stvoriti-dijevii-mexanizm-dlya-efektivnogo-pracevlastuvannya-veteraniv-452564/> (дата звернення: 30.10.2025).

The scientific publication examines current issues of employment and employment of war veterans. Conclusions are drawn regarding the intensification of scientific research in order to develop legal measures to stimulate employers to create jobs for veterans.

Keywords. *social protection, employment, job placement, workplace, war veteran.*

ФАХІВЕЦЬ ІЗ СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ПІДХОДІВ ДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ¹

Кохан Вероніка

канд. юрид. наук, старший дослідник,

завідувач відділу правового регулювання

структурно-технологічного розвитку економіки

Науково-дослідного інституту правового забезпечення

інноваційного розвитку НАПрН України

У тезах розглянуто правові аспекти запровадження нової професії – фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Проаналізовано суперечності між чинним професійним стандартом і проектом закону щодо визначення правового статусу таких фахівців, окреслено потребу у вдосконаленні трудового законодавства для належного правового регулювання їх діяльності.

Ключові слова: *фахівець із супроводу ветеранів, правовий статус, трудове право, професійний стандарт, законодавче врегулювання.*

Сучасні трансформації українського суспільства, зумовлені війною та масштабною демобілізацією військовослужбовців, актуалізують проблему належного соціального та правового супроводу ветеранів. Інституціоналізація нової професії – фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб – є відповіддю держави на потребу у фахових кадрах, здатних забезпечити комплексний захист прав і законних інтересів цієї категорії громадян.

Правове закріплення професії фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб здійснюється нині професійним стандартом, затвердженим наказом Міністерства у справах ветеранів України № 508 від 31.12.2024 року [1], Постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» № 881 від 02.08.2024 [2]. Принагідно зазначимо, що на розгляді Верховної Ради України знаходиться проект Закону України № 14014 від 05.09.2025 року «Про фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» [3], яким пропонується встановити організаційно-правові засади діяльності фахівців із супроводу ветеранів та демобілізованих осіб.

¹ Робота присвячена пам'яті члена-кореспондента НАПрН України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Олега Миколайовича Ярошенко (1973-2025).

Метою наукової роботи є аналіз правового забезпечення професії фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, визначення її місця у системі трудового права України, виявлення викликів, що постають у правовій сфері при впровадженні нової професії.

Виникнення і правова фіксація професії фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб викликає питання щодо її місця у системі професій і трудового права загалом.

Аналіз норм проєкта Закону України № 14014 від 05.09.2025 року «Про фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» [3] свідчить, що пропонується закріпити нову форму організації діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб – як самозайнятих осіб, що, на думку авторів законопроєкту, сприятиме розвитку цієї професії та побудові ефективної системи супроводу ветеранів війни.

Водночас розглядуваний Проєкт закону не відповідає чинному Професійному стандарту у частині визнання фахівців з супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб самозайнятими особами, що провокує у майбутньому юридичні колізії застосування його норм. У Професійному стандарті фахівець з супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб визнається працівником, про що свідчить включення цієї професії до Національного класифікатору України ДК 003:2010 «Класифікатор професій» [1]. Статус фахівця з супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб у проєкті Закону України «Про фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» № 14014 від 05.09.2025 року визначений таким чином, що залишається питання про правовий статус: чи є фахівець працівником органів місцевого самоврядування, чи він матиме особливий статус із елементами публічної служби [3].

Отже, на етапі запровадження правового забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб вже виявлено проблему у визначенні та тлумаченні їх правового статусу. Нормативно-правові акти, які регламентують професійну діяльність цієї категорії осіб, встановлюють різні підходи до нього.

Так, Професійний стандарт фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб 2024 року [1] визначає цю професію як найману працю, яка відповідно регулюється нормами трудового законодавства. Натомість проєкт Закону України «Про фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» № 14014 від 05.09.2025 року [3] пропонує іншу модель: закріплення статусу фахівця як самозайнятої особи, яка здійснює діяльність на договірних засадах. Це фактично виводить таких фахівців за межі традиційних трудових відносин і відповідно за межі класичного законодавства про працю.

Водночас, певні положення проєкту Закону України «Про фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» № 14014 від 05.09.2025 року є суперечливими.

Наприклад, у статті 10 проекту закону [3] згадується «договір про надання послуг фахівцем із супроводу». Ця конструкція передбачає, що відносини між замовником (державою або громадою) і фахівцем здійснюватимуться на договірній основі, що ближче до сервісної моделі, ніж до класичного трудового договору з органом влади.

У статті 9 законопроекту передбачається, що фахівці із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб мають бути зареєстровані в Єдиному державному реєстрі, і там же містяться положення про дисциплінарні стягнення та реєстрацію таких стягнень у реєстрі [3]. Така фіксація дисциплінарної відповідальності та реєстрації іноді характерна для посадовців чи службовців (особливо у публічній службі) – хоча сама наявність реєстру не обов'язково означає статус публічної служби.

Проект закону передбачає, що фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб самостійно обиратиме місце розташування свого робочого місця (наприклад, у ветеранських центрах) [3], що передбачає, що він не обов'язково працюватиме в органі місцевої влади як штатний працівник. Такий підхід дає аргумент проти однозначного визнання за фахівцем із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб статусу посадовця.

Отже, як бачимо, існує необхідність уніфікувати підхід до визначення правового статусу і гармонізувати законодавчу базу, щоб уникнути подвійного тлумачення статусу фахівців з супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб та забезпечити належний рівень правового захисту як самих працівників, так і ветеранів, яких вони супроводжують.

Підсумовуючи сказане, нова професія є вагомим інструментом державної політики у сфері соціально-правового захисту ветеранів, проте її правовий статус потребує уточнення в системі трудового права. Необхідне законодавче врегулювання трудових відносин фахівців: форма трудового договору, гарантії, компенсації, механізми захисту. Інституціоналізація фахівця із супроводу ветеранів війни відкриває новий напрям у розвитку трудового права України, що потребує подальших наукових досліджень і законодавчих рішень.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження професійного стандарту «Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» : наказ Міністерства у справах ветеранів України від 31 груд. 2024 р. № 508. URL: <https://mva.gov.ua/pro-zatverdzhennya-profesiynogo-standartu-fahivets-iz-suprovodu-veteraniv-viyni-ta-demobilizovanih-osib>
2. Про забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 2 серп. 2024 р. № 881. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-p>

3. Проект Закону України «Про фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» № 14014 від 5 верес. 2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57246>

The theses examine the legal aspects of introducing a new profession — the specialist in support of war veterans and demobilized persons. The paper analyzes the inconsistencies between the current professional standard and the draft law regarding the legal status of such specialists and highlights the need to improve labor legislation for proper legal regulation of their activities.

Keywords: *veterans support specialist, legal status, labor law, professional standard, legislative regulation.*

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОЧОГО ЧАСУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ: ПОШУК БАЛАНСУ МІЖ РОБОТОЮ ТА ОСОБИСТИМ ЖИТТЯМ

Ткаченко Владислав,
доктор філософії права,
докторант кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

У роботі розглянуто особливості гнучких режимів робочого часу в контексті забезпечення балансу між професійною діяльністю та особистим життям працівників у країнах Європейського Союзу. На основі аналізу зарубіжних досліджень узагальнено результати порівняльних оцінок різних моделей робочого часу, зокрема орієнтованих на інтереси компанії та працівника.

Ключові слова: *баланс робота–життя; трудові відносини; гендерні відмінності; задоволеність працею; європейський досвід.*

В умовах трансформації ринку праці та зростання ролі людського капіталу питання організації робочого часу й забезпечення оптимального балансу між професійною діяльністю та особистим життям набувають особливої наукової та практичної значущості. Гнучкість робочого часу розглядається як один із ключових чинників підвищення продуктивності праці, зниження рівня професійного вигорання та формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективах. Водночас вона є важливим елементом політики зайнятості, спрямованої на узгодження інтересів роботодавців і працівників.

Сучасні зарубіжні дослідження акцентують увагу на порівняльному аналізі різних режимів робочого часу в європейських країнах, що дозволяє простежити вплив соціально-економічних, гендерних та культурних чинників на задоволеність працівників умовами праці. Результати таких досліджень свідчать про існування тісного взаємозв'язку між гнучкістю робочого часу, рівнем соціального забезпечення та відчуттям балансу між роботою й особистим життям.

Багато зарубіжних досліджень висвітлюють порівняльний аналіз в Європі, розглядаючи декілька режимів робочого часу одночасно, деякі особливо пов'язані з двома недавніми порівняльними дослідженнями, які проаналізували гнучкість робочого часу і баланс роботи та особистого життя в Європі. *Chung i Tijdens* проаналізували гнучкості робочого часу в європейських компаніях та зафіксували практику застосування гнучкого робочого часу на рівні компанії, визначивши режими роботи «орієнтовані на компанію» та «орієнтовані на працівника» [1, с. 1430].

Встановлено, що відсоток задоволеності робочим часом і балансом між роботою та особистим життям становить 95%, однак основні причини незадоволеності робочим часом були виявлені за класифікацією країн із режимом високого рівня соціального забезпечення та за статтю.

Існували статистично значущі відмінності в задоволеності балансом між роботою та особистим життям і робочим часом залежно від статі, професії, тривалості роботи та класифікації країни за режимом соціального забезпечення. Основними причинами незадоволення робочим часом є надмірна тривалість робочого дня (48,7%), позмінна робота (27,9%) та неможливість вплинути на графік роботи (28,3%). Відсоток жінок, які заявили, що незадоволені надмірною тривалістю робочого часу, був вищим, ніж серед чоловіків, у країнах континентальної Європи (54,69%), південно-європейські (51,01%) та північної Європи (45,75%). В іншому випадку невдоволення нездатністю вплинути на графік роботи було вищим серед чоловіків, за винятком країн Південної Європи, ніж незадоволення позмінною роботою, за винятком англосаксонських країн [3, с. 166].

Дослідження, які описували баланс роботи та особистого життя в Європейському Союзі, виявили вищі відсотки задоволеності балансом між роботою та особистим життям (приблизно 80%), ніж цифри, які були отримані в інших країнах (74,5%). Крім того, *Lunau* та інші зарубіжні вчені виявили вищу задоволеність балансом між роботою та особистим життям серед жінок у скандинавських країнах (10,8. %) і нижчу задоволеність у країнах Південної Європи (23,5 %), і у країнах ЄС із подібною класифікацією характеристик добробуту.

Зарубіжні дослідники також довели, що зв'язок між задоволеністю робочим часом і балансом між роботою та особистим життям був нижчим у самозайнятих, у тих, хто має тимчасовий контракт, а також у тих, хто працює неповний робочий день. Така ж картина спостерігалася у працівників у період народження першої дитини та у період опіки над людьми похилого віку. Тоді як попередні

дослідження описували гірший стан здоров'я серед самозайнятих осіб і вищі ризики конфлікту між роботою та сім'єю через вимоги роботи [4, с. 582].

Часова та просторова гнучкість формують складний зв'язок із балансом між роботою та особистим життям; утім, гнучкий не означає «сімейний», адже деякі гнучкі схеми роботи обумовлюються насамперед інтересами роботодавців у сприянні ефективному використанню людської праці. Інші ж схеми можуть бути започатковані через зацікавленість працівників у покращенні балансу між роботою та іншими сферами життя [5, с. 390]. На практиці важко точно визначити, до якої категорії відноситься схема робочого часу, хоча природа гнучкої схеми показує, хто є основним бенефіціаром, хоча теоретично, а іноді й на практиці, вигоду можуть отримати як окремий працівник, так і роботодавець.

Незважаючи на те, що дослідження балансу між роботою та особистим життям закордоном наразі мають затребуваність, існують суттєві відмінності в концепціях і показниках. Незалежно від реалізованих концепцій чи заходів, все ж деякі універсальні тенденції зберігаються. Більш ранні дослідження зв'язків між параметрами робочого часу показують, що довгий робочий тиждень, «несоціальний» робочий час і високий темп робочого часу, як правило, мають негативні наслідки, а от автономія робочого часу позитивно впливає на сприйняття працівниками балансу між роботою та іншими сферами життя [6, с. 120].

Проведений аналіз зарубіжних досліджень засвідчує, що гнучкість робочого часу є одним із ключових факторів, які визначають рівень задоволеності працівників та ефективність їхньої професійної діяльності. У більшості європейських країн спостерігається тісний взаємозв'язок між формами організації робочого часу, соціально-економічними умовами та відчуттям балансу між роботою і особистим життям. Встановлено, що високий рівень соціального забезпечення та розвинені політики гнучкої зайнятості сприяють зростанню задоволеності працівників і зниженню ризиків професійного виснаження.

Разом із тим, незважаючи на високі показники задоволеності умовами праці, у країнах Європейського Союзу зберігаються проблеми, пов'язані з надмірною тривалістю робочого дня, позмінною роботою та обмеженою автономією у плануванні графіка. Ці чинники суттєво впливають на гендерні відмінності у сприйнятті балансу між роботою та особистим життям, особливо серед жінок.

Гнучкість робочого часу та просторові особливості праці утворюють складну систему взаємозв'язків, у якій інтереси роботодавця і працівника не завжди збігаються. Важливо враховувати, що не всі гнучкі моделі роботи сприяють покращенню балансу між професійною та особистою сферами — деякі з них покликані насамперед підвищити ефективність використання робочого ресурсу. Тому необхідним є подальше дослідження інституційних і

культурних чинників, які визначають характер взаємодії між гнучкістю робочого часу, соціальним середовищем та індивідуальним добробутом працівників.

Формування ефективної системи організації робочого часу має базуватися на поєднанні інтересів роботодавців і працівників, забезпеченні рівних можливостей для різних соціальних груп та впровадженні політик, спрямованих на досягнення сталого балансу між роботою та особистим життям.

Список використаних джерел:

1. H. Chung, K. Tijdens. Working time flexibility components and working time regimes in Europe: using company-level data across 21 countries . The International Journal of Human Resource Management. 2013. P. 1418 - 1434.
2. D. Gallie, H. Russell. Work-family conflict and working conditions in Western Europe. *Social Indicators Research*. 2009. P. 445 - 467.
3. N. Matilla-Santander, C. Lidón-Moyano, A. González-Marrón, K. Bunch, J. Carlos Martín-Sánchez, J. M. Martínez-Sánchez. Attitudes toward working conditions: are European Union workers satisfied with their working hours and work-life balance? *Gaceta Sanitaria*. 2019. P. 162-168. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0213911117302698>
4. A. Annink, L. den Dulk, B. Steijn. Work and family conflict among employees and the self-employed across Europe. *Soc Indic Res*. 2016. P. 571-593.
5. Green F. Demanding Work. The Paradox of Job Quality in the Affluent Economy. *Princeton and Oxford: Princeton University Press*. 2006. URL: https://www.researchgate.net/publication/37153116_Demanding_Work_The_Paradox_of_Job_Quality_in_the_Affluent_Economy
6. Bianchi S. Milkie M. Work and family research in the first decade of the 21st century. *Journal of Marriage and the Family*. 2010. № 72. P. 705 - 725.

This study explores the specific features of flexible working time arrangements in the context of promoting work-life balance among employees in European Union countries. Drawing on a comprehensive analysis of international research, the paper synthesizes findings from comparative evaluations of various working time models, including those prioritizing organizational interests as well as employee needs.

Keywords: *work-life balance; employment relations; gender disparities; job satisfaction; European experience.*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ У ДОБУ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

*Пунтус Дмитро,
доктор філософії права,
докторант кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

У статті розглянуто вплив цифровізації на розвиток ринку праці та проблеми правового забезпечення соціального захисту працівників у нових формах зайнятості, зокрема платформній. Проаналізовано позиції МОП щодо гарантій для працівників цифрових платформ і запропоновано створення спеціальних соціальних фондів як механізму забезпечення рівного доступу до соціальних гарантій.

Ключові слова: *цифровізація, ринок праці, платформна зайнятість, соціальний захист.*

Цифровізація має на меті розширити можливості реалізації права на працю, знизити бюджетне навантаження, пов'язане з безробіттям, підвищити мобільність робочої сили, забезпечити кращий захист персональних даних, удосконалити процес підбору кадрів, враховувати економічні та медичні ризики виконання трудових обов'язків, а також мінімізувати людські помилки й прояви дискримінації. У комплексі ці чинники сприяють гармонійному розвитку ринку праці та соціально-економічному зростанню. Водночас відсутність чіткого й послідовного правового регулювання може спричинити протилежні наслідки. Нинішнє законодавство не забезпечує належної реакції на виклики цифровізації через наявні прогалини та фрагментарність у системі захисту працівників.

На окрему увагу заслуговує питання соціального захисту працівників, залучених до платформної зайнятості. Цифрова трудова платформа – онлайн-об'єкт або ринок, що працює на основі цифрових технологій (включно з використанням мобільних додатків, систем ШІ, тощо), якими володіє та/або керує підприємство(а) чи окрема особа, сприяючи узгодженню між попитом і пропозицією робочої сили, яку надає працівник через цю платформу (платформа для пошуку та посередництва) або яку він виконує на цій платформі (як засіб виконання) [1, с. 5]. Питанням гарантій, зокрема соціальних, для працівників на цифрових платформах послідовно приділялась увага МОП. Так, у звіті МОП за 2015 рік про майбутнє праці згадується зростання нестандартних форм зайнятості, включаючи платформну зайнятість. У 2017 році було опубліковано звіт «Цифрові трудові платформи та майбутнє праці», в якому розглядалися питання, що стосуються соціальних гарантій та трудових прав загалом

(наприклад, справедлива заробітна плата). У 2021 році МОП опублікувала звіт «Світові перспективи зайнятості та соціального забезпечення: роль цифрових трудових платформ у трансформації світу праці» [2]. Найбільш формалізованим кроком стало прийняття рішення про необхідність ухвалення Конвенції МОП щодо питань платформної зайнятості у червні 2025 року [3].

Враховуючи проблемні питання соціального захисту, вважаємо, що платформні працівники можуть отримати доступ до соціального забезпечення через створення спеціальних соціальних фондів для працівників з нестандартною зайнятістю. Це забезпечить доступ до таких соціальних гарантій, як пенсійне забезпечення, медичне страхування, а також виплати під час тимчасової непрацездатності (Конвенція МОП № 102), що є важливим з огляду на те, що: 1) для значної частини працівників цифрових платформ є основним джерелом доходу; 2) за відсутності соціального захисту вони ризикують опинитися у складному фінансовому становищі в разі хвороби, нещасного випадку чи втрати роботи; 3) наявність соціального захисту підвищує мотивацію та лояльність працівників; 4) соціальний захист сприяє зменшенню соціальної нерівності і запобігає виникненню соціальної напруги; 5) належні гарантії убезпечують від експлуатації вразливі групи працівників.

Отже, цифровізація ринку праці є невідворотним етапом розвитку сучасного суспільства, що відкриває нові можливості для реалізації трудових прав і підвищення ефективності зайнятості. Водночас її впровадження потребує системного правового та інституційного підґрунтя, яке б забезпечувало належний рівень соціального захисту всіх учасників трудових відносин, зокрема тих, хто залучений до платформної зайнятості. Створення спеціальних соціальних фондів для працівників із нестандартними формами зайнятості могло б стати дієвим механізмом забезпечення рівного доступу до соціальних гарантій, передбачених міжнародними стандартами. Це сприятиме не лише підвищенню соціальної стабільності та захищеності працівників, а й формуванню справедливого, конкурентоспроможного та стійкого ринку праці в умовах цифрової трансформації.

Список використаних джерел:

1. Огляд Європейського агентства з безпеки та гігієни праці (EU-OSHA): «Цифрова платформна праця та охорона праці» від 15.06.2021 р. URL: <https://osha.europa.eu/en/publications/digital-platform-work-and-occupational-safety-and-health-review>
2. Звіт МОП: «Світові перспективи зайнятості та соціального забезпечення 2021: роль цифрових трудових платформ у трансформації світу праці» від 21.06.2021 р. URL: <https://webapps.ilo.org/digitalguides/en-gb/story/world-employment-social-outlook-2021>.

3. Резолюція МОП: «Гідна праця в економіці платформ»: затверджена на 113 сесії Міжнародної конференції праці від 13.06.2025 р. URL: <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/multilateral-system/ilc/ILC113/texts-adopted/lang--en/index.htm>.

The article examines the impact of digitalization on the development of the labor market and the legal challenges of ensuring social protection for workers engaged in new forms of employment, particularly platform-based work. The positions of the International Labour Organization (ILO) regarding guarantees for digital platform workers are analyzed, and the establishment of specialized social funds is proposed as a mechanism to ensure equitable access to social protection guarantees.

Keywords: digitalization, labor market, platform employment, social protection.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДУРОЧНИХ РОБІТ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ, ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Гнесний Дмитро,

аспірант кафедри трудового права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

У роботі проаналізовано правове регулювання надурочних робіт в Україні в умовах воєнного стану та пов'язані з цим проблеми захисту трудових прав. Розглянуто питання обліку фактично відпрацьованого часу, цифровізації контролю та компенсації за роботу понад норму. На основі порівняльного аналізу практик Німеччини, Франції та Польщі запропоновано шляхи вдосконалення українського законодавства, зокрема впровадження цифрового обліку та уніфікації правил компенсації.

Ключові слова: правове регулювання праці, роботи понад встановлену тривалість робочого дня, облік робочого часу, євроінтеграція, оплата праці.

Правове регулювання надурочних робіт, тобто робіт, що виконуються понад встановлену тривалість робочого дня, одночасно є фундаментальною складовою системи охорони трудових прав та механізмом забезпечення балансу між виробничими потребами роботодавців і конституційних прав працівників на відпочинок, безпечні умови роботи та гідну оплату праці. Зазначений інститут трудового права спрямований на гарантування справедливої компенсації за додаткове навантаження, дотримання імперативних меж допустимого робочого часу та

забезпечення належного відновлення психофізіологічного стану працівників. Надурочні роботи, як виняткова форма організації трудового процесу, допускаються виключно за наявності законодавчо визначених підстав та повинні супроводжуватися чітким обліком фактично відпрацьованого часу з обов'язковою компенсацією у підвищеному розмірі.

В Україні нормативне регулювання надурочних робіт закріплено у Кодексі законів про працю України, який визначає вичерпний перелік виняткових обставин для залучення працівників до роботи понад встановлену норму. До таких підстав, зокрема, належать необхідність проведення робіт для оборони країни, відвернення громадського або стихійного лиха, виробничої аварії і негайного усунення їх наслідків, а також виконання інших невідкладних, наперед непередбачених робіт [1]. Законодавство, у свою чергу, також покладає на роботодавця обов'язок вести достовірний облік надурочних робіт і гарантувати їх оплату у подвійному розмірі. Ці норми формують правову основу для належного захисту інтересів працівників, проте існуюча практика недобросовісного уникнення грошової компенсації та недостатній контроль за виконанням імперативних норм потребує перегляду задля уніфікації підходів та уникнення зловживань з боку роботодавців.

Введення воєнного стану зумовило суттєву трансформацію трудових правовідносин в Україні, що було зумовлено необхідністю забезпечення безперервного функціонування об'єктів критичної інфраструктури та підтримки обороноздатності держави. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» як спеціальний нормативно-правовий акт, запровадив тимчасові корективи, дозволивши збільшувати нормальну тривалість робочого часу до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури [2]. Попри це, законодавець зберіг принцип винятковості залучення до надурочних робіт та імперативність процедури їх оплати, наголошуючи, що будь-яке навантаження понад встановлені законом норми вимагає відповідного матеріального відшкодування.

Застосування нових норм в умовах воєнного стану породило низку правових та практичних проблем. Насамперед, ускладнився механізм державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, оскільки органи контролю обмежені у ресурсах та доступі до підприємств, що знаходяться у зонах бойових дій або мають стратегічне значення. Це створює передумови для порушень трудових прав, коли формальні підстави для залучення до надурочних робіт не документуються належним чином, а фактично відпрацьований час не фіксується у табелях обліку. Відсутність належної фіксації юридичних фактів виконання роботи понад норму ускладнює доказування у трудових спорах та позбавляє працівників гарантованої компенсації. Особливої гостроти набуває питання розмежування збільшеної

тривалості робочого часу та власне надурочних робіт, що вимагає чіткої правової кваліфікації кожної відпрацьованої години понад встановлений ліміт.

Іншою системною проблемою є недостатній рівень цифровізації обліку робочого часу. Переважне використання паперових носіїв на українських підприємствах не забезпечує належної прозорості та дозволяє коригувати дані "заднім числом", що є неприпустимим в умовах, коли компенсація має здійснюватися виключно у грошовій формі. Воєнний стан лише загострив цю проблему, оскільки пріоритет безпекових заходів часто призводить до нехтування процедурними аспектами оформлення трудових відносин.

Аналіз законодавства країн Європейського Союзу, гармонізованого відповідно до Директиви 2003/88/ЄС, демонструє існування більш жорстких та деталізованих механізмів регулювання робочого часу, які можуть слугувати моделлю для вдосконалення українського законодавства [3].

У Федеративній Республіці Німеччині, Закон про робочий час (Arbeitszeitgesetz) встановлює суворі вимоги до документування робочого часу. Згідно з §16 цього закону, роботодавець зобов'язаний фіксувати час, що перевищує встановлену законом денну норму, і зберігати ці записи протягом двох років [4]. Такий підхід забезпечує доказову базу для державних органів контролю та мінімізує можливості для маніпуляцій з боку роботодавців. Важливою особливістю німецької моделі є значна роль тарифних угод та колективних договорів, які можуть встановлювати специфічні умови компенсації та гнучкі графіки роботи, але виключно в межах, дозволених законом, забезпечуючи високий рівень соціального діалогу.

Французька правова модель, закріплена у Трудовому кодексі (Code du travail), вирізняється детальною регламентацією лімітів надурочних робіт. Законодавство встановлює річний ліміт надурочних годин, перевищення якого вимагає не лише підвищеної оплати, але й обов'язкового надання компенсаційного відпочинку [5]. Французький законодавець також активно використовує інститут колективних договорів для адаптації загальних норм до потреб конкретних галузей, що дозволяє знаходити баланс між економічними інтересами підприємств та правами найманих працівників.

У Польщі Трудовий кодекс (Kodeks pracy) чітко визначає, що надурочна робота допустима лише у разі необхідності проведення рятувальних операцій або через особливі потреби роботодавця [6]. Польське законодавство встановлює річний ліміт надурочних годин та передбачає диференційовану систему доплат (50% або 100% надбавки до заробітної плати) залежно від часу виконання робіт, зокрема у нічний час або у вихідні дні. Такий підхід забезпечує прозорість нарахування компенсацій та стимулює роботодавців до раціонального планування робочого часу.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що правове регулювання надурочних робіт в Україні потребує системного оновлення з урахуванням викликів воєнного часу та євроінтеграційного вектору розвитку. Забезпечення ефективного захисту трудових прав вимагає переходу до виключно грошової форми компенсації за роботу понад встановлену тривалість робочого дня, впровадження обов'язкового цифрового обліку робочого часу та посилення ролі договірного регулювання трудових відносин. Імплементация практик країн Європейського Союзу дозволить побудувати прозору систему, яка гарантуватиме справедливий винагорода працівникам за підвищене навантаження та сприятиме збереженню трудового потенціалу держави в умовах триваючої збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 20.11.2025 р.)
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 20.11.2025 р.)
3. Директива 2003/88/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про організацію робочого часу» від 04.11.2003. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003L0088> (дата звернення: 20.11.2025 р.)
4. Arbeitszeitgesetz vom 6. Juni 1994 (BGBl. I S.1170). Bundesgesetzblatt I, 1994. № 39. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/arbzgg/> (дата звернення: 20.11.2025 р.)
5. Code du travail (France). Legifrance, 2025. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006072050 (дата звернення: 20.11.2025 р.)
6. Kodeks pracy z dnia 26 czerwca 1974 r. (Dz.U. 1974 Nr 24 poz. 141). Dziennik Ustaw, 1974, № 24, poz. 141. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19740240141> (дата звернення: 20.11.2025 р.)

The study analyzes the legal regulation of overtime work in Ukraine under martial law and the associated issues of protecting labor rights. It examines the recording of actual working hours, the digitalization of labor control, and compensation for work beyond standard hours. Based on a comparative analysis of practices in Germany, France, and Poland, the paper proposes ways to improve Ukrainian legislation, including the implementation of digital timekeeping and the unification of compensation rules.

Keywords: legal regulation of labor, work beyond the established working day duration, working time accounting, European integration, remuneration.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ «ЗЕЛЕНИХ» РОБОЧИХ МІСЦЬ В УМОВАХ ЕКОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

Бодрухіна Катерина,

здобувачка третього (освітнього-наукового) рівня вищої освіти

спеціальності D8 «Право» кафедри

публічного та приватного права СНУ ім. В. Даля

У роботі проаналізовано вплив екологічної модернізації та «зеленого» переходу на трансформацію трудових відносин і визначено «зелені» робочі місця як поєднання екологічного ефекту та стандартів гідної праці. Наголошено на необхідності нормативної імплементації принципу справедливого переходу та вдосконалення українського трудового законодавства з урахуванням міжнародних стандартів МОП і Європейського Зеленого курсу.

Ключові слова: *зелені робочі місця, гідна праця, справедливий перехід, зелена економіка.*

Сучасна екологічна модернізація виробництва вимагає переосмислення трудових відносин. Перехід до стійкої «зеленої» економіки передбачає поєднання економічного розвитку з охороною довкілля.

В цих умовах правове забезпечення розвитку «зелених» робочих місць набуває особливої актуальності, оскільки необхідно створити належні правові механізми, що стимулюватимуть створення таких робочих місць і одночасно гарантуватимуть збереження трудових прав працівників у процесі «зеленого» переходу.

«Зелені» робочі місця (green jobs) – це концепція, що виникла на перетині екологічної політики та сфери праці в рамках прагнення до сталого розвитку. Найбільш авторитетне визначення було сформульовано Міжнародною організацією праці (МОП) спільно з Програмою ООН з довкілля (ЮНЕП) та іншими партнерами у межах Ініціативи «Green Jobs». Згідно з цим підходом, «зеленими» вважаються робочі місця, які по-перше, безпосередньо сприяють зниженню негативного впливу на навколишнє середовище (на рівні підприємств, секторів або економіки загалом) – через скорочення споживання енергії та ресурсів, зменшення викидів і відходів, запобігання забрудненню, а також шляхом збереження або відновлення екосистем. По-друге, принципово важливою ознакою є відповідність критеріям гідної праці (decent work) [1]. МОП неодноразово зазначала, що гідна праця є невід’ємною складовою визначення зелених робочих місць, оскільки тільки високоякісні робочі місця здатні забезпечити стійкий довгостроковий розвиток. Це означає, що «зелені» робочі місця мають

бути якісними та продуктивними, забезпечувати достойну заробітну плату, безпечні умови праці, стабільність зайнятості, можливості кар'єрного зростання та дотримання трудових прав.

Поява концепції «зелених» робочих місць змінює традиційну парадигму трудового права і політики зайнятості, вводячи екологічний вимір у сферу праці. Історично трудове законодавство концентрувалось переважно на питаннях умов праці, оплати, зайнятості, соціального захисту тощо, майже не враховуючи екологічних аспектів виробництва. Проте сьогодні, коли сталий розвиток вимагає одночасного досягнення економічних, соціальних і екологічних цілей, виникає потреба узгодження політики у сфері праці з цілями екологічної сталості.

«Зелені» робочі місця можна розглядати як складову права на гідні та безпечні умови праці в контексті сталого розвитку. Стаття 43 Конституції України гарантує кожному право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом мінімальної, та на захист від незаконного звільнення. Умови праці, безпечні для здоров'я, традиційно стосувалися внутрішніх факторів (небезпечні виробничі фактори, охорона праці). Нині ж до цього додається зовнішній фактор – право працівників на безпечне для довкілля виробниче середовище. Хоча це право поки прямо не закріплене, його сутність впливає з конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст.50 Конституції).

Міжнародна спільнота усвідомила необхідність включення соціально-трудоного виміру в екологічні перетворення. Ця ідея втілювалась у концепції «справедливого переходу» (just transition) – комплексного підходу, що полягає в забезпеченні гідних робочих місць і засобів до існування для працівників та громад у процесі екологічної трансформації економіки. Одним з ключових міжнародних стандартів у цій сфері є «Керівництво МОП щодо справедливого переходу до екологічно стійких економік і суспільств для всіх» 2013 року, яке стало авторитетним орієнтиром для урядів, сформулювавши дев'ять ключових напрямів політики для забезпечення справедливого переходу (серед них, у тому числі зайнятість, створення робочих місць, соціальний захист, права працівників тощо).

На рівні Європейського Союзу питання «зелених» робочих місць та справедливого переходу також отримали значний розвиток у контексті Європейського Зеленого курсу (European Green Deal) – стратегії ЄС щодо досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року.

Для України впровадження «зелених» робочих місць особливо актуальне у контексті післявоєнної відбудови та євроінтеграції. Аналітичні оцінки показують, що «зелена» відбудова України може створити додатково 4,2 млн робочих місць у ключових секторах економіки [2]. У жовтні 2025 року розпочато роботу над Дорожньою картою розвитку зеленого ринку праці, обговорення якої залучило широке коло державних органів, роботодавців, науковців та

громадськості [3]. Сподіваємось, що цей процес перейме кращі міжнародні практики, про які йшлося вище.

Зважаючи на проаналізований міжнародний досвід та вітчизняні ініціативи, вважаємо за доцільне сформулювати наступні пропозиції щодо удосконалення вітчизняного трудового законодавства та дотичних нормативно-правових актів з метою підтримки розвитку «зелених» робочих місць і забезпечення справедливого переходу:

1) закріпити на законодавчому рівні визначення та принципи «зелених» робочих місць шляхом доповнення Закону України «Про зайнятість населення» або Закону «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики» відповідним визначенням, яке повинно ґрунтуватися на критеріях, розроблених МОП та відповідати вимогам гідної праці. Чітке правове визначення допоможе інтегрувати концепцію справедливого переходу у практику діяльності центрів зайнятості, органів влади і роботодавців;

2) інтегрувати принцип «справедливого переходу» у трудове законодавство та нормативно-правові акти, що регулюють реструктуризацію галузей (наприклад, включення розділів щодо забезпечення зайнятості та соціального захисту працівників при розробці положень Стратегії вугільної трансформації, Національного плану дій з енергетики і клімату тощо). Доцільним також видається закріпити принципи стійкого розвитку і справедливого переходу у загальних засадах трудового законодавства в оновленому Трудовому кодексі;

3) внести зміни до чинного трудового законодавства та законодавства про охорону праці у контексті трудових гарантій працівників. Хоча базові трудові права універсальні та поширюються також на «зелені» роботи, деякі уточнення були б корисними. Наприклад, можна доповнити чинний КЗпП України нормою, що при масових звільненнях з екологічних причин роботодавець зобов'язаний спільно з державною службою зайнятості розробити план працевлаштування або навчання вивільнюваних працівників (це було б імплементацією директивного підходу справедливого переходу). У частині охорони праці перспективним є оновлення Закону «Про охорону праці» шляхом закріплення вимоги оцінювати екологічні ризики для працівників (наприклад, вплив забрудненого довкілля на умови праці, поводження із вторинною сировиною тощо).

Запропоновані кроки узгоджуються з основними міжнародними рекомендаціями та зобов'язаннями України. Їх реалізація сприятиме тому, що економічна трансформація і перехід до «зеленої» зайнятості стануть взаємопов'язаними і взаємопідсилюючими процесами для досягнення сталого розвитку.

Таким чином, екологічна модернізація виробництва актуалізує інтеграцію екологічного виміру у сферу трудових відносин та формує нову парадигму трудового права, у якій «зелені»

робочі місця мають одночасно сприяти захисту довкілля та відповідати стандартам гідної праці.

Для України розвиток «зеленого» ринку праці є стратегічно важливим у контексті післявоєнної відбудови й євроінтеграції, однак ключовою перешкодою залишається відсутність нормативно закріпленого визначення та принципів «зелених» робочих місць і «справедливого переходу» у вітчизняному трудовому законодавстві. Запропоновані зміни до КЗпП України, законів про зайнятість та охорону праці, а також включення відповідних принципів до оновленого Трудового кодексу створять необхідні правові механізми для збалансованого, соціально орієнтованого «зеленого» переходу.

Список використаних джерел:

1. International Labour Organization. (2023). *Green Jobs and Just Transition Policy Readiness Assessment in the Energy Sector in Indonesia*. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40ed_emp/%40emp_ent/documents/publication/wcms_888170.pdfhttps://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40ed_emp/%40emp_ent/documents/publication/wcms_888170.pdf
2. “Зелена” післявоєнна відбудова України може створити понад 4,2 мільйона робочих місць. *Manifesto for a new Ukraine and a new world*. URL: <https://surl.li/dlijef> (дата звернення: 02.11.2025).
3. В Україні формується новий “зелений” ринок праці – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України – офіційний сайт*. URL: <https://mepr.gov.ua/v-ukrayini-formuyetsya-novyj-zelenyj-rynok-pratsi/#:~:text=Днями%20відбувся%20круглий%20стіл%20«Зелені,установ,%20а%20також%20громадського%20сектору> (дата звернення: 02.11.2025).

The theses examine the impact of ecological modernization and the green transition on labor relations, defining green jobs as a combination of environmental benefits and decent work standards. The study emphasizes the need to incorporate the just transition principle into Ukrainian labor legislation, aligning it with ILO standards and the European Green Deal.

Keywords: green jobs, decent work, just transition, green economy.

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ У КОНТЕКСТІ ЗВОРОТНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Нестеренко Дмитро,

аспірант кафедри трудового права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

У роботі досліджується розвиток механізмів реалізації трудових прав у контексті глобалізації, цифрової трансформації та впливу сучасних соціально-економічних викликів. Розкривається значення міжнародних стандартів МОП для забезпечення рівних і справедливих умов праці, а також аналізуються суперечності між соціальними гарантіями та принципами конкурентного ринку. Автор підкреслює необхідність збалансованого підходу, який поєднує захист прав працівників із гнучкістю роботодавців.

Ключові слова: *право на працю, соціальна справедливість, антидискримінаційна політика, глобальні виклики.*

Розвиток механізмів реалізації трудових прав має ґрунтуватися на комплексному підході, що враховує сучасні соціальні, економічні та технологічні зміни й спрямований на забезпечення рівних і справедливих умов праці для всіх працівників. Впровадження міжнародних стандартів створює підґрунтя для інноваційного захисту трудових прав, сприяючи застосуванню найкращих світових практик і гармонізації національного законодавства з процесами глобалізації та цифровізації ринку праці. До таких стандартів належать: Конвенція МОП № 100 «Про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності» [1]; Конвенція МОП № 111 «Про дискримінацію в галузі праці та занять» [2]; Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156 [3]. Незважаючи на існування численних правових інструментів, які забороняють дискримінацію на робочому місці, чинні нормативні акти часто не враховують належним чином реальні ризики.

Існує невирішена суперечність між соціальними правами та принципами формування конкурентного ринку. Сьогодні в Україні спостерігається кризова ситуація щодо подальшого розвитку права на працю. Наприклад, високий рівень безробіття змушує осіб погоджуватися вимушено на «будь-яку» роботу, що відкриває роботодавцям надмірну кількість кандидатів на посаду. Це створює можливості для зловживання у сфері визначення умов праці та потребує застосування активних заходів з боку трудового права для подолання таких зловживань. Одночасно у світі триває технологічний бум у сфері ІІІ та інших інноваційних досягнень, що

також позначається на праві на працю: на кількості робочих місць, заміні працівників штучним інтелектом, функціональному навантаженні працівників, тривалості робочого дня, актуальності обраної спеціальності тощо.

Забезпечення стабільності зайнятості та захист від необґрунтованого звільнення є необхідними для гарантування соціального захисту працівників. Водночас такі гарантії можуть знижувати гнучкість роботодавця у швидкому реагуванні на зміни ринкової кон'юнктури, що своєю чергою здатне впливати на конкурентоспроможність і ефективність діяльності підприємства. В другу чергу, існує суперечність між принципом рівності у доступі до праці та впровадженням механізмів переважного права, таких як квоти для певних соціально вразливих категорій. Хоча ці заходи спрямовані на забезпечення соціальної справедливості та підтримку окремих груп населення, вони можуть викликати невдоволення інших учасників ринку праці, які відчують обмеження своїх прав і можливостей, іноді навіть стикаючись із явищем зворотної дискримінації. Отже, ефективне вирішення цих конфліктів вимагає збалансованого підходу, який би інтегрував як соціальні, так і економічні інтереси сторін трудових відносин. Лише за таких умов переважне право може функціонувати як дієвий елемент механізму реалізації права на працю, сприяючи стабільності та розвитку конкурентного ринку праці.

У 2025 році на одному з підприємств США стався резонансний випадок: двоє працівників, які належать до ЛГБТ-спільноти, отримали просування по службі, тоді як інша співробітниця, яка не належить до соціально вразливих груп, її понизили у посаді [4]. Працівниця, яка стабільно виконувала свої обов'язки, вважала це рішення несправедливим і звернулася до суду. У США діє політика, спрямована на запобігання дискримінації, а також на уникнення так званої «зворотної дискримінації» – ситуації, коли підтримка соціально вразливих груп призводить до обмеження прав кандидатів із більшості. Цей випадок (*Ames v. Ohio Dept. of Youth Servs*) ілюструє складність пошуку балансу між соціальною справедливістю, підтримкою вразливих груп і економічною ефективністю бізнесу. Вказаний приклад є показовим для України, яка формує підходи до антидискримінаційних норм, адже соціальна справедливість – це не лише підтримка вразливих груп, але й забезпечення справедливості для всіх, включно з працівниками, що не належать до вразливих груп, зокрема, для підтримки конкурентного ринку праці.

Розвиток механізмів реалізації трудових прав у сучасних умовах потребує комплексного, збалансованого підходу, який би враховував соціальні, економічні та технологічні виклики. Ефективна система захисту трудових прав має ґрунтуватися на поєднанні міжнародних стандартів, національних правових механізмів і гнучких інструментів реагування на зміни ринку праці. Особливого значення набуває забезпечення балансу між соціальною

справедливістю та економічною ефективністю, що дозволяє одночасно захищати права вразливих груп і гарантувати рівні можливості для всіх працівників. Такий підхід сприятиме формуванню справедливого, конкурентного та стабільного ринку праці, адаптованого до умов глобалізації та цифрової трансформації.

Список використаних джерел:

1. Конвенція МОП № 100 «Про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності» від 29.06.1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002#Text
2. Конвенція МОП № 156: «Про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками» від 23.06.1981 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_010#Text
3. Конвенція МОП № 111 «Про дискримінацію в галузі праці та занять» від 25.06.1958. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161#Text.
4. Mayer Brown. US Supreme Court Clarifies Standard in Reverse Discrimination Cases. Client Update. 06.06.2025. URL: <https://www.mayerbrown.com/en/insights/publications/2025/06/us-supreme-court-clarifies-standard-in-reverse-discrimination-cases>

The article examines the development of mechanisms for the implementation of labor rights in the context of globalization, digital transformation, and the impact of contemporary socio-economic challenges. The significance of ILO international standards in ensuring equal and fair working conditions is revealed, and contradictions between social guarantees and the principles of a competitive market are analyzed. The author emphasizes the necessity of a balanced approach that combines the protection of workers' rights with the flexibility of employers.

Keywords: right to work, social justice, anti-discrimination policy, global challenges.

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ У РЕГУЛЮВАННІ
ОПЛАТИ ПРАЦІ ПРОКУРОРІВ**

Солдатов Олександр,

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої
освіти кафедри публічного та приватного права СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: **Розовський Борис Григорович**, д.ю.н.,
професор кафедри публічного та приватного права СНУ ім. В. Даля*

Досліджено законодавчі ініціативи щодо створення передумов для підвищення розміру прожиткового мінімуму у вигляді запровадження базової (орудної) величини. Констатовано, що встановлення запропонованих кількісних критеріїв для базової (орудної) величини щодо визначення розмірів посадових окладів прокурорів та працівників окремих правоохоронних

органів порушують справедливий баланс та мають бути рівнозначними. Зроблено висновок, що законодавчі ініціативи є важливими для подальшої інтеграції України до європейської спільноти, проте потребують корегування.

Ключові слова: *прожитковий мінімум, посадовий оклад прокурора, прокуратура, справедливість, євроінтеграція.*

На сьогоднішній день заробітна плата прокурорів залежить від розміру прожиткового мінімуму, який в свою чергу регулюється державою, в тому числі і з огляду на стан економіки. У розвинених країнах мінімальна заробітна плата фактично виконує роль прожиткового мінімуму (в цьому її основна функція) тоді, як в Україні протягом останніх кількох років такий зв'язок відсутній [1, с. 72]. Прожитковий мінімум визначається як вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [2]. В умовах воєнного стану виробнича спроможність знижується, а державний бюджет України здебільшого орієнтований на фінансування Збройних сил України та відновлення критичної інфраструктури, яка зазнає щоденних руйнувань внаслідок ворожих атак. Внаслідок військової агресії стан економіки України погіршується, а значна кількість працездатного населення мігрує за кордон, що не може не впливати на розмір прожиткового мінімуму в державі.

11 липня 2025 року народними депутатами України на розгляд Верховної Ради України внесено проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення передумов для підвищення розміру прожиткового мінімуму», реєстраційний № 13466 (далі – законопроект № 13466) [3]. Ініціатори внесення зазначеного законопроекту декларують, що його реалізація має забезпечити конституційне право громадян на достатній життєвий рівень шляхом підвищення прожиткового мінімуму до його фактичного рівня, і як наслідок покращити якість надання соціальної підтримки населенню.

Дійсно, на даний час у встановленому підході до визначення прожиткового мінімуму існує певна кількість проблем, які безперечно впливають на гідний та справедливий рівень життя людини. Основою для обчислення посадових окладів прокурорів є як раз встановлений на певний період розмір прожиткового мінімуму, який щороку подається Кабінетом Міністрів України у проєктах Державного бюджету України, який з 2021 року обмежується Законами України «Про Державний бюджет України». У законопроекті № 13466 запропоновано внести зміни, зокрема, у ч. 3 ст. 81 Закону України «Про прокуратуру» та абзац перший викласти в такій редакції: «Посадовий оклад прокурора окружної прокуратури становить 15,2 базових

(орудних) величин для визначення розмірів посадових окладів» [3]. Положення вказаного законопроекту шляхом запровадження нової базової (орудної) величини для визначення розмірів посадових окладів кардинально змінюють підходи до встановлення їх розмірів як прокурорів, так і працівників установ, закладів та організацій бюджетної сфери. При цьому, Кабінету Міністрів України доручається забезпечити розрахунок розміру базової (орудної) величини для визначення розмірів посадових окладів та її встановлення в проекті закону про Державний бюджет України на 2026 рік.

На думку авторів прийняття законопроекту дозволить припинити використання прожиткового мінімуму у якості розрахункової одиниці розмірів посадових окладів і зарплат; створити умови для покращення рівня матеріального забезпечення найвразливіших категорій населення країни. Пропоновані законодавчі зміни з усунення залежності зарплат працівників бюджетної сфери і державних органів від прожиткового мінімуму та впровадження пов'язаних із цим реформ сприятимуть реальному зростанню прожиткового мінімуму як державного соціального стандарту відповідно до стану економіки і створенню передумов для підвищення базового соціального стандарту до його фактичного рівня [4]. Проте вважаємо, що законопроект № 13466 попри наявність позитивних тенденцій до необхідності зміни підходу у визначенні розміру посадових окладів працівників бюджетної сфери, зокрема і прокурорів, має певні недоліки.

З огляду на європейські принципи зазначений законопроект не враховує прозорі, обґрунтовані та соціально орієнтовані кроки до визначення стандартів оплати праці прокурорів. Нажаль, його ініціатори не висвітлили жодних підходів щодо порядку та критеріїв визначення базової (орудної) величини, що є ключовими факторами для розуміння її природи та функціонального обґрунтування впровадження у систему вдосконалення соціального стандарту життя людини. В Україні діє принцип верховенства права, який вимагає чіткості, зрозумілості та передбачуваності правових норм. Зазначена невизначеність створює ризик порушення балансу рівності при визначенні її кількісного показника. З 1 січня 2026 року пропонується забезпечити розрахунок розміру базової (орудної) величини для визначення розмірів посадових окладів та її встановлення у розмірі, не меншому за 3470 гривень. Однак, жодних запобіжників з приводу можливих ризиків відсутності механізму з перегляду розмірів посадових окладів прокурорів на майбутні періоди, і як наслідок не збільшення їх заробітних оплат в умовах зростання економічних показників, не передбачено. На відміну від прожиткового мінімуму, який не може знижуватися, гарантії того, що за поданням Кабінету Міністрів України в майбутньому розмір базової (орудної) величини для визначення розмірів посадових окладів прокурорів не знизиться, відсутні. При такій ситуації можуть бути порушені принципи стабільності, справедливості та прогнозованості умов оплати праці

прокурорів, що може призвести до негативних наслідків, пов'язаних з проявом корупційних ризиків, відтоку кадрів, зниження привабливості роботи в органах прокуратури України тощо.

Разом з цим, на наш погляд, законопроект № 13466 містить ознаки порушення справедливого балансу встановлення розміру базових (орудних) величин для визначення розмірів посадових окладів для прокурорів та працівників окремих правоохоронних органів. Так, пропонується встановити посадовий оклад прокурора окружної прокуратури у 15,2 базових (орудних) величин для визначення розмірів посадових окладів, тоді як для детектива Національного антикорупційного бюро України – 16,6, а для слідчого, дізнавача, оперуповноваженого органу Державного бюро розслідувань – 17,5. Проте, не зрозумілим є підхід щодо встановлення саме таких кількісних критеріїв базової (орудної) величини для зазначених посад, адже він є явно не справедливим. Вважаємо, що розрахована базова (орудна) величина для визначення розмірів посадових окладів для зазначених органів має бути рівнозначною. Окреслені законодавчі зміни мають бути прозорими та зрозумілими для суспільства, а завуальований розрахунок базової (орудної) величини ставить під сумнів ефективність створення передумов для покращення якості надання соціальної підтримки населенню та забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень.

Безперечно, зазначені законодавчі ініціативи є важливими для подальшої інтеграції України до європейської спільноти, проте потребують корегування з метою формування основи для незалежності та професійності прокурорів. Порушення ж балансу справедливості між запропонованими кількісними показниками базових (орудних) величин для визначення розмірів окладів для прокурорів та працівників окремих правоохоронних органів не є реальним інструментом очікуваних змін.

Список використаних джерел:

1. Коваль М. І., Грибовська Ю. М., Скиба Г. І. Аналітичний огляд та шляхи удосконалення державного регулювання мінімальної заробітної плати й прожиткового мінімуму в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки*. 2022. Вип. 1 (64). С. 72–83.
2. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 38. Ст. 348.
3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення передумов для підвищення розміру прожиткового мінімуму. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56750> (дата звернення 30.10.2025).
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення передумов для підвищення розміру

прожиткового мінімуму. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/dfd60442-2c10-4b2d-82d4-4cf469489f5e (дата звернення 31.10.2025).

Legislative initiatives to create prerequisites for increasing the size of the subsistence minimum in the form of introducing a basic (tool) value were studied. It was found that the establishment of the proposed quantitative criteria for the basic (tool) value for determining the size of the official salaries of prosecutors and employees of individual law enforcement agencies violates a fair balance and should be equivalent. It was concluded that legislative initiatives are important for the further integration of Ukraine into the European community, but require adjustment in order to form the basis for the independence and professionalism of prosecutors.

Keywords: *subsistence minimum, prosecutor's official salary, prosecutor's office, justice, European integration.*

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВОГО ПРАВА

Циганчук Максим

*аспірант кафедри соціального права
юридичного факультету*

Львівського національного університету імені Івана Франка

У тезах досліджується питання класифікації суб'єктів трудового права залежно від критеріїв їх діяльності, ролі у трудових відносинах, часової тривалості та рівня функціонування. Автор пропонує власний підхід до розмежування постійних і тимчасових суб'єктів трудового права та визначає їх приклади відповідно до чинного законодавства України.

Ключові слова: *суб'єкти трудового права, класифікація, трудові відносини, соціальний діалог.*

У науці трудового права одним із питань, якому в дослідженнях надано недостатньо уваги, стосується класифікації суб'єктів трудового права.

Деякі вчені вважають за можливе здійснити класифікацію суб'єктів трудового права, застосувавши критерій функціонального зв'язку і відповідно до нього поділити суб'єктів на дві групи: базові (системоутворюючі) та допоміжні [6, с. 110].

Дещо схожий підхід використано під час поділу суб'єктів залежно від ролі, яку вони відіграють у відносинах, урегульованих трудовим правом. За вказаним критерієм суб'єкти поділяються на основні та неосновні [5, с. 62].

Класифікацію суб'єктів трудового права можна здійснити за такими критеріями як належністю до сфери відносин, які регулюються трудовим правом,

за часовим критерієм їх діяльності, залежно від рівнів діяльності.

За належністю до сфери трудових відносин суб'єкти трудового права поділяються на суб'єктів індивідуальних та колективних трудових відносин.

До суб'єктів індивідуальних трудових відносин належать працівник та роботодавець. Прикладом суб'єктів колективних трудових відносин можуть бути Національна тристороння соціально-економічна рада, примирні комісії, трудові арбітражі, Національна служба посередництва і примирення, профспілки, роботодавці, організації роботодавців.

За часовим критерієм діяльності суб'єкти трудового права можна поділити на два види: постійні та тимчасові.

Прикладом тимчасових суб'єктів трудового права можуть слугувати робочі комісії з ведення колективних переговорів, трудові арбітражі, примирні комісії з вирішення трудових спорів.

Як вбачається із Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» примирна комісія – орган, призначений для вироблення рішення, що може задовольнити сторони колективного трудового спору (конфлікту), та який складається із представників сторін [1].

Тимчасовий характер діяльності примирної комісії вбачається навіть із самого законодавчого визначення, так як законодавець прямо вказує на її призначення, яке полягає у формуванні рішення щодо вирішення колективного трудового спору, яке б могло задовольнити сторони такого спору.

Примирна комісія утворюється за ініціативою однієї із сторін колективного трудового спору на підставі рішення сторін, яке оформляється відповідною угодою.

Строк діяльності примирної комісії є обмеженим, так як вона припиняє свою роботу після прийняття рішення стосовно вирішення колективного трудового спору.

Аналогічно до примирних комісій тимчасово діє також ще один орган з вирішення колективних трудових спорів – трудовий арбітраж.

Як вбачається із Положення про трудовий арбітраж, затвердженого наказом Національної служби посередництва і примирення від 01.12.2020 року № 68, трудовий арбітраж утворюється шляхом прийняття кожною із сторін колективного трудового спору відповідного рішення та підписання спільної угоди про утворення трудового арбітражу [4].

Ч. 2 ст. 12 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» передбачається, що трудовий арбітраж має прийняти рішення стосовно колективного спору протягом десятиденного строку з дня його утворення, крім випадків продовження такого строку за рішенням трудового арбітражу – до двадцяти днів [1].

Після припинення розгляду колективного трудового спору і винесення рішення по суті повноваження трудового арбітражу припиняються.

Робочі комісії з ведення колективних переговорів як тимчасово діючі суб'єкти трудового права створюються і функціонують під час процесу соціального діалогу.

Із змісту ст. 10 Закону України «Про колективні договори і угоди» вбачається, що робоча комісія утворюється для ведення колективних переговорів та підготовки проектів колективного договору, угоди [2].

Закон України «Про соціальний діалог в Україні» передбачає, що на локальному рівні для ведення колективних переговорів з укладення колективних договорів стороною працівників та стороною роботодавця (суб'єктами якої є роботодавець та/або уповноважені представники роботодавця) утворюється двостороння робоча комісія [3].

Зазначені законодавчі акти не деталізують процедуру створення і припинення повноважень робочих комісій, однак очевидним є факт того, що їх функціонування обмежується певними часовими рамками – періодом проведення колективних переговорів. Після завершення процедури колективних переговорів робочі комісії припиняють свою діяльність, так як будь-яких інших завдань та функцій поза межами відповідної процедури робочі комісії не здійснюють.

Як приклад постійно діючих суб'єктів трудового права можна зазначити тристоронні соціально-економічні ради, однак галузеві (міжгалузеві) соціально-економічні ради також можуть бути двосторонніми, Національну службу посередництва та примирення, роботодавців, профспілки та їх об'єднання, організації роботодавців та їх об'єднання.

Залежно від рівнів діяльності, на якому можуть функціонувати суб'єкти колективних трудових відносин, вони поділяються на такі: національні, галузеві, територіальні, локальні.

До суб'єктів, які діють на національному рівні належать Національна тристороння соціально-економічна рада, об'єднання профспілок, об'єднання роботодавців, які мають статус всеукраїнських, Національна служба посередництва і примирення.

Суб'єктами трудового права, що функціонують на галузевому рівні є всеукраїнські профспілки (їх об'єднання) та всеукраїнські об'єднання організацій роботодавців, що діють у межах певного виду або кількох видів економічної діяльності та беруть участь в процедурі соціального діалогу стосовно укладення галузевих угод, галузеві (міжгалузеві) соціально-економічні ради, центральні органи виконавчої влади як сторони соціального діалогу.

Територіальний рівень представлений такими суб'єктами трудового права як територіальні тристоронні соціально-економічні ради, профспілки (їх об'єднання), організації роботодавців (їх об'єднання), які діють на території певних адміністративно-територіальних одиниць, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, які є учасниками колективних трудових відносин в межах проведення соціального діалогу.

На локальному рівні діють такі суб'єкти трудового права як роботодавці, комісії по трудових спорах, робочі комісії з ведення колективних переговорів, первинні профспілкові організації.

Список використаних джерел:

1. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) : Закон України від 3 березня 1998 р. № 137/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-вр> (дата звернення: 03.10.2025).
2. Про колективні договори і угоди : Закон України від 1 липня 1993 р. № 3356-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12> (дата звернення: 03.10.2025).
3. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23 грудня 2010 р. № 2862-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17> (дата звернення: 03.10.2025).
4. Про затвердження Положення про трудовий арбітраж : наказ Національної служби посередництва і примирення від 1 грудня 2020 р. № 68. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0068299-20> (дата звернення: 03.10.2025).
5. Трудове право України : підручник / К. Ю. Мельник. Харків : Діса плюс, 2014. 480 с.
6. Клемпарський М. М. Проблеми класифікації суб'єктів трудового права. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2010. № 18. С. 102–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2010_18_14

The theses examine the issue of classifying the subjects of labor law according to the criteria of their activity, role in labor relations, duration, and level of functioning. The author proposes an approach to distinguishing between permanent and temporary subjects of labor law and provides relevant examples based on the current legislation of Ukraine.

Keywords: *subjects of labor law, classification, labor relations, social dialogue.*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Шевченко Олександр,

студента 4 курсу спеціальності 081 «Право»

факультету права, гуманітарних і соціальних наук

СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: Загоруй Людмила Миколаївна,

к.ю.н., доцентка кафедри публічного та приватного права

факультету права, гуманітарних і соціальних наук

СНУ ім. В. Даля

Автором проаналізовано особливості припинення трудових відносин поліцейських з урахуванням норм трудового та спеціального законодавства, висвітлено існуючі колізії в цьому питанні. На підставі дослідження судової практики акцентовано увагу на типових порушеннях, які виникають при припиненні трудових відносин поліцейських та зроблено висновок про необхідність реформування чинного законодавства.

Ключові слова: *припинення трудових відносин, поліція, захист прав, судова практика, поліцейський.*

Постановка проблеми. Служба в поліції є державною службою особливого характеру, тому регулюється нормами трудового права, адміністративного та спеціального законодавства. З урахуванням цих особливостей та у зв'язку з постійними змінами чинного законодавства, питання законності та обґрунтованості припинення трудових (службових) відносин поліцейських не втрачає актуальності. Навіть більше, на практиці інколи простежується деяка неузгодженість окремих норм трудового та спеціального законодавством щодо припинення трудових правовідносин за власним бажанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика припинення трудових правовідносин в органах поліції досліджується в напрацюваннях таких науковців як: Ю. Зайцева, М. Іншин, В. Коваль, Ю. Легкошерст, М. Клемпарський, Л. Козак та інші. Роботи авторів допомагають висвітлити проблемні питання механізму вирішення трудових спорів такого направлення, а також акцентують увагу на прогалинах у законодавстві в вирішенні трудових спорів при звільненні поліцейських.

Мета статті полягає в аналізі деяких особливостей припинення трудових відносин поліцейських з урахуванням чинного законодавства та судової практики.

Виклад основного матеріалу. Правовий статус поліцейського визначається як особливий, оскільки містить елементи публічної служби та низку обмежень і гарантій, властивих для державно-службових правовідносин. Проте, не зважаючи на вказаний підхід, на поліцейських поширюється й дія Кодекса законів про працю України (далі – КЗпП), оскільки кодекс регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності [1].

На відміну від припинення трудового договору на загальних підставах, службові правовідносини поліцейських припиняються не тільки за загальними підставами, а й з урахуванням специфіки публічної служби, службової дисципліни, досягненням граничного віку перебування на службі в поліції та стану здоров'я поліцейського. Також згідно з пунктом 7 частини 1 статті 77 Закону України «Про Національну поліцію» [2] передбачена можливість звільнення зі служби в поліції за власним бажанням. Щодо останнього є позиція Верховного Суду, зокрема, до спірних правовідносин слід застосовувати приписи Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 114 від 29.07.1991, поточна редакція від 12.04.2023 [3] (далі - Положення). Відповідно до підпункту «ж» пункту 63 та підпункту «ж» пункту 64 Положення звільнитися зі служби можна й за власним бажанням, але за наявності поважних причин, що перешкоджають виконанню службових обов'язків. Вичерпний перелік поважних причин, що можуть бути підставами для звільнення, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 12.06.2013 № 413 [4]. В такій ситуації потрібно попередити про прийняте рішення не пізніше як за три місяці до дня звільнення, про що поліцейські подають рапорт. Проте у статті 38 КЗпП закріплено право розірвати трудовий договір, попередивши про це роботодавця письмово за два тижні. Отже, простежується певна колізія. З урахуванням зазначеного у постанові Верховного Суду України від 24.06.2014 у справі № 21-241a14 [5] роз'яснюється, що розбіжності щодо строків попередження обумовлені правовим положенням працівника поліції, що стосується, наприклад, виконання ним обов'язків із забезпечення безпеки громадян та публічного порядку, здійснення оперативно-розшукових заходів тощо.

Аналізуючи судову практику виявлено, що більшість спорів виникає у зв'язку з порушенням процедури звільнення або неналежним обґрунтуванням наказів про звільнення. Так, у постанові Касаційного адміністративного суду Верховного Суду (далі – КАС ВС) від 28.11.2023 р. у справі № 160/10192/21 наголошено, що порушення процедури службового розслідування є підставою для визнання звільнення незаконним [6]. Аналогічну правову позицію ми знайдемо у постанові КАС ВС від 08.02.2024 у справі № 640/18784/21, де акцентується увага на процесуальних гарантіях під час службового розслідування [7]. Як

зауважує Ю. Л. Зайцева, службове розслідування - це трудо-правовий інститут метою якого є забезпечення та сприяння дотриманню прав та свобод працівників [8, с. 54].

У разі скорочення штату ця процедура повинна бути реальною, а не формальною (перейменування або перерозподіл), і роботодавець зобов'язаний запропонувати інші вакантні посади (постанова КАС ВС від 24.07.2019 р. по справі № 814/2562/16 [9]).

У постанові КАС ВС від 03.04.2024 р. (справа № 420/9503/22) визнано незаконним звільнення поліцейського через службову невідповідність без належної оцінки його професійної діяльності [10]. Однак, критерії, на підставі яких потрібно доводити службову невідповідність, мають бути чіткими, інакше, як слушно зауважують науковці, це стає інструментом суб'єктивного тиску на поліцейських. В цілому, на підставі аналізу судової практики погоджуємося з думкою фахівців про те, що у більшості позовних заяв суть вимог пов'язана з тим, що позивач не погоджується із формулюванням підстав звільнення, або із застосуванням до нього дисциплінарного стягнення у вигляді звільнення зі служби, або із підставами проведення атестації та її результатами. Враховуючи зазначене позивачі просять або скасувати наказ про звільнення, або змінити підстави для звільнення [11, с. 137].

Кадрові рішення в умовах війни вносять свої корективи, відповідно має враховуватись публічний інтерес, проте це не звільняє органи влади від обов'язку дотримання прав працівника на належне повідомлення, документальне обґрунтування підстав звільнення, можливість оскарження та на соціальні гарантії. Отже, потрібно підтримувати баланс між урахуванням публічного інтересу та соціальними й правовими стандартами в умовах дії воєнного стану. Хоча, об'єктивно, такий баланс потрібен завжди, оскільки йдеться про права працівників та гарантії соціального захисту прав при звільненні, а це питання актуальне в будь-який час. Підтвердження цих думок можна знайти в огляді судової практики Верховного Суду та наукових статтях.

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок. Питання припинення трудових відносин поліцейських потребує системного вдосконалення, з урахуванням норм трудового та спеціального законодавства, соціальних гарантій та практики Європейського суду з прав людини.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971, в редакції 12.10.2025 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 01.11.2025).
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII, поточна редакція від 12.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 01.11.2025).

3. Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів України № 114 від 29.07.1991, поточна редакція від 12.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114-91-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.11.2025).

4. Перелік сімейних обставин та інших поважних причин, що можуть бути підставою для звільнення громадян із служби осіб рядового і начальницького складу : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.06.2013 № 413, поточна редакція від 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.11.2025).

5. Постанова Верховного Суду України від 24.06.2014 у справі № 21-241a14. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vsu_vid_24_06_2014_roku_u_spravi_21_241a14/ (дата звернення: 02.11.2025).

6. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 28.11.2023 у справі № 160/10192/21. ipLex. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=100003b892ab69eb1afe59f89e1e9cf9155919®num=115247829&utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 03.11.2025).

7. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного суду від 08.02.2024 у справі № 640/8784/21. ipLex. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=10000376a24ba4de0bc7741ef0490b1c883f7d®num=116869881&utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 03.11.2025).

8. Зайцева Ю. Л. Правове регулювання службових розслідувань у трудовому праві України : дис... на здобуття наук. ступ. доктора філософії : 081 - Право / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 214 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/02d1a472-9e23-40d0-bcbd-7ca656d8ee27/content>

9. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 24.07.20219 по справі № 814/2562/16. ZAKON online. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/83244014?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 03.11.2025).

10. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 03 квітня 2024 року, справа № 420/9503/22. ipLex. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=1000037e4623d5f0a0945fc5c71568539f4adf®num=118109022&utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 03.11.2025).

11. Легкошерст Ю. С., Клемпарський М. М. Правове регулювання звільнення зі служби в поліції України: проблеми теорії та практики : монографія. Харків : Факт; ДонДУВС, 2023. 232 с. URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/95811c66-68c0-45eb-9abe-2aad346a99f2/content>

The author analyzed the peculiarities of terminating employment relations of police officers, taking into account the provisions of labor and special legislation, and highlighted existing legal conflicts in this area. Based on the study of judicial practice, attention is drawn to the typical violations that arise when terminating employment relations of police officers, and a conclusion is made about the need to reform the current legislation.

Keywords: *termination of employment relations, police, protection of rights, judicial practice, police officer.*

ГНУЧКА ЗАЙНЯТІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ПЛЮСИ І МІНУСИ

Пошелюзна Катерина

студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»

Факультету прокуратури Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

*Науковий керівник: **Гафич Олег Іванович**, к.ю.н*

асистент кафедри трудового права НЮУ ім. Ярослава Мудрого

У роботі розглянуто особливості розвитку гнучкої зайнятості в Україні в умовах війни та євроінтеграції. Проаналізовано її основні переваги й недоліки, законодавчі зміни та вплив цифровізації на ринок праці. Зроблено висновок, що гнучкі форми роботи сприяють адаптації населення до сучасних викликів, однак потребують чіткого правового регулювання та соціального захисту працівників.

Ключові слова: *гнучка зайнятість, дистанційна робота, євроінтеграція, флексік'юріті, ринок праці.*

Останні роки принесли Україні багато змін у трудовій сфері. Пандемія COVID-19 змусила більшість людей перейти на дистанційний формат, а війна ще більше вплинула на ринок праці, змусивши компанії та працівників шукати нові та більш гнучкі способи праці. Саме тому сьогодні все частіше говорять про гнучкі та нестандартні форми зайнятості, які дозволяють адаптуватися до складних умов і продовжувати працювати навіть за кризових ситуацій.

Такі форми праці як фріланс, дистанційна робота, гіг-контракти чи неповна зайнятість стають звичними не лише у світі, а й в Україні. Нові форми зайнятості допомагають долати такі бар'єри у трудовій сфері, як обмежений доступ до робочих місць, територіальна ізоляція,

брак інфраструктури, збереження кадрів та працевлаштування працівників на локальних ринках праці [1].

У загальному розумінні дистанційною називається робота, яка в результаті використання інформаційних і комунікаційних технологій віддаляється від приміщень роботодавця (принаймні не менше ніж 20% робочого часу). Цей вид зайнятості відомий під різними назвами: у США поширений термін телеком'ютинг (telecommuting job), в Європі - телеробота (telework) [2].

Євроінтеграційний процес також стимулює поширення гнучких форм праці, адже країни ЄС активно впроваджують політику "flexicurity"- поєднання гнучкості ринку праці та соціальної захищеності працівників. Концепція «флексік'юріті» спрямована на формування соціально орієнтованої моделі ринку праці. Основними її компонентами є гнучкість та соціальний захист [4, с.6].

Проте, разом з перевагами, ці форми мають і свої ризики. Наприклад, відсутність соціальних гарантій, невпевненість у завтрашньому дні, складність у захисті прав працівників.

Тому я би хотіла розглянути як розвиваються гнучкі й нестандартні форми зайнятості в Україні, які вони мають соціальні вигоди та які ризики несуть для працівників і роботодавців в умовах сучасних викликів - пандемії, війни та економічної нестабільності.

Відповіддю держави став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу». Цим законом до Кодексу законів про працю України були внесені істотні зміни, які закріпили нові форми організації праці - гнучкий режим робочого часу (ст. 60), надомну роботу (ст. 60-1) та дистанційну роботу (ст. 60-2).

Дистанційна робота визначена як форма організації праці, коли працівник виконує свої обов'язки поза приміщеннями роботодавця з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. При цьому працівник самостійно обирає місце виконання роботи та розподіляє робочий час на власний розсуд.

Надомна робота, своєю чергою, передбачає виконання завдань у визначеному фіксованому місці, найчастіше - за місцем проживання працівника, із забезпеченням необхідними технічними засобами.

Законом також було визначено поняття гнучкого режиму робочого часу (ст. 60 КЗпП), який дозволяє працівникові самостійно регулювати початок і закінчення робочого дня за умови дотримання загальної норми робочого часу.

У 2024 р. Україна увійшла у топ-5 держав за рівнем розвитку цифрових послуг, піднявшись із 102 місця, де знаходилась у 2018 р. Упровадження цифрових технологій сприяє підвищенню продуктивності праці, формуванню конкурентних переваг,

запровадженню кращих управлінських методів, швидшого зростання, створенню додаткових робочих місць та поліпшенню якості наявних [1]. В умовах тривалої війни дедалі більшої популярності набуває гіг-економіка, що базується на короткострокових контрактах і тимчасових завданнях. Гіг-економіка *дозволяє населенню гнучко адаптуватися до кризових умов на ринку праці*, за яких стабільне працевлаштування є менш доступним [1].

Крім того, законом закріплено принцип «права на відключення» - період, протягом якого працівник має право не підтримувати зв'язок із роботодавцем без наслідків для трудової дисципліни.

Переваги гнучкої зайнятості:

- Можливість працювати з будь-якого місця.

Сьогодні це особливо актуально, адже через війну багато людей були змушені переїхати. Гнучкі форми праці дозволяють залишатися на роботі, виконуючи завдання онлайн - достатньо лише мати доступ до Інтернету.

- Підтримка економічної активності навіть у складні часи.

Дистанційна робота дає змогу підприємствам не зупиняти діяльність, а працівникам - продовжувати заробляти та забезпечувати себе й свої родини.

- Кращий баланс між роботою та особистим життям.

Гнучкий графік дозволяє поєднувати роботу з навчанням, доглядом за дітьми чи іншими справами. Це особливо важливо для батьків маленьких дітей та жінок, які прагнуть ефективно розподіляти свій час. Використання гнучких форм зайнятості допомагає реалізовувати головний принцип відносин зайнятості в ринковій економіці - виключне право громадян розпоряджатися своїми здібностями, заборона обов'язкової, примусової праці. Тобто гнучкі форми зайнятості надають можливість вибору працездатному населенню між регламентованим робочим часом і відпочинком [3].

- Більше можливостей для людей з інвалідністю.

Завдяки дистанційній або надомній роботі вони можуть реалізовувати свій професійний потенціал без потреби щодня долати фізичні бар'єри.

- Крок до європейських стандартів.

Україна рухається шляхом євроінтеграції, тому трудове законодавство поступово узгоджується з принципами ЄС, зокрема концепцією «flexicurity» - поєднання гнучкості умов праці та соціальної захищеності працівників. Це сприяє формуванню сучасного, конкурентного ринку праці. Викликами флексік'юріті для українського ринку праці є часткова «гнучкість» та низький рівень «соціального захисту». Основними чинниками, що знижують рівень гнучкості українського ринку слід назвати низьку мобільність робочої сили всередині країни, недостатній рівень оплати праці [4, с.10].

Недоліки гнучкої зайнятості:

- Не всі форми гнучкої роботи передбачають офіційне оформлення.

Через це працівники часто залишаються без оплачуваних відпусток, лікарняних чи медичного страхування. До того ж існує ризик зловживань з боку роботодавців. На відміну від людей, зайнятих на постійній роботі, фрілансер отримує гроші, як правило, лише після виконання замовлення, тому істотним моментом є можливість обману. За даними соціологічних опитувань, 8 з 10 працюючих українців мріють працювати вдома, однак звільнитися і стати фрілансером наважується не кожен, оскільки така форма зайнятості не надає жодних соціальних гарантій, не забезпечує належного фіксованого доходу [2, с. 152].

- Складнощі з організацією робочого часу.

Використання стиснутого режиму робочого часу часто призводить до підвищення втомлюваності [3]. Коли робота і дім зливаються в одне ціле, важко відокремити час для відпочинку. Це може призвести до перевтоми та професійного вигорання.

- Менше живого спілкування.

Під час дистанційної роботи бракує безпосереднього контакту з колегами. Відсутність командної атмосфери іноді впливає на психологічний стан і відчуття залученості до колективу. Працівники, які зайняті неповний робочий час, як правило, менш адаптовані у виробничих колективах, ніж працюючі за традиційним графіком [3].

- Необхідність високої самоорганізації.

Щоб залишатися продуктивним у гнучкому форматі, потрібно мати сильну самодисципліну, вміння планувати свій день і підтримувати мотивацію без зовнішнього контролю.

Під час євроінтеграції Україна бере курс на модернізацію трудового законодавства. Основна мета - забезпечити баланс між гнучкістю для роботодавця і захищеністю для працівника. Це означає, що в майбутньому потрібно буде не лише розширювати можливості для дистанційної чи часткової зайнятості, а й гарантувати соціальні права таких працівників - пенсійне забезпечення, медичне страхування та оплату лікарняних.

Отже, гнучка зайнятість стала невід'ємним елементом сучасного ринку праці України, особливо в умовах війни та євроінтеграції. Вона відкриває широкі можливості для населення - дозволяє поєднувати роботу з навчанням чи сімейними обов'язками, сприяє працевлаштуванню внутрішньо переміщених осіб, підтримує економічну активність у складних умовах. Водночас така форма організації праці потребує ефективного правового регулювання та соціальних гарантій, щоб уникнути зловживань і втрати трудових прав. На мою думку, лише баланс між свободою вибору й безпекою праці зробить гнучку зайнятість реальною перевагою, а не вимушеним компромісом.

Список використаних джерел:

1. Л. Яценко. *Тренди на ринку праці України в умовах війни*. Центр економічних та соціальних досліджень НІСД. 2025. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/trendy-na-rynku-pratsi-ukrayiny-v-umovakh-viyny>
2. Буда Т.Й. *Гнучкі і нестандартні форми зайнятості: соціальні вигоди та ризики*. Міжнародний науково-виробничий журнал. Сталий розвиток економіки. 2016. URL: <https://www.economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/414/398>
3. С. Г. Рудакова, Н. С. Данилевич, Л. В. Щетініна. *Впровадження гнучких форм зайнятості на підприємствах України*. Електронний журнал “Ефективна економіка № 12”. 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2593>
4. Азьмук Н. А. *Флексік'юріті: виклики для ринку праці України*. Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics», №15. 2019. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/15-2019/azmuk.pdf>

The study examines the development of flexible employment in Ukraine under the conditions of war and European integration. It analyzes the main advantages and disadvantages, legislative updates, and the impact of digitalization on the labor market. The conclusions emphasize that flexible forms of work help people adapt to modern challenges but require clear legal regulation and adequate social protection for employees.

Keywords: *flexible employment, remote work, European integration, flexicurity, labor market.*

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ КОМІСІЙ ПО ТРУДОВИХ СПОРАХ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

Лиховоз Катерина,

студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»

факультету прокуратури НЮУ ім. Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Гафич Олег Іванович,

д. ф., асистент кафедри трудового права НЮУ ім. Ярослава Мудрого

Звертається увага на проблеми ефективності Комісії по трудових спорах (КТС) в Україні та пропонує шляхи їх реформування на основі міжнародного досвіду та стандартів МОП. Аналізуються питання компетентності членів комісій, застосування медіації, виконання рішень та інституційної підтримки. Запропоновані заходи спрямовані на підвищення довіри до КТС та оптимізацію системи захисту трудових прав.

***Ключові слова:** трудові спори, досудове врегулювання, медіація, ефективність, інституційна підтримка.*

Інститут Комісій по трудових спорах (КТС), імплементований у систему захисту трудових прав та був задуманий як швидкий, доступний та деформалізований механізм вирішення конфліктів без необхідності довготривалої судової тяганини. Діяльність КТС регулюється статтями 221-230 КЗпП України, які встановлюють обов'язок їхнього створення на підприємствах з кількістю працівників не менше 15 осіб та наділяють їхнє рішення обов'язковою силою [1]. Проте сьогодні цей інститут переживає глибоку кризу довіри: працівники масово ігнорують КТС, обираючи пряме звернення до суду, що підтверджується позицією Постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.1992 № 9 [2].

Неефективність КТС є наслідком структурних, правових та організаційних прогалин. На багатьох приватних підприємствах КТС не створюються, оскільки відсутність реальних адміністративних санкцій за невиконання вимоги закону робить норму декларативною. Це створює значну структурну прогалину, оскільки працівники малих підприємств та фізичні особи – підприємці повністю позбавлені можливості досудового врегулювання.

Існує ілюзорність паритетності, адже представники роботодавця є його посадовими особами, що викликає обґрунтовані побоювання працівників щодо упередженості та психологічний бар'єр звернення. Додатково, законодавство не вимагає від членів КТС юридичної освіти, що призводить до низької компетентності рішень та процесуальних помилок. Ця інституційна слабкість посилюється тим, що закон гарантує право звернутися безпосередньо до суду, чим більшість і користується.

Рішення КТС не має оперативного примусового механізму; у разі його невиконання працівник змушений звертатися до Державної виконавчої служби, а для оскарження невиконання — знову до суду протягом трьох місяців. Це перетворює КТС на додатковий бюрократичний етап, а не швидке вирішення.

В українській правовій свідомості не сформована культура діалогу, бо КТС сприймається як квазісудовий, а не медіаційний орган, попри наявність статті 222-1 КЗпП України про врегулювання трудових спорів шляхом медіації доповненої у 2021 році введеної на основі ЗУ «Про медіацію». Проблему поглиблює відсутність єдиних методичних рекомендацій та системи моніторингу, що робить КТС архаїчною спадщиною, не адаптованою до ринкових умов.

Для відновлення довіри та ефективності КТС необхідна комплексна реформа, яка спирається на міжнародний досвід та вимоги Конвенції МОП № 81, що передбачає обов'язковість досудового вирішення трудових спорів та доступність ефективних механізмів

захисту прав працівників. У Німеччині трудові спори розглядають спеціалізовані трудові суди (Arbeitsgerichte) трьох рівнів, які незалежні та мають висококваліфікованих суддів. У Литві функціонують обов'язкові комісії з трудових спорів як перша інстанція, до складу яких входять представники роботодавців, працівників та державної інспекції праці, і вони можуть зобов'язувати сторони відновити порушені права чи виплатити компенсацію. У Великобританії служба ACAS забезпечує медіацію, консультації та арбітраж, завдяки чому понад 90% спорів вирішуються без звернення до суду.

В Україні необхідно запровадити адміністративні санкції за ухилення від створення КТС, створити територіальні комісії на базі органів місцевого самоврядування або розширити повноваження Держпраці щодо досудового розгляду спорів для працівників малих підприємств та ФОП. Комплексна реалізація цих заходів відповідатиме міжнародним стандартам Конвенції МОП № 81 [3], забезпечить доступність та ефективність механізмів захисту трудових прав і знизить навантаження на судову систему.

Важливим є підвищення якості та компетентності членів КТС через обов'язкову сертифікацію та активне використання медіації, забезпечення прозорості через оприлюднення інформації про діяльність комісій, а також залучення незалежних експертів у складних справах. Ефективність рішень можна підвищити, створивши адміністративний механізм їх виконання, де рішення КТС, не оскаржене протягом 10 днів, автоматично набуває сили виконавчого документа, та запровадивши квазі-обов'язковий досудовий порядок для певних категорій спорів, зберігаючи право працівника на подальше судове оскарження.

Додатково, необхідна інформаційно-освітня та інституційна підтримка, вважаємо, що Держпраці має провести масштабну кампанію щодо переваг досудового врегулювання та медіації, створити Координаційну раду та забезпечити обов'язкову електронну звітність КТС із публікацією статистичних збірників для моніторингу ефективності.

Враховуючи вищевказане, можна дійти висновку, що КТС мають нереалізований потенціал стати дієвим механізмом захисту трудових прав. Для цього необхідна системна реформа за такими напрямками: підсилення правового регулювання (впровадження санкцій за ухилення від створення комісій, запровадження територіальних КТС); підвищення компетентності членів комісій (сертифікація, навчання з трудового права та медіації); інтеграція медіації у процес вирішення спорів; спрощення механізмів виконання рішень; запровадження обов'язкового досудового порядку для окремих категорій спорів; проведення інформаційно-освітньої роботи; а також інституційна підтримка та системний моніторинг ефективності. Лише комплексний підхід, який ґрунтується на чинному законодавстві (КЗпП, Закон «Про медіацію») та міжнародних стандартах (Конвенція МОП № 81), здатен відновити

довіру до КТС, зробити їх справді дієвим механізмом захисту трудових прав та суттєво розвантажити судову систему України.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII : станом на 24 жовтня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>;
2. Про практику розгляду судами трудових спорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.1992 № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92#Text> (дата звернення: 24.10.2025);
3. Конвенція Міжнародної організації праці N 81 1947 року про інспекцію праці у промисловості й торгівлі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_036#Text (дата звернення: 24.10.2025).

Attention is drawn to the issues of effectiveness of Labour Dispute Commissions (LDCs) in Ukraine, with proposed ways of their reform based on international experience and ILO standards. The paper analyzes the competence of commission members, the use of mediation, the enforcement of decisions, and institutional support. The proposed measures are aimed at increasing public trust in LDCs and optimizing the system of labor rights protection.

Keywords: *labor disputes, pre-trial dispute resolution, mediation, effectiveness, institutional support.*

**ТРУДОВІ ПРАВА ФРІЛАНСЕРІВ: ЧИ ПОТРІБНА НОВА ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ
«ПРАЦІВНИКІВ НОВОГО ТИПУ»**

Горобінська Катерина,

студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»

факультету слідчої та детективної діяльності Національного юридичного

університету ім. Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Соловйов Олексій Володимирович

к.ю.н., доцент, асистент кафедри трудового права

Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

У статті досліджено трансформацію трудових відносин у контексті цифровізації та розвитку гіг-економіки, зокрема правовий статус фрилансерів і працівників цифрових платформ. Проаналізовано європейські моделі регулювання нових форм зайнятості та

окреслено перспективи запровадження в Україні правової категорії «працівника нового типу», що поєднує гнучкість самозайнятості з базовими трудовими гарантіями.

Ключові слова: *фріланс, трудові відносини, цифровізація, соціальний захист.*

Сучасний ринок праці переживає докорінні трансформації під впливом цифровізації, глобалізації та розвитку нових форм зайнятості. Традиційна модель трудових відносин, побудована на чіткій дихотомії «роботодавець-працівник», дедалі частіше виявляється недостатньою для регулювання новітніх явищ, зокрема діяльності фрилансерів та працівників цифрових платформ. Фрілансери виконують трудові функції, що мають ознаки як найманої праці, так і підприємницької діяльності, проте їхній правовий статус залишається невизначеним.

У європейському правовому просторі та на рівні Міжнародної організації праці тривають дискусії щодо необхідності формування нової правової категорії – так званого «працівника нового типу», який поєднував би ознаки класичного найманого працівника і самозайнятої особи. Для України ця проблема є особливо актуальною в умовах активного розвитку ІТ-сектору, гіг-економіки та поширення дистанційних форм зайнятості, що вимагає переосмислення підходів до гарантій трудових прав та соціального забезпечення таких осіб.

Порівняльний аналіз показує, що європейські держави вже виробляють різні моделі регулювання подібних відносин. Так, у Німеччині існує категорія *Arbeitnehmerähnliche Personen* («працівники, подібні до найманих»), які, хоча формально не є найманими, через економічну залежність від замовника отримують окремі гарантії (право на укладення колективних договорів, підсудність трудовим судам; у низці секторів — договірні/освітні відпустки) [7]. В Іспанії у 2021 році ухвалено так званий «закон про райдерів» (спочатку *Real Decreto-ley 9/2021*, згодом перетворений на *Ley 12/2021*), який запровадив презумпцію трудових відносин для кур'єрів цифрових платформ [8]. Французька практика також свідчить про тенденцію до визнання трудових відносин із платформами: Касаційний суд у справі *Uber* (Soc., 4 березня 2020 р., № 19-13.316) констатував наявність підпорядкування, зумовленого алгоритмічним контролем, що підтвердило статус найманого працівника [9]. Ці приклади демонструють, що європейські підходи коливаються від створення проміжних категорій до повного включення платформних працівників у систему класичного трудового права. Для України оптимальним може стати комбінований підхід – встановлення мінімальних соціальних гарантій для фрилансерів за німецьким зразком у поєднанні з посиленням судової практики, яка орієнтується на фактичний зміст відносин, як це має місце в Іспанії та Франції.

Законодавче регулювання трудових відносин в Україні здійснюється, в першу чергу, за допомогою Кодексу законів про працю, який передбачає класичну модель найманого

працівника, правовий статус якого ґрунтується на підпорядкуванні роботодавцю, дотриманні правил внутрішнього трудового розпорядку та здійсненні трудової функції у встановлений трудовим законодавством спосіб [4]. Проте фрілансери, як показує аналіз практики, здебільшого працюють за цивільно-правовими договорами, які формально не створюють трудових відносин і не надають гарантованого доступу до гарантій, передбачених трудовим законодавством, включно з оплачуваною відпусткою, лікарняними, пенсійним страхуванням та іншими гарантіями. Як слушно зазначає В. М. Адам, укладання цивільно-правового договору із фрілансером фактично підмінює трудові відносини, що дає можливість замовнику уникати зобов'язань, передбачених КЗпП, але водночас позбавляє виконавця належного захисту [1, с. 73]. Водночас характер роботи фрілансерів нерідко відповідає ознакам трудових відносин: регулярність виконання завдань, контроль за результатом виконання, а також економічна залежність від одного чи кількох замовників.

Таким чином, фрілансери перебувають у проміжній правовій позиції, що визначає низку проблем у сфері забезпечення трудових прав та соціального захисту. Відсутність чітко визначеного статусу ускладнює застосування положень КЗпП щодо оплати праці, тривалості робочого часу та відпусток, а також правових механізмів вирішення трудових спорів. Як підкреслює Г. М. Юрчик, така ситуація формує потенційно «незахищене середовище» на ринку праці, де фрілансери фактично позбавлені базових гарантій, закріплених Конституцією України (ст. 43) [6, с. 75]. У цьому контексті особливої ваги набуває питання адаптації трудового законодавства до нових соціально-економічних умов.

Науковці підкреслюють, що існуючі форми цивільно-правових договорів у сфері праці не завжди адекватно відображають реальні відносини, що виникають між сторонами договору, — доволі часто вони «приховують» трудові. Так, В. М. Адам звертає увагу, що формальне закріплення співпраці як цивільно-правової не відповідає фактичному змісту таких відносин, оскільки фрілансери нерідко виконують функції, ідентичні до трудових [1, с. 74]. Подібної думки дотримуються також І. В. Гусев та О. В. Валецька: запровадження спрощених режимів регулювання створює можливості для легалізації нових форм праці, однак не гарантує належного соціального захисту й підсилює правову невизначеність [3, с. 103].

Як вже зазначалось, останнім часом у країнах ЄС все частіше обговорюється концепція «працівника нового типу», який поєднував би ознаки найманого працівника та самозайнятої особи. Для України ця ідея є особливо актуальною, враховуючи активний розвиток гіг-економіки та цифрового сектору. Впровадження правової категорії «працівника нового типу» дозволило б законодавчо визначити критерії віднесення осіб до цієї категорії, встановити мінімальні трудові гарантії, включно з правом на справедливую оплату, доступом до системи соціального страхування та можливістю скористатися правовими механізмами захисту у

випадку спору із замовником. На думку Н. Я. Заболотної, такий підхід сприяв би збереженню балансу між гнучкістю зайнятості та необхідністю забезпечення соціальних гарантій [5, с. 144].

Разом з тим, вітчизняна правова доктрина та практика свідчать, що чинне законодавство України ще не адаптоване до нових соціально-економічних реалій. КЗпП у нинішній редакції регламентує відносини між класичними суб'єктами — роботодавцем і найманим працівником, однак не містить спеціальних положень щодо правового статусу фрілансерів та працівників цифрових платформ. Це створює прогалину у гарантуванні їхніх прав, оскільки цивільно-правові договори не забезпечують ні належного соціального захисту, ні стабільності правовідносин, передбачених ст. 43 Конституції України та ст. 2 КЗпП України.

Актуальною залишається й проблема ідентифікації трудових відносин. Верховний Суд у своїй практиці неодноразово підкреслював, що при кваліфікації правовідносин вирішальними є не лише формальні умови договору, а й фактичні ознаки виконуваної роботи: підпорядкування внутрішньому трудовому розпорядку, систематичність виконання завдань, економічна залежність від замовника. Це означає, що існуючий підхід може бути застосований і до відносин із фрілансерами, однак без законодавчого врегулювання така практика залишається непослідовною і не створює єдиного правозастосовного підходу.

Таким чином, удосконалення трудового законодавства України має відбуватися з урахуванням міжнародних стандартів та європейських підходів до регулювання гнучких форм зайнятості. Доцільним видається розроблення окремого розділу у КЗпП або ухвалення спеціального закону, який визначатиме правовий статус «працівника нового типу», встановлюватиме мінімальні гарантії оплати праці, права на відпочинок та соціальне забезпечення, а також передбачатиме ефективний механізм вирішення спорів. Як підкреслює Л. П. Гук, саме інституціоналізація гнучких форм праці у законодавстві є ключем до забезпечення балансу між економічною ефективністю та соціальною стабільністю [2, с. 497].

Проблема правового статусу фрілансерів та працівників цифрових платформ в Україні виявляє наявність глибинних суперечностей між реальними соціально-економічними процесами та чинним трудовим законодавством. Кодекс законів про працю України, побудований на базі класичної моделі найманої праці, не враховує особливостей нових форм зайнятості, що створює правовий вакуум у сфері соціальних гарантій. Аналіз судової практики, наукових підходів та європейського досвіду переконує, що єдиним шляхом подолання цієї невідповідності є адаптація трудового законодавства до сучасних умов, зокрема шляхом закріплення категорії «працівника нового типу». Такий крок дозволить збалансувати інтереси роботодавців і працівників, забезпечити ефективний соціальний захист

осіб у гіг-економіці та гармонізувати національне право з міжнародними стандартами у сфері праці.

Список використаних джерел:

1. Адам В. М. Фрілансером: Особливості укладення трудового договору з фрілансером: теорія та практика. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5. Т. 1. С. 71–75. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3041/1/адам.pdf>
2. Гук Л. П. Фрілансери на ринку праці України: гнучкі моделі зайнятості. *Формування ринкової економіки*. Спец. вип.: у 3 т. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. Київ: КНЕУ, 2010. Т. 3. С. 492–500.
3. Гусєв І. В., Валецька О. В. Адаптація трудового законодавства до воєнного стану: аналіз дистанційної роботи та її регулювання. *X Юридичні Могиланські читання* (Миколаїв, 26.04.2024). Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. С. 101–105. URL: https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/Mogilyanski_chitannya_-_2024.pdf
4. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
5. Заболотна Н. Я. Фріланс як нова форма зайнятості та трудових відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 143–145. URL: http://lsei.org.ua/1_2022/34.pdf
6. Юрчик Г. М. Фріланс як особлива форма зайнятості та трудових відносин в сучасних умовах. *Соціальна економіка*. 2025. № 69. С. 71–87. <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2025-69-06>
7. § 12a Tarifvertragsgesetz (TVG) — Arbeitnehmerähnliche Personen. Bundesministerium der Justiz / *Gesetze im Internet*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/tvg/_12a.html ; Додатково: Deutscher Bundestag, WD-6-123/16 *Tarifvertragliche Regelungen für arbeitnehmerähnliche Personen* (2016), зокрема про підсудність трудовим судам, освітні відпустки тощо. URL: <https://www.bundestag.de/resource/blob/482664/0a9d764196d96fff4608b029d7b787f6/wd-6-123-16-pdf-data.pdf>
8. Ley 12/2021, de 28 de septiembre, що модифікує Estatuto de los Trabajadores для гарантування прав осіб, зайнятих у платформах доставки; презумпція трудових відносин для «райдерів». *Boletín Oficial del Estado*. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2021-15767> (попередній акт — Real Decreto-ley 9/2021, de 11 de mayo: URL: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2021-7840).

9. Cour de cassation, chambre sociale, arrêt du 4 mars 2020, n° 19-13.316 (Uber). Legifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000042025162>

The article the transformation of labor relations in the context of digitalization and the development of the gig economy, focusing on the legal status of freelancers and digital platform workers. It analyzes European models of regulating new forms of employment and outlines prospects for introducing in Ukraine a legal category of a “new-type worker”, which would combine the flexibility of self-employment with basic labor guarantees.

Keywords: *freelance, gig economy, labor relation, digitalization, social protection.*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОБІЗНАНОСТІ МОЛОДІ У СФЕРІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Степченко Данило

*студент I курсу магістратури спеціальності D8 «Право»
факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля*

Андрєєв Олексій

*студент I курсу магістратури спеціальності D8 «Право»
факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля*

Котова Любов

*к.ю.н., професорка завідувачка кафедри публічного та приватного права
факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля*

Стаття присвячена аналізу проблем правової обізнаності молоді у сфері трудових відносин в Україні на основі актуальних досліджень та статистичних даних за 2023-2025 роки. Досліджено основні бар'єри працевлаштування молоді, причини низької правової грамотності та наслідки недостатнього знання трудового законодавства. Запропоновано комплексні рекомендації щодо підвищення рівня правової обізнаності молодого покоління в умовах воєнного стану та цифровізації економіки.

Ключові слова: *правова обізнаність, трудові відносини, молодь, неформальна зайнятість, NEET.*

Правова обізнаність молоді у сфері трудових відносин є ключовою умовою захисту її прав на ринку праці, особливо в умовах воєнного стану та різкого скорочення молодіжної робочої сили. Брак знань про трудові гарантії сприяє поширенню неформальної зайнятості, експлуатації та втраті соціальних прав. Проблема загострюється обмеженими можливостями трудових інспекцій, масштабною міграцією молоді та появою нових форм зайнятості, зокрема

гіг-платформ, де недостатня правова грамотність підсилює вразливість працівників. Метою дослідження є аналіз рівня правової обізнаності молоді у трудових відносинах на основі досліджень і статистики за 2023-2025 роки, визначення причин низької правової грамотності та формування рекомендацій щодо її підвищення. Теоретичну основу становлять напрацювання українських та міжнародних дослідників у галузі трудового права й молодіжної політики. Зокрема, Національна академія правових наук України вивчає роль освіти й державних програм, МОП – ризики роботи молоді у неформальному секторі, вітчизняні науковці – розмежування трудових і цивільно-правових договорів, а дослідження UNICEF та UNDP – вплив воєнних і міграційних процесів на зайнятість молоді.

Молодь на ринку праці можна класифікувати на дві основні категорії: NEET (Not in Employment, Education or Training) та працююча молодь. За даними МОП, частка молоді NEET у Східній Європі становила 12,9% у 2023 році з прогнозом зростання до 13,0% у 2025 році, з вищим показником для жінок – 14,9% [1]. В Україні цей показник вищий серед молоді з малозабезпечених сімей, а війна посилила проблему через масові перерви в освіті [2].

Основна проблема правової обізнаності молоді полягає у поєднанні браку професійних знань і нерозуміння власних трудових прав. Як зазначає Н. М. Вахнюк, цьому сприяють недостатнє вивчення правознавства в школах, деструктивний контент в Інтернеті та відсутність державної політики правопросвітництва [3]. Недостатній досвід роботи створює замкнене коло: роботодавці вимагають досвіду, а молодь не може його набути. За даними UNICEF, саме його брак є ключовим бар'єром для молодих чоловіків і спричиняє дискримінацію у вигляді нижчих зарплат, що знижує цінність праці молоді та ускладнює досягнення кар'єрних цілей [4].

Проблеми освіти та професійної підготовки посилюють низьку правову обізнаність. У 2023 році понад 50% молодих працівників зайняті не за фахом, з 63% випускників професійних закладів зазначаючи нижчу зарплату, ніж очікували [5]. Недостатня інтеграція правової освіти в навчальні програми призводить до того, що молодь покладається на неформальні джерела інформації для пошуку роботи. Наукові дослідження підкреслюють, що молодь рідко усвідомлює відмінності між трудовими та цивільно-правовими договорами, що сприяє прихованій залежній зайнятості [6; 7]. Професійне навчання високої якості залишається потужним інструментом для полегшення переходу від освіти до роботи, однак його доступність обмежена.

Неформальна зайнятість є однією з ключових наслідків низької правової обізнаності молоді. Значна частина молодих працівників не знає своїх трудових прав, що сприяє системним порушенням з боку роботодавців. У неформальному секторі, який охоплює близько п'ятої частини зайнятих, молодь працює без соціальних гарантій; багато хто має досвід

невдалих спроб офіційного працевлаштування та стикається з відмовами у лікарняних, відпустках і страхових виплатах [2].

Воєнний стан створює специфічні виклики для правової обізнаності молоді. Мобілізація зменшила кількість молодих чоловіків на ринку праці, а внутрішньо переміщені особи стикаються з системною дискримінацією: 59% ВПО – жінки, з яких 63% безробітні [8]. За даними 2025 року, 82% молоді зазнали втрат від війни, включаючи зниження доходів та труднощі з працевлаштуванням, з 22% безробітних до 35 років [5]. Воєнний стан обмежує інспекції праці, що ускладнює виявлення порушень, включаючи залучення молоді до небезпечних робіт [9]. Міграційні процеси також впливають: 35% молоді планують еміграцію, а серед біженців 19% не хочуть повертатися через брак знань про реінтеграцію та права на європейському ринку праці [10; 5]. Дослідження UNICEF фіксує дискримінацію за національністю та експлуатацію серед молоді за кордоном, де брак обізнаності є ключовим бар'єром [4]. Психологічні наслідки війни також впливають: 28% молоді відзначають погіршення ментального здоров'я, що зменшує мотивацію до вивчення своїх прав [5].

Цифровізація економіки та гігові платформи формують нові ризики для молоді. Хоча значна частина молодих працівників використовує гіг-платформи як основне джерело доходу, лише незначна частка має соціальний захист. Недостатня обізнаність щодо презумпції трудових відносин, норм робочого часу та регулювання дистанційної роботи робить молодь вразливою до перепрацювання, контролю, відсутності пільг і алгоритмічної дискримінації [11].

Причини недостатньої обізнаності включають системні прогалини в освіті та інформуванні. Випускники часто не знають своїх прав через відсутність інтеграції трудового права в навчальні програми. Низька заробітна плата та географічна віддаленість робочих місць штовхають молодь до неформальної зайнятості без реєстрації в центрах зайнятості. Умови війни, дистанційне навчання та стрес додатково обмежують доступ до якісної інформації про трудові права [11; 12].

Низька правова обізнаність має довгострокові наслідки: молодь, яка не працює за фахом, втрачає навички та доходи. Вона сприяє високому безробіттю (19% у 2021 р.) та поширенню NEET-статусу (16% у 2020 р.), що підвищує ризики експлуатації на небезпечних роботах. Жінки та вразливі групи частіше зазнають дискримінації та нижчих зарплат [2]. За даними досліджень, 84% неформально зайнятих змушені вирішувати трудові проблеми неофіційно через недовіру до системи, що призводить до погіршення здоров'я та втрати роботи [7].

Разом із тим, державні та міжнародні зусилля демонструють певні результати. У 2023 році проведено 1342 семінари та 2052 консультації з запобігання неформальній праці [9]. Національний план протидії торгівлі людьми фокусується на моніторингу молоді [9]. Зміни до

законодавства дозволяють безоплатне перенавчання: у 2024 році 100 тисяч осіб пройшли програми з прогнозом розширення [13]. Національна стратегія з прав людини та програми Державної служби зайнятості намагаються підвищити обізнаність, але потребують розширення. Молодіжні організації формують правову культуру через тренінги, однак правовий нігілізм залишається поширеним [3].

Як висновок, низька правова обізнаність молоді у трудових відносинах становить системну загрозу економічній безпеці України. Попри високу цифрову грамотність, молодь залишається вразливою на ринку праці, оскільки технологічна адаптивність не перетворюється на правовий захист. Причини мають структурний характер: трудове право недостатньо представлено в освіті, державні інформаційні кампанії малоефективні, а воєнний стан обмежив роботу контролюючих органів. Це формує «нормалізацію безправ'я» та сприяє переходу молоді до неформального сектору й гіг-економіки з прихованими ризиками експлуатації. Подолання проблеми потребує комплексного підходу: оновлення освітніх програм, цифровізації державного інформування та посилення інспекцій у сферах нових форм зайнятості. Без системних змін поглиблюватимуться демографічні втрати та закріплюватиметься експлуатативна модель зайнятості.

Список використаних джерел:

1. Global Employment Trends for Youth 2024: Decent work, brighter futures (20th anniversary edition). Geneva : International Labour Organization, 2024. 116 p. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/2024-08/GET_2024_EN.pdf
2. Ukraine Labour Market Profile – 2025/2026. Copenhagen S : Danish Trade Union Development Agency, 2025. 42 p. URL: <https://www.ulandssekretariatet.dk/wp-content/uploads/2025/01/Ukraine-LMP-2025-final.pdf>
3. Вахнюк Н. М. Основні проблеми формування правової культури молоді в Україні. New Ukrainian Law. 2023. № 3. С. 128–134. URL: <https://doi.org/10.51989/nul.2023.3.18>
4. An Inclusive Future for Ukrainian Youth: Challenges, Opportunities and the Needs of Youth Not in Education, Employment or Training. UN Women, UNICEF, 2024. 22 p. URL: <https://www.unicef.org/eca/media/38471/file/An%20Inclusive%20Future%20for%20Ukrainian%20Youth.pdf>
5. Молодь України: виклики та адаптація в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичні матеріали до державної доповіді про становище молоді в Україні / В. Радкевич та ін. Київ : Ін-ту проф. освіти НАПН України, 2025. 37 с.

6. Vakhniuk N. M. The influence of youth organisations on the formation of legal culture of young people. *Law and Society*. 2023. No. 6. P. 11–17. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.2>
7. Правові потреби неформально зайнятих працівників в Україні: причини, наслідки, можливі рішення : Рез. дослідж. / П. Липова та ін. ГРОМАД. Спілка «Мережа Прав. Розвитку», 2021. 8 с. URL: https://www.sdg16.plus/wp-content/uploads/sites/3/2023/03/6c192f_5d8c8383783c43b6845dc51a2863849d-1.pdf
8. Косаревська А. В., Анасенко К. В. Проблема гендерної дискримінації у трудових відносинах. Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення : Тези доп. і наук. повідомл. учасників XIV Міжнар. науково-практ. конф., присвяч. 220-річчю Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого, м. Харків, 11 жовт. 2024 р. Харків, 2024. С. 774–780.
9. Ukraine 2023 findings on the worst forms of child labor. Washington : U.S. Department of Labor, 2023. 6 p. URL: https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ILAB/child_labor_reports/tda2023/Ukraine.pdf
10. Recommendations on Youth Work with Displaced Ukrainian Youth. Vienna : European Centre for Freedom and Independence, 2024. 59 p. URL: https://www.wienextra.at/fileadmin/user_upload/Recommendations_on_Youth_Work_with_Displaced_Ukrainian_Youth_Vienna_2024.pdf
11. Соціально-трудова права і виклики цифровізації: монографія / кол. авт.; за ред. Я. В. Сімутіної, М. М. Шумила. Київ: Ніка-Центр, 2023. 348 с.
12. Яценко Л. Тренди на ринку праці України в умовах війни. Київ : Нац. ін-т стратег. дослідж., 2025. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/trendy-na-rynku-pratsi-ukrayiny-v-umovakh-viyny>
13. Майже 100 000 українців пройшли перенавчання від держави у 2024 році, – Юлія Свириденко. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rynok-pratsi-maizhe-100-000-ukraintsiv-proishly-perenavchannia-vid-derzhavy-u-2024-rotsi-iuliia-svyrydenko>

This paper is devoted to the analysis of the problems of legal awareness of young people in the field of labor relations in Ukraine based on current research and statistical data for 2023-2025. The main barriers to youth employment, the causes of low legal literacy and the consequences of insufficient knowledge of labor legislation are investigated. Comprehensive recommendations are proposed to increase the level of legal awareness of the younger generation in the conditions of martial law and digitalization of the economy.

Keywords: legal awareness, labor relations, youth, informal employment, NEET.

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ТРУДОВІ ПРАВА: АВТОМАТИЗАЦІЯ VS. ЗАХИСТ ПРАЦІВНИКІВ

Деремешко Віталій,

здобувач вищої освіти 3 курсу Інституту СБ України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Зіноватна Іляна Вікторівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри трудового права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Дана робота досліджує суперечливий вплив штучного інтелекту на трудові права працівників в умовах цифрової трансформації економіки. Аналізуються ризики автоматизації, зокрема загроза технологічного безробіття, алгоритмічна дискримінація та порушення права на приватність через надмірний цифровий нагляд, а також досліджується потенціал ШІ для посилення захисту працівників через моніторинг дотримання трудових стандартів та підвищення безпеки праці. Обґрунтовується необхідність комплексного правового регулювання, що забезпечить баланс між технологічними інноваціями та збереженням гідних умов праці.

Ключові слова: *штучний інтелект, трудові права, автоматизація, алгоритмічне управління, цифрова економіка.*

Бурхливий розвиток технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) кардинально трансформує трудову сферу, створюючи суперечливі тенденції для правового статусу працівників. З одного боку, автоматизація виробничих процесів та впровадження алгоритмічних систем управління персоналом породжують нові ризики для гарантій зайнятості та традиційних трудових прав. З іншого – інтелектуальні системи можуть стати інструментом посилення захисту працівників через моніторинг дотримання трудових стандартів та забезпечення безпечніших умов праці.

Актуальність дослідження зумовлена стрімким поширенням технологій ШІ в різних галузях економіки та недостатньою адаптованістю правових механізмів регулювання трудових відносин до викликів цифрової епохи.

Автоматизація виробничих процесів та використання алгоритмічних систем управління персоналом створюють низку суттєвих викликів для традиційних гарантій трудових прав. Насамперед, це стосується загрози технологічного безробіття, яке може набути масштабного характеру внаслідок заміни працівників автоматизованими системами. За прогнозами

експертів, до 2030 року близько 800 мільйонів робочих місць у світі можуть зазнати автоматизації, що становить приблизно 20 % глобальної робочої сили [1, С. 8].

Особливу проблему становить поширення систем алгоритмічного управління, які здійснюють автоматизований контроль за діяльністю працівників, розподіляють завдання та оцінюють продуктивність. Використання таких систем часто супроводжується надмірним наглядом за працівниками, що порушує їхнє право на приватність. Алгоритмічне управління також підриває автономію працівників, перетворюючи їх на “придатки” до алгоритмів, що особливо характерно для платформної економіки [2, С. 17]. Працівники у таких умовах втрачають можливість впливати на організацію робочого процесу та стають об’єктами “мікроменеджменту” з боку автоматизованих систем.

Не менш важливою проблемою є ризик дискримінації при використанні систем ШІ у процесах найму, оцінювання та просування персоналу. Алгоритми часто відтворюють та посилюють упередження, закладені у навчальних даних. Наприклад, дослідження виявили систематичну дискримінацію жінок та етнічних меншин у автоматизованих системах відбору персоналу через “навчання” на історичних даних, що відображають минулу нерівність [3, С. 112]. Так, якщо система навчається на даних компанії, де протягом років на керівні посади наймали переважно чоловіків, алгоритм починає розглядати цю гендерну диспропорцію як ознаку “успішного кандидата” і відтворює дискримінаційні патерни в майбутніх рішеннях. Таким чином, псевдооб’єктивний характер алгоритмічних рішень створює ілюзію справедливості та ускладнює виявлення і подолання дискримінації, оскільки упередження маскуються під “математичну нейтральність”.

Ще однією загрозою є дестабілізація трудових відносин через поширення нестандартних форм зайнятості, опосередкованих цифровими платформами. Хоча законодавче віднесення гіг-працівників до сфери цивільного права формально врегулювало їхній правовий статус, це не вирішило проблему соціального захисту. Цивільно-правові відносини за своєю природою не передбачають базових трудових гарантій, таких як соціальне страхування, оплачувані відпустки чи захист від необґрунтованого припинення співпраці. Відтак правове рішення про кваліфікацію гіг-зайнятості фактично легітимізує відсутність соціальних гарантій для значної категорії працівників, створюючи нову форму трудової вразливості в умовах цифрової економіки [4, С. 22].

Попри значні ризики, технології штучного інтелекту мають потенціал для посилення захисту трудових прав за умови їх відповідального впровадження. Насамперед, це стосується підвищення безпеки праці через використання інтелектуальних систем моніторингу виробничих процесів, які здатні виявляти потенційні загрози та запобігати нещасним випадкам. Особливо цінним є застосування таких технологій у високоризикових галузях –

будівництві, видобувній промисловості, хімічному виробництві, де ШІ може аналізувати великі обсяги даних для раннього виявлення небезпечних ситуацій [5, С. 96].

Іншим перспективним напрямом є використання ШІ для моніторингу дотримання трудових стандартів та виявлення порушень трудового законодавства. Інтелектуальні системи аналізу даних здатні ідентифікувати аномалії в оплаті праці, порушення режиму робочого часу чи дискримінаційні практики, що підвищує ефективність наглядової діяльності у сфері праці [6, С. 43]. Такі рішення особливо важливі для країн з обмеженими ресурсами інспекції праці.

Технології ШІ також сприяють інклюзії вразливих категорій працівників через створення адаптованих робочих місць та забезпечення доступності робочого середовища. Для осіб з інвалідністю автоматизовані системи та інтелектуальні асистенти можуть компенсувати функціональні обмеження та розширити можливості працевлаштування [1, с.99–100]. Крім того, гнучкі моделі зайнятості, опосередковані цифровими платформами, потенційно розширюють доступ до роботи для осіб із сімейними обов'язками, жителів віддалених регіонів та інших категорій, що традиційно стикаються з обмеженнями у працевлаштуванні.

Важливим аспектом є також потенціал ШІ для забезпечення прозорості в управлінні персоналом та підвищення об'єктивності кадрових рішень. За умов належного проєктування, алгоритмічні системи здатні мінімізувати вплив суб'єктивних факторів при оцінюванні працівників та розподілі винагороди, що сприяє реалізації принципу рівної оплати за рівну працю [4, С. 23]. Однак реалізація цього потенціалу вимагає впровадження механізмів “пояснюваного ШІ” (explainable AI), що забезпечують можливість оскарження автоматизованих рішень.

Забезпечення балансу між технологічними інноваціями та захистом трудових прав вимагає комплексного правового регулювання, що враховує специфіку застосування ШІ у трудовій сфері. Першочерговим завданням є впровадження принципу “контролю людиною” (human-in-the-loop) при використанні автоматизованих систем прийняття рішень щодо працівників. Цей підхід передбачає обов'язкову участь людини у процесах, що мають значний вплив на трудові права, зокрема при найманні, оцінюванні та звільненні працівників [6, С. 52].

Важливим елементом регулювання є забезпечення прозорості алгоритмічних систем управління персоналом. Працівники повинні мати право отримувати зрозумілі пояснення щодо логіки функціонування автоматизованих систем та критеріїв, які впливають на прийняття рішень щодо них. Європейський підхід до регулювання ШІ у трудовій сфері передбачає класифікацію алгоритмічних систем управління персоналом як “високоризикових” та встановлює для них підвищені вимоги прозорості й підзвітності [6, С. 68].

Не менш важливим є адаптація механізмів соціального захисту до умов цифрової економіки. Це передбачає розширення сфери дії трудового законодавства на нові форми

зайнятості, опосередковані цифровими платформами, та створення універсальних систем соціального страхування, не прив'язаних до традиційних трудових відносин [4, С. 24–25]. Перспективним напрямом є також впровадження програм перекваліфікації та безперервного навчання для працівників, чиї професії зазнають автоматизації.

Особливу роль у забезпеченні балансу відіграє соціальний діалог та колективні переговори щодо впровадження технологій ШІ. Законодавство має гарантувати право працівників та їхніх представників на інформацію та консультації щодо впровадження нових технологій, а також на участь у розробці політик використання ШІ на підприємствах [1, С. 18]. Досвід скандинавських країн демонструє ефективність “технологічних угод”, що укладаються між роботодавцями та профспілками для узгодження умов впровадження автоматизації.

Вплив штучного інтелекту на трудові права має суперечливий характер: поряд із значними ризиками автоматизації існує потенціал для посилення захисту працівників. Ключовим завданням сучасної політики у сфері праці є забезпечення балансу між технологічними інноваціями та збереженням гідних умов праці в умовах цифрової трансформації економіки. Це вимагає комплексного підходу, що охоплює адаптацію трудового законодавства, розвиток механізмів соціального захисту та посилення ролі соціального діалогу в умовах автоматизації.

Важливо підкреслити необхідність людиноцентричного підходу до впровадження технологій ШІ у трудовій сфері. Технологічний прогрес має слугувати інструментом розширення можливостей людей та покращення умов праці, а не призводити до дегуманізації трудових відносин.

Список використаних джерел:

1. Adams-Prassl J. The Algorithm at Work? Algorithmic Management and Legal Regulation in the Workplace. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2022. Vol. 42, № 1. P. 1–29.
2. De Stefano V. "Negotiating the Algorithm": Automation, Artificial Intelligence, and Labor Protection. *Comparative Labor Law & Policy Journal*. 2021. Vol. 41, № 1. P. 15–46.
3. World Employment and Social Outlook 2021: The Role of Digital Labour Platforms in Transforming the World of Work. International Labour Office. Geneva: ILO, 2021. 287 p.
4. Серeda О. Г. Державна політика сприяння зайнятості в умовах цифрової трансформації економіки. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). С. 20–27.
5. Вишновецька С. В. Штучний інтелект і трудові правовідносини: виклики та можливості. *Право України*. 2021. № 5. С. 93–107.
6. Proposal for a Regulation on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act). European Commission. Brussels, 2021. 108 p.

This paper examines the contradictory impact of artificial intelligence on workers' labor rights in the context of digital transformation of the economy. The risks of automation are analyzed, including the threat of technological unemployment, algorithmic discrimination, and violations of the right to privacy through excessive digital surveillance, as well as the potential of AI to strengthen worker protection through monitoring compliance with labor standards and improving workplace safety. The necessity of comprehensive legal regulation that ensures a balance between technological innovations and the preservation of decent working conditions is substantiated.

Keywords: *artificial intelligence, labor rights, automation, algorithmic management, digital economy.*

С Е К Ц І Я

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ.

ЦИФРОВІ ПРАВА ТА ЦИФРОВІ ОБОВ'ЯЗКИ, КІБЕРБЕЗПЕКА

РОЛЬ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ НОВОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Костогриз Ярослав,

*к.ю.н., керівник Дніпровської
окружної прокуратури м. Києва*

У роботі розглядається корупція як складне багатовимірне явище, що впливає на політичні, економічні та соціальні процеси як у національному, так і в глобальному вимірі. Автор аналізує еволюцію підходів до вивчення та протидії корупції, зокрема зростання ролі міждисциплінарних досліджень і новітніх технологій у цій сфері. Наголошується на необхідності комплексного, контекстно орієнтованого підходу до антикорупційної політики, який поєднує правові, інституційні та технологічні інструменти боротьби..

Ключові слова: *глобалізація, транснаціональна корупція, фінансові ринки, антикорупційні стратегії, економічний розвиток.*

Корупція є складним та багатогранним феноменом, який впливає на політичну, економічну та соціальну сфери суспільства. У сучасному світі дослідження корупції набуло нового виміру завдяки різним підходам та теоріям, які намагаються пояснити її причини, механізми та наслідки. Однією з ключових тем у сучасних дослідженнях корупції є аналіз її транснаціональних аспектів, що пов'язані з глобалізацією та розвитком фінансових ринків. Корупція широко розумілася (і досі розуміється) як перешкода для економічного розвитку, тому антикорупційні заходи стали стандартним елементом програм розвитку. Традиційні антикорупційні підходи часто надавали пріоритет криміналізації, правоохоронній діяльності та каральним санкціям через правові та технічні реформи. Ці зусилля спрямовані на забезпечення заборони корупційної поведінки, підвищення ймовірності її виявлення та збільшення витрат, пов'язаних із покаранням за корупцію [1].

Варто підкреслити, що сьогодні кількість науковців та організацій, які пишуть про

корупцію, значно зросла. Якщо в минулому серед тих, хто вивчав корупцію, переважали економісти, то зараз це явище досліджують представники найрізноманітніших дисциплін, включаючи політологію, історію, поведінкову економіку, психологію, політичну економію, кримінологію, соціологію та антропологію. Багато ідей і концепцій, що походять із цих галузей знань, мають безпосередній вплив на політиків і практиків у сфері розвитку. Широке розуміння рушійних сил, моделей і форм корупції також вийшло за рамки чітких моделей раціональних суб'єктів, які лежали в основі більшості ранніх наукових досліджень у цій сфері. Хоча розрахунок індивідуальних витрат і вигод усе ще часто розглядається як основний, усе частіше контекстуальні і нематеріальні чинники, такі як соціальні відносини, вважаються важливими рушіями корупційної поведінки [2].

На макрорівні корупція більше розглядається не лише в межах національної держави, а й як частина глобалізованої фінансової системи, яка дає змогу корупційним грошовим потокам легко перетинати кордони. Колективний досвід кількох десятиліть антикорупційних інтервенцій застерігає реформаторів від необхідності реагувати на вимоги кожного місцевого контексту, а не просто намагатися пересадити інституційні моделі з низькорупційного середовища у висококорупційне. Цей відхід від підходів «згори донизу» також відображається на вимірюванні корупції, оскільки науковці шукають непрямі індикатори та субнаціональні або галузеві дані для більш детального вимірювання корупції [3]. Дедалі більшого значення набувають новітні технології, такі як використання штучного інтелекту для виявлення «червоних прапорців», що можуть свідчити про відмивання грошей, і цифровізація державних послуг для підвищення прозорості та підзвітності держави.

Незважаючи на ці досягнення, все ще існує багато сфер, у яких докази корупції і відповідні засоби боротьби з нею оскаржуються різними науковими школами [1]. Традиційно дослідження корупції, яка розглядається як зловживання владою (або, вужче, державною посадою) з метою отримання особистої вигоди, обмежувалося поведінкою у межах національних кордонів. Тому не дивно, що домінуючий підхід до боротьби з корупцією, закріплений у Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, зосереджувався на національному кримінальному та адміністративному праві. Однак в останні десятиліття зростає інтерес до концепції транснаціональної корупції, яка стосується транскордонних форм корупції, що стали можливими завдяки глобалізованій фінансовій системі. Традиційне розуміння корупції, яке зосереджувалося на окремих державах, слугувало інтересам країн із високим рівнем доходу, які, як правило, демонструють високі показники в глобальних індексах, що порівнюють країни за рівнем поширення корупції [4]. Ключову роль у транскордонних потоках таких «брудних грошей» відіграють так звані професійні посередники: юристи, нотаріуси, бухгалтери та постачальники корпоративних послуг. Ці

посередники часто працюють у фінансових центрах, податкових гаванях і секретних юрисдикціях, а улюбленою технікою є використання підставних компаній для приховування справжнього бенефіціарного власника неправомірно отриманих прибутків. Роль фінансового сектору та сфери послуг у сприянні транснаціональній корупції останніми роками посідає чільне місце в дослідницькому порядку денному.

Корупція є складним і багаторівневим явищем, що має як національні, так і глобальні виміри. Сучасні дослідження демонструють, що ефективна боротьба з корупцією вимагає не лише правових та технічних реформ, а й урахування соціальних, культурних і контекстуальних чинників. Глобалізація та розвиток фінансових ринків зумовили появу транснаціональних форм корупції, які потребують нових підходів до виявлення та протидії. Зокрема, дедалі важливішими стають міждисциплінарні дослідження, що поєднують політичну, економічну, соціологічну та технологічну перспективи. Сучасні антикорупційні стратегії мають базуватися на комплексному підході, який передбачає не лише криміналізацію корупційних дій, а й зміцнення інституційної спроможності, підвищення прозорості, розвиток цифрових інструментів контролю та адаптацію реформ до специфіки кожного суспільного контексту.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
2. K. Hussmann, H. Hechler, M. Peñailillo. Institutional arrangements for corruption prevention: Considerations for the implementation of the United Nations Convention against Corruption. URL: <https://www.u4.no/publications/institutional-arrangements-for-corruption-prevention-considerations-for-the-implementation-of-the-united-nations-convention-against-corruption-article-6.pdf>
3. K. Hussmann. Anti-corruption policy making in practice – what can be learned for implementing article 5 of UNCAC? *U4 Report Bergen: CMI/U4*. 2008. <https://www.u4.no/publications/anti-corruption-policy-making-in-practice-implications-for-implementing-uncac>
4. L. de Sousa. Anti-corruption agencies: between empowerment and irrelevance. *Crime, Law and Social Change*. 53(1). 2009. P. 5-22. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/20392/ssoar-clsc-2009-1-sousa-anti-corruption_agencies_between_empowerment_and.pdf?sequence=1&isAllowed=y
5. E. Keen. Fighting corruption through education. *Constitutional & Legal Policy Institute*. 2000. URL: <http://www.osi.hu/colpi/files/COLPI1.pdf>

The article explores corruption as a complex, multidimensional phenomenon that impacts political, economic, and social processes at both national and global scales. The author examines the evolution of theoretical and practical approaches to the study and prevention of corruption, with particular attention to the growing role of interdisciplinary research and the application of advanced technologies in this field. The study underscores the importance of a comprehensive, context-specific approach to anti-corruption policy that integrates legal, institutional, and technological tools in a coherent framework for combating corruption.

Keywords: *globalization, transnational corruption, financial markets, anti-corruption strategies, economic development.*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ З БОЙОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Вагін Андрій,

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового)

рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право»

факультету права, гуманітарних та соціальних наук

СНУ ім. В.Даля

Науковий керівник: Розовський Борис Григорович,

д.ю.н., професор кафедри публічного та приватного права

факультету права, гуманітарних та соціальних наук

СНУ ім. В.Даля

Розглянуто сучасні нормативно-правові механізми надання психологічної допомоги військовослужбовцям після повернення з бойових операцій. Проаналізовано основні урядові акти, що регламентують систему психосоціальної підтримки ветеранів, визначено проблемні аспекти її реалізації та напрями подальшого вдосконалення законодавства у сфері психічного здоров'я.

Ключові слова: *психологічна допомога, ветерани війни, нормативно-правове регулювання, реабілітація, психічне здоров'я.*

В умовах триваючої війни питання забезпечення права військовослужбовців на відновлення психічного здоров'я набуває стратегічного значення. Правові механізми у цій сфері формують цілісну систему соціального захисту, яка поєднує норми медичного,

адміністративного та соціального права. Основна мета державної політики – гарантувати кожному ветеранові й членам його родини доступ до якісної психологічної та психосоціальної допомоги, що відповідає міжнародним стандартам прав людини. Дослідження британських науковців підтверджують, що належне правове забезпечення і стабільна система соціальної підтримки є ключовими факторами збереження психічного здоров'я ветеранів. Так, Grover L. E. et al. довели, що поєднання правових гарантій і соціальної допомоги значно знижує ризик емоційних розладів серед військовослужбовців після демобілізації [7].

Поворотним моментом у розвитку правового регулювання стала Постанова Кабінету Міністрів України № 1338 від 29 листопада 2022 р. [1], яка заклала нормативну основу для забезпечення психологічної підтримки ветеранів, їхніх родин, постраждалих цивільних та представників сектору оборони. Цей документ не лише визначив перелік суб'єктів, уповноважених надавати допомогу (державні заклади, громадські організації, приватні практики), а й увів поняття “психологічна реабілітація” як окремий елемент державної підтримки. Постанова орієнтує систему на індивідуальні потреби ветеранів, зокрема враховує складність посттравматичних розладів, соціальну дезадаптацію, а також потребу в довготривалій супровідній терапії. Подальший розвиток цих норм відбувся через Постанову КМУ № 1270 від 4 грудня 2023 р. [2], якою внесено зміни до попередніх рішень уряду. Її новизна полягає у запровадженні міжвідомчої координації між Міністерством у справах ветеранів, Міністерством охорони здоров'я, Мінсоцполітики та Міноборони. Вона уточнила порядок фінансування програм психологічної підтримки й реабілітаційних заходів, зокрема через державне замовлення послуг у недержавних надавачів. Це стало важливим кроком у децентралізації механізмів допомоги – можливість укладання договорів із приватними клініками чи громадськими організаціями значно розширила реальну доступність послуг у громадах. Схожі результати отримали Sharp M.-L. et al., які виявили, що ефективність програм підтримки ветеранів на пряму залежить від координації між державними і громадськими структурами та гнучкості механізмів фінансування [8].

На стратегічному рівні систему регулює Розпорядження КМУ № 572-р від 21 червня 2024 р. [3], яким схвалено план заходів на 2024–2026 рр. з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я до 2030 року. Документ інтегрує військово-психологічну реабілітацію у ширшу політику держави в галузі психічного здоров'я. Його положення базуються на принципах безперервності допомоги, мультидисциплінарності й інтеграції психосоціальних послуг у систему охорони здоров'я та соціального захисту. Окремо наголошується на розбудові мережі центрів підтримки психічного здоров'я ветеранів, створенні єдиної цифрової системи обліку наданих послуг та впровадженні освітніх програм для підготовки психологів, які працюватимуть із ветеранами. Важливим технічним кроком стало затвердження Наказу МОЗ

України № 2118 від 13 грудня 2023 р. [4], який унормував Порядок надання психосоціальної допомоги та психосоціальних послуг. Він деталізує механізм оцінювання психічного стану осіб, критерії надання послуг і права клієнтів. Зокрема, передбачено, що допомога має надаватися не лише в медичних закладах, а й у громадах, місцях соціальної адаптації та навіть онлайн-форматі. Це відповідає сучасним моделям *community-based support*, які успішно застосовуються в країнах НАТО.

Окремий інституційний вимір реалізовано Наказом Міністерства у справах ветеранів України № 330 від 14 грудня 2023 р. [5], яким запроваджено Реєстр суб'єктів надання психологічної допомоги ветеранам і членам їх сімей. Реєстр містить дані про державні та приватні установи, сертифікованих фахівців і програмні продукти, що забезпечують якість послуг. Цей інструмент не лише підвищує прозорість системи, а й створює підґрунтя для правового контролю за дотриманням етичних стандартів психологічної практики. Правову основу всієї системи становить Закон України “Про реабілітацію у сфері охорони здоров’я” від 3 грудня 2020 р. [6], який визначає основні поняття, підходи та систему рівнів у наданні реабілітаційних послуг, зокрема психологічної допомоги. Закон закріпив право на реабілітацію як складову конституційного права на охорону здоров’я, заклав підвалини для формування міжсекторальних команд (лікарів, психологів, соціальних працівників) і встановив державні гарантії фінансування програм психосоціальної допомоги. У практичному вимірі реалізація цих актів проявляється у створенні регіональних центрів психічного здоров’я ветеранів, діяльності мобільних груп кризової допомоги, а також у розвитку партнерських ініціатив із громадськими та міжнародними організаціями, такими як *Veteran Hub* чи *Mental Health for Ukraine*. Суттєвим досягненням є інтеграція електронної системи *eHealth* для моніторингу процесу надання послуг, що сприяє прозорості витрат і підвищує ефективність державного контролю.

Попри позитивні зрушення, залишаються прогалини в нормативній деталізації – насамперед відсутність єдиних критеріїв оцінки ефективності реабілітації та чіткої відповідальності за неналежне надання допомоги. Також потребує вдосконалення система підготовки фахівців, оскільки чинні акти не передбачають механізму сертифікації спеціалізованих програм. Доцільним кроком могло б стати ухвалення окремого закону про психічне здоров’я ветеранів, який об’єднає медичний, соціальний і правовий виміри підтримки.

Отже, українське законодавство поступово переходить від фрагментарного регулювання до цілісної моделі психологічної допомоги військовослужбовцям. Вона базується на засадах гуманності, безперервного надання та гарантованої доступності послуг, узгоджується зі

стандартами ВООЗ і НАТО та забезпечує умови для повноцінної соціальної реінтеграції ветеранів.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 листоп. 2022 р. № 1338 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1338-2022-%D0%BF>
2. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 12 лип. 2017 р. № 497 і від 29 листоп. 2022 р. № 1338 : Постанова Кабінету Міністрів України від 04 груд. 2023 р. № 1270 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1270-2023-%D0%BF>
3. Про затвердження плану заходів на 2024–2026 роки з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 черв. 2024 р. № 572-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/572-2024-%D1%80>
4. Про затвердження Порядку надання психосоціальної допомоги та психосоціальних послуг щодо питань психічного здоров'я : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13 груд. 2023 р. № 2118, зареєстровано в Мін'юсті України 24 січ. 2024 р. за № 126/41471 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0126-24>
5. Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Реєстру суб'єктів надання послуг із психологічної допомоги для ветеранів і членів їх сімей : Наказ Міністерства у справах ветеранів України від 14 груд. 2023 р. № 330, зареєстровано в Мін'юсті України 12 січ. 2024 р. за № 67/41412 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0067-24>
6. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03 груд. 2020 р. № 1053-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1053-20>
7. Grover L. E., Sharp M.-L., Jones M., Burdett H., Fear N. T. Structural and functional social support in UK military veterans during the COVID-19 pandemic and associations with mental health and wellbeing: a cross-sectional study // BMC Public Health. 2025. T. 25. Article 96. URL: <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-024-21083-7>
8. Sharp M.-L., Serfioti D., Jones M., Burdett H., Pernet D., Hull L., Murphy D., Wessely S., Fear N. T. UK veterans' mental health and well-being before and during the COVID-19 pandemic:

The paper examines modern legal mechanisms for providing psychological assistance to military personnel after returning from combat operations. The main government acts regulating the psychosocial support system for veterans are analyzed, key implementation challenges are identified, and directions for further improvement of mental health legislation are outlined.

Keywords: *psychological assistance, war veterans, legal regulation, rehabilitation, mental health.*

ПРАВО НА ВІДШКОДУВАННЯ ЯК ПРАВО НА ГІДНІСТЬ: РЕПАРАЦІЙНА ПАРАДИГМА У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Татаренко Ігор Віталійович,

аспірант кафедри публічного та приватного права,

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Науковий керівник: Котова Любов Вячеславна,

к.ю.н., професор, завідувачка кафедри публічного та приватного права, СХУ ім. В.Даля

У статті розглянуто право на відшкодування як ключовий елемент відновлення людської гідності в умовах війни в Україні. Проаналізовано формування репараційної парадигми через діяльність Міжнародного реєстру збитків, міжнародно-правові норми та гуманітарну відповідальність держави. Підкреслено значення репарацій як інструменту справедливості, пам'яті та довіри у післявоєнному правопорядку.

Ключові слова: *воєнні злочини, репарації; право на відшкодування; гідність; міжнародне гуманітарне право; збройний конфлікт; Міжнародний реєстр збитків; справедливість.*

Війна змінює не лише кордони - вона змінює саме розуміння права. Після 2022 року Україна опинилася у ситуації, коли відновлення справедливості стало питанням не минулого, а майбутнього. Репарації сьогодні - це не просто відшкодування матеріальних втрат, а спроба зафіксувати історичну правду й повернути людині гідність, яку війна намагалася зруйнувати. У цьому сенсі створення Міжнародного реєстру збитків для України є не лише техніко-правовим рішенням, а символом цивілізаційної відповідальності світу - доказом того, що

навіть у хаосі війни людство здатне діяти за принципом права, а не сили. Відшкодування шкоди, завданої мільйонам українців, сьогодні набуває символічного значення: це не просто компенсація зруйнованого майна, а спроба зафіксувати правду про злочини війни та створити механізм історичної справедливості [1; 2].

За даними міжнародних організацій, станом на початок 2025 року понад 3,8 мільйона українців залишаються внутрішньо переміщеними особами, а майже 7 мільйонів живуть за кордоном [3]. Кожна історія - це не лише втрачений дім чи робота, а порушення фундаментальних прав людини, гарантованих міжнародними договорами. Саме тому створення Міжнародного реєстру збитків (Register of Damage for Ukraine - RD4U) під егідою Ради Європи у 2023 році стало безпрецедентним кроком - першою спробою інституціоналізувати облік воєнних втрат у масштабах сучасної Європи [4; 5].

Реєстр виконує не функцію компенсаційного фонду, а доказову і реєстраційну - він фіксує заяви громадян, організацій та підприємств, верифікує документи, створюючи базу для майбутнього механізму репарацій. У 2024 році розпочато прийом заяв щодо знищеного або пошкодженого житла, надалі планується охоплення категорій втрат життя, здоров'я, сексуального насильства, втрати бізнесу, культурних пам'яток тощо [6; 7].

Проте чинний мандат реєстру має серйозне обмеження: він поширюється лише на події, що сталися після 24 лютого 2022 року. Такий підхід виключає величезну кількість постраждалих, які зазнали втрат унаслідок збройної агресії РФ ще у 2014–2021 роках - у Криму, на Донбасі, у Маріуполі, Луганську, Дебальцевому [8]. Науковці та правозахисники справедливо наголошують, що таке розмежування створює ризик «юридичної сегрегації» жертв. Як зазначає К. Бусол, «будь-яке обмеження часу агресії є спробою звужити політичну відповідальність агресора й породжує небезпечну конкуренцію між самими постраждалими» [9].

У цьому контексті принцип континуїтету агресії - тобто визнання єдиного триваючого злочину з 2014 року - має стати базовим підходом майбутнього міжнародного механізму відшкодування. Без такого підходу система репарацій ризикує перетворитися на технічну процедуру, позбавлену морального сенсу. Репарації - це не лише про гроші, це про відновлення людської гідності, довіри до права і справедливості.

Правові засади репараційної відповідальності глибоко закорінені у міжнародному праві. Ще Гаазька конвенція 1907 р. і Женевські конвенції 1949 р. встановили обов'язок держави, що порушила міжнародне зобов'язання, відшкодувати завдану шкоду [10; 11]. Постійна палата міжнародного правосуддя у справі *Factory at Chorzów* (1928) сформулювала універсальний принцип: «порушення міжнародного зобов'язання тягне обов'язок відновити стан, який існував до порушення» [12]. Сучасне міжнародне гуманітарне право розвиває цю доктрину

через гуманітарний вимір - Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 60/147 (2005) закріплює право жертв на правду, справедливість, відшкодування і гарантії неповторення [13].

Українське законодавство лише поступово адаптується до цих міжнародних стандартів. Закони № 2923-IX (2023) та № 11161 (2024) створили основу для компенсації пошкодженого житла, але містять часові й процедурні обмеження. На практиці це означає, що громадяни, які втратили майно раніше 2022 року, змушені доводити свої права у судовому порядку, а отже, переживають вторинну віктимізацію [14]. Судова практика почала виправляти ці дисбаланси: рішення Верховного Суду визнають неправомірним обмеження соціальних прав ВПО через довідкові бар'єри [15].

Міжнародний досвід переконує, що ефективні репараційні механізми можливі лише тоді, коли поєднуються три чинники: міжнародне адміністрування, політична воля і фінансове забезпечення. Так працювали Компенсаційна комісія ООН після війни Ірак–Кувейт, фонди для жертв у Боснії, Косово, Колумбії [16; 17; 18]. Український реєстр може стати частиною аналогічного механізму, де основним джерелом фінансування стануть заморожені активи РФ, перетворені на фонд репарацій під егідою Ради Європи та ООН. Таке рішення матиме не лише юридичний, а й символічний характер - це буде акт глобальної справедливості, у якому агресія породжує не безкарність, а відповідальність [19; 20].

Особливістю українського підходу є поєднання цифрових технологій і прав людини. Електронна платформа реєстру, взаємодія з «Дія» та відкриті канали подачі заяв створюють нову модель документування воєнних злочинів - максимально доступну, прозору і недискримінаційну. Це - приклад того, як технології можуть служити праву, а право - людині.

Втім, основним викликом залишається не технічна реалізація, а відновлення довіри. Якщо система репарацій не забезпечить справедливості для всіх категорій постраждалих - від переселенців і вдів військових до депортованих дітей - вона втратить гуманітарний сенс. Репарації мають стати не лише юридичним процесом, а формою морального очищення, способом визнати біль і втрати кожної людини. Як слушно зазначає Г. Гріца, «війна закінчується не тоді, коли замовкає зброя, а коли відновлено справедливість для постраждалих» [21].

Таким чином, Міжнародний реєстр збитків є лише першим кроком у створенні комплексної системи відновлення справедливості. Його подальша ефективність залежить від розширення мандату, усунення часових обмежень, повної інтеграції з українським правовим простором і створення міжнародного фонду компенсацій. Лише інклюзивна модель репарацій, заснована на принципах гідності, рівності, пам'яті та співчуття, зможе стати справжнім інструментом гуманітарної відповідальності держави.

Реєстр збитків - це не архів втрат, а реєстр довіри. Він фіксує не лише руйнування будинків, а історії людей, які продовжують вірити у силу права навіть після катастрофи. І саме ця віра - найцінніший капітал, що дозволить Україні не просто перемогти у війні, а відновити людське обличчя справедливості.

Список використаних джерел:

1. AP News. UN: Ukraine war has displaced 9.4 million people, nearly 6 million abroad. 31 July 2025. URL: <https://apnews.com/article/619fa16039a2bd59ddb200f7e3b048e5>
2. *People in Need. The Ukrainian refugee crisis – current situation.* 2024. URL: <https://www.peopleinneed.net/the-ukrainian-refugee-crisis-current-situation-9539gp>
3. Асоціація міст України. [Відео]. Facebook, 2025. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=596791532948004>.
4. Busol K. Reparations for Atrocity Victims in Ukraine: Survivors' Aspirations and the Emerging Legal Framework. *Cambridge Journal of Law, Politics and Art. The Human Agenda.* 2024. С. 199–204. URL: <https://www.cjlpa.org/post/reparations-for-atrocity-victims-in-ukraine-survivors-aspirations-and-the-emerging-legal-framework>
5. Мудра І. Р. Інституційні та правові механізми відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії. *Репозитарій НДІ приватного права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака НАН України.* 22.04.2025. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/1062>.
6. Василенко Л. П., Бучинська А. Й. Особливості відшкодування шкоди, завданої військовою агресією РФ. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 6. С. 104-112. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/22>.
7. Ioffe Y. Urgent Interim Reparations in Ukraine: *Addressing Conflict-Related Sexual Violence.* SSRN. 2025. 29 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5132796.
8. Hathaway O. A., Stith R., Dworkin A. War Reparations: The Case for Countermeasures. *Stanford Law Review.* 2024. Vol. 76. P. 971–1035. URL: <https://www.stanfordlawreview.org/print/article/war-reparations-the-case-for-countermeasures/>
9. Register of Damage for Ukraine (RD4U). Official website. Council of Europe, 2024. URL: <https://www.rd4u.coe.int/>
10. Українська Гельсінська спілка з прав людини; Інститут законодавчих ідей. Що має врахувати Міжнародний реєстр збитків при визначенні механізмів подання і розгляду заяв щодо зруйнованого житла: дослідження УГСПЛ та ІЗІ. *Міжнародний фонд «Відродження».* 2023. URL: <https://www.irf.ua/shho-maye-vrahuvaty-mizhnarodnyj-reyestr-zbytkiv-pry->

vyznachenni-mehanizmiv-podannya-i-rozglyadu-zayav-shhodo-zrujnovanogo-zhytla-doslidzhennya-ugspl-ta-izi

11. DonbasSOS. Реєстр збитків: що це і чим він відрізняється від державного реєстру пошкодженого майна. 2023. URL: https://www.donbasssos.org/register_of_losses .
12. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1706-18>
13. Про компенсацію за пошкоджене та зруйноване житло на тимчасово окупованих територіях та в районах бойових дій: Закон України № 11161 від 19.12.2024 р. (очікує на підпис Президента). URL: https://komprompol.rada.gov.ua/news/main_news/76266.html
14. Permanent Court of International Justice. Case concerning the Factory at Chorzów (Claim for Indemnity), Merits, Judgment of 13 September 1928. URL: <https://jusmundi.com/en/document/decision/en-factory-at-chorzow-merits-judgment-thursday-13th-september-1928>
15. UN General Assembly. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law: resolution A/RES/60/147, adopted 16 December 2005. United Nations. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/2006/en/12095>
16. International Commission of Jurists. Background information concerning the right to remedy and reparation. ICJ (юридична організація), 2005. URL: <https://www.icj.org/resource/background-information-concerning-the-right-to-remedy-and-reparation/>.
17. Universal Declaration of Human Rights. *United Nations*. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
18. International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966. *United Nations*. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
19. Case of *Chiragov and Others v. Armenia*: Judgment of 16 June 2015 (Application no. 13216/05). *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155353>
20. Case of *Sargsyan v. Azerbaijan*: Judgment of 16 June 2015 (Application no. 40167/06). *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155662>
21. Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land, The Hague, 18 October 1907. *International Committee of the Red Cross*. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-iv-1907>.

The article examines the right to reparation as a key element in restoring human dignity amid the war in Ukraine. It analyzes the formation of the reparation paradigm through the activities of the International Register of Damage, international legal norms, and the humanitarian responsibility of the state. The importance of reparations is emphasized as an instrument of justice, memory, and trust in the post-war legal order.

Keywords: *war crimes; reparations; right to reparation; dignity; international humanitarian law; armed conflict; International Register of Damage; justice.*

ПРОФЕСІЯ АДВОКАТА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Глуценко Ігор,

*студент 4 курсу спеціальності «Право» факультету права,
гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля,*

Котова Любов,

*к.ю.н., професор, завідувач кафедри
публічного та приватного права СНУ ім. В. Даля,*

Кудрявцев Кирило,

*адвокат м. Київ, асистент кафедри
публічного та приватного права СНУ ім. В. Даля,*

У статті досліджено особливості трансформації професії адвоката в умовах цифровізації. Проаналізовано колізії між національним законодавством України та міжнародними стандартами щодо захисту адвокатської таємниці. Визначено прогалини правового регулювання, зокрема відсутність законодавчого закріплення електронної письмової форми договору про надання правничої допомоги та неврегульованість контролю під час НСРД. Обґрунтовано необхідність внесення змін до законодавства для забезпечення належного рівня захисту даних і адаптації адвокатури до цифрового середовища.

Ключові слова: *адвокатура, цифровізація, адвокатська таємниця, правове регулювання, НСРД, електронний договір.*

Розвиток правосуддя вимагає вдосконалення адвокатської діяльності та ефективного захисту клієнтів в умовах технологічної трансформації. Цифровізація, використання ШІ та онлайн-платформ створюють потребу в чіткому нормативному регулюванні для забезпечення справедливого правозастосування та непорушності адвокатської таємниці. Перехід адвокатів

на цифрові технології є складним, але необхідним через нечіткий статус електронних договорів, складнощі з ідентифікацією клієнтів та ризики безпеки при роботі з таємними даними. Тому, аналізуючи національний досвід і світову практику, можна не лише знайти труднощі застосування чинних норм, але й запропонувати, як покращити роботу адвоката в цифровому світі.

Правове регулювання професії адвоката в Україні є комплексним, базуючись на ключовому ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1], який визначає статус, гарантії та непорушність адвокатської таємниці. Участь адвоката у судових процесах деталізується відповідними кодексами: Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) [2], (як захисника, ст. 46, 48), Цивільний процесуальний кодекс України [3], Господарський процесуальний кодекс України [4] та Кодекс адміністративного судочинства України [5] (як представника сторін), а норми професійної поведінки, конфіденційності та відносин з клієнтами закріплені в обов'язкових актах самоврядування, зокрема у Правилах адвокатської етики (ст. 6, 48, 58).

Загальнодержавну основу створює Конституція України [6], яка гарантує основне право особи на професійну правничу допомогу (ст. 59). Загальні вимоги до укладення договорів (у тому числі електронних) встановлені Цивільним кодексом України [7], та ЗУ «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [8]. Опосередкований вплив має і ЗУ «Про правотворчу діяльність» [9], який регулює загальні принципи створення правових норм, якими користується адвокат.

Аналіз законодавства дозволив виявити певні прогалини. В першу чергу, це стосується участі адвоката під час негласних слідчих розшукових дій. Аналізуючи ч. 5 ст. 258 КПК [2], ми бачимо, що законодавець проти контакту та втручання у спілкування клієнта і адвоката на момент даних дій. Проте, якщо ми звернемося до ст. 22 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1], побачимо, що цей закон, навпаки, гарантує абсолютну адвокатську таємницю та право адвоката на повне залучення до контролю за невтручанням. З огляду на це, якщо повернутися до КПК [2], а саме до ч. 2 ст. 86 (де виникає недотримання порядку, закріпленого ч. 5 ст. 258,) та п. 3 ч. 2 ст. 87 (як порушення права на захист), то в нас виникає пряме стикування та колізія норм. По-друге, якщо звернутися до ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1], конкретно до ст. 27, де закріплено декілька вимог щодо договору, а саме письмова форма за ч. 1, а також усні винятки за ч. 2 (з паперовим підтвердженням), ми не побачимо тут електронної письмової форми. Це є суттєвою прогалиною, оскільки така форма є на сьогоднішній день актуальною, необхідною та просто зручною для обох сторін. Виявлені недоліки національного законодавства набувають особливої гостроти у світлі міжнародних та конституційних стандартів, які слугують прямим індикатором його недосконалості. Проблема

несанкціонованого втручання в адвокатську таємницю під час НСРД, що виникає через колізію в КПК [2], прямо суперечить міжнародно визнаним гарантіям. Конвенція про захист професії адвоката (ст. 6, ч. 3, п. с) [10], закріплює, що адвокати не можуть бути зобов'язані розголошувати або передавати будь-яку інформацію, отриману від клієнтів, що підтверджує абсолютний характер адвокатської таємниці. Більше того, ст. 9, ч. 1, (п. с) Конвенції вимагає обов'язкової присутності незалежного адвоката або представника професійної асоціації під час будь-якого обшуку, вилучення або копіювання документів, даних та обладнання, які використовуються для професійної діяльності. Це положення є прямим механізмом захисту цифрової адвокатської таємниці. Схожі вимоги, спрямовані на захист професійної діяльності та незалежності, підкреслює Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів РЄ про свободу професійної діяльності адвокатів [11]. Документ (Принцип І) прямо акцентує увагу на необхідності забезпечити адвокатам можливість вільно виконувати свої функції без неналежного втручання та без загрози санкцій чи тиску. Це є фундаментальною основою, порушення якої на національному рівні створює перешкоди для доступу особи до правосуддя. Проблема неурегульованості електронної письмової форми договору про надання правничої допомоги (ст. 27 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [1], повинна розглядатися винятково у контексті конституційних вимог, а не лише технічних обмежень. Висновок Конституційного Суду України (реєстр. № 1013) [12], у справі про скасування адвокатської монополії засвідчує особливий конституційний статус адвокатської діяльності, що вимагає, аби будь-які процедурні норми не створювали необґрунтованих перешкод у реалізації права на захист. Тому, застарілі обмеження щодо форми договору, які ігнорують легалізовані цифрові можливості, є недоречними і гальмують розвиток гарантованого Конституцією права на допомогу. Принципово важливим є спільна думка судді Олександра Водяннікова щодо Рішення КСУ (стосовно ст. 57 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [13,1]. Хоч думка безпосередньо стосувалася оприлюднення актів самоврядування, її ідея полягає в тому, що діяльність адвоката, як незалежної професії, має ґрунтуватися на конституційних стандартах прозорості, передбачуваності та доступності правил. Відсутність у спеціальному законі положення, що визнає сучасну, технологічно зручну форму договору, гальмує цифрову трансформацію та створює правову невизначеність для всіх учасників процесу. Ця колізія є особливо кричущою, оскільки ЗУ «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» вже давно надав юридичну силу кваліфікованому електронному підпису, що прирівнює його до власноручного. Отже, ігнорування цього загального принципу спеціальним ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1], суперечить не лише логіці цифровізації, але й принципу забезпечення максимальної доступності правничої допомоги в країні.

Аналіз практики ЄСПЛ підтверджує позицію щодо високих стандартів адвокатської професії. Про це свідчить справа *Lekavičienė v. Lithuania* (2017) [14], де суд, хоча й визнав правомірною відмову у поновленні адвокатської діяльності через втрату «високої моральності» (*high moral character*), доктринально підтвердив: до адвокатів застосовуються вищі та суворіші стандарти поведінки (*stricter standards of conduct*), ніж до більшості інших професій, оскільки вони відіграють велику роль у системі правосуддя. Адже довіра до професії є абсолютною вимогою і для національного законодавства ця справа є чітким орієнтиром: якщо суспільство і держава вимагають від адвоката виняткової чесності та бездоганної репутації, держава зобов'язана забезпечити належне, прозоре і сучасне правове поле для виконання цих функцій. Вимоги до високих етичних стандартів не можуть співіснувати з нормативними прогалинами, які гальмують професійну діяльність або роблять адвокатську таємницю вразливою.

Процес цифровізації неминуче трансформує професію адвоката, вимагаючи від національної правової системи невідкладної адаптації для забезпечення конституційного права на професійну правничу допомогу. Проведене дослідження засвідчило, що попри загальні гарантії, у спеціальному законодавстві України існують дві системні прогалини, які суперечать як внутрішнім конституційним, так і міжнародним стандартам. Перша прогалина - це розбіжність норм між КПК та ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що створює ризик втручання в адвокатську таємницю під час негласних слідчих розшукових дій. Ця розбіжність порушує вимоги міжнародних актів, що вимагають абсолютного захисту комунікацій адвоката та обов'язкової присутності його представника під час будь-якого вилучення цифрових даних. Друга прогалина - це невизнання електронної письмової форми договору про надання правничої допомоги (ст. 27 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Це застаріле обмеження ігнорує легалізацію кваліфікованого електронного підпису та суперечить рішенням Конституційного Суду і доктрині ЄСПЛ (*Lekavičienė v. Lithuania*), які підтверджують вищий та суворіший статус адвоката, вимагаючи створення належного, прозорого та доступного правового поля. Для виправлення цих недоліків необхідне внесення змін до законодавства щодо легалізації електронної форми договору та чіткого законодавчого закріплення механізму захисту цифрової адвокатської таємниці при проведенні процесуальних дій. Подолання даних прогалин та адаптація законодавства до цифрових реалій є умовою для забезпечення ефективності та незалежності адвокатської професії в Україні.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України URL: [:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top)
3. Цивільний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
4. Господарський процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
5. Кодекс адміністративного судочинства України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
6. Конституція України URL: [:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text)
7. Цивільний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
8. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#top>
9. Закон України «Про правотворчу діяльність» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>
10. Конвенція про захист професії адвоката URL: <https://unba.org.ua/news/10046-konvenciya-radi-evropi-pro-zahist-profesii-advokata-tekst-ukrains-koyu.html>
11. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів РЄ державам-членам щодо свободи здійснення професії адвоката, ухвалена 25.10.2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf
12. Висновок Конституційного Суду України (реєстр. № 1013) у справі щодо скасування адвокатської монополії від 31.10.19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004v710-19?find=1&text=%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80+%D0%92%D0%BE%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2#w1_1
13. Спільна (збіжна) думка судді Конституційного Суду України Олександра Водянікова стосовно Рішення КСУ у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 57 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 10.09.25. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/okrema_zbizhna_dumka.pdf
14. CASE OF LEKAVIČIENĖ v. LITHUANIA. Application no. 48427/09. Judgment (European Court of Human Rights), 27.06.17. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-174616%22%5D%7D>

The article examines the transformation of the legal profession under digitalization. It analyzes conflicts between Ukrainian national legislation and international standards regarding the protection of attorney–client privilege. The main gaps in legal regulation are identified, particularly the absence of legal recognition of the electronic form of legal service agreements and unclear rules concerning attorney–client communication during covert investigative actions. The article substantiates the need for legislative amendments to ensure data protection and adapt legal practice to the digital environment.

Keywords: *advocacy, digitalization, attorney–client privilege, legal regulation, covert investigative actions, electronic contract.*

ГУМАНІТАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ: СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ЯК ЗБРОЯ ДОВІРИ

Татаренко Дмитро Віталійович,

*аспірант кафедри публічного та приватного права,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля*

Науковий керівник: Гриценко Григорій Миколайович,

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного та приватного права,
СНУ ім. В. Даля*

У статті досліджено стан реалізації соціальних прав в Україні в умовах збройної агресії та тимчасової окупації. Розкрито проблеми правового забезпечення соціального захисту, праці, освіти й охорони здоров'я під час воєнного стану. Проаналізовано національні норми, міжнародні стандарти та практику ЄСПЛ. Обґрунтовано концепцію подвійної відповідальності держави-окупанта й держави походження за дотримання соціальних прав населення. Запропоновано вдосконалення законодавства на засадах персоніфікованої доступності соціальних виплат і гуманітарних коридорів.

Ключові слова: *соціальні права; воєнний стан; збройний конфлікт; окуповані території; соціальний захист.*

Збройна агресія рф проти України створила безпрецедентні виклики у сфері забезпечення соціальних прав людини. Втрата контролю над частиною територій, масове внутрішнє переміщення осіб, руйнування інфраструктури, припинення роботи соціальних інституцій та гуманітарна катастрофа на окупованих землях поставили перед державою питання, яке виходить за межі звичайного адміністративного управління - як зберегти соціальну

державність у ситуації війни. Соціальні права - на працю, освіту, соціальний захист, медичну допомогу, житло - стали ключовим індикатором рівня гуманності та цивілізаційної зрілості держави. Саме в часи кризи, коли базові потреби людини стикаються з загрозою, проявляється справжнє значення конституційних і міжнародних гарантій прав людини.

Українська наукова думка та міжнародна доктрина все частіше розглядають соціальні права як такі, що не можуть бути скасовані навіть у період війни. У звіті Ради Європи під авторством М. Смуш-Кулеші, А. Федорової та Б. Мойси було наголошено, що саме забезпечення житла, соціального захисту, рівності та трудових прав визначає здатність України протистояти гуманітарним наслідкам війни [1]. Дослідники Ю. Вірт і Л. Наливайко підкреслюють важливість створення комплексної системи допомоги внутрішньо переміщеним особам, з урахуванням психосоціальної підтримки та міжсекторальної взаємодії державних і недержавних суб'єктів [2; 3]. Закордонні автори - зокрема G. Giacca та A. Müller - у своїх роботах наголошують, що економічні, соціальні й культурні права не можуть бути повністю призупинені навіть за умов надзвичайного чи воєнного стану. Вони формують так зване «мінімальне ядро» прав, що покладає на державу обов'язок забезпечувати хоча б базовий рівень соціального добробуту - доступ до їжі, медичної допомоги, житла, освіти [4; 5; 6].

На національному рівні правовою основою для регулювання соціальних відносин у період окупації став Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII [7]. Урядові постанови, ухвалені після початку окупації, створили складну, проте унікальну архітектуру соціальної політики: постанова № 595 від 07.11.2014 запровадила тимчасові бюджетні обмеження; постанова № 637 від 05.11.2014 пов'язала виплату пенсій зі статусом внутрішньо переміщеної особи; постанова № 365 від 08.06.2016 деталізувала механізми перевірки місця проживання [8–10]. Така модель, з одного боку, була вимушеною відповіддю на втрату контролю над територією, а з іншого - створила нові бар'єри для людей похилого віку, осіб з інвалідністю чи тих, хто не мав змоги залишити окуповану територію.

Після 2022 року відбулася трансформація підходу до соціального захисту. Постанова Кабінету Міністрів № 332 від 20 березня 2022 року запровадила адресну допомогу внутрішньо переміщеним особам, а постанова № 299 від 11 лютого 2025 року - нову модель персоніфікованої доступності соціальних виплат, яка передбачає дистанційну ідентифікацію особи через «Дія.Підпис» або відеоверифікацію, виплати через банки та «Укрпошту», а також можливість відновлення припинених виплат із нарахуванням заборгованості [11; 12]. Це означає перехід від територіального принципу («отримання виплат лише на контрольованій території») до індивідуального підходу, де ключовим є сам громадянин, а не його місце перебування. Така зміна не лише спрощує доступ до соціальних прав, але й символічно

відновлює правовий зв'язок держави зі своїми громадянами, які залишаються на тимчасово окупованих територіях.

Конституція України гарантує право на соціальний захист (ст. 46), охорону здоров'я (ст. 49), освіту (ст. 53). Хоча стаття 64 допускає можливість обмеження окремих прав під час воєнного стану, ці обмеження не можуть нівелювати сутність конституційних гарантій [13]. Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права 1966 р. не містить положення про можливість дерогації, що означає: навіть під час війни держава не звільняється від обов'язку забезпечувати базові стандарти гідного життя [14]. Конституційний Суд України у рішенні від 27 лютого 2020 р. наголосив, що держава не може в односторонньому порядку відмовитися від своїх соціальних зобов'язань перед громадянами, а скасування або призупинення пільг без рівноцінної компенсації підриває довіру до держави [15].

Водночас міжнародне гуманітарне право, зокрема IV Женевська конвенція 1949 р., покладає на державу-окупанта основний обов'язок забезпечення цивільного населення продовольством, медикаментами, освітою та іншими базовими послугами [16]. У випадку України ці норми системно порушуються: окупаційна влада штучно занижує розмір пенсій, насильницьки змінює громадянство, обмежує викладання українською мовою, створюючи правовий і гуманітарний вакуум. Проте держава походження - Україна - не звільняється від свого позитивного обов'язку забезпечувати права громадян, навіть якщо не має фактичного контролю. Таким чином формується доктрина подвійної відповідальності: окупант зобов'язаний дбати про населення відповідно до міжнародного права, а держава походження - зберігати зв'язок зі своїми громадянами через усі доступні інструменти.

Практика Європейського суду з прав людини є визначальною для розуміння цього подвійного механізму. У справах «Ілашку та інші проти Молдови і Росії» (2004) та «Україна та Нідерланди проти Росії» (2023) Суд підтвердив, що держава, яка здійснює ефективний контроль над територією, несе відповідальність за всі порушення прав людини, що там відбуваються [17; 18]. У Консультативному висновку Міжнародного суду ООН (2004) щодо зведення стіни на окупованій палестинській території також підкреслено, що окупаційна влада повинна гарантувати населенню доступ до освіти, охорони здоров'я та засобів існування [19]. Ці принципи мають пряму аналогію з українським контекстом.

Згідно з доповідями УВКПЛ і Human Rights Watch, практика обов'язкової реєстрації як ВПО для отримання пенсії порушує принцип недискримінації, закріплений у ст. 14 ЄКПЛ і ст. 1 Протоколу № 1 [20]. ЄСПЛ у справі «Кіпр проти Туреччини» (2001) визнав позбавлення грецьких кіпріотів пенсій порушенням права власності, що може бути застосовано і до українського випадку [21]. Аналогічні проблеми описані у випадках, коли громадяни України

на окупованих територіях втрачають право на пенсію через неможливість фізично перетнути лінію розмежування.

Міжнародна доктрина наголошує, що навіть у період війни зберігається обов'язок держави запобігати голоду, забезпечувати мінімальну медичну допомогу і гарантувати гідний рівень життя. Human Rights Watch описала ситуацію з літніми людьми на окупованих територіях як «розрив поколінь» - коли найуразливіші громадяни залишилися без засобів існування через бюрократичні бар'єри [22]. Це свідчить не лише про соціальну, а й про моральну відповідальність держави за своїх громадян.

Корисним орієнтиром для України є досвід Грузії та Молдови, які після конфліктів із РФ запровадили механізми «малих кроків» - поєднання суворого правового режиму окупації з гуманітарними заходами. Грузія реалізує реферальні медичні програми для мешканців Абхазії та Цхінвальського регіону, а Молдова забезпечує соціальні виплати громадянам у Придністров'ї через нейтральні адміністративні рішення, такі як спеціальні номерні знаки [23–27]. Такі підходи не легітимізують окупаційні режими, але водночас зберігають соціальний зв'язок держави з її громадянами - приклад, який Україна може адаптувати, створюючи «гуманітарні коридори» у сфері освіти, медицини та соціальних виплат.

Досвід останніх років доводить, що забезпечення соціальних прав під час війни є не лише питанням гуманності, а й частиною національної безпеки. Соціальні виплати, пенсії, допомога ВПО та підтримка вразливих категорій - це засоби не лише виживання, а й утримання громадян у правовому полі держави. Персоніфікована система виплат, дистанційна ідентифікація, можливість отримувати допомогу без обов'язкового виїзду - це не просто технічні інновації, а символ правового зв'язку людини з державою. Забезпечення безперервності соціальних виплат має супроводжуватися автоматичним нарахуванням боргів і спрощеним порядком відновлення прав.

У перспективі для України важливо розробити єдиний законодавчий акт, що системно врегулює механізми соціального захисту громадян на тимчасово окупованих територіях, а також закріпить принцип персоніфікованої доступності соціальних послуг. Це дозволить уникнути дискримінаційних практик, посилить довіру до держави та сприятиме процесу реінтеграції після деокупації.

Дотримання соціально-економічних прав навіть у воєнний час є не просто моральним чи гуманітарним імперативом - це ознака правової держави та важливий аргумент на міжнародній арені. Україна, демонструючи здатність захищати своїх громадян незалежно від лінії фронту, формує нову модель соціальної справедливості, де людина та її гідність залишаються головною цінністю навіть у найтяжчих обставинах.

Список використаних джерел:

1. Smusz-Kulesza, M., Fedorova, A. L., Moysa, B. S. Social rights in Ukraine in times of war. Report on the needs assessment. Council of Europe, December 2022. 63 p. URL: <https://rm.coe.int/needs-assessment-eng-2/1680a9b407> (дата звернення: 28.08.2025).
2. Вірт Ю. М. Соціальний захист та підтримка осіб, постраждалих від конфлікту. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 16. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-01>
3. Наливайко Л. Р. Захист прав і свобод осіб, які постраждали від війни: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 32–35. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2024/8.pdf (дата звернення: 28.08.2025).
4. Giacca G. Economic, Social, and Cultural Rights in Armed Conflict. Oxford: Oxford University Press, 2014. 368 p. (Oxford Monographs in International Humanitarian and Criminal Law).
5. Müller A. The Relationship between Economic, Social and Cultural Rights and International Humanitarian Law: An Analysis of Health-related Issues in Non-international Armed Conflicts. Leiden; Boston: Brill Nijhoff, 2013. 432 p.
6. Müller A. The Right to Health and International Humanitarian Law: Parallel Application for Building Peaceful Societies and the Prevention of Armed Conflict. *Wisconsin International Law Journal*. 2015. Vol. 32, no. 3. P. 345–385.
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 26. Ст. 893.
8. Про затвердження Тимчасового порядку фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей : Постанова Кабінету Міністрів України від 07 листоп. 2014 р. № 595. Офіційний вісник України. 2014. № 92. Ст. 2663.
9. Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 05 листоп. 2014 р. № 637. Офіційний вісник України. 2014. № 94. Ст. 2720.
10. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 08 черв. 2016 р. № 365. Офіційний вісник України. 2016. № 47. Ст. 1700.

11. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 берез. 2022 р. № 332. Офіційний вісник України. 2022. № 28. Ст. 1532.
12. Про затвердження Порядку виплати пенсій та страхових виплат особам, які проживають на тимчасово окупованих територіях або перебувають за межами України : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лют. 2025 р. № 299. Офіційний вісник України. 2025. № 16. Ст. 742.
13. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
14. Ssenyonjo M. Economic, Social and Cultural Rights. London; New York: Routledge, 2011. 654 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315257044>
15. Конституційний Суд України. Рішення у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України про соціальний захист ветеранів війни (справа щодо пільг ветеранам) від 27 лют. 2020 р. № 3-р/2020. Офіційний вісник України. 2020. № 21. Ст. 835. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-20#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
16. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 28.08.2025)
17. Case of Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia : Judgment (Grand Chamber), 8 July 2004. European Court of Human Rights. Strasbourg, 2004. 281 p. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61886> (дата звернення: 28.08.2025).
18. Case of Ukraine and the Netherlands v. Russia : Decision on admissibility, 25 January 2023. European Court of Human Rights. Strasbourg, 2023. 158 p. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-221604> (дата звернення: 28.08.2025).
19. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory : Advisory Opinion, 9 July 2004. International Court of Justice. The Hague, 2004. 136 p. URL: <https://www.icj-cij.org/case/131> (дата звернення: 28.08.2025).
20. Human Rights Watch. Ukraine: Pension Rights for Displaced People, Conflict-Affected. HRW, 5 February 2020. URL: <https://www.hrw.org/news/2020/02/05/ukraine-pension-rights-displaced-people-conflict-affected> (дата звернення: 28.08.2025).
21. Case of Cyprus v. Turkey : Judgment (Grand Chamber), 10 May 2001. European Court of Human Rights. Strasbourg, 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454> (дата звернення: 28.08.2025).

22. Human Rights Watch. Ukraine: People with Limited Mobility Can't Access Pensions. News release, 24 January 2020. URL: <https://www.hrw.org/news/2020/01/24/ukraine-people-limited-mobility-cant-access-pensions> (дата звернення: 28.08.2025).
23. State Ministry for Reconciliation and Civic Equality of Georgia. Referral programs for residents of Abkhazia and Tskhinvali region. URL: <https://smr.gov.ge> (дата звернення: 28.08.2025).
24. Government of Georgia. Engagement Strategy "Involvement through Cooperation". 2010. URL: <https://gov.ge> (дата звернення: 28.08.2025).
25. United Nations in Moldova. Neutral licence plates and small steps agreement. 2018. URL: <https://moldova.un.org> (дата звернення: 28.08.2025).
26. Government of the Republic of Moldova. Reports on payments to residents of Transnistria (2024–2025). URL: <https://gov.md> (дата звернення: 28.08.2025).
27. Georgia, EU Integration and the Conflict Settlement? Analytical report. Tbilisi, 2020. PDF. URL: <https://grass.org.ge/uploads/other/2020-02-11/573.pdf> (дата звернення: 28.08.2025).

The article examines the state of implementation of social rights in Ukraine under conditions of armed aggression and temporary occupation. It highlights the legal challenges in ensuring social protection, labor, education, and healthcare during martial law. National legislation, international standards, and the case law of the European Court of Human Rights are analyzed. The concept of dual responsibility of the occupying power and the state of origin for the protection of civilians' social rights is substantiated. Legislative improvements are proposed based on the principles of personalized access to social benefits and the establishment of humanitarian corridors.

Keywords: social rights; martial law; armed conflict; occupied territories; social protection.

ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВИЩИХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Андрєєв Олексій

магістр I курсу спеціальності D8 «Право»

Факультету права, гуманітарних та суспільних наук СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: к. ю. н., доц. Антоненко М. І.

У даній роботі розглянуто основні проблеми конституційно-правової відповідальності Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та Президента України; запропоновано спосіб вирішення наведених проблем.

Ключові слова: конституційне право, регулювання, делікт, відповідальність.

Проблема конституційно-правової відповідальності вищих державних органів України залишається однією з найактуальніших у науці конституційного права. Суспільно-політичні трансформації, розвиток демократії та реформування системи влади зумовлюють потребу у чіткому визначенні меж, підстав і механізмів відповідальності органів, що забезпечують реалізацію верховенства Конституції. Президент України, Верховна Рада та Кабінет Міністрів наділені широкими повноваженнями, що вимагає високого рівня правової відповідальності. Водночас чинна конституційна модель не забезпечує належного балансу між владними повноваженнями та юридичними наслідками їх неналежного здійснення, що підриває принципи конституціоналізму і демократичного контролю. Попри тривалу наукову дискусію, поняття й механізми конституційно-правової відповідальності вищих органів влади потребують подальшого уточнення.

Питання відповідальності вищих органів влади в Україні характеризується своєю комплексністю і є гілкою більшої теми – проблем відповідних інститутів в Україні, тож його розгляд представлено в роботах Ю. В. Ткаченка, Ю. Г. Барабаша, Н. Батанової, О. Шафарчук та ін.

Найперше, варто розпочати від визначень. Ми згодні із визначенням *конституційного правопорушення*, яке надає Ю. В. Ткаченко. На думку дослідника, конституційно-правовий делікт є небезпечною для суспільства дією або бездіяльністю, яка вчиняється суб'єктом конституційно-правових відносин і не відповідає приписам Конституції, інших джерел конституційного права та політико-правовому положенню даного суб'єкта, яка призводить до застосування заходів конституційно-правової відповідальності [1]. Під конституційно-правовою відповідальністю ми пропонуємо розуміти несприятливі для суб'єкта конституційно-правових відносин наслідки конституційно-правового делікту, передбачені Конституцією чи законами.

Щодо Верховної Ради України, як зазначає Н. М. Батанова, в Україні відсутня цілісна теорія відповідальності, норми Конституції мають фрагментарний і безсистемний характер [2]. Єдиним механізмом реалізації є дострокове припинення повноважень парламенту, передбачене ст. 90 Конституції України, що застосовується у трьох випадках: несформування коаліції депутатських фракцій протягом місяця, невизначення складу Кабінету Міністрів у 60-денний строк після його відставки, неможливість розпочати пленарні засідання протягом 30 днів однієї сесії. Таке регулювання не охоплює всіх можливих конституційних деліктів парламенту, як-от бездіяльність у прийнятті законів або несвоєчасне ухвалення Державного бюджету України. Зазначимо, що хоча джерела конституційного права не зобов'язані містити вказівку на всі можливі випадки деліктів, але можуть принаймні вказувати на принцип їх визначення. Втім, дослідниця пропонує розширити перелік підстав для дострокового

припинення повноважень Верховної Ради, як-от передбачити відповідальність за незатвердження бюджету протягом трьох місяців – це положення, підтримане на всеукраїнському референдумі 2000 року [2]. Серед інших проблем – відсутність процедурної деталізації (Конституція не визначає порядку реалізації санкцій, гарантій і строків), а також очевидний дисбаланс між повноваженнями та відповідальністю гілок влади, що суперечить ст. 6 і ст. 19 Конституції.

Щодо Кабінету Міністрів України, проблема відповідальності є простішою. Відповідно до ст. 113 Конституції, Кабінет Міністрів відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді у межах, передбачених Конституцією. Разом із тим, ст. 45 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» вказує, що члени Кабміну несуть солідарну відповідальність за результати діяльності Кабінету Міністрів як колегіального органу виконавчої влади і особисто – за стан справ у доручених їм сферах державного управління [3]. Конституційно-правова відповідальність Кабінету Міністрів за своїм змістом є досить широкою. Так, відповідно до ст. 87 Конституції, Верховна Рада за пропозицією Президента або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів більшістю від конституційного складу Верховної Ради, що в свою чергу призводить до відставки уряду. Зі змісту ст. 113 Конституції випливає, що підставою для вотуму недовіри може бути невиконання або неефективне виконання програмних чи бюджетних зобов'язань. Наприклад, з таких причин вотум недовіри уряду висловила Верховна Рада України в 2010 році (Постанова «Про відповідальність Кабінету Міністрів України» № 1928-VI). Також, до відповідальності належить й зупинення Президентом дії актів Кабміну відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 106 Конституції. Ми називаємо це відповідальністю, оскільки зупинка дій актів уряду є несприятливим для нього наслідком. Звіти ж уряду є радше політичним актом. Так, нещодавно уряд на чолі з Ю. Смиріденко звітував перед Президентом про результати ста днів своєї роботи [4]. Разом із тим, як і з Верховною Радою України, проблеми конституційно-правової відповідальності Кабінету Міністрів залишаються незакритими у зв'язку з відсутністю визначених процедур притягнення до відповідальності за конституційні делікти. Втім, відповідальність залежить головним чином від виконання чи невиконання своїх головних повноважень, що актуально для обох органів.

Говорячи про питання відповідальності Президента, хочемо зазначити, що воно знаходиться у найгіршому стані порівняно з наведеними вище прикладами Верховної Ради та Кабінету Міністрів. Конституційно-правові наслідки бездіяльності Президента фактично відсутні. Відповідно до ст. 94 Конституції, Президент протягом п'ятнадцяти днів після

отримання закону має його підписати або повернути з пропозиціями. Якщо цього не зроблено, закон вважається схваленим і підлягає оприлюдненню. Тобто підписання не є обов'язковим, а невчинення дії не має жодних наслідків. Подібна ситуація спостерігається і щодо повноважень, визначених ст. 106 Конституції. Зокрема, Президент неодноразово затягував призначення суддів Конституційного Суду, що призводило до його тривалої некомплектації, хоча строки таких призначень Конституцією не встановлені.

Єдиним механізмом відповідальності Президента є імпічмент (ст. 111 Конституції) у разі державної зради або іншого злочину. Проте ця процедура надзвичайно складна і може бути заблокована самим Президентом. Закон «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» не визначає поняття «інші злочини» та не врегульовує роботу спеціальних слідчих комісій. Крім того, рішення про імпічмент ухвалюється лише після висновку Конституційного Суду, який є повноважним за участю не менше одинадцяти суддів. За умов його постійної некомплектації Президент фактично здатен перешкоджати процедурі, не здійснюючи необхідних призначень або впливаючи на формування складу Суду.

Крім того, жодні джерела конституційного права не передбачають порядку дій у випадках, як, наприклад, із втечею В. Януковича. І хоча Верховна Рада прийняла Постанову «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України», ст. 108 Конституції не передбачає «самоусунення» як підставу для припинення повноважень, тож ця прогалина залишається місцем для правових та політичних спекуляцій.

Разом із питанням про конституційно-правову відповідальність Президента, її зміст та форми, є й питання того, перед ким відповідає Президент. За загальним принципом, хто кого призначив – той того і звільнить (наприклад, оскільки Кабмін є результатом спільної діяльності Верховної Ради та Президента, то й відповідає перед ними обома). Тож було би логічним сказати, що Президент обирається народом, тож відповідає перед ним, але в Україні немає інструментів прямої демократії, які дозволили б народові провести зворотне голосування – про усунення Президента України. Це не передбачено ст. 108 Конституції.

Наведені проблеми конституційно-правової відповідальності Президента можна закрити прийняттям спеціального Закону України «Про Президента України». Ця ідея є не новою, оскільки інститут президенства в Україні породжує низку проблем та труднощів. Але, говорячи про конституційно-правову відповідальність, ми вважаємо за доцільне внесення у такий закон норм про строки й яким саме чином Президент має виконувати свої повноваження, передбачені ст. 106 Конституції, особливо щодо призначення посадових осіб. Для настання відповідальності потрібен суб'єкт її накладення – це теж потребує закріплення в такому законі.

Крім того, потребує доопрацювання Закон України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)».

Також, враховуючи, що проблема неналежного регулювання конституційно-правової відповідальності є спільною для Президента, Верховної Ради та Кабінету Міністрів, на нашу думку, може бути доцільною розробка й прийняття закону «Про конституційно-правову відповідальність», який був би аналогом кримінального чи адміністративного кодексів, але для виміру конституційного права.

Як висновок, конституційно-правова відповідальність Верховної Ради, Кабінету Міністрів та Президента є гострим питанням, що не лише впливає на саму роботу цих органів, а й на їх баланс одне відносно іншого й функціонування всього держапарату; характеризується недостатнім, фрагментарним існуючим регулюванням, а подекуди (як-от в питаннях строків) залишається без чіткого нормативного оформлення. Розв'язання цієї проблеми, хай і не докорінно, можливе шляхом внесення змін до існуючих спеціальних законів та прийняття нових, зокрема, «Про Президента України» та «Про конституційно-правову відповідальність».

Список використаних джерел:

1. Ткаченко Ю. В. Конституційно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності.
URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7184/1/Tkachenko_304.pdf
2. Batanova N. The problems of constitutional and legal responsibility of the Verkhovna Rada of Ukraine in the context of foreign experience. *Yearly journal of scientific articles "Pravova derzhava"*. 2023. № 34. С. 326–336. URL: <https://doi.org/10.33663/1563-3349-2023-34-326-336>
3. Про Кабінет Міністрів України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.
4. Уряд Свириденко відзвітував Зеленському про 100 днів роботи – фото. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/344885-pravitelstvo-sviridenko-otchitalos-zelenskomu-o-100-dnyakh-raboty-foto>.
5. Шафарчук О. Президент України як суб'єкт відповідальності: окремі проблемні аспекти. *Науковий блог Національного університету "Острозька Академія"*. URL: <https://naub.ua.edu.ua/prezydent-ukrajiny-yak-subjekt-vidpovidalnosti-okremi-problemni-aspekty>.
6. Бориславський Л. Інститут Президента України після виборів 2019 року: новий етап розвитку? *Український часопис конституційного права*. 2019. № 1. С. 43–50.

7. Власенко В. В., Луценко В. Р. Еволюція інституту президентства та його трансформація в сучасній Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 68–71.

This paper examines the main problems of constitutional and legal responsibility of the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, and the President of Ukraine; it proposes a way to solve the problems mentioned.

Keywords: constitutional law, legislation, tort, responsibility.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Донченко А.Я.,

здобувачка вищої освіти 4 курсу ОС «бакалавр», факультет прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

<https://orcid.org/0009-0003-7567-7884>

Науковий керівник: **Сьоміна Валентина Анатоліївна**
доцентка, к.ю.н., доцентка кафедри адміністративного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Цифровізація адміністративного судочинства в Україні є ключовим елементом трансформації правосуддя, що спрямована на підвищення ефективності, доступності та прозорості судових процесів через інтеграцію Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) та штучного інтелекту (ШІ). Основними перешкодами є кіберзагрози, цифровий розрив і фрагментарність законодавчого регулювання, що ускладнюють впровадження цифрових інструментів в умовах воєнного стану. Перспективи розвитку включають автоматизацію судових процедур, використання ШІ для уніфікації практики та інтеграцію блокчейн-технологій для забезпечення прозорості рішень.

Ключові слова: цифровізація, адміністративне судочинство, ЄСІТС, штучний інтелект, кібербезпека

У сучасному світі правове регулювання суспільних відносин дедалі більше інтегрує цифрові технології, перетворюючи їх на невід'ємний елемент державно-суспільних процесів. Як зазначає О. Барабаш, значна частина повсякденного життя набуває цифрового формату, що відображає еволюцію від аналогових до цифрових форм взаємодії [1, с. 113]. Це не лише

технічний прогрес, але й фундаментальна трансформація соціальних структур, яка вимагає адаптації правових норм для забезпечення балансу між інноваціями та захистом прав людини. Цифровізація передбачає перехід інформації на цифрові платформи, полегшуючи її обробку та використання [2, с. 72].

Більш детальне трактування цього поняття надано в Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки (схвал. розпоряд. КМУ від 17.01.2018 р. № 67-р.). Згідно з нею, цифровізація – насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможлиблює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір [3]. Цей процес не обмежується технологічними аспектами, а впливає на соціальну динаміку, економіку та державне управління, сприяючи ефективнішому обміну даними та прийняттю рішень.

Адміністративне судочинство, часто іменоване «вершиною правосуддя», відіграє критичну роль у захисті прав громадян від дій органів публічної влади, надаючи механізми для оскарження адміністративних рішень [4, с. 86].

Науковці акцентують, що останнім часом адміністративне судочинство значно розширило свій функціонал, охоплюючи не лише суб'єктивні публічні інтереси, але й ширший спектр спорів, пов'язаних з публічним управлінням. Зростання інструментів правозастосування в публічній сфері призводить до збільшення кількості таких справ, що вимагає адаптації судових процедур до сучасних реалій [5, с. 197].

У контексті правосуддя, зокрема адміністративного судочинства, цифрова трансформація є одним з ключових векторів забезпечення збалансованого розвитку судової системи, охоплюючи практично всі стадії судового процесу – від підготовки та подачі позовів до виконання рішень – та поширюючись на всі інстанції адміністративних судів [6, с. 15].

Однак, попри очевидні переваги цифрової трансформації адміністративного судочинства, її впровадження в Україні супроводжується низкою суттєвих викликів, які вимагають комплексного науково-правового аналізу та негайних заходів адаптації. На початку повномасштабного російського вторгнення у березні 2022 року судова система України пережила системний колапс: за оцінками експертів, фактично жоден адміністративний суд не здійснював повноцінного правосуддя, за винятком невідкладних кримінальних чи адміністративних заходів (наприклад, обрання запобіжних заходів) [7, с. 2]. Водночас, відповідно до ст. 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», конституційні повноваження судів не підлягають обмеженню, а право на судовий захист залишається непорушним навіть у кризових умовах [8]. Це створило імперативну необхідність стрімкої діджиталізації як єдиного механізму забезпечення доступності правосуддя.

Цифровізація адміністративного судочинства в Україні, стимульована пандемією COVID-19 та воєнними викликами, стала ключовим фактором забезпечення безперервності правосуддя. Впроваджені ще у 2020 році дистанційні формати, такі як електронна пошта, SMS-повідомлення та публікації на вебпорталі судової влади, оптимізували комунікацію та доступ до судових послуг. Нормативно-правову основу цифрових процедур становлять, зокрема, Закони України «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис» та «Про адміністративні послуги». Запуск підсистем ЄСІТС («Електронний кабінет», «Електронний суд», відеоконференцз'язок) у 2021 році значно сприяв доступу до судочинства, підтримуючи гібридні формати проваджень [9].

Незважаючи на прогрес у цифровізації адміністративного судочинства, спроби нормативного врегулювання цього процесу неодноразово стикалися з перешкодами, що підкреслює складність гармонізації технологічних інновацій із правовими гарантіями. Зокрема, законопроект № 7316 (2022) щодо регулювання судових процедур в умовах воєнного стану не був ухвалений, що підкреслює фрагментарність законодавчого регулювання [10].

У ширшому сенсі, діджиталізація набуває статусу стратегічного імперативу для забезпечення доступності правосуддя в умовах обмеженої мобільності населення, руйнування інфраструктури та масового внутрішнього переміщення. Проте цифровий прогрес супроводжується суттєвими ризиками, серед яких домінують кіберзагрози, зокрема російські кібератаки на державну інфраструктуру, що можуть призвести до витоку конфіденційної інформації чи паралічу судових процесів [11]. Крім того, цифровий розрив посилює вразливість певних соціальних груп – ВПО, жителів окупованих регіонів чи осіб з низьким рівнем цифрової грамотності, – які стикаються з бар'єрами доступу до інтернету, електронних пристроїв чи навичок роботи з цифровими сервісами. Ці виклики вимагають не лише технологічних рішень, але й комплексних заходів з підвищення кібербезпеки та цифрової інклюзії, як це реалізується в проектах "розумних міст" на кшталт Києва, де інтеграція цифрових інструментів у публічне адміністрування слугує моделлю для судової сфери [11].

Незважаючи на зазначені виклики, цифровізація адміністративного судочинства відкриває широкі перспективи для підвищення ефективності, доступності та прозорості правосуддя.

По-перше, подальший розвиток Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) забезпечує автоматизацію судових процесів, від подання позовів до виконання рішень, зменшуючи адміністративне навантаження та прискорюючи розгляд справ. Наприклад, в Естонії цифрові платформи e-Justice скоротили час розгляду справ на 50-70% [12].

По-друге, інтеграція штучного інтелекту (ШІ) у судові процеси має значний потенціал. Як зазначає І. Міщенко, ШІ може використовуватися для аналізу судових рішень, систематизації прецедентів і виявлення розбіжностей у судовій практиці, що сприятиме уніфікації правозастосування та підвищенню якості вердиктів [12]. Наприклад, у Великій Британії суддя Крістофер МакНалл став одним із перших, хто використав ШІ (Microsoft Copilot) для узагальнення аргументів у податковій справі, що сприяло ефективному аналізу документів без заміни суддівського рішення [13].

По-третє, подолання цифрового розриву є ключовим напрямом для забезпечення інклюзивності правосуддя. Розвиток ініціатив, де цифрові інструменти інтегруються в публічне адміністрування, може стати моделлю для судової системи [11]. Програми підвищення цифрової грамотності, субсидування доступу до інтернету для вразливих груп і розширення мережі громадських цифрових центрів сприятимуть рівному доступу до судових послуг.

Нарешті, посилення кібербезпеки є критично важливим для захисту судової інфраструктури. Впровадження сучасних протоколів шифрування, регулярне оновлення програмного забезпечення та створення резервних систем для захисту даних можуть мінімізувати ризики кібератак. Міжнародний досвід, зокрема європейські практики цифровізації судів, може слугувати орієнтиром для України у розробці стійких і безпечних цифрових платформ [14]. Наприклад, Верховний суд Філіппін оголосив про запуск п'ятирічного стратегічного плану цифрової трансформації в рамках Стратегічного плану судових інновацій (SPJI), який передбачає розробку блокчейн-платформи для забезпечення автентичності, цілісності та простежуваності судових документів, а також використання штучного інтелекту для прискорення правових досліджень [15].

Цифровізація адміністративного судочинства в Україні є стратегічним напрямом, що забезпечує безперервність і доступність правосуддя в умовах воєнного стану та глобальних технологічних змін. Попри виклики, інтеграція цифрових інструментів, зокрема ЄСІТС, ШІ та блокчейн-технологій, відкриває перспективи для підвищення ефективності, прозорості та інклюзивності судової системи. Міжнародний досвід слугує орієнтиром для України. У довгостроковій перспективі створення захищеної цифрової екосистеми для адміністративного судочинства сприятиме реалізації конституційних гарантій захисту прав громадян, зміцнюючи довіру до судової системи.

Список використаних джерел:

1. Барабаш О. Цифровізація суспільних відносин: сучасні виклики. *Юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 110-115.

2. Литвин Н. А., Крупнова Л. В. Діджиталізація як засіб підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади. *Ірпінський юридичний часопис*. 2020. Вип. 3. С. 69-76. <https://doi.org/10.33244/2617-4154.3.2020.69-76>
3. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації від 17.01.2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 22.10.2025)
4. Константи́й О. До питання поняття, предмета, методу і системи адміністративного судочинства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №8. С. 86-90.
5. Вовк П.В. Адміністративне судочинство як особлива форма здійснення правосуддя в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №9. С. 195-198.
6. Гаран О.В., Степанова Т.В. Окремі питання діяльності адміністративних судів у контексті реалізації їх дискреції. *Наука і техніка*. 2023. №4(18). С. 11-23.
7. Старовойтова Д. Диджиталізація суду: як сервіс «Дія. Підпис» спростить судочинство під час війни. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudovapraktika/didzhitalizaciya-sudu-yak-servis-diya-pidpis-sprostit-sudochinstvo-pid-chas-viyni.html>
8. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 22.10.2025)
9. Оголошення про створення та забезпечення функціонування трьох підсистем (модулів) ЄСІТС. *Голос України*. 2021. №168 (7668) від 4 вересня. С. 15.
10. Проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану) № 7316 від 26.04.2022 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39489>
11. CERIDAP. Digitalisation of public administration under martial law in Ukraine and the case of smart city Kyiv. URL: <https://ceridap.eu/digitalisation-of-public-administration-under-martial-law-in-ukraine-and-the-case-of-smart-city-kyiv/?lng=en>
12. Nadiya Ilchyshyn. Impact of digitalisation on the justice system: Challenges of administrative justice. Соціально-правові студії. 2025. Т. 8, № 2 Social & Legal Studios. 2025. Vol. 8, № 2 URL: <https://sls-journal.com.ua/en/journals/tom-8-2-2025/vpliv-tsifrovizatsiyi-na-sistemu-pravosuddya-vikliki-administrativnogo-sudochinstva>.
13. Судово-юридична газета. У Великій Британії суддя вперше визнав використання ІІІ у судовому рішенні URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/341962-v-velikobritanii-sudya-vpervye-priznal-ispolzovanie-ii-v-sudebnom-reshenii>

14. Міщенко І. Якісних рішень та єдності практики можна досягти лише діджиталізувавши суди. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/838768> (дата звернення: 22.10.2025).

15. Судово-юридична газета. Верховний суд Філіппін планує масштабну цифровізацію – запустить блокчейн-платформу та ініціативу зі ШІ URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/344742-verkhovnyy-sud-filippin-planiruet-masshtabnuyu-tsifrovizatsiyu-zapustit-blokcheyn-platformu-i-initsiativu-po-ii>

The digitalization of administrative justice in Ukraine is a pivotal element of judicial transformation aimed at enhancing the efficiency, accessibility, and transparency of judicial processes through the integration of the Unified Judicial Information and Telecommunication System (UJITS) and artificial intelligence (AI). Key challenges include cyber threats, the digital divide, and fragmented legislative regulation, which complicate the implementation of digital tools amid martial law. Prospects for development encompass the automation of judicial procedures, the application of AI for practice unification, and the integration of blockchain technologies to ensure decision transparency.

Keywords: digitalization, administrative justice, USITS, artificial intelligence, cybersecurity.

КОНСТИТУЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ПРАВОВІ МЕЖІ ТА МОЖЛИВОСТІ

Степченко Данило

*студент I курсу магістратури спеціальності D8 «Право»
факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля*

Науковий керівник: *Антоненко М.І., к.і.н., доцент
кафедри публічного та приватного права
факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля*

У статті досліджується співвідношення конституційної ідентичності України та європейської інтеграції в контексті правової стабільності. Проаналізовано доктринальні підходи до конституційної ідентичності, досвід держав-членів ЄС та механізми збереження національних конституційних цінностей. Обґрунтовано необхідність поступової адаптації законодавства з урахуванням фундаментальних конституційних засад.

Ключові слова: конституційна ідентичність, європейська інтеграція, правова стабільність, багаторівневий конституціоналізм, адаптація законодавства.

Постановка проблеми. Інтеграція до європейського правового простору актуалізує проблематику меж адаптації національного законодавства за умови збереження конституційної самобутності. Процес зближення правових систем породжує об'єктивні протиріччя між вимогами імплементації європейського права та необхідністю збереження конституційних цінностей, які становлять ядро державного суверенітету.

Актуальність теми. Отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС та конституційне закріплення європейського курсу створили передумови для системної трансформації правової системи. Практика Конституційного Суду України демонструє поступове звернення до категорії конституційної ідентичності, проте цілісної доктрини досі не сформовано. Відсутність чіткого розуміння меж конституційної ідентичності генерує ризики як надмірної уніфікації національного законодавства, так і необґрунтованого опору необхідним трансформаціям.

Мета статті. Метою статті є визначення меж української конституційної ідентичності в контексті європейської інтеграції та формулювання науково обґрунтованих підходів до забезпечення правової стабільності у процесі адаптації законодавства до права ЄС.

Аналіз актуальних досліджень. Проблематика конституційної ідентичності є предметом дослідження значної кількості науковців. Вагомий внесок у розвиток цієї проблематики зробили В. Давидюк, М. Бобко, Т. Спесівцева, А. Пивовар, В. Устименко, Н. Камінська, О. Щербанюк, А. Колодій, В. Тернавська, Р. Гринюк, а також зарубіжні автори Е. Кшиштофік, М. Гранат, Г. Джейкобсон, М. Розенфельд. Попри наявність окремих наукових розвідок, питання співвідношення конституційної ідентичності та правової стабільності в контексті європейської інтеграції потребує більш системного та комплексного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Концептуальні засади конституційної ідентичності у сучасній правовій науці характеризуються плюралізмом доктринальних підходів. У європейській правовій доктрині сформувалися широкий та вузький підходи до інтерпретації цього поняття [1, с. 61]. Представники широкого підходу, зокрема Г. Джейкобсон та М. Розенфельд, концептуалізують конституційну ідентичність як систему сталих принципів, інститутів та традицій, що визначають специфіку конституційного ладу [2, с. 74-77]. Вузький підхід акцентує увагу на незмінюваних конституційних положеннях, що підлягають посиленому судовому захисту [2, с. 74-75].

Важливим є розмежування національної та конституційної ідентичності. На думку Е. Кшиштофік, національна ідентичність охоплює всю сукупність цінностей нації, тоді як

конституційна ідентичність концентрується на конституційних цінностях як вираженні правової культури та політичної ідеї [3, с. 159]. Національна ідентичність становить фундамент конституційної ідентичності, проте не є тотожною їй [1, с. 62]. Таке розмежування дозволяє уникнути змішування етнокультурних та конституційно-правових аспектів.

Конституційну ідентичність доцільно визначити як комплекс національних правових цінностей та особливостей конституційного ладу, які консолідують громадян і відрізняють державу від інших держав. Це визначення підкреслює внутрішню (об'єднавчу) та зовнішню (розмежувальну) функції конституційної ідентичності.

Правові основи співвідношення конституційної ідентичності та європейської інтеграції закладені в установчих документах ЄС. Стаття 4(2) Договору про ЄС встановлює обов'язок Союзу поважати національну ідентичність держав-членів [5]. На думку О. Щербанюк, це положення виступає як норма конвергенції між правопорядками, інструмент узгодження національної та європейської ідентичності [6, с. 236]. М. Бобко наголошує на концепції багаторівневого конституціоналізму, що враховує одночасне функціонування національного, наднаціонального та глобального рівнів регулювання [7, с. 78-79]. Такий підхід дозволяє уникнути однобічного розуміння інтеграції як підпорядкування національного права наднаціональному.

Практика Суду ЄС демонструє балансування між повагою до національної ідентичності та забезпеченням ефективності європейського права. Суд неодноразово відмовляв у визнанні порушення ідентичності, коли посилання на неї використовувалися для обмеження основних свобод [6, с. 235-236]. Водночас у справі Omega 2004 року Суд визнав можливість обмеження економічних свобод з мотивів захисту національної ідентичності [8]. Цей приклад демонструє, що Суд ЄС визнає легітимність захисту національних конституційних цінностей, що створює правовий простір для збереження української конституційної ідентичності в процесі інтеграції.

Німецький досвід захисту конституційної ідентичності є особливо цінним, оскільки Німеччина як держава-засновниця ЄС напрацювала найбільш розвинену доктрину балансування національного та наднаціонального права. Федеральний конституційний суд Німеччини у рішенні Solange I 1974 року сформулював доктрину збереження права контролювати відповідність актів європейських інституцій фундаментальним конституційним принципам [9]. У рішенні Solange II 1986 року суд визнав достатність європейського захисту прав, але зробив застереження про можливість відновлення контролю у разі зниження рівня захисту [10]. Федеральний конституційний суд характеризує конституційну ідентичність як невідчужувану сутність, пов'язану з концепцією вічності певних конституційних положень [7,

с. 80]. Для України це означає можливість запровадження аналогічного механізму конституційного контролю актів ЄС без конфлікту з зобов'язаннями члена Союзу.

Українська практика застосування концепції конституційної ідентичності лише формується. У рішенні від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 Конституційний Суд вперше використав термін "конституційна ідентичність" стосовно статусу української мови як державної [10]. Суд визначив юридичний статус української мови як невіддільну частину конституційної ідентичності. Це рішення заклало підвалини вітчизняної доктрини, проте системної практики не сформовано.

Структура української конституційної ідентичності визначається Конституцією. На думку Р. Гринюка, преамбула Конституції відіграє ключову роль, оскільки тут національна та конституційна ідентичності зустрічаються [11, с. 69]. Преамбула закріплює цінності: права людини, громадянську злагоду, європейський курс, демократичну правову державу [12]. До фундаментальних елементів належить принцип народовладдя: носієм суверенітету є народ (ст. 5) [12]. Це положення кореспондує з європейськими традиціями [13, с. 119].

Форми адаптації законодавства в процесі євроінтеграції різняться за ступенем уніфікації. А. Колодій та В. Тернавська виділяють уніфікацію, гармонізацію, адаптацію та стандартизацію. Уніфікація передбачає створення однакових норм, гармонізація – подібних норм, адаптація – наближення до моделі, стандартизація – мінімальні вимоги. На переконання авторів, на початкових етапах пріоритет має надаватися гармонізації та адаптації [13, с. 116-118]. Цей підхід є виправданим для збереження балансу між європейськими стандартами та національною специфікою, що забезпечує правову стабільність у перехідний період.

Особливо гостро питання балансу між інтеграцією та ідентичністю постає щодо фундаментальних прав людини. Обмеження прав людини в процесі інтеграції мають чіткі конституційні межі. Конституція встановлює в ч. 2 ст. 64, що навіть в умовах воєнного стану низка прав не підлягає обмеженню [12]. Рішення Конституційного Суду від 18 липня 2024 року № 8-р(П)/2024 підтвердило недопустимість обмеження фундаментальних прав навіть в умовах воєнного стану. Суд визнав неконституційним автоматичне продовження строку тримання під вартою без судового контролю [14].

Консолідація правової системи охоплює всі її елементи: систему права та законодавства, правові відносини, юридичну практику, правосвідомість [15, с. 25]. Така системна трансформація потребує поступовості, щоб уникнути дестабілізації правового порядку. Н. Камінська зазначає, що модернізація конституційного правопорядку має здійснюватися поступово, з урахуванням національних особливостей. Важлива співпраця між національними конституційними судами та Судом ЄС на засадах взаємної поваги [16, с. 92-93].

О. Щербанюк виділяє варіанти поведінки національних суддів у разі конфліктів: тлумачення конституційних норм у спосіб, дружній до права ЄС; тлумачення права ЄС відповідно до конституції; попереднє звернення до Суду ЄС; відмова від застосування права ЄС як крайній засіб. Найбільш конструктивним видається третій варіант, що дозволяє вирішувати конфлікти шляхом діалогу та забезпечує правову стабільність через узгодження позицій національних та наднаціональних судових інституцій [6, с. 238].

Висновки. Дослідження доводить сумісність конституційної ідентичності та європейської інтеграції в плюралістичній правовій системі. Стаття 4(2) Договору про ЄС, закріплюючи обов'язок поважати національну ідентичність держав-членів, створює правову основу для їх співіснування.

Досвід Федерального конституційного суду Німеччини підтверджує можливість балансу між наднаціональними зобов'язаннями та захистом конституційних принципів через конституційний діалог. Україні необхідно розробити власну модель взаємодії з європейським правопорядком, що враховуватиме національні конституційні особливості.

Україна перебуває на початковому етапі формування доктрини конституційної ідентичності. Практика Конституційного Суду залишається фрагментарною, що потребує теоретичного обґрунтування концепції. Фундаментальними елементами української конституційної ідентичності є народовладдя, права людини, українська мова, демократія та верховенство права.

Механічна уніфікація законодавства створює ризики втрати конституційної ідентичності. Доцільно використовувати гармонізацію та адаптацію, залишаючи уніфікацію для технічного регулювання без конституційного значення.

Теоретичне значення дослідження полягає у концептуалізації співвідношення конституційної ідентичності та євроінтеграції для використання Конституційним Судом. Практичне значення – у формуванні методологічної основи адаптації законодавства до *acquis communautaire* зі збереженням конституційної ідентичності.

Подальші дослідження мають зосередитися на аналізі елементів української конституційної ідентичності та її формуванні в умовах воєнного стану. Євроінтеграція України під час активних бойових дій створює унікальний прецедент, що потребує окремого наукового аналізу.

Конституційна ідентичність є необхідною умовою успішної європейської інтеграції, дозволяючи зберегти правову традицію та збагатити європейську культуру національним досвідом.

Список використаних джерел:

1. Spesivtseva T., Pyvovar A. Ukrainian constitutional identity: its development and prospects. Economics. Finances. Law. 2024. Vol. 12/2024, no. -. P. 61–65. URL: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.12.12> (date of access: 05.11.2025).
2. Kolisnyk V.P., Berchenko H.V., Slinko T.M. Constitutional identity as an embodiment of constituent power. Bulletin of the National Academy of Law Sciences of Ukraine. 2022. Vol. 29. № 3. pp. 69-88.
3. Krzysztofik E. The principle of respect for the member states' national identity with regard to the rights and obligations of migrant citizens of the European Union. Zbornik radova Pravnog fakulteta. 2018. No 57(79). pp. 157–170.
4. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 : станом на 30 берез. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 06.11.2025).
5. Щербанюк О. Конвергенція конституційної та національної ідентичності як основа консенсусу між судом ЄС та національними конституційними судами. III Маріупольський конституційний форум «Українська конституційна ідентичність в контексті європейської інтеграції» : 3б. матеріалів, м. Київ, 4 жовт. 2024 р. Київ, 2024. С. 234–239.
6. Bobko M. Constitutional and Legal Framework for Ukraine's European Integration in the Context of Multilevel Constitutionalism. Ukrainian Journal of Constitutional Law. 2025. Vol. 2. P. 77–85. URL: <https://doi.org/10.30970/jcl.2.2025.5> (date of access: 05.11.2025).
7. Judgment of Court of Justice of the European Union of 14.10.2004 in no. C-36/02. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62002CJ0036> (date of access: 06.11.2025).
8. Decision of Federal Constitutional Court (Bundesverfassungsgericht) of 29.05.1974 in no. 2 BvL 52/71. URL: <https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/german/case.php?id=588> (date of access: 06.11.2025).
9. Decision of Federal Constitutional Court (Bundesverfassungsgericht) of 22.10.1986 in no. 2 BvR 197/83. URL: <https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/german/case.php?id=572> (date of access: 06.11.2025).
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про забезпечення функціонування української мови як державної” : Рішення Конституц. Суду України від 14.07.2021 № 1-п/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text> (дата звернення: 06.11.2025).

11. Гринюк Р. Преамбула Конституції України та конституційна ідентичність. III Маріупольський конституційний форум «Українська конституційна ідентичність в контексті європейської інтеграції» : Зб. матеріалів, м. Київ, 4 жовт. 2024 р. Київ, 2024. С. 68–71.
12. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 06.11.2025).
13. Колодій А., Тернавська В., Тарасенко В. Національна конституційна ідентичність та європейська інтеграція: аспекти співвідношення. III Маріупольський конституційний форум «Українська конституційна ідентичність в контексті європейської інтеграції» : Зб. матеріалів, м. Київ, 4 жовт. 2024 р. Київ, 2024. С. 114–121.
14. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою) : Рішення Конституц. Суду України від 18.07.2024 № 8-р(II)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text> (дата звернення: 06.11.2025).
15. Медвідь Ф. М., Твердохліб А. І., Філіпова О. В. Консолідація правової системи України в умовах адаптації до правової системи Європейського Союзу. Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти : матеріали IX Всеукр. науково-практ. конф., м. Полтава, 24 жовт. 2024 р. Полтава, 2024. С. 25–28.
16. Камінська Н. Модернізація конституційного правопорядку в умовах євроінтеграції. III Маріупольський конституційний форум «Українська конституційна ідентичність в контексті європейської інтеграції» : Зб. матеріалів, м. Київ, 4 жовт. 2024 р. Київ, 2024. С. 90–94.

The article examines the correlation between Ukraine's constitutional identity and European integration in the context of legal stability. Doctrinal approaches to constitutional identity, the experience of EU member states, and mechanisms for preserving national constitutional values are analyzed. The necessity of gradual legislative adaptation considering fundamental constitutional principles is substantiated.

Keywords: *constitutional identity, European integration, legal stability, multilevel constitutionalism, legislative adaptation.*

ПРОБЛЕМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ МАЙНОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Манакіна Оксана,

студентка 4 курсу спеціальності 081 «Право»

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля,

*Науковий керівник: **Котова Любов Вячеславна,***

к.ю.н., професорка, завідувачка кафедри публічного та приватного права

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

Стаття містить аналіз законодавчих та процедурних перешкод з питань обмеження реалізації майнових прав громадян, що постраждали від збройної агресії РФ проти України, які порушують принцип верховенства права. Досліджується декілька основних проблем, серед яких: відсутність політико-правової волі для забезпечення чинності законопроекту № 11161, що має вирішити питання компенсації за знищене майно на тимчасово окупованій території України (далі - ТОТ), що створює правову невизначеність для заявників; обмеження соціальних прав працівників поліції, ДСНС та ДБР, які через отримання житла у фінансовий лізинг на ТОТ, позбавлені права на компенсацію за оренду житла та участь у пільговій програмі «ЄОселя»; проблематика реєстрації права власності, що виникло до 2013 року на об'єкти нерухомості через відсутність доступу до архівів БТІ та при знаходженні їх на ТОТ.

Ключові слова: *майнові права громадян, тимчасово окупована територія України, компенсація за знищені та пошкоджені об'єкти нерухомості, що знаходяться на ТОТ, «ЄОселя», фінансовий лізинг, судовий порядок, об'єкти нерухомого майна, реєстрація права власності.*

При здійсненні своїх посадових обов'язків спеціалістами Центрів надання адміністративних послуг спостерігається активна динаміка серед звернень громадян щодо отримання компенсації за пошкоджене/знищене майно, яке розташоване на ТОТ, стосовно майна, що знаходиться в фінансовому лізингу на ТОТ, яке отримали за особливими умовами працівники лав поліції, ДСНС та ДБР та щодо надання інформації про оформлені та/або зареєстровані речові права, що виникли в установленому законодавством порядку до 01.01.2013 р. на об'єкт нерухомого майна.

Провівши узагальнений аналіз проблематики згаданих питань, зазначимо наступне. На сьогоднішній день компенсація за пошкоджені об'єкти відбувається на підставі Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією

Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23 лютого 2023 року № 2923-IX (далі - ЗУ №2923-IX) [1].

Так, відповідно до пункту 4 частини 1 статті 6 ЗУ №2923-IX, розгляд заяви про надання компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна Комісією з розгляду питань щодо надання компенсації включає забезпечення проведення обстеження об'єкта (крім випадків його проведення до розгляду заяви) [1].

Порядок виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії російської федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд, затверджений постановою КМУ від 19.04.2022 року №473 регулює проведення обстеження об'єктів, крім територій активних бойових дій, територій активних бойових дій, на яких функціонують державні електронні інформаційні ресурси, або тимчасово окупованих російською федерацією територій України, включених до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією, затвердженого Мінрозвитку, для яких не визначена дата завершення бойових дій або тимчасової окупації [2].

Наразі чинне законодавство унеможливорює отримання компенсації громадянами, майно яких знаходиться на тимчасово окупованій території.

На вирішення вищезазначеного питання ВРУ було прийнято та надіслано на підпис Президенту України проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України» щодо компенсації знищеного чи пошкодженого майна, що знаходиться на територіях ведення активних бойових дій або тимчасово окупованих російською федерацією від 10.04.2024 року № 11161 (далі - проєкт ЗУ №11161), який з 30.12.2024 року знаходиться на підписі у Президента України [3]. Наразі законопроект не пройшов підписання.

Варто звернути увагу щодо існуючих механізмів набрання законності та чинності нормативно-правових актів. Так, стаття 94 Конституції України чітко регламентує процес підписання та оприлюднення законів. Президент України має п'ятнадцять днів з моменту отримання ухваленого ВРУ закону, щоб підписати його та офіційно оприлюднити або ж повернути з вмотивованими пропозиціями для повторного розгляду (право вето).

Якщо Президент протягом цього строку не повертає закон, він автоматично вважається схваленим, після чого має бути підписаний та оприлюднений. У разі повторного ухвалення

закону ВРУ конституційною більшістю (не менш як 2/3), Президент зобов'язаний підписати його та оприлюднити протягом десяти днів. Якщо ж Президент ігнорує цей обов'язок, закон невідкладно оприлюднюється Головою Верховної Ради і публікується за його підписом. Загалом, закон набуває чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо в самому законі не передбачено іншого, але в жодному разі не раніше дня його опублікування [4].

Отже, в даному випадку порушено терміни підписання проєкту ЗУ № 11161 від 10.04.2024 року та процедуру набрання законної сили нормативно-правовим актом, про який йдеться.

Друга, не менш важлива, проблема стосується майна, що знаходиться в фінансовому лізингу на ТОТ, яке отримали за особливими умовами працівники лав поліції, ДСНС та ДБР відповідно до Порядку забезпечення поліцейських та осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань житлом на умовах фінансового лізингу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14.11.2018 р. №1201 (далі - Постанова №1201) [5].

Відповідно до підпункту 5 пункту 8 Умов забезпечення приватним акціонерним товариством «Українська фінансова житлова компанія» доступного іпотечного кредитування громадян України, затвердженими постановою КМУ від 02.08.2022 р. № 856, вимогою для отримання кредиту є відсутність діючих та/або припинених договорів (погашених кредитів), укладених за цими Умовами, а також договорів укладених відповідно до Постанови №1201 [5].

Пункт 32 Постанови №1201 закріплює, що у разі укладення заявником договору фінансового лізингу виплати компенсації за найом (піднайом, оренду) житла, передбачені іншими нормативно-правовими актами, не здійснюються [5].

На теперішній час у зазначеній категорії осіб відсутній доступ та право користування нерухомим майном, яке знаходиться на ТОТ. В свою чергу, вищенаведені норми законодавства та відсутність механізмів врегулювання цього питання позбавляють їх права на компенсацію за найом (піднайом, оренду) житла, передбачену іншими нормативно-правовими актами та отримання кредиту за програмою доступного кредитування житла «єОселя».

Третє питання, що не найменш актуальне - це надвелика кількість звернень громадян щодо отримання інформації про оформлені та/або зареєстровані речові права, що виникли в установленому законодавством порядку до 01.01.2013 р. на об'єкт нерухомого майна.

Державний реєстр речових прав на нерухоме майно почав функціонувати з 01 січня 2013 року. До цього часу реєстрацію прав власності проводило бюро технічної інвентаризації у Реєстрі прав власності та на паперових носіях.

Користуючись своїм невід'ємним правом щодо внесення відомостей про житло до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно для подальшого отримання компенсації за пошкоджене або зруйноване майно, громадяни зіштовхуються з проблемою стосовно підтвердження реєстрації права власності на об'єкти нерухомого майна, що виникли до 01.01.2013 р., оскільки інформація про реєстрацію права власності на нерухоме майно у Державному реєстрі речових прав, в тому числі у Реєстрі прав власності, який є архівною складовою Державного реєстру речових прав - відсутня.

Варто зауважити, що заявники звертаються до державних реєстраторів з оригіналами документів, які посвідчують право власності, в яких проставлені відмітки про реєстрацію прав бюро технічної інвентаризації, але керуючись вимогами п. 8 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» №1952-IV від 01.07.2004 року (далі - ЗУ №1952-IV) та абз. 3 п. 14 Порядку державної реєстрації прав та їх обтяжень (затв. пост. КМУ від 25.12.2015 року №1127), державні реєстратори приймають рішення про відмову в державній реєстрації прав [6].

Відповідно до пункту 3 частини 3 статті 10 ЗУ №1952-IV державні реєстратори під час проведення державної реєстрації прав, запитують від органів влади, підприємств, установ та організацій, які відповідно до законодавства проводили оформлення та/або реєстрацію прав, інформацію, необхідну для такої реєстрації. Виключень із вказаного загального правила не передбачено чинним законодавством [6].

Наразі доступ до реєстрових книг та реєстраційних справ, зберігачами яких є бюро технічної інвентаризації, які не вивезли свої архіви на підконтрольні території України через активні бойові дії - відсутній. Тож в цій ситуації громадяни змушені в судовому порядку визнавати своє право власності (яке оформлене до 01 січня 2013 року належним чином відповідно до вимог законодавства, яке діяло під час оформлення таких прав), що в свою чергу призводить до додаткових витрат на судовий збір та адвокатів.

Ситуація, що склалася, викликає невдоволеність серед суспільства та щодня набирає обертів.

На вирішення вищезгаданої проблематики у ВРУ з 19.12.2024 року на друге читання підготовлено Законопроект № 11440 від 24.07.2024 року про внесення змін до ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» щодо забезпечення механізму державної реєстрації права власності на нерухоме майно за відсутності доступу до матеріалів підприємств бюро технічної інвентаризації, що значно спрощує процедуру реєстрації права власності на об'єкти нерухомого майна, речові права на які виникли до 01 січня 2013 року у встановленому законодавством порядку [7].

Враховуючи вищевикладений аналіз системних правових проблем, що унеможливлюють реалізацію конституційних прав громадян в умовах збройної агресії російської федерації проти України та порушують принцип верховенства права, вважаємо за необхідне: по-перше, якнайшвидше врегулювати питання набрання чинності проєкту ЗУ № 11161 від 10.04.2024 р., який спрямовано на компенсацію за пошкоджене/знищене нерухоме майно, розташоване на ТОТ, з метою надання громадянам ефективного механізму відшкодування збитків; по-друге, ініціювати внесення необхідних змін до чинних нормативно-правових актів, які дозволять врегулювати право на отримання компенсації за найом (оренду) житла та доступ до пільгового кредитування «єОселя» для працівників поліції, ДСНС та ДБР, чиє майно, отримане на умовах фінансового лізингу, знаходиться на ТОТ; по-третє, розглянути та прийняти Законопроєкту № 11440 від 24.07.2024 року, що має на меті спростити процедуру державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, оформлене до 01 січня 2013 року, за умов відсутності доступу до архівів БТІ та при залишенні таких на тимчасово окупованих територіях України, унеможливлюючи при цьому необхідність звернення громадян до суду.

Вважаємо, що саме ці механізми забезпечать оперативне та ефективне відновлення майнових прав громадян, гарантованих Конституцією України, захист соціальних прав окремих категорій службовців, мінімізацію бюрократичних перешкод, та, як наслідок, підтвердять верховенство права та здатність держави захищати своїх громадян в умовах збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#top> (дата звернення: 06.11.2025 року).
2. Про затвердження Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 р. № 473. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.11.2025 року).
3. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій,

спричинених збройною агресією російської федерації проти України: проєкт Закону про внесення змін до Закону України від 10.04.2024 року № 11161. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43982> (дата звернення: 06.11.2025 року).

4. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.11.2025 року).

5. Про затвердження Порядку забезпечення поліцейських та осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань житлом на умовах фінансового лізингу: Постанова КМУ від 14.11.2018 р. № 1201. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.11.2025 року).

6. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 року №1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 06.11.2025 року).

7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень щодо забезпечення механізму державної реєстрації права власності на нерухоме майно за відсутності доступу до матеріалів підприємств бюро технічної інвентаризації: Проєкт Закону про внесення змін до Закону України від 24.07.2024 року № 11440. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44615> (дата звернення: 06.11.2025 року).

The article contains an analysis of legislative and procedural obstacles to the implementation of property rights of citizens who have suffered from the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which violate the principle of the rule of law. The study of the issue can be divided into several main problems, including: the lack of political and legal will to ensure the validity of draft law No. 11161, which is to resolve the issue of compensation for destroyed property in the temporarily occupied territory of Ukraine (hereinafter - TOT), which also creates legal uncertainty for applicants; restrictions on the social rights of police officers, the State Emergency Service and the State Bureau of Investigation, who, due to receiving housing in financial leasing on TOT, are deprived of the right to compensation for housing rental and participation in the preferential program "eOselya"; the problem of registering ownership rights that arose before 2013 for real estate objects due to the lack of access to the BTI archives and when they are located at the TOT, due to which state registrars are forced to refuse citizens, which leaves the owners of real estate objects to resolve the issue in court to confirm their rights.

Key words: *property rights of citizens, temporarily occupied territory of Ukraine, compensation for destroyed and damaged real estate located on the TOT, "eOselya", financial leasing, judicial procedure, real estate, registration of ownership.*

ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Андрєєв Олексій,

магістр 1 курсу спеціальності D8 «Право»

факультету права, гуманітарних та суспільних наук СНУ ім. В. Даля,

Науковий керівник: *к. ю. н., проф. Котова Л. В.*

У статті досліджено основні етичні виклики, що виникають у зв'язку з упровадженням штучного інтелекту в юридичну діяльність. Автор аналізує такі проблеми, як «галюцинації» ШІ, порушення конфіденційності даних, питання відповідальності юриста за використання алгоритмічних систем і коректність нарахування гонорарів. Особливу увагу приділено міжнародним стандартам, зокрема рекомендаціям Американської асоціації адвокатів (АВА), які встановлюють базові правила компетентності, правдивості та прозорості при роботі з ШІ.

Ключові слова: *правнича діяльність, етика, штучний інтелект.*

Стрімкий розвиток штучного інтелекту став одним із найпомітніших технологічних зрушень останніх років, що поступово змінює «правила гри» у багатьох сферах суспільного життя, зокрема, в юридичній роботі. Системи на основі ШІ дедалі частіше застосовуються у правничій діяльності: для аналізу судової практики, підготовки документів, прогнозування рішень, автоматизації правових консультацій. З одного боку, це відкриває нові можливості для підвищення ефективності та доступності правосуддя, з іншого – породжує низку етичних викликів, які потребують осмислення та врегулювання.

Проблематика етики у використанні штучного інтелекту правниками характеризується низьким рівнем розробленості, що пов'язано із тим, що сама тема є новою. Тим не менш, свій внесок у первісний науковий доробок з даного питання зробили, серед вітчизняних дослідників, А. О. Македон, С. С. Бандурка, Я. О. Берназюк, Ю. В. Кривицький. Серед іноземних дослідників перелік більший, включно Nathaniel M. Glasser, Frances M. Green, Gretel Zumwalt, Grace Wynn, Julianne Pasichow та ін.

Найперша проблема, пов'язана із ШІ (причому не лише для правників) – це його т. зв. «галюцинації». Ряд дослідників, зокрема Negar Maleki та Kaushik Dutta, термін «галюцинації ШІ» визначають як помилкове або вигадане генерування інформації моделлю, що виглядає переконливою, але не має фактичного підґрунтя чи зв'язку з вхідними даними або реальністю [1]. Іншими словами, це коли система створює текст, зображення чи відповіді, які є граматично або логічно зв'язними, але вигаданими. Негативний наслідок для правника тут є очевидним. Так, наприклад, відома юридична компанія Deloitte у своєму звіті про дотримання норм соціального забезпечення для уряду Австралії використовувала ШІ, причому використаний OpenAI GPT-4o наповнив текст посиланнями на неіснуючі праці неіснуючих вчених, а також повністю вигадану судову практику [2]. Етичний вимір цієї проблеми полягає у питанні про те, як балансувати між зручністю та якістю без шкоди для клієнта. Це питання юридична фірма Епстін-Бекер-Грін зводить до т. зв. «обов'язку компетентності» – юристи мають достатньо розуміти принципи роботи та обмеження ШІ, щоб користуватися ним без шкоди для клієнта [3]. Поруч із цим варто згадати й принцип правдивості – юристи не просто не можуть посилатись на вигадані факти, а й розкривати, чи був використаний ШІ у підготовці документів.

Інша проблема стосується захисту конфіденційних даних та забезпечення прозорості процесів. Беззаперечно, юридична діяльність напряму пов'язана із роботою над чутливими даними, а використовувати при цьому ШІ – значить передавати ці відомості до обробки на сервері, де вплинути на можливий виток неможливо. О. А. Македон стосовно цього наголошує на необхідності технічного та нормативного зміцнення безпеки, зокрема впровадження систем моніторингу, розробка стандартів шифрування та доступу й, зрештою, створення законодавчо закріплених гарантій щодо захисту особистої інформації при її обробці ШІ [4]. Почасти таке питання вирішується запровадженням власних, суто корпоративних моделей ШІ для використання окремо взятою юридичною фірмою. У той же час ми не можемо не зауважити, що листування із «не своїми» ШІ може бути не просто небезпечним з огляду на конфіденційність даних, а й використовуватись як доказ у суді. Так, у США 19-річний юнак поділився з ChatGPT історією про те, як вчинив погром на території, прилеглої до кампусу університету, побивши скло автомобілям, що стояли там. Студент був заарештований, а слідчі використали листування з ШІ як доказ його вини [5].

Ще одне питання – розумне нарахування гонорарів. Використання ШІ не може бути приводом для завищення оплати: адвокат має право стягувати плату лише за фактичний час, витрачений на виконання завдання, а не за «ефективність», досягнуту завдяки технології. Інше питання, чи взагалі варто включати використання ШІ до «оплачуваних годин».

Хоча національні акти та зводи етичних правил й встановлюють дотичні до питання ШІ норми (напр., ст. 21 Правил адвокатської етики закріплюють етичний імператив для адвоката щодо захисту конфіденційних відомостей), існуюче регулювання не є достатнім. Зарубіжний досвід теж не є надзвичайно просунутим та розробленим, але проєкти та нариси правил використання ШІ для юристів уже існують. Так, влітку 2024 Американська асоціація адвокатів (АВА) опублікувала статтю, де підкреслює, що на юристів і фірми, які застосовують ШІ-інструменти, поширюються існуючі «модельні правила» АВА – зокрема щодо компетентності, конфіденційності, комунікації з клієнтом та розумного встановлення гонорарів, та зазначає, що при використанні AI юрист має повністю враховувати свої етичні обов'язки: забезпечити компетентне представництво клієнта, захищати інформацію клієнта, належним чином консультуватися з клієнтом щодо засобів і методів, а також стягувати розумну оплату, яка відповідає витраченому часу [6]. У тексті наведено, наприклад, що якщо юрист витратив 15 хвилин, щоб ввести дані в інструмент AI, він може виставити оплату за цей час, а також за час, що пішов на перевірку й доопрацювання результату. Але при цьому не можна стягувати з клієнта оплату за навчання використанню інструменту AI як окрему витрату. Документ також розтлумачував, які саме модельні правила застосовуються до AI: Правило 1.1 (Компетенція) – юрист повинен розуміти ризики і переваги технологій; Правило 1.6 (Конфіденційність інформації) – юрист мусить захищати інформацію клієнта, навіть якщо вона передається або обробляється через AI; Правило 1.4 (Комунікація) – юрист має консультувати клієнта про способи досягнення цілей, включно з використанням технологій; Правило 1.5 (Гонорари) – гонорари повинні бути розумними й відповідати фактичній роботі. У завершувальній частині зазначається, що, з розвитком технологій, комітет АВА та етичні комітети на рівні штатів продовжуватимуть оновлювати керівництва й тлумачення щодо застосування конкретних інструментів AI.

Як можна бачити, стаття охоплює ті проблеми, про які ми згадували вище – питання надійності отриманої інформації та захисту даних, а також інформування клієнта.

Разом із тим є питання не тільки в використанні ШІ сьогодні, а й у тому, куди приведе його розвиток та імплементація до роботи правників. Ось, наприклад, Ю. В. Кривицький наголошує, що використання алгоритмів ШІ у сфері права має потенціал зробити судочинство більш ефективним, швидким і прозорим, однак без належного нормативного контролю це може призвести до звуження ролі людини в ухваленні рішень і до появи упередженості в автоматизованих висновках, причому гостро стоїть питання відповідальності та прозорості рішень ШІ, адже системи, які діють на основі машинного навчання, здатні генерувати висновки, що не завжди можна пояснити чи перевірити [7]. Це створює небезпеку “чорної скриньки”, коли незрозуміло, на яких підставах алгоритм ухвалив певне рішення. Автор

підкреслює, що у сфері правосуддя будь-яке рішення має бути мотивованим, а тому впровадження ШІ потребує механізмів роз'яснення й людського контролю. Не менш важливим є аспект упередженості даних і ризику дискримінації, оскільки алгоритми навчаються на історичних даних, що можуть відображати соціальні чи правові нерівності. У результаті автоматизовані рішення можуть відтворювати або навіть посилювати несправедливість. Дослідник закликає до ретельного аудиту таких систем і запровадження принципів етичного проєктування, щоб гарантувати об'єктивність і справедливість. Зрештою, правова реформа у сфері ШІ повинна базуватися на принципах етики, відповідальності та людського контролю. Штучний інтелект має виступати не заміною правника, а інструментом, який допомагає підвищити якість і доступність правосуддя.

Як висновок, використання штучного інтелекту у правничій діяльності відкриває новий етап розвитку юридичної професії, проте водночас ставить перед нею низку етичних викликів, що потребують системного врегулювання. Застосування алгоритмічних рішень у процесі аналізу судової практики, підготовки документів чи консультування клієнтів має здійснюватися під повним контролем юриста, який зберігає особисту відповідальність за достовірність та законність отриманих результатів. Основними ризиками залишаються «галюцинації» ШІ, витік конфіденційних даних і відсутність прозорості алгоритмів, що може підірвати довіру до професії та самої системи правосуддя. Етичне використання ШІ вимагає від правників не лише технічної компетентності, а й дотримання базових професійних принципів – чесності, конфіденційності, добросовісності та відповідальності перед клієнтом. Важливо також удосконалювати законодавче регулювання і професійні стандарти з урахуванням міжнародного досвіду, зокрема рекомендацій Американської асоціації адвокатів, які встановлюють орієнтири для безпечного й етичного використання технологій.

Список використаних джерел:

1. Maleki N., Padmanabhan B., Dutta K. AI Hallucinations: A Misnomer Worth Clarifying. *2024 IEEE Conference on Artificial Intelligence (CAI)*, Singapore, Singapore, 25–27 June 2024. URL: <https://doi.org/10.1109/cai59869.2024.00033>
2. Deloitte поверне кошти уряду Австралії через використання штучного інтелекту у звіті - Юридична Газета. *Юридична газета – онлайн версія*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/deloitte-poverne-koshti-uryadu-avstraliyi-cherez-vikoristannya-shtuchnogo-intelektu-u-zviti.html>.
3. Nathaniel M. Glasser, Frances M. Green, Gretel Zumwalt. AI and Ethics in the Legal Profession. *EpsteinBeckerGreen*. 2025.

URL: <https://www.ebglaw.com/assets/htmldocuments/eltw/eltw385/AI-and-Ethics-in-the-Legal-Profession-Epstein-Becker-Green.pdf>.

4. Македон О. А. Етичні та юридичні аспекти використання штучного інтелекту у юридичній практиці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. Т. 1. URL: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-37>.

5. У США студент розповів ChatGPT про злочин і опинився за ґратами. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/343029-v-ssha-student-rasskazal-chatgpt-o-prestuplenii-i-okazalsya-za-reshetkoy>.

6. ABA issues first ethics guidance on a lawyer's use of AI tools. *American Bar Association*. URL: <https://www.americanbar.org/news/abanews/aba-news-archives/2024/07/aba-issues-first-ethics-guidance-ai-tools>.

7. Artificial Intelligence as a Tool of Legal Reform: Potential, Trends and Prospects. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. URL: <https://doi.org/10.33270/01211192.90>.

The article examines the main ethical challenges arising from the introduction of artificial intelligence into legal practice. The author analyzes issues such as AI "hallucinations," data privacy violations, lawyers' responsibility for the use of algorithmic systems, and the correctness of fee calculations. Particular attention is paid to international standards, in particular the recommendations of the American Bar Association (ABA), which establish basic rules of competence, truthfulness, and transparency when working with AI.

Keywords: legal practice, ethics, artificial intelligence.

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ЮРИСТІВ ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Степченко Данило

студент I курсу магістратури спеціальності D8 «Право»
факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: Котова Л.В., к.ю.н., професорка
кафедри публічного та приватного права
факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

Стаття досліджує трансформацію професійної етики юристів в умовах збройного конфлікту на прикладі повномасштабної російської агресії проти України. Аналізуються протиріччя між деонтологічними принципами адвокатської етики (незалежність,

конфіденційність, пріоритет інтересів клієнта) та консеквенціалістськими суспільними очікуваннями, зокрема у контексті захисту осіб, обвинувачених у воєнних злочинах. Виявлено необхідність інституційної підтримки адвокатури та оновлення юридичної освіти для збереження верховенства права в екстремальних умовах.

Ключові слова: професійна етика юриста, воєнні злочини, міжнародне гуманітарне право, адвокатська етика, верховенство права.

Постановка проблеми. Збройні конфлікти створюють безпрецедентне напруження між фундаментальними принципами професійної етики юристів та екстраординарними вимогами воєнного часу. Традиційна професійна етика, що базується на принципах незалежності, вірності клієнту та презумпції невинуватості, входить у конфлікт із суспільними очікуваннями швидкої справедливості та національної безпеки.

Актуальність теми. Повномасштабна російська агресія проти України з 2022 року поставила перед адвокатурою виклики від захисту осіб, обвинувачених у воєнних злочинах, до роботи в умовах окупації та фізичної небезпеки. Надання юридичного представництва особам, обвинуваченим у воєнних злочинах, становить одну з центральних етичних проблем адвокатської практики воєнного часу, що загострює протиріччя між професійними обов'язками та суспільними очікуваннями.

Мета статті. Дослідити трансформацію професійної етики юристів в умовах збройного конфлікту, проаналізувати протиріччя між деонтологічними принципами адвокатської етики та консеквенціалістськими суспільними очікуваннями, виявити центральні етичні дилеми адвокатської практики воєнного часу та визначити напрями інституційної підтримки для збереження верховенства права.

Аналіз актуальних досліджень. Проблематика професійної етики юристів в умовах збройних конфліктів є предметом міждисциплінарних досліджень на перетині юридичної етики, міжнародного гуманітарного права та філософії права. Теоретичні засади професійної етики адвокатів розроблено у працях Д. Любана, який концептуалізує адвоката як морального агента, та Р. Дворкіна, який досліджує співвідношення особистої моралі та професійних обов'язків. Специфіку професійної етики українських юристів у воєнний час аналізують О. Рассомахіна, В. Лаврів, А. Бокшорн, В. Мащенко, В. Лаврівський, Е. Карім, Н. Білокопитова, І. Волошина. Попри наявність окремих наукових розвідок, питання трансформації деонтологічних принципів адвокатської етики в умовах збройного конфлікту та їх співвідношення з консеквенціалістськими суспільними очікуваннями потребує системного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Збройні конфлікти створюють безпрецедентне напруження між фундаментальними принципами професійної етики юристів та екстраординарними вимогами воєнного часу. Традиційна професійна етика, що базується на принципах незалежності, вірності клієнту та презумпції невинуватості, входить у конфлікт із суспільними очікуваннями швидкої справедливості та національної безпеки. Умови воєнного стану створюють нові проблеми та виклики: юристи зобов'язані бути неупередженими, правдивими, мужніми, добросовісними, зберігати самоконтроль у складних обставинах [1, с. 20-21]. Повномасштабна російська агресія проти України з 2022 року поставила перед адвокатурою виклики від захисту осіб, обвинувачених у воєнних злочинах, до роботи в умовах окупації та фізичної небезпеки.

Центральною проблемою юридичної етики залишається напруження між професійними обов'язками адвоката та його особистими моральними переконаннями. Девід Любан стверджує, що адвокати є не просто "нейтральними партизанами" клієнта, але моральними агентами, які несуть відповідальність за етичні наслідки своєї роботи [2, с.9]. Роналд Дворкін висловлював думку, що можуть існувати випадки, коли особиста мораль повинна переважити юридичні обов'язки [3, с. 249-270], однак цей погляд залишається дискусійним, оскільки ставить під питання фундаментальне право кожної особи на захист. Професійна етика юриста є специфічною формою прояву моралі, сукупністю конкретизованих морально-етичних принципів і норм щодо правоохоронної та правозастосовної діяльності. Узагальнені моральні вимоги полягають у ставленні до людини як до найвищої цінності, чіткому дотриманні законності, глибокому розумінні соціальної значущості своєї ролі, принциповості, об'єктивності та неупередженості [1, с.22].

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року зобов'язують держави не лише самі дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, а й активно забезпечувати їх дотримання – як у межах власної юрисдикції, так і щодо третіх держав, які не повинні сприяти порушенням [4]. Навіть за межами чітко регламентованих ситуацій керівними залишаються «принципи гуманності та голос суспільної совісті» [5], що підкреслює універсальність людської гідності. При цьому МГП чітко розмежовує державну відповідальність за системні порушення та індивідуальну кримінальну відповідальність конкретних осіб – від військових до цивільних фахівців, включно з юристами, які можуть бути причетні до військових злочинів [6].

Правила адвокатської етики України закріплюють вісім принципів: незалежність і свобода адвоката, дотримання законності, пріоритет інтересів клієнта, неприпустимість конфлікту інтересів, конфіденційність, компетентність та добросовісність, повага до адвокатської професії, чесність та добропорядна репутація [7]. У воєнний час ці принципи

набувають специфічного значення. Незалежність передбачає відсутність втручання з боку державних органів, проте воєнний стан створює додатковий тиск від силових структур та суспільства. Дотримання законності вимагає поваги до верховенства права в екстраординарних обставинах. Пріоритет інтересів клієнта створює конфлікт із суспільними очікуваннями, особливо коли клієнтом є особа, обвинувачена у воєнних злочинах. Конфіденційність залишається абсолютною навіть за обставин національної безпеки. Авторитетність адвоката визначається як професіоналізмом, так і моральними якостями, оскільки інститут адвокатури є одним із найважливіших інститутів захисту прав і свобод людини [8].

Надання юридичного представництва особам, обвинуваченим у воєнних злочинах, становить одну з центральних етичних проблем адвокатської практики воєнного часу. Анатолій Шевчук формулює позицію, згідно з якою захист обвинуваченого у воєнних злочинах є захистом верховенства права [9]. Ця теза знаходить практичне підтвердження у діяльності адвокатів, які здійснюють захист у справах про воєнні злочини та колабораціонізм. Христина Вращук, захищаючи російських військовослужбовців та осіб, обвинувачених у колабораціонізмі, зосереджувалася на процесуальних аспектах справ: зокрема, у справі про катування нею було аргументовано процесуальні питання. Аналогічний підхід демонструє практика Артема Галкіна, який домігся повернення обвинувального акта на підставі процесуальних порушень, реалізуючи функцію адвоката щодо забезпечення дотримання процедури [10].

Аналіз практики виявляє конфлікт між деонтологічною етикою (обов'язок надання захисту незалежно від наслідків) та консеквенціалістським підходом (врахування суспільних наслідків) [2, с.166-180]. Обрана адвокатами деонтологічна позиція відповідає концепції Любана, згідно з якою адвокат несе відповідальність за процесуальну чесність [2, с.9]. Адвокат Оксана Іліанда зазначає, що адвокати на окупованих територіях кваліфікують дії обвинувачених у колабораціонізмі як вчинені під примусом [9]. Така контекстуалізація є необхідною для правової кваліфікації з точки зору правової герменевтики, однак створює ризик релятивізації відповідальності.

Виявлено протиріччя між суспільним запитом на покарання та професійними стандартами адвокатури [9]. Це відображає теоретичну дискусію між ретрибутивною та реституційною концепціями правосуддя: суспільство у воєнний час тяжіє до ретрибутивної моделі, адвокатура орієнтується на процесуальну справедливість. Стаття 64 Конституції України дозволяє обмеження прав у воєнний час за умови дотримання недерогабельних прав [11]. Емпіричні дані свідчать про випадки правового нігілізму з боку виконавчих органів.

Військовий стан характеризується одночасною присутністю правового нігілізму та системних порушень прав громадян державними органами [12, с. 233].

МГП визначає перелік абсолютних прав, однак демаркаційна лінія між легітимними обмеженнями та порушеннями залишається предметом інтерпретації. Воєнні умови трансформували організацію адвокатської діяльності: 158 приміщень судової системи зруйновано, що призвело до переходу на дистанційні формати роботи [13]. Це створює нерівність у доступі до правосуддя для осіб у зонах активних бойових дій. 85% справ про воєнні злочини розглядаються за заочною процедурою [14], що створює структурні обмеження для реалізації права на захист.

Адвокати, які захищають обвинувачених у воєнних злочинах, стикаються з ostracism та загрозами [15]. Національна асоціація адвокатів України запровадила механізми підтримки: Попечительська рада розглянула понад 400 заяв про матеріальну допомогу адвокатам, організовано спеціалізовані курси з міжнародного гуманітарного права, програму менторства для підвищення компетентності у справах про воєнні злочини [16, с. 252-253]. Адаптація діяльності включає спрощення видачі ордерів без печатки під час воєнного стану [17, с.4].

Дослідження виявляє три центральні протиріччя професійної етики юристів у воєнний час. По-перше, конфлікт між деонтологічною етикою професії та консеквенціалістськими очікуваннями суспільства. По-друге, напруження між національними інтересами та універсальними правами людини: МГП встановлює недерогабельні права, проте їх захист сприймається частиною суспільства негативно. По-третє, практична дилема забезпечення ефективного захисту в умовах заочного правосуддя та обмеженого доступу до клієнтів.

Практика українських адвокатів засвідчує, що дотримання професійно-етичних стандартів в екстремальних умовах детермінується наявністю системної інституційної підтримки та рефлексивною готовністю правничої спільноти до прийняття професійних ризиків. Трансформація юридичної освіти набуває імперативного характеру: актуалізується необхідність підготовки фахівців у галузях міжнародного гуманітарного права, міграційно-правового регулювання та міжнародної кримінальної юстиції. Професійно-етичні засади юридичної діяльності зберігають статус конститутивної передумови функціонування правової системи навіть за умов екстраординарних обставин збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Рассомахіна О. А. Професійна етика та моральна відповідальність юристів в умовах війни. *Європейський правничий часопис*. 2024. № 4. С. 20–29.
2. Luban D. *Legal Ethics and Human Dignity : Scholarly monograph*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 350 p.

3. Dworkin R. Taking Rights Seriously : Academic book. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1977. 457 p.
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 08.11.2025).
5. Martens Clause | How does law protect in war? - Online casebook. *Home | How does law protect in war? - Online casebook*. URL: https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/martens-clause (дата звернення: 08.11.2025).
6. Customary IHL - Rule 149. Responsibility for violations of International Humanitarian Law. *International Committee of the Red Cross*. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule149> (дата звернення: 08.11.2025).
7. Правила адвокатської етики : Правила від 09.06.2017 : станом на 15 лют. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 08.11.2025).
8. Voloshyna I. Integrity in the professional activity of a lawyer. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2023. No. 6. P. 16–21. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.2> (дата звернення: 08.11.2025).
9. Legal Ethics in Action: Defending Rights in Wartime Ukraine. *Centre for Law & Transformative Change*. URL: <https://cltc.law/legal-ethics-in-action-defending-rights-in-wartime-ukraine/> (дата звернення: 08.11.2025).
10. Peleschuk D. Ukrainian defence attorneys face moral dilemma in war crime trials. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukrainian-defence-attorneys-face-moral-dilemma-war-crime-trials-2024-04-02/> (дата звернення: 08.11.2025).
11. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 08.11.2025).
12. Lavriv V. LEGAL CONSCIOUSNESS OF LAWYERS IN A STATE OF MILITARY LAW. *Scientific notes Series Law*. 2024. Vol. 1, no. 16. URL: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-232-234> (дата звернення: 08.11.2025).
13. Інформація про пошкоджені приміщення внаслідок збройної агресії російської федерації та стан їх відновлення. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/dsa/analit_poshkodj_prymish/Analit_26.05.25.pdf (дата звернення: 08.11.2025).
14. “Я не асоціююся з підзахисним – я потрібна для балансу правосуддя і справедливості”, – адвокатка російських військових - МІПЛ. МІПЛ. URL: <https://mipl.org.ua/ya-ne-asocziyuyusya-z-pidzahysnym-ya-potribna-dlya-balansu-pravosuddya-i-spravedlyvosti-advokatka-rosijskyh-vijskovyh/> (дата звернення: 08.11.2025).

15. Захист адвокатів – захист правосуддя: відповіді на побоювання щодо нового закону. *НААУ*. URL: <https://unba.org.ua/publications/10738-zahist-advokativ-zahist-pravosuddya-vidpovidi-na-poboyuvannya-shodo-novogo-zakonu.html> (дата звернення: 08.11.2025).

16. Bokshorn A. V., Mashchenko V. S. CERTAIN ASPECTS OF ADVOCACY IN TIMES OF WAR. *State and Regions. Series: Law*. 2024. No. 3. P. 250–255. URL: <https://doi.org/10.32782/1813-338x-2024.3.39> (дата звернення: 08.11.2025).

17. Лаврівський В. В., Карім Е. Г., Білокопитова Н. І. Адвокатська етика під час воєнного стану: реалізація захисту прав і свобод людини. *Академічні візії*. 2024. № 37. С. 1–9. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14212073> (дата звернення: 08.11.2025).

The article examines the transformation of professional ethics among lawyers in the context of armed conflict, using the example of Russia's full-scale aggression against Ukraine. It analyzes the contradictions between the deontological principles of legal ethics (independence, confidentiality, priority of client interests) and consequentialist social expectations, particularly in the context of defending persons accused of war crimes. The need for institutional support for the legal profession and the modernization of legal education to preserve the rule of law in extreme conditions is identified.

Keywords: *professional ethics of lawyers, war crimes, international humanitarian law, legal ethics, rule of law.*

ЦИФРОВІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ (ІНКЛЮЗИВНИЙ АСПЕКТ)

Ілля Пільціков

молодший науковий співробітник

відділ взаємодії університетів та суспільства

Інститут вищої освіти

Національної академії педагогічних наук України

У тезах розглянуто ключові цифрові права та обов'язки здобувачів вищої освіти України з особливими освітніми потребами (ООП) в умовах цифрової трансформації освітнього процесу. Акцент зроблено на інклюзивному аспекті забезпечення рівного доступу до навчальних ресурсів та технологій. Досліджуються фундаментальні права, такі як доступність інформації та платформ відповідно до міжнародних стандартів (WCAG 2.1),

розумне пристосування (адаптація) освітнього середовища, а також захист від дискримінації та кібербулінгу. Одночасно аналізуються обов'язки студентів, що включають академічну доброчесність, відповідальне використання технологій та своєчасне інформування закладів вищої освіти про потреби здобувачів вищої освіти та впровадження технологій для здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами для здобуття вищої освіти. Тези підкреслюють, що дотримання цього балансу є критично важливим для створення справді інклюзивного суспільства знань, що відповідає вимогам українського законодавства та Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

Ключові слова: цифрові права, особливі освітні потреби (ООП), інклюзивна освіта, вища освіта, цифрова доступність, WCAG, розумне пристосування, асистентні технології, академічна доброчесність.

Виклад основного матеріалу. Цифрові права осіб з ООП мають на меті гарантувати їхню повноцінну участь в освітньому процесі та захистити їхню гідність і приватність, що відповідає принципам Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [3].

До цифрових прав здобувачів вищої освіти України з ООП включають:

1. право на доступність та адаптацію. Доступ до інформації та ресурсів: Право отримувати навчальні матеріали, електронні підручники, відеолекції та інші цифрові ресурси у доступних форматах (сумісних з програмами екранного доступу, зі збільшеним шрифтом, з субтитрами, аудіо-описом), відповідно до національних стандартів ДСТУ EN 301 549:2022 та WCAG 2.1 [4, 5].

Використання допоміжних технологій:

1. право на використання персональних асистентних та адаптивних технологій для взаємодії з цифровим освітнім середовищем. Розумне пристосування (розумна адаптація): Право вимагати індивідуальних налаштувань та модифікацій в освітньому процесі (збільшений час на виконання онлайн-тестів, альтернативні формати завдань), як це передбачено Законом України «Про освіту» [1];

2. право на недискримінацію та інклюзію рівність у цифровому середовищі: Право на рівну участь в онлайн-дискусіях, спільних цифрових проектах та інших формах навчальної діяльності без дискримінації. Захист від кібербулінгу та упереджень: право на захист від переслідування, образ чи цькування у цифрових комунікаційних каналах;

3. право на захист даних конфіденційність медичних та освітніх даних: право на те, що інформація про особливі освітні потреби чи інвалідність буде використовуватися лише для забезпечення необхідних адаптацій та не розголошуватиметься без згоди [3].

Цифрові обов'язки здобувачів вищої освіти України з ООП. Поряд із правами, здобувачі вищої освіти з ООП несуть низку обов'язків [6], необхідних для підтримання продуктивного та інклюзивного цифрового освітнього середовища:

1. обов'язок взаємодії та комунікації. Навчальна відповідальність: обов'язок активно брати участь у цифровому освітньому процесі, вчасно виконувати завдання, дотримуючись академічної доброчесності. Інформування про потреби: обов'язок надати інформацію про свої потреби у розумному пристосуванні (адаптації) заздалегідь та у встановленому порядку, щоб заклад вищої освіти мав змогу забезпечити необхідну підтримку [6];

2. обов'язок етичної поведінки та забезпечення безпеки — обов'язок вживати заходів для захисту своїх облікових записів та персональних даних, дотримання академічної доброчесності: обов'язок уникати плагіату та неправомірного використання цифрових ресурсів та інтелектуальної власності;

3. обов'язок використання ресурсів — відповідальне використання технологій: обов'язок використовувати надані освітньою установою цифрові ресурси та програмне забезпечення виключно для навчальних цілей.

Висновки. Цифрова трансформація вищої освіти України — це незворотний процес, який ставить перед суспільством та освітніми закладами завдання повного забезпечення інклюзивності. Права та обов'язки здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами у цифровому середовищі є двома сторонами однієї медалі, необхідними для побудови справжньої рівності та доступності.

Право на доступність є фундаментальним. Ключове цифрове право для осіб з ООП — це право на розумне пристосування (адаптацію) та доступність усіх освітніх ресурсів згідно зі стандартами. Без цього права цифрова освіта стає новим бар'єром, а не мостом до знань.

Дотримання обов'язків забезпечує взаємну повагу. Надання прав накладає на здобувачів з ООП обов'язок академічної доброчесності, відповідального використання технологій та своєчасного інформування адміністрації про свої потреби. Це формує атмосферу довіри та ефективної співпраці. Заклад вищої освіти несе відповідальність за середовище: Головна роль у реалізації інклюзивного цифрового простору належить ЗВО, які мають не просто надавати доступ, а й активно створювати таке середовище (забезпечувати підтримку, технічні засоби та навчати персонал) [7].

Інклюзія як вимога сьогодення. Повноцінне дотримання цифрових прав та виконання обов'язків є не лише вимогою українського законодавства [2] та міжнародних конвенцій [3], але й етичною основою сучасного суспільства. Лише так вища освіта України може стати по-

справжньому відкритою та рівною для всіх, сприяючи повній реалізації потенціалу кожного студента.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту». Верховна Рада України.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Закон України «Про вищу освіту». Верховна Рада України.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-vii>
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права осіб з інвалідністю.
URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g77
4. ДСТУ EN 301 549:2022. Інформаційні технології. Вимоги щодо доступності продуктів та послуг ІКТ (EN 301 549:2021, IDT). Інформація про стандарт доступна на сайті. URL: <https://www.ukrndnc.org.ua/> (або відповідний державний ресурс стандартизації).
5. Настанови з доступності вебвмісту (WCAG) 2.1 / Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1. World Wide Web Consortium (W3C). Офіційний переклад. URL: <https://www.w3.org/Translations/WCAG21-ua/>
6. Впроваджуємо інклюзію в закладі освіти. Державна служба якості освіти України. 2023. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/Inclusion_zaklad_osvity_SQE-SURGe_2023.pdf
7. Цифрова доступність // Блог Центру навчальних та інноваційних технологій УКУ. URL: <https://ceit-blog.ucu.edu.ua/tsyfrova-dostup>

The article examines the key digital rights and responsibilities of higher education students with special educational needs (SEN) in the context of the digital transformation of the educational process. The emphasis is on the inclusive aspect of ensuring equal access to educational resources and technologies. Fundamental rights are examined, such as the accessibility of information and platforms in accordance with international standards (WCAG 2.1), reasonable accommodation (adaptation) of the educational environment, as well as protection from discrimination and cyberbullying. At the same time, the responsibilities of students are analyzed, which include academic integrity, responsible use of technology, and timely informing higher education institutions about their needs. The article emphasizes that maintaining this balance is critical for creating a truly inclusive knowledge society that meets the requirements of Ukrainian legislation and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

Keywords: Digital rights, special educational needs (SEN), inclusive education, higher education, digital accessibility, WCAG, reasonable accommodation, assistive technologies, academic integrity.

С Е К Ц І Я

СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС УКРАЇНИ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА (СТ. 126¹ КК УКРАЇНИ)

*Івчук Юлія Юріївна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного та приватного права
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

У роботі проаналізовано процесуальні стандарти доказування у кримінальних провадженнях за ст. 126¹ КК України крізь призму міжнародних зобов'язань держави та практики ЄСПЛ. Акцентовано на необхідності застосування стандарту «належної ретельності», посиленні уваги до вразливості потерпілих і всебічному дослідженні непрямих та психологічних доказів.

Ключові слова: домашнє насильство, доказування, належна ретельність, Стамбульська конвенція, ЄСПЛ.

Криміналізація домашнього насильства шляхом закріплення у ст. 126¹ КК України стала одним із ключових кроків держави у виконанні міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, передусім – за Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (Стамбульська конвенція), яка для України набрала чинності 1 листопада 2022 року. Водночас, формальне існування кримінально-правової заборони не забезпечує реальний захист потерпілих без належних процесуальних стандартів доказування, адаптованих до специфіки цього виду кримінальних правопорушень.

Особливості кримінального провадження за ст. 126¹ КК України ґрунтовно проаналізовані в працях І. В. Глов'юк [1], О.І. Зінсу [2] та інших науковців, які звертають увагу на поєднання загальних процесуальних норм з певними «спеціальними» елементами, зумовленими природою домашнього насильства.

Домашнє насильство є тривалим, повторюваним, нерідко латентним явищем, що часто відбувається із використанням психологічного тиску, економічної залежності та контролю, що

зумовлює особливі вимоги як до предмета доказування, так і до джерел та способів збирання доказів.

Глава VI Стамбульської конвенції («Розслідування, кримінальне переслідування, процесуальне право і захисні заходи») встановлює спеціальні процесуальні стандарти для проваджень щодо насильства проти жінок і домашнього насильства. Зокрема, ст. 49 Конвенції вимагає, щоб розслідування та судовий розгляд усіх форм насильства, охоплених Конвенцією, здійснювалися «без невинуватених зволікань» із урахуванням прав потерпілої особи на всіх стадіях кримінального провадження, а також щоб розслідування і переслідування були ефективними [3].

Вищезазначена норма конкретизує загальний стандарт «належної ретельності» (due diligence), який передбачає обов'язок держави не лише утримуватись від порушень, а й організувати систему ефективного реагування шляхом забезпечення оперативного збору доказів, належного допиту потерпілої, проведення судово-медичних та психологічних експертиз, використання сучасних засобів фіксації (аудіо-, відеозаписи, електронні повідомлення тощо). Міжнародний стандарт «належної ретельності» у справах про домашнє насильство виходить за межі вузько «технічного» розуміння (лише кількість і якість доказів), оскільки включає інституційні вимоги до організації розслідування, його швидкості та повноти.

Європейський суд з прав людини традиційно застосовує у своїх рішеннях стандарт доказування «поза розумним сумнівом», який ґрунтується на оцінці сукупності доказів і презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою. У справах про домашнє насильство цей стандарт тісно пов'язується з позитивними процесуальними зобов'язаннями держави за ст. 2, 3 та 8 ЄКПЛ (захист життя, заборона нелюдського поводження, право на повагу до приватного й сімейного життя).

Наприклад, у прецедентній справі *Opuz v. Turkey* Суд визнав домашнє насильство формою дискримінації щодо жінок за ст. 14 Конвенції та підкреслив обов'язок держави здійснювати активне, а не формальне розслідування випадків домашнього насильства, включно з обов'язком реагувати на повторювані звернення потерпілої, оцінювати реальний ризик для життя й здоров'я, а за потреби – ініціювати кримінальне провадження навіть за відсутності наполегливості з боку жертви [4]. Окрім цього, у справі *Levchuk v. Ukraine* Суд уперше констатував відповідальність України за порушення ст. 8 Конвенції у зв'язку з неналежним реагуванням на заяви про домашнє насильство. Суд зазначив, що національні органи, розглядаючи спір щодо виселення кривдника, не дали належної оцінки систематичним епізодам фізичного й психологічного насильства, про які заявляла заявниця, не взяли до уваги

вразливість потерпілої та її дітей та не забезпечили ефективний захист від повторюваного насильства [5].

Аналіз наведених рішень ЄСПЛ дозволяє сформулювати три ключові процесуальні орієнтири, застосовні у кримінальному провадженні за ст. 126¹ КК України, серед яких:

- 1) посилена увага до вразливості потерпілих та усунення факторів, що можуть перешкоджати поданню заяви й участі у кримінальному процесі (наприклад, матеріальна залежність від кривдника, страх, економічна вразливість);
- 2) недопустимість перекладання всієї фактичної ініціативи на потерпілу особу у питанні ініціювання кримінального провадження;
- 3) широке дослідження доказової бази, включно з непрямыми доказами, попередніми зверненнями потерпілих, медичними та соціальними документами, показаннями сусідів, родичів тощо.

Чинний КПК України закріплює класичну для континентальної правової сім'ї систему доказування, яка передбачає визначення предмета доказування (ст. 91 КПК України), розподіл тягара доказування (ст. 92 КПК України), перелік та процесуальну форму доказів (ст. 84-90 КПК України), а також принцип оцінки доказів за внутрішнім переконанням суду (ст. 94 КПК України). У справах про домашнє насильство ці загальні положення застосовуються з урахуванням особливостей складу злочину й специфіки доказової ситуації.

У науково-практичній літературі, присвяченій питанню доказування у справах про домашнє насильство, пропонується деталізований перелік обставин, що мають бути встановлені слідчим і судом, серед яких подія кримінального правопорушення; час, місце та спосіб вчинення насильницьких дій; характер і зміст насильства (фізичне, психологічне, економічне); наявність сімейних чи близьких стосунків; систематичність; наслідки для потерпілого (включно з психологічними); ставлення винного до вчиненого; обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання [6].

Особливого значення у формуванні належного стандарту доказування за ст. 126¹ КК України набуває проблема фіксації та доведення психологічного насильства, яке не залишає матеріально відчутних слідів, але є однією з найпоширеніших форм домашнього насильства. О.М. Гумін слушно зазначає, що в арсеналі насильницьких дій над особою важливу роль відіграє не тільки фізичне, але й психічне насильство. Психічне насильство спрямоване не тільки на обмеження прав і свобод людини, але й завдає великої шкоди її здоров'ю і недоторканості, призводить до моральних і психологічних страждань та приниження честі і гідності [7]. У таких випадках доказування потребує комплексного підходу: слідчий має не лише фіксувати безпосередні прояви насильницької поведінки, а й досліджувати ширший контекст взаємин у сім'ї, динаміку взаємодії між кривдником і потерпілою, психологічний стан

останньої. Це зумовлює необхідність активного використання висновків психологічних експертиз, характеристик від соціальних служб, а також непрямих доказів – від записів телефонних розмов до повідомлень у месенджерах, що дозволяють відтворити реальну атмосферу страху, напруги та контролю в сім'ї. Такий підхід узгоджується з вимогами Стамбульської конвенції щодо чутливого та всебічного розслідування гендерно зумовленого насильства.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що процесуальні стандарти доказування у кримінальному провадженні щодо домашнього насильства за ст. 126¹ КК України повинні формуватися з урахуванням міжнародних зобов'язань держави, насамперед – стандарту «належної ретельності» та практики ЄСПЛ, яка вимагає від держави активної, а не формальної ролі у розслідуванні. Вітчизняна правозастосовна практика має рухатися у напрямі посилення уваги до вразливості потерпілих, відмови від перекладання тягаря доказування на жертву та переорієнтації на всебічний аналіз непрямих доказів.

Список використаних джерел

1. Гловюк І. Ефективність розслідування домашнього насильства: стандарти Стамбульської конвенції та практика ЄСПЛ. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. № 84. С. 36–43.
2. Зінсу О. Злочин домашнє насильство (ст.126-1 КК України): аналіз судової практики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. № 66. С. 189–196.
3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : міжнародний документ від 11.05.2011 р. URL: <https://rm.coe.int/1680462546> (дата звернення: 05.11.2025).
4. Opuz v. Turkey : Judgment of the European Court of Human Rights of 09.06.2009, Applicationno. 33401/02. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92945> (дата звернення: 05.11.2025).
5. Levchuk v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights of 03.09.2020, Applicationno.17496/19. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-204840> (дата звернення: 05.12.2025).
6. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства [Текст] : практ. посібник / [І. А. Ботнаренко, Ю. Б. Комаринська, О. М. Джу́жа, Я. О. Дякін, Д. М. Тичина]. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2023. 52 с.
7. Гумін О. Психічне насильство проти особи як кримінальне правопорушення та його негативні наслідки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023.

№ 76. С. 85–90. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281486/275721> (дата звернення: 05.11.2025).

The article analyzes the procedural standards of proof in criminal proceedings under Article 126¹ of the Criminal Code in the light of the state's international obligations and the case law of the European Court of Human Rights. It emphasizes the need to apply the “due diligence” standard, strengthen attention to victim vulnerability, and conduct a comprehensive assessment of indirect and psychological evidence.

Keywords: domestic violence, standard of proof, due diligence, Istanbul Convention, ECtHR.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ У КОРОЛІВСТВІ САУДІВСЬКА АРАВІЯ

Мамедов Н.Т.

студент 3 курсу спеціальності 081 «Право» СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: **Гриценко Григорій Миколайович**,

к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права

СНУ ім. В. Даля

У статті розглянуто політику криміналізації кіберзлочинів у правовій системі Королівства Саудівська Аравія. Визначено основні види кіберзлочинів, передбачені саудівським законодавством: злочини проти інформаційних систем, фінансових даних, публічних коштів, моралі та релігії. Розкрито систему покарань, пропорційних ступеню тяжкості правопорушення.

Ключові слова: кіберзлочин, інформаційна безпека, Королівство Саудівська Аравія, інформаційні технології.

Кіберзлочинність у Королівстві Саудівська Аравія (далі - КСА) розглядається як серйозне правопорушення, особливістю законодавства держави є принципи ісламської релігії й у зв'язку з цим, надається великого значення моральній і правовій відповідальності в цифровому просторі. Регулювання правовідносин у сфері протидії кіберзлочинам здійснюється низкою нормативних актів, зокрема системою публікацій і друку, законом про аудіовізуальні медіа та єдиним законом GCC про боротьбу з кіберзлочинністю. Всі офіційні закони й укази Королівства датуються за мусульманським (гіджрійським) календарем, тому надалі дати подаються з позначкою «р.г.» (рік гіджри). За вчинення таких правопорушень у Королівстві Саудівській Аравії настає як кримінальна, так і адміністративна відповідальність залежно від тяжкості діяння.

Система Королівства Саудівська Аравія (надалі за текстом КСА) здійснює криміналізацію усіх дій та форм, які становлять злочини через інформаційні мережі, засоби зв'язку та комп'ютери. Вона також передбачає сукупність покарань, пропорційних серйозності злочину, з метою обмеження його поширення. Нормативне регулювання цієї сфери у КСА здійснюється за допомогою: Основний закон Королівства Саудівська Аравія у сфері публікацій і друку - Королівський указ № М/32 від 3/9/1421 року гіджри (мусульманський календар) , яким затверджено «Систему публікацій і друку»[1]; Постанова Ради Міністрів № 302 від 9/9/1432 р.г. (мусульманський календар), що стосується затвердження положення про регулювання діяльності телебачення та радіомовлення.[2]; Рішення Міністра інформації № 2759/1/з від 16/6/1422 р.г. про затвердження виконавчого положення до системи публікацій і друку [3]; Королівський указ № М/32 від 16/9/1421 р.г. про затвердження системи публікацій і друку[4]; Виконавчий регламент, виданий 16/6/1422 р.г., змінений наказом Міністра інформації № 9513 від 11/9/1439 р.г.[5]; Королівський указ № М/33 від 25/3/1439 р.г. щодо затвердження системи звукових і візуальних медіа [6]; Адміністративна директива № 351 від 3/11/1434 р.г. від Міністра юстиції про застосування рішення Вищої Ради співробітництва арабських держав Перської затоки на її 33-й сесії в Бахрейні щодо затвердження єдиного закону про боротьбу з кіберзлочинністю[7]. Усі ці нормативні акти становлять систему, яка в КСА забезпечує криміналізацію заборонених дій, пов'язаних із кіберзлочинами.

Указом № М/32 від 3/9/1421 р.г. було затверджено Закон про боротьбу з кіберзлочинами в КСА, який передбачає політику криміналізації усіх дій, які вчиняються за допомогою комп'ютера або інформаційної мережі. Цей закон вважається законодавчою основою, через яку можна визначити істотні умови злочину, який скоєно в цій сфері. Використовуючи критерії, визначені цим законом, можна помітити, що всі дії, незалежно від їхньої форми чи засобу вчинення (через комп'ютер, систему, електронну мережу тощо), підлягають кваліфікації як кіберзлочин, якщо вони є: незаконними, вчиненими з використанням ІТ-засобів, спрямованими на заборонені цілі. Таким чином, поняття «кіберзлочин» виявляється широким і комплексним, і включає будь-яку дію, пов'язану з використанням ІТ або інформаційних мереж у заборонений або караний спосіб[1].

До таких злочинів, згідно зі статтею 3 Закону про боротьбу з кіберзлочинністю від 1421 р.г. , належать такі дії:

- несанкціонований доступ до електронного ресурсу (наприклад, сайт, система, сервер), щоб змінити його дизайн, дані, структуру або адресу;

- несанкціонований доступ до комп'ютера з метою отримання чи знищення, видалення або розкриття інформації;

-блокування роботи мережі, відключення, пошкодження або знищення програм або даних, які на ній зберігаються;

-перешкоджання доступу до послуги або спроба її зупинити, заблокувати чи деактивувати будь-яким способом;

-створення сайту для терористичної організації або його використання для поширення терористичного змісту;

-несанкціонований доступ до внутрішніх або зовнішніх безпекових баз даних держави, що зачіпають національну безпеку чи економіку.

Додаткові обмеження в законодавстві КСА щодо комерційного використання ІТ:

а) система зв'язку КСА (від 1423 р.г.) забороняє будь-яке використання ІТ-мережі в цілях, не передбачених ліцензією;

б) якщо пристрій або система використовуються не за призначенням або для цілей, що не передбачені ліцензією, – це також підлягає штрафу, а в деяких випадках і судовому розгляду через орган Міністерства зв'язку.

Потрібно зазначити, якщо порушення сталося в рамках порушення правил використання систем зв'язку, але не досягло рівня кримінального злочину за Законом 1432 р.г., то до особи застосовується лише штраф, і вона має право оскаржити це рішення до міністра або адміністративного трибуналу[2].

Досліджуючи дані правопорушення Шейма Абд аль-Гані Мухаммад Ата Аллаг зазначає, що законодавство КСА особливо підходить до правопорушень проти моралі, громадського порядку та релігії. Воно криміналізує будь-які дії, вчинені через комп'ютерні або інформаційні системи, які:

-спрямовані на підлив громадського порядку, суспільних цінностей або моралі;

-ображають релігію або сприяють поширенню ідеологій, що суперечать ісламським засадам;

-включають створення, публікацію або поширення матеріалів, що: підбурюють до порушення закону, пропагують розпусту або непристойність, посягають на життя приватних осіб. За такі правопорушення передбачена відповідальність: позбавлення волі строком до 5 років або штраф до 3 мільйонів саудівських ріялів, або обидва покарання разом, в залежності від ступеня соціальної небезпеки[8].

Розглядаючи законодавство КСА відносно кіберзлочинності можливо зазначити, що воно є комплексним і охоплює практично всі види правопорушень. Воно передбачає чіткий перелік санкцій не лише за злочини проти безпеки та фінансового сектору, а й за порушення етичних норм, релігійних принципів та особистої недоторканності. Також враховується

міжнародний контекст, порівняння з іншими державами, та інтеграція з нормативною системою Ради співробітництва арабських держав Перської затоки.

Список використаних джерел:

1. Основний закон Королівства Саудівська Аравія у сфері публікацій і друку - Королівський указ № М/32 від 3/9/1421 року гіджри (мусульманський календар) ,яким затверджено «Систему публікацій і друку» URL: <https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/ecaec43-8ff9-46b8-b269-a9a700f16e66/1> (дата звернення 01.11.2025)
2. Постанова Ради Міністрів № 302 від 9/9/1432 р.г. (мусульманський календар) , що стосується затвердження положення про регулювання діяльності телебачення та радіомовлення. URL: <https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/Viewer/4147aa76-baa8-4381-92e2-d1a60fb035f3?lawId=c18a4f9b-cd0a-45fd-9038-a9a700f17508> (дата звернення 01.11.2025)
3. Рішення Міністра інформації № 2759/1/ء від 16/6/1422 р.г. про затвердження виконавчого положення до системи публікацій і друку. URL: <https://qistas.com/legislations/ksa/view/MjEyMjYyNjc%3D> (дата звернення 01.11.2025)
4. Королівський указ № М/32 від 16/9/1421 р.г. про затвердження системи публікацій і друку. URL: <https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/ecaec43-8ff9-46b8-b269-a9a700f16e66/1> (дата звернення 01.11.2025)
5. Виконавчий регламент, виданий 16/6/1422 р.г., змінений наказом Міністра інформації № 9513 від 11/9/1439 р.г. URL: https://s3.media.gov.sa/new-mom-portal-prod/s3fs-public/2024-08/0_اللائحة%20التنفيذية%20لنظام%20المطبوعات%20والنشر.pdf?VersionId=718bb51d-0d2a-4477-8538-cd6f97c8a27e (дата звернення 01.11.2025)
6. Королівський указ № М/33 від 25/3/1439 р.г. щодо затвердження системи звукових і візуальних медіа. URL: <https://digitalpolicyalert.org/event/13102-entry-into-force-with-grace-period-of-audiovisual-media-law-including-content-moderation-regulation> (дата звернення 01.11.2025)
7. Адміністративна директива № 351 від 3/11/1434 р.г. від Міністра юстиції про застосування рішення Вищої ради Ради співробітництва арабських держав Перської затоки на її 33-й сесії в Бахрейні щодо затвердження єдиного закону про боротьбу з кіберзлочинністю. URL: <https://nshr.org.sa/wp-content/uploads/2013/10/وثيقة-الرياض-للنظام-القانون-الموحد-لمكافحة-جرائم-تقنية-المعلومات-لدول-مجلس-التعاون-لدول-الخليج-العربية-،-2013.pdf> (дата звернення 01.11.2025)
8. Шейма Абд аль-Гані Мухаммад Ата Аллаг – Дослідження боротьби з інформаційними злочинами в Королівстві Саудівська Аравія. (арабською мовою). (дата звернення 01.11.2025)

The article examines the policy of criminalising cybercrimes in the legal system of the Kingdom of Saudi Arabia. It identifies the main types of cybercrimes provided for by Saudi legislation: crimes against information systems, financial data, public funds, morality and religion. The system of penalties proportional to the severity of the offence is revealed.

Keywords: *cybercrime, information security, Kingdom of Saudi Arabia, information technology.*

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ВІД ЮРИДИЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ДО ГУМАНІТАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Канський Олександр Адольфович,

*здобувач третього (освітнього-наукового) рівня вищої освіти
кафедри публічного та приватного права,*

СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: Татаренко Галина Вікторівна,

к.ю.н., професор кафедри публічного та приватного права,

СНУ ім. В. Даля

У статті досліджено соціально-демографічні особливості та правові аспекти домашнього насильства в Україні в умовах воєнного стану. Розкрито вплив війни, економічної нестабільності та вимушеного переміщення на динаміку насильства, визначено недоліки законодавчого регулювання й напрями його гуманітарного вдосконалення. Акцент зроблено на переході від каральної до превентивної моделі захисту прав людини та формуванні культури гідності й безпеки.

Ключові слова: *домашнє насильство; соціально-демографічні чинники; воєнний стан; правове регулювання; гуманітарна відповідальність; гендерна рівність; превентивна політика.*

Домашнє насильство в Україні поступово набуло ознак комплексного соціально-правового явища, яке виходить далеко за межі приватного життя й стає показником гуманітарного стану суспільства. В умовах повномасштабної війни воно перетворюється на складову ширшої кризи соціальної безпеки - коли руйнуються не лише родини, а й соціальні механізми довіри, захисту та солідарності. Воєнні травми, економічна нестабільність, втрата житла, безробіття, вимушене переміщення створюють середовище, у якому побутова агресія стає «мовою виживання», а насильство - формою неконтрольованої психологічної компенсації.

Офіційна статистика підтверджує масштаб і стійкість проблеми. У 2024 році зареєстровано 97 706 звернень до поліції щодо домашнього насильства, що на 36 % більше, ніж у 2023 р. [1]. За ст. 126-1 Кримінального кодексу України відкрито 2 777 кримінальних проваджень, що на 5 % перевищує показники попереднього року [2]. Показово, що у перші п'ять місяців 2024 р. кількість проваджень становила 1 521, демонструючи тенденцію до зростання[3].

Однак у першому кварталі 2025 р. зафіксовано спад: 32 268 звернень проти 55 868 за аналогічний період 2024 р., а кількість кримінальних проваджень зменшилася з 1 169 до 794 [4; 5]. Водночас на профілактичному обліку Національної поліції станом на лютий 2025 р. перебуває 102 161 особа, що свідчить не про зменшення явища, а про його інституціоналізацію [6].

Правова система України, спираючись на положення Конституції (ст. 3, 27, 28, 51), поступово трансформувала підхід до розуміння домашнього насильства - від приватної проблеми до питання державної безпеки й соціальної відповідальності. Основу нормативного регулювання становить Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII, який запровадив комплексну систему реагування: визначив форми насильства (фізичне, сексуальне, психологічне, економічне), коло суб'єктів, повноваження органів влади та інструменти захисту (термінові приписи, обмежувальні приписи, реєстри, притулки) [7].

Запровадження у 2019 р. статті 126¹ Кримінального кодексу України («Домашнє насильство») стало знаковим кроком у криміналізації систематичних дій, які раніше залишалися поза кримінальною юрисдикцією [8]. Проте практика застосування статті демонструє низку проблем: нечіткість критеріїв «систематичності», складність доведення психологічного чи економічного насильства, відсутність уніфікованої судової практики. Часто суди вимагають трьох і більше епізодів, тоді як сам факт тривалого контролю або приниження не кваліфікується належно.

Крім того, адміністративна відповідальність за вчинення насильства (ст. 173² КУпАП) нерідко використовується замість кримінальної, що знижує превентивний ефект і створює «ефект безкарності» [9]. Деякі правники обґрунтовано пропонують внести зміни до законодавства, визначивши чіткі часові та кількісні критерії систематичності, а також запровадити кримінальну відповідальність за вчинення насильства в умовах воєнного стану як обтяжувальну обставину.

Законодавство визначає, що суб'єктами насильства можуть бути особи, які перебувають або перебували у сімейних чи близьких відносинах, проте чинна дефініція не охоплює партнерів у незареєстрованих стосунках, осіб однієї статі, доглядові або залежні відносини. У

цьому контексті пропонується запровадити категорію «інтимне партнерство», що відповідає підходам ЄС та Стамбульської конвенції [10]. Такий крок дозволив би розширити коло захищених осіб і усунути дискримінаційні прогалини.

Важливою правовою проблемою залишається статус дитини-свідка насильства. В Україні така дитина не визнається потерпілою стороною, що позбавляє її права на психологічну допомогу, відшкодування та судовий захист. Натомість у країнах ЄС (Франція, Канада, Швеція) діти-свідки мають окремий процесуальний статус, а насильство в їхній присутності визнається кваліфікуючою ознакою злочину. Включення аналогічних положень до українського законодавства є важливою умовою гуманізації системи правосуддя.

Крім нормативної площини, потребує вдосконалення інституційний механізм реагування. Координацію здійснює Міністерство соціальної політики, однак практичну роботу ведуть Національна поліція, центри безоплатної правової допомоги, органи місцевого самоврядування та громадські організації. Відсутність міжвідомчої інтеграції ускладнює швидке реагування. Створення єдиного національного реєстру випадків домашнього насильства, інтегрованого з базами судових рішень, медичних установ і поліції, дозволило б забезпечити прозорість і оперативність дій.

Відповідно до Стамбульської конвенції, ратифікованої Україною у 2022 році, держава зобов'язана не лише карати, а й запобігати, захищати й відновлювати [10]. Це означає перехід від каральної до превентивної парадигми, де основний акцент робиться на ранньому виявленні ризиків, навчанні правоохоронців, гендерно-чутливій освіті та реабілітації постраждалих і кривдників.

З огляду на воєнний контекст, особливої уваги потребує проблема ветеранського насильства. Законодавство наразі не містить спеціальних процедур і програм психологічної допомоги для військовослужбовців, які вчиняють насильство у стані посттравматичного розладу. Доцільним є створення судово-реабілітаційного механізму, який би поєднував покарання з обов'язковою психокорекцією, а також внесення змін до ст. 66 КК щодо пом'якшувальних і обтяжувальних обставин у зв'язку з воєнним досвідом.

Українське право все більше орієнтується на міжнародні стандарти, закріплені у Резолюції ГА ООН № 52/86 (1998), Пекінській платформі дій (1995), рекомендаціях CEDAW і ЄСПЛ. Зокрема, практика Європейського суду у справах *Opuz v. Turkey* (2009), *Talpis v. Italy* (2017), *Eremia v. Moldova* (2013) сформувала чіткий стандарт: бездіяльність держави щодо насильства в сім'ї є порушенням статей 2, 3 та 14 ЄКПЛ [11; 12; 13]. Україна вже неодноразово ставала стороною аналогічних скарг, що актуалізує потребу у виконанні позитивного зобов'язання - ефективного захисту життя й гідності постраждалих.

Таким чином, правовий вимір домашнього насильства в Україні поступово набуває системного характеру, але потребує глибшої гармонізації з міжнародними стандартами, інституційної взаємодії та акценту на превентивних заходах. Сучасна правова держава має реагувати не лише через санкції, а й через відновлювальні, психологічні й соціальні механізми, які повертають людині почуття безпеки та гідності. Домашнє насильство залишається дзеркалом ефективності державної політики: рівень його поширення показує, наскільки право здатне реально захищати людину - не на папері, а в житті.

Список використаних джерел:

1. Ukrinform. У 2024 році зафіксовано понад 97 тис. звернень щодо домашнього насильства. URL: <https://www.ukrinform.ua/tag-domasne-nasilstvo.html>
2. Village Ukraine. За 2024 рік відкрили 2,7 тисячі проваджень про домашнє насильство - це на 5 % більше, ніж у 2023-му. URL: <https://www.village.com.ua/village/life/edu-news/358287>
3. OpenDataBot. Домашнє насильство у 2024 році: кількість проваджень зросла на 36 %. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/domestic-violence-2024-5>
4. Wonderzine Ukraine. У 2025 році в Україні майже вдвічі зменшилась кількість звернень до поліції через домашнє насильство. URL: <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/news/22471>
5. UNN. Кількість випадків домашнього насильства в Україні зменшилась у першому кварталі 2025 року. URL: <https://unn.ua/news/kilkist-vypadkiv-domashnoho-nasylstva-v-ukraini-zmenshylasia-u-pershomu-kvartali-2025-roku-prokuratura>
6. Dostup.org.ua. Понад 102 тисячі осіб перебувають на обліку в Нацполіції за домашнє насильство (лютий 2025). URL: <https://dostup.org.ua/news/publications/ponad-102-tysiachi-osib-perebuvaiut-na-obliku-v-natspolitsii-za-domashnie-nasylstvo>
7. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. – 2018. – № 5. – Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. і допов.) // *Відомості Верховної Ради України*. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X (зі змін. і допов.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

10. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention), 2011. URL: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention>

11. Opuz v. Turkey, Application No. 33401/02, Judgment of 9 June 2009 // *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92945>

12. Talpis v. Italy, Application No. 41237/14, Judgment of 2 March 2017 // *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-171994>

13. Eremia v. Republic of Moldova, Application No. 3564/11, Judgment of 28 May 2013 // *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119968>

The article examines the socio-demographic features and legal aspects of domestic violence in Ukraine under martial law. It analyzes the impact of war, economic instability, and displacement on the dynamics of violence, identifies gaps in legal regulation, and outlines directions for its humanitarian improvement. The emphasis is placed on the transition from a punitive to a preventive model of human rights protection and the development of a culture of dignity and safety.

Keywords: domestic violence; socio-demographic factors; martial law; legal regulation; humanitarian responsibility; gender equality; preventive policy.

**СУЧАСНА ПРОМОВА ПРОКУРОРА:
ЄДНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ,
ПЕРЕКОНЛИВОСТІ ТА КОМУНІКАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ**

Матушкіна Дар'я,

*студентка 4 курсу спеціальності 081 «Право» факультету права, гуманітарних і
соціальних наук СНУ ім. В. Даля*

Котова Любов,

*к.ю.н., професорка, завідувачка кафедри публічного та приватного права
факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля*

Стаття присвячена аналізу судової промови прокурора як особливої форми професійної юридичної комунікації, у якій поєднано правову аргументацію, етичні засади та державницьку позицію обвинувачення. Особливу увагу приділено промовам обвинувачів на Нюрнберзькому процесі, зокрема Романа Руденка та Роберта Джексона, чії риторичні та ціннісні підходи сформували засади сучасного міжнародного кримінального правосуддя.

Паралельно окреслено особливості промов українських прокурорів у справах щодо колабораціонізму та воєнних злочинів, вчинених в умовах російської збройної агресії.

Ключові слова: *судова промова прокурора, воєнні злочини, міжнародне кримінальне правосуддя, Нюрнберзький процес, риторика, етика прокурора.*

Судова промова прокурора є ключовим елементом кримінального провадження, в якому поєднано правову аргументацію, комунікативну стратегію та етичну позицію державного обвинувачення. На відміну від процесуальних документів, що виконують фіксаційну функцію, судова промова є актом переконання, спрямованим на формування внутрішнього переконання судді щодо доведеності вини обвинуваченого. Як зазначає А. В. Лапкін, обвинувальна промова повинна містити відповіді на всі ті питання, які суд вирішує під час ухвалення вироку, у максимально чіткій і дохідливій формі [1, с. 114]. Відтак, ефективність судової промови визначається не лише точністю правової оцінки, але й мовною структурою, логічною послідовністю та дотриманням професійної етики.

Зростання актуальності аналізу судової промови прокурора зумовлене умовами воєнного стану, коли кримінальні правопорушення, спрямовані проти основ національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності України, набувають підвищеного суспільного значення. Діяльність осіб, які добровільно беруть участь у функціонуванні окупаційних адміністрацій, має не лише кримінально-правовий, але й ціннісний вимір, оскільки така поведінка формує загрозу державності, легітимності конституційного ладу та довірі громадян до інститутів правосуддя. У цьому контексті судова промова прокурора виступає не просто інструментом доведення вини, а комунікативним актом захисту держави та суспільства.

Відповідно до науково-практичного коментаря до положень ст. 364 Кримінального процесуального кодексу України [2], судові дебати є самостійною частиною судового розгляду, в межах якої учасники дають оцінку діям обвинуваченого, аналізують досліджені докази, наводять аргументи щодо їх належності, допустимості та достовірності, висловлюють висновки щодо доведеності чи недоведеності його вини та пропонують міру покарання [3]. Ця норма підкреслює аналітичний характер промови прокурора, що повинна ґрунтуватися на досліджених доказах і їх логічному узагальненні.

Професійна етика прокурора, закріплена у ст. 19 Закону України «Про прокуратуру» [4], передбачає дотримання принципів законності, незалежності, поваги до прав людини та утримання від надмірної емоційності та оцінних суджень. Коментар до Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів підкреслює необхідність виявляти чесність, неупередженість, справедливість, розсудливість, стриманість і повагу до інших учасників процесу [5, с. 11].

Таким чином, судова промова є не лише актом юридичного доведення, а й проявом правової культури та етичної відповідальності прокурора.

Сучасне розуміння судової промови в Україні закономірно спирається на історичну традицію міжнародного кримінального правосуддя. У цьому контексті показовими є виступи обвинувачів на Міжнародному військовому трибуналі в Нюрнберзі. Одним із ключових прикладів є промова головного обвинувача Романа Руденка, де він наголошував на відповідальності державних лідерів за системні злочини проти людяності. Руденко виділяв колективний і індивідуальний виміри вини, що актуально й сьогодні при притягненні до відповідальності організаторів окупаційних адміністрацій та військових командирів рф.

Схожим за змістом і значенням є виступ головного обвинувача США Роберта Джексона, одного з архітекторів концепції міжнародної кримінальної відповідальності. Саме його слова звучать особливо переконливо в умовах нинішньої агресії: «Наша задача полягає в тому, щоб, наскільки це в людських силах, провести цю межу. Ми не повинні навіть на мить забувати, що за тими ж принципами і протоколами судового процесу, за якими ми судимо цих людей сьогодні, історія буде завтра судити нас самих. Ми маємо досягти такої безсторонності та цілісності нашого розумового сприйняття, щоб цей судовий процес став для майбутніх поколінь прикладом практичного втілення сподівань людства на справедливість» [6].

Промови Джексона і Руденка демонструють, що суд – це не помста, а офіційне утвердження істини, що має правові наслідки для історії. Такі риторичні моделі простежуються у промовах українських прокурорів і зараз.

Саме ця ідея моральної відповідальності правосуддя сьогодні є фундаментальною для українських прокурорів, які документують та переслідують воєнні злочини рф у Бучі, Ізюмі, Маріуполі, на Херсонщині та Луганщині.

У збірнику Офісу Генерального прокурора «Промови прокурорів у судових дебатах» [7] містяться обвинувальні промови прокурорів різних окружних та обласних прокуратур, в яких кожна промова презентує позицію суспільства щодо неприпустимості злочинів проти основ національної безпеки України.

Не є виключенням і промови прокурорів Луганщини після початку повномасштабного вторгнення, які побудовані за класичною структурою (вступ, основна частина, висновок) та у кожному вступі окреслюється суспільно-правовий контекст справи, зокрема факт окупації частини території України, агресію російської федерації, значення національної безпеки та конституційного ладу. Такий підхід дозволяє сформувати ціннісну рамку сприйняття доказів і підкреслює державний масштаб правопорушення.

Основна частина промов містить послідовний виклад фактичних обставин, підтверджених протоколами огляду відео- і фотоматеріалів, відкритих джерел, свідченнями

очевидців та документами, що підтверджують зайняття обвинуваченими посад в окупаційних адміністраціях. Правова кваліфікація дій обвинувачених ґрунтується на ч. 5 ст. 111-1 Кримінального кодексу України як добровільне зайняття посади в незаконному органі влади, створеному на тимчасово окупованій території [8]. Прокурори не лише наводять перелік доказів, але й аналізують їх у співвідношенні до об'єктивної та суб'єктивної сторони складу злочину, що відповідає принципам доказовості та обґрунтованості.

У висновковій частині прокурори узагальнюють встановлені факти, формулюють позицію обвинувачення щодо доведеності вини та обґрунтовують необхідність призначення покарання, зважаючи на тяжкість злочину та обтяжувальну обставину – вчинення його в умовах воєнного стану. Висновки сформульовано без приниження гідності обвинуваченого, що відповідає нормам професійної етики та сприяє збереженню авторитету державного обвинувачення.

Комунікативна культура – це здатність юриста передавати правові змісти у зрозумілій, логічно впорядкованій і етично бездоганній формі. «...Склад, характер та спосіб організації прокурорської риторики, зокрема риторики професійного учасника судового процесу, як спеціально-юридичної формальної аргументації, має детермінуватися на суспільно-комунікативному рівні також принципами комунікативного співробітництва, його конфігураціями, контекстами та закономірностями – лише за таких умов професійне мовлення прокурора вбачається адекватним та дієвим» [9, 20]. У проаналізованих нами промовах чітко дотримано таких принципів: а) адресність – звернення до суду з повагою: «Шановні учасники судового процесу!»; б) ясність викладу – відсутність зайвої термінологічної складності; в) 3. послідовність аргументів – доказова база розкривається у логічному порядку; г) мовна культура – вжито точну юридичну лексику без емоційних надмірностей.

Така форма комунікації формує у слухача відчуття впевненості в компетентності прокурора, що є складовою довіри до судової системи.

Відтак, судова промова прокурора у воєнний час виконує не лише процесуальну функцію, але й функцію утвердження принципів державності, законності та невідворотності відповідальності за посягання на суверенітет України. Сучасна прокурорська риторика ґрунтується на поєднанні логічної аргументації, етичної стриманості та комунікативної виваженості, що забезпечує її переконливість і суспільну значущість. Судова промова в аналізованому провадженні демонструє зрілість моделі державного обвинувачення, орієнтованої на захист правового порядку та зміцнення довіри суспільства до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Лапкін, А. В. Обвинувальна промова прокурора у суді: структура і зміст. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2(61). С. 113-120.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.10.2025).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: стаття 364 / Науково-практичний коментар. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_protsestualniy_kodeks_ukraini_statyya_364/ (дата звернення: 24.10.2025).
4. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
5. Коментар Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів: затв. рішенням Рада прокурорів України від 23.11.2022 р. № 36. Київ, 2022. 48 с. URL: https://ptcu.gp.gov.ua/files/Comentar-kodeksu_24.11.2022.pdf
6. The International Military Tribunal for Germany. Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg, 14 November 1945 – 1 October 1946 URL: https://biotech.law.lsu.edu/Books/blue/pdf/NT_Vol-I.pdf
7. Промови прокурорів у судових дебатах: збірник / уклад.: І. В. Мустеца, М. Г. Іванець. Київ: Офіс Генерального прокурора України, 2021. 275 с.
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
9. Науково-дослідний інститут публічного права. Науковий вісник публічного та приватного права: Збірник наукових праць. Вип. 1, Т. 1. Київ: НДІ публічного права, 2018. URL: https://nvppp.in.ua/vip/2018/1/tom_1/vip1-1_2018.pdf

The article is devoted to the analysis of the prosecutor's judicial speech as a specific form of professional legal communication that combines legal argumentation, ethical principles, and the state-oriented position of the prosecution. Special attention is given to the speeches of prosecutors at the Nuremberg Trials, in particular Roman Rudenko and Robert Jackson, whose rhetorical approaches and value frameworks laid the foundations of contemporary international criminal justice. The article also outlines the distinctive features of the speeches delivered by Ukrainian prosecutors in cases concerning collaboration and war crimes committed in the context of the armed aggression of the Russian Federation.

Keywords: *prosecutor's judicial speech, war crimes, international criminal justice, Nuremberg Trials, rhetoric, prosecutor's ethics.*

МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Гриценко Г.М.,

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного
та приватного права, СНУ ім. В. Даля*

Кириченко А.І.,

*аспірант 3-го року навчання кафедри
публічного та приватного права СНУ ім. В. Даля*

У статті розглянуто протидія домашньому насильству як складову національної безпеки й системи захисту соціальних прав людини в складних умовах існування. Під час розгляду питання встановлено, що потрібно в державі удосконалити механізми міжвідомчої координації, посилити підтримку притулків і кризових центрів, запровадити програми психологічної реабілітації постраждалих.

Ключові слова: домашнє насильство, соціальний захист, складні умови існування, національна безпека.

Домашнього насильство є у всіх країнах світу. Україна не є винятком та відповідно до проведеного аналізу Програми розвитку ООН (UNDP) та правозахисних організацій, щороку внаслідок домашнього насильства в Україні гине близько 600 жінок [1]. Дані цифри вражають тому що, домашнє насильство це правопорушення яке має суспільну небезпеку, яка триває у часі і стосується не тільки безпосередньо особи, що зазнає насильства у родині, а і осіб які спілкуються з нею. Тому негативні наслідки від даного правопорушення створюють небезпечне середовище у суспільстві та є серйозною проблемою для національної безпеки. Кількість правопорушення пов'язані з домашнім насильством зростає коли в державі створюються складні умови існування суспільства: такі як «Коронавірусна інфекція COVID-19», що обмежила пересування по країні спільноти та повномасштабне вторгнення країни агресора у 2022 році що спричинило у більшості осіб посттравматичний стресовий розлад (підвищена дратливість, агресивність).

В останні роки науковий діалог в Україні щодо домашнього насильства рухається в трьох взаємопов'язаних напрямках: кримінально-правові характеристика сучасних форм насильства, взаємодія між органами влади та адміністративними механізмами для протидії цьому явищу на місцевому рівні та впровадження міжнародних стандартів (зокрема, Стамбульської конвенції) в умовах збройних конфліктів і війни.

Державна політика протидії домашньому насильству в Україні почала формуватися на початку 2000-х років. Першим спеціальним актом був Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» 2001 року, який запровадив базові механізми реагування, зокрема поняття «насильство в сім'ї» та адміністративну відповідальність за нього. Відповідно, у 2003 році до Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) було включено статтю 173-2, що встановлювала відповідальність за насильство в сім'ї (нині – «вчинення домашнього насильства»)[2]. За статтею 173-2 КУпАП, вчинення домашнього насильства розглядається як умисне здійснення будь-яких дій або бездіяльності фізичного, психологічного чи економічного характеру, що спричиняють шкоду фізичному або психічному здоров'ю потерпілої особи. До таких дій належать застосування насильства, яке не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи, переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, коштів чи іншого майна, на яке потерпіла особа має право.

Ключовим кроком у формуванні сучасної системи протидії домашньому насильству стало ухвалення наприкінці 2017 року комплексного пакета законодавчих актів - базового Закону № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству»[3] та Закону України № 2227-VIII, яким внесені суттєві зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, закріпивши кримінальну відповідальність за домашнє насильство та запровадивши нові правові механізми захисту потерпілих [4].

Одночасно з упровадженням ст. 126-1 КК України було створено інші механізми захисту потерпілих та впливу на кривдників. Зокрема, у КК з'явилась стаття 91-1, що дозволяє суду при винесенні Вироку за злочин, пов'язаний з домашнім насильством, застосувати до засудженого обмежувальні заходи на захист потерпілої особи. До таких заходів належать: заборона перебувати в місці спільного проживання з потерпілим, обмеження спілкування з дитиною, заборона наближатися до певних місць або особи, направлення на проходження програми для кривдників тощо. Застосування обмежувальних заходів можливе на строк від 1 до 3 місяців з можливістю продовження до 12 місяців за рішенням суду. Особливу увагу привертає обов'язок проходження корекційної програми для кривдників, метою якої є виправлення агресивної поведінки. Судова практика вже напрацювала підходи до визначення строку проходження такої програми: Верховний Суд вказав, що мінімальний строк має відповідати вимогам Закону (не менше 3 місяців), оскільки коротший період не дозволяє охопити весь комплекс заходів програми. Таким чином, інститут корекційних програм запроваджений як додатковий спосіб запобігти рецидивам насильства через психологічну роботу з кривдником [5; 6].

У 2024 році кількість таких приписів продовжила зростати, що підтверджується статистикою окремих підрозділів поліції. За повідомленнями Головного управління

Національної поліції в Одеській області, лише за кілька місяців 2024 року в регіоні було винесено понад 380 термінових заборонних приписів [7]. Подібну активність демонструють і інші області: у Тернопільській області за перше півріччя 2024 року було видано 1244 приписи, тоді як загалом за цей період зафіксовано понад 3600 випадків домашнього насильства [8]. Такі регіональні приклади підтверджують посилення превентивних заходів та уваги поліції до проблеми.

Станом на перші чотири місяці 2025 року в Україні поліцейські винесли вже понад 27000 термінових заборонних приписів щодо кривдників[9]. Паралельно з цим, за перший квартал 2025 року було зареєстровано 32268 заяв і повідомлень про факти домашнього насильства, що майже удвічі менше порівняно з аналогічним періодом 2024 року, коли зафіксовано 55868 звернень[10]. Таке зниження може бути зумовлене як релокацією населення та зменшенням контактів у сімейному середовищі, так і покращенням профілактичної роботи правоохоронців. Проте стабільно високий рівень кількості термінових приписів підтверджує ефективність цього механізму як засобу швидкого реагування на загрозу життю та здоров'ю потерпілих.

Паралельно із загальнодержавною базою даних, в окремих сферах, зокрема освітній, створюються внутрішні механізми обліку для виявлення та запобігання насильству. Так, відповідно до Порядку взаємодії суб'єктів, що реалізують заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 658 від 22 серпня 2018 р.), заклади освіти зобов'язані вести журнал реєстрації фактів виявлення (звернень) про випадки домашнього насильства або насильства за ознакою статі за встановленою формою (додаток 3).

Кілька країн ввели політику негайного вилучення кривдника з сім'ї на ранніх стадіях конфлікту. Наприклад, у Франції, Польщі, Великій Британії поліція має повноваження тимчасово затримати або виселити агресора після виклику на домашній конфлікт, щоб захистити жертву [11].

Також необхідно забезпечити належне фінансування та укомплектування поліцейських підрозділів, що борються з домашнім насильством (в Україні існують спеціальні мобільні поліцейські групи під назвою «Поліна», але їхня кількість обмежена). На урядовому рівні необхідні стимули (через субсидії та державно-приватне партнерство) для створення нових притулків, особливо в сільській місцевості та малих містах. В умовах війни зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, серед яких багато вразливих жінок і дітей, які стикаються з насильством у громадах, що приймають їх після втечі від війни. Для цих груп слід створити спеціальні програми підтримки. Крім того, слід гарантувати доступ до психологічної допомоги: у кожному регіоні повинні діяти безкоштовні державні центри психологічної реабілітації жертв насильства.

Список використаних джерел:

- 1.RFE/RL. March in Dnipro Urges Ukrainian Women To Not Remain Silent On Domestic Violence. URL: <https://www.rferl.org/a/march-in-dnipro-urges-ukrainian-women-to-not-remain-silent-on-domestic-violence/30290165.html>3. Реєстр будівельної діяльності. URL: <https://e-construction.gov.ua/reestri>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України №8073-Х від 07.12.1984, із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n3530>
- 3.Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19>
- 4.Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06 груд. 2017 р. № 2227-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 5. – Ст. 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>
- 5.Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 07 серпня 2024 року у справі № 161/17404/23 (провадження № 51-2665км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120926147>
6. Гришанова Н. Домашнє насильство: Верховний Суд вказав на особливості визначення строку програми для кривдника / Н. Гришанова // ЮРЛІГА. LIGA.net. – 13 серп. 2024 р. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/229812_domashn-nasilstvo-verkhovniy-sud-vkazav-na-osoblivost-viznachennya-stroku-programi-dlya-krivdnika
7. ГУНП в Одеській області. Не слід терпіти сімейних агресорів: у нас є достатньо важелів, аби захистити постраждалих – Олександр Мільчук. URL: <https://od.npu.gov.ua/news/ne-slid-terpity-simeinykh-ahresoriv-u-nas-ie-dostatno-vazheliv-aby-zakhystyty-postrazhdalikh-oleksandr-milchuk>
- 8.Teren. Поліція Тернопільщини зафіксувала понад 3600 випадків домашнього насильства з початку 2025 року, винесено 1244 термінові приписи. URL: https://teren.in.ua/news/policiya-ternopilshchini-zafiksuvala-ponad-3600-vipadkiv-domashnogo-nasilstva-z-pochatku-roku_410282.html
9. Департамент протидії домашньому насильству. За перші чотири місяці 2025 року поліцейські винесли понад 27 000 термінових заборонних приписів стосовно кривдників. URL: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1008727871453850&id=100069499384559&set=a.391804426479534>

10. ZMINA. Цьогоріч в Україні майже вдвічі зменшилася кількість звернень до поліції щодо домашнього насильства (I квартал 2025). URL: <https://zmina.info/news/czogorich-v-ukrayini-majzhe-vdvichi-zmenshylasya-kilkist-zvernen-do-policziyi-shhodo-domashnogo-nasylstva>

11. Митник У. М. Кримінально-правова протидія домашньому насильству в окремих країнах Європейського Союзу. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки, 2019, Т. 3, с. 83–87. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2019.3.83-87>

The article examines counteracting domestic violence as a component of national security and the system of protection of social human rights in difficult living conditions. During the examination of the issue, it was established that the state needs to improve mechanisms for interdepartmental coordination, strengthen support for shelters and crisis centres, and introduce psychological rehabilitation programmes for victims.

Keywords: domestic violence, social protection, difficult living conditions, national security.

УПРАВЛІННЯ РОЗСЛІДУВАННЯМИ НАБУ. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Безруков Данило

студент 3 курсу спеціальності 081 «Право»,
юридичного факультету ЧНУ ім. П. Могили,

Науковий керівник: **Валецька О. В.,**

канд. юрид наук, доцент
кафедри історії та теорії держави і права,
юридичного факультету ЧНУ ім. П. Могили

У тезах розглядається діяльність Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) як спеціалізованого правоохоронного органу, створеного для протидії корупції серед високопосадовців. Висвітлено основні завдання, структура, етапи розслідувань, підслідність, а також проблеми, виявлені аудитом.

Зазначено ключові виклики, пов'язані з кадровою політикою, організацією роботи та корпоративною культурою Бюро.

Ключові слова: НАБУ, корупція, антикорупційна діяльність, розслідування, детективи, аудит, корпоративна культура, незалежність органу.

Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) – це центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, створений для того, щоб боротися з корупцією серед високопосадовців. Основне завдання – виявляти, розслідувати та припиняти корупційні злочини, які становлять загрозу для держави, а також запобігати їх повторенню. НАБУ працює незалежно від інших органів влади і політичних сил, дотримуючися принципу верховенства права, законності, справедливості та дотримання прав людини [1].

Розслідування НАБУ мають різний обсяг та ступінь складності та стосуються корупційних схем на багатьох рівнях. Корупційні розслідування НАБУ можуть зосереджуватися на посадових особах держави, державних програмах та на складних шахрайських схемах в процесах закупівель, що часто вимагає використання спеціальних прийомів розслідування, аналізу складних фінансових трансакцій, контрактів та бізнесоперацій [2].

Законодавство чітко визначає, які злочини розслідує НАБУ. Юридичною мовою це називається "підслідність". НАБУ запобігає, виявляє, припиняє та розслідує корупцію серед найвищих посадовців держави та справи, де завдано особливо великої шкоди, наприклад, вчинені депутатами Верховної чи обласних рад, членами Кабінету Міністрів, колишнім президентом, керівниками різних державних служб, агентств, інспекцій, фондів та інших органів виконавчої влади, суддями, прокурорами, керівництвом нацбанку, Ради нацбезпеки і оборони, Збройних Сил, Служби безпеки, Нацгвардії та інших військових формувань, а також керівниками державних підприємств. НАБУ буде розслідувати злочин, якщо високопосадовець незаконно привласнив майно, "відмивав" гроші, розкрадав бюджетні кошти, перевищував повноваження, збрехав в декларації, незаконно збагатився, одержував чи пропонував хабар, займався "рейдерством", незаконно привласнив зброю чи військову техніку [2].

НАБУ складається з центрального та територіальних управлінь. Гранична чисельність працівників – 700 осіб. Для порівняння, чисельність працівників прокуратури – 15 тисяч осіб, кількісний склад працівників СБУ – 31 тисяча. Штатна чисельність Нацполіції за даними МВС – майже 150 тисяч [3].

Керівництво діяльністю бюро здійснює директор, який має трьох заступників, кожен з яких координує певні управління. Безпосередньо оперативно-розшукові дії та досудове розслідування у кримінальних провадженнях в НАБУ здійснюють детективи, визначена штатна чисельність яких 247 осіб. Наприклад, в НАБУ є управління аналітики та обробки інформації, аналогів якому в Україні немає. Аналітики, як і детективи, мають доступ та використовують у роботі понад сто державних реєстрів та баз даних.

Детективи НАБУ здійснюють досудове розслідування, тобто відповідають за події, що відбуваються до розгляду справи судом. Майже всі дії детективів погоджуються прокурорами САП, а на окремі з них потрібно отримати дозвіл суду.

Усі розслідування можна представити у вигляді кількох етапів:

- Офіційний початок розслідування – внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань.
- Стадія збору доказів, проведення слідчих дій.
- Коли доказів достатньо, майно фігурантів справи може бути арештоване і передане в управління, агентства розшуку та управління активами (АРМА).
- Особам, яких підозрюють у злочині, письмово повідомляється про їхній статус підозрюваного.
- Закриття провадження, або складання обвинувального акту. Саме він спрямовується до суду. Робота детективів НАБУ на цьому етапі завершена [3].

Національне антикорупційне бюро України оприлюднило результати аудиту діяльності НАБУ за 2021-2023 роки, який провела група експертів за ініціативою посольства США в Україні та Антикорупційної ініціативи ЄС в Україні.

Аудит НАБУ виявив наступні проблеми в організації діяльності Бюро:

- відсутність пріоритетності в розслідуванні злочинів
- деяким категоріям корупційних злочинів (наприклад, у сфері фінансів та пов'язаних з відмиванням грошей) НАБУ не приділяє достатньої уваги
- надмірна бюрократія в середині Бюро, на яку детективи витрачають багато часу
- висока інтенсивність роботи при недостатній кількості персоналу
- неефективність деяких внутрішніх підрозділів Бюро
- поступове емоційне «вигорання» працівників НАБУ та наявність у них бажання звільнитись у наступні 2-3 роки [4].

Експерти висловили занепокоєння у зв'язку з тим, що хоча працівники та детективи НАБУ і відбираються на відкритому конкурсі, однак призначення вже в середині структур Бюро «не ґрунтується на особистих якостях кандидатів». Такий стан речей, як зазначено в аудиті, фактично виключає можливість просування на вищі посади без протекції керівництва.

Більше того, експерти відзначили існування в НАБУ такого явища як «фаворитизм» при ставленні до співробітників НАБУ. При цьому, за висновками експертів, зазначена проблема існує в НАБУ вже не один рік. Експерти дійшли висновку, що внаслідок сукупності проблем, в НАБУ є значний відсоток співробітників, які планують звільнитися з Бюро протягом наступних 2-3 років.

Автори аудиту, у зв'язку із занепокоєнням щодо наявної робочої культури в НАБУ, рекомендують створити в Бюро посаду незалежного омбудсмена для аналізу занепокоєння працівників та зовнішніх груп стосовно корпоративної культури в Бюро. Створення такої посади, на думку експертів, надасть працівникам та іншим зацікавленим сторонам конфіденційний канал комунікації для повідомлення про проблеми в роботі НАБУ, недоречну поведінку та системні проблеми в цілому. Такий канал служитиме механізмом отримання зворотного зв'язку з питань організаційного клімату.

Керівництву НАБУ, за словами аудиторів, також потрібно зробити чітку заяву про належну корпоративну культуру, підкреслюючи неприпустимість будь-якого виду утисків. Керівництво Бюро повинно просувати культуру «відкритої комунікації» і вживати заходів для забезпечення довіри до системи повідомлення проблемних питань.

На думку експертів, НАБУ слід надати більшу увагу фінансовим розслідуванням для розшуку активів, встановлення їх зв'язку із злочинами та арешту активів з метою забезпечення їх повернення державі. Також більшу увагу Бюро слід приділити боротьбі з відмиванням коштів, отриманих незаконним шляхом. Експерти зазначають про необхідність перегляду в принципі підходів до організації роботи НАБУ.

«Навіть збільшення штату НАБУ та перерозподіл персоналу з допоміжних підрозділів до основних підрозділів детективів не вирішить проблему робочого навантаження. НАБУ потрібно оптимізувати використання наявних ресурсів шляхом запровадження чіткої політики пріоритизації, щоб зосередити увагу на провадженні великого впливу і справах, які стосуються системної корупції», - зазначено в аудиті [5].

НАБУ, для кращого управління своїми розслідуваннями та нагляду за ними, створює підрозділи детективів, що спеціалізуються на різних видах злочинів та корупції. Детективи призначаються до підрозділів на основі їхнього досвіду, знань, навичок та професійних спроможностей.

Важливим напрямком є стандартизація слідчої роботи. Наявність єдиних правил і процедур сприятиме підвищенню результативності та зменшенню ризиків порушення прав людини. Запровадження уніфікованих планів досудового розслідування, контроль за строками виконання слідчих дій і регулярне звітування детективів забезпечать більшу прозорість та підзвітність [5].

Щонайменше 15 детективів НАБУ стали об'єктами обшуків, значна частина яких, за даними бюро, пов'язана з дорожньо-транспортними пригодами та не має стосунку до Росії. Ця хвиля затримань, імовірно, поставить під питання прихильність України щодо боротьби з корупцією у момент, коли президент Володимир Зеленський намагається переконати західних союзників зберегти військову підтримку на четвертому році повномасштабного вторгнення

Росії. Звинувачення проти детективів НАБУ настільки широкі й суперечливі, що вказують на приховані мотиви операції. Зеленського закликають публічно гарантувати незалежність антикорупційних інституцій [6].

Ситуація навколо НАБУ привертає особливу увагу західних партнерів України. Як зауважує один із представників західного посольства, за розвитком ситуації стежать дуже уважно [6].

Національне антикорупційне бюро України є важливим елементом антикорупційної системи держави, що зосереджується на боротьбі з корупцією у вищих ешелонах влади. Попри значні досягнення, діяльність НАБУ супроводжується організаційними та кадровими проблемами, виявленими у результаті незалежних аудитів. Подальше підвищення ефективності роботи Бюро можливе за умови посилення внутрішнього контролю, забезпечення прозорості, дотримання принципу незалежності та впровадження єдиних стандартів розслідування. Реформування структури та покращення корпоративної культури сприятиме підвищенню довіри суспільства й міжнародних партнерів до результатів діяльності НАБУ.

Список використаної літератури:

1. Що таке НАБУ і хто керує цим відомством. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250722-shho-take-nabu-i-hto-keruye-czym-vidomstvom/> (дата звернення 29.09.2025).
2. Розслідування корупції: хто за що відповідає та чому це важливо знати громадянам. URL: <https://boiarka-rada.gov.ua/rozsliduvannya-korupciyi-hto-za-shho-vidpovidaye-ta-chomu-cze-vazhlyvo-znaty-gromadyanam/> (дата звернення 29.09.2025).
3. Підслідність, склад, розслідування: найцікавіше про роботу НАБУ в простих і зрозумілих картинках. URL: https://24tv.ua/pidslidnist_sklad_rozsliduvannya_naysikav_ishhe_pro_robotu_nabu_v_prostih_i_zrozumilih_kartinkah_n1044929 (дата звернення 29.09.2025).
4. Хто розслідує і розглядає корупцію. URL: <https://ti-ukraine.org/news/hto-rozsliduye-i-rozglyadaye-koruptsiyu/> (дата звернення 29.09.2025).
5. Які проблеми в діяльності НАБУ виявили іноземні експерти: недоліки в управлінні, надмірна бюрократія та звітність, вибірковість при розслідуванні злочинів. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/289915-kakie-problemy-v-deyatelnosti-nabu-vyyavili-inostrannye-eksperty-nedostatki-v-upravlenii-chrezmernaya-byurokratiya-i-otchetnost-izbiratelnost-pri-rassledovanii-prestupleniy> (дата звернення 29.09.2025).
6. Самусенко Ю. Обшуки в НАБУ: реакція Bloomberg, Reuters і союзників Києва – Forbes.ua. Forbes.ua | Бізнес, мільяртери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. URL:

https://forbes.ua/svit/demontazh-antikoruptsinoi-strukturi-reaksiya-svitovikh-zmi-na-masshtabni-obshuki-u-nabu-ta-sap-22072025-31433?utm_source (дата звернення: 10.11.2025).

The paper analyzes the activities of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU) as a specialized law enforcement agency established to combat corruption among high-ranking officials. The study outlines the main tasks, structure, stages of investigation, jurisdiction, and issues identified in the audit. It highlights challenges related to personnel policy, internal management, and corporate culture.

Keywords: *NABU, corruption, anticorruption activity, investigation, detective, audit, corporate culture, institutional independence.*

С Е К Ц І Я

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО – ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

СУДОВА ПРАКТИКА ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ

Загоруй Іван Семенович,

*к.і.н., доцент кафедри господарсько-правових та
суспільно-політичних дисциплін,
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
СНУ ім. В. Даля*

Автором систематизовано окремі правові позиції Касаційного господарського суду Верховного Суду щодо вирішення господарських спорів у період дії воєнного стану в Україні. Зазначається, що судова практика допомагає у виробленні пропозицій щодо удосконалення господарського законодавства в умовах воєнного стану й утвердженні правової визначеності в зазначеній сфері.

Ключові слова: *судова практика, господарський спір, воєнний стан, форс-мажор, невиконання або неналежне виконання зобов'язань.*

Значна частина господарських спорів, що виникли після початку повномасштабної війни, є новими для судової системи України. Відсутність усталених підходів породжує ризики різного тлумачення норм та правової невизначеності. Тож, мета нашої роботи – узагальнити деякі правові позиції Верховного Суду (Касаційного господарського суду Верховного Суду) (далі – Верховного Суду) щодо вирішення господарських спорів у період дії воєнного стану.

Повномасштабна російсько-українська війна та введення воєнного стану в країні є форс-мажорними обставинами (обставини непереборної сили), які вплинули, у тому числі, на всі сфери діяльності суб'єктів господарювання, на невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань, розірвання договору тощо. Враховуючи практичне значення цього питання Верховний Суд узагальнив практику щодо форс-мажору та істотної зміни обставин (2024 рік) та сформулював правові позиції. Так, було звернено увагу, що суд має встановити чи може форс-мажор бути самостійною підставою для розірвання договору (пункт 36), проте це не презюмується, і для застосування обставин непереборної сили, як умови звільнення від

відповідальності, необхідно встановити, які саме зобов'язання за договором були невиконані (пункт 39) [1].

У листі від 28.02.2022 року № 2024/02.0-7.1 Торгово-промислової палати (далі - ТПП) підтвердила, що військова агресія російської федерації проти України є форс-мажорними обставинами [2]. Зазначений лист спрямовано необмеженому колу суб'єктів, а його зміст носить загальний інформаційний характер без доведення причинно-наслідкового зв'язку у конкретному зобов'язанні. Для підтвердження форс-мажору ТПП видає сертифікат. Однак, Верховний Суд застерігає, що доведеність форс-мажору можна робити ще й за допомогою інших належних доказів, як-то: довідки, листування сторін договору, документи, які підтверджують факт руйнування, пошкодження, перешкоди логістичних маршрутів тощо.

У постанові Верховного Суду від 15.06.2023 року (справа №910/8580/22) зазначено, що лист ТПП від 28.02.2022 є загальним офіційним документом, який не містить ідентифікуючих ознак конкретного договору, виконання якого стало неможливим через зазначені обставини [3], при цьому виданий сертифікат не може розглядатися як беззаперечний доказ і повинен оцінюватися судом з урахуванням встановлених обставин у сукупності з іншими доказами (схожі правові висновки викладено у постановках Верховного Суду від 14.02.2018 у справі № 926/2343/16, від 16.07.2019 у справі № 917/1053/18 та від 25.11.2021 у справі № 905/55/21) [4, с. 10]. Своєю чергою, сторона, яка посилається на форс-мажорні обставини, має обґрунтувати причинно-наслідковий зв'язок між дією воєнного стану, конкретними воєнними діями тощо та порушенням зобов'язання. Мета такого підходу – запобігти порушення принципу змагальності сторін у судовому процесі.

Воєнний стан може бути релевантною обставиною, але сам собою не веде автоматично до повного звільнення від відповідальності, тобто необхідний аналіз конкретних фактів та причинно-наслідкового зв'язку. Подібний метод Верховний Суд застосовує і до питання щодо зменшення штрафних санкцій, зокрема, враховується співвідношення зі збитками, добросовісною поведінкою сторін, обсяг виконання зобов'язань та інше [5].

Актуальним залишається питання про орендні правовідносини державного та комунального майна під час воєнного стану. Для цього майна Постановою Кабінету Міністрів України від 27.05.2022 № 634 (далі – Постанова № 634) [6] запроваджено особливий режим оренди на період, визначений КМ України, зокрема, не нарахування плати за оренду для осіб, призваних або прийнятих на військову службу, а також з урахуванням місця розташування майна (території активних бойових дій або тимчасово окуповані території тощо) або зменшення розміру орендної плати у встановлених випадках – підпункт 4 пункту 1 Постанови № 634; автоматична пролонгація строку дії договорів оренди для визначених категорій осіб та майна, розташованого на певних територіях (підпункт 5 пункту 1 Постанови № 634).

Касаційний господарський суд Верховного Суду (далі - КГС ВС) у низці справ застосовує положення про особливості оренди, передбачені Постановою № 634, наприклад, у справі № 916/2673/23, постанова від 09.10.2024 [7] ідеться про 50% знижку орендної плати для державного майна, яке розташовано на визначеній території.

Слід назвати постанову на підставі якої формується стала судова практика щодо пролонгації орендних договорів, строк яких спливає під час воєнного стану – це Постанова КГС ВС від 02. 04. 2023, справа № 917/565/22 [8, с. 35]. Суд висловив, що договори вважаються автоматично продовженими на період воєнного стану та ще на 4 місяці після його припинення, і для такого продовження не потрібне окреме рішення орендодавця, а розірвання договору розглядається як випадок. Якщо договір оренди автоматично продовжений, то відповідно до пункту 5 Постанови № 634 [6] орендодавець не має права передавати третій особі предмет договору (навіть за договором безоплатного зберігання) – справа № 916/309/23, постанова КГС ВС від 21.02.2024 [9].

Відмова у продовженні орендних відносин потребує дотримання встановленої процедури й строків повідомлення. Так, право на відмову продовження договору оренди належить балансоутримувачу (пункт 5 Постанови № 634), але тільки за наявності підстав, визначених статтею 19 Закону України «Про оренду державного та комунального майна». Ба більше, має бути завчасне (до спливу строку – не пізніше ніж за 30 календарних днів до закінчення договору оренди) повідомлення сторін (орендаря та орендодавця) про відмову продовження договору, що є обов'язковою вимогою припинення договору оренди відповідно до Постанови № 634, ЦК та Закону України «Про оренду державного та комунального майна» – справа № 910/18626/23, постанова КГС ВС від 13.11.2024 [10].

У приватній комерційній оренді застосовуються загальні правила статті 762 ЦК та умови, передбачені договором оренди, а звільнення чи зменшення орендної плати можливе за умови доведення неможливості користування орендованим майном або істотним обмеженням такої можливості.

Підсумовуючи викладене, висновимо. Судова практика, по-перше, сприяє уніфікації правозастосування, що є необхідною умовою стабільності господарського обороту. По-друге, вона допомагає виробити пропозиції щодо удосконалення господарського законодавства в умовах воєнного стану й подолання юридичної невизначеності. По-третє, для суб'єктів господарювання та правників судова практика має практичне значення, оскільки є інструментом для розробки ефективної стратегії поведінки під час розгляду справи судом, прогнозування ризиків господарської діяльності та заходів щодо управління такими ризиками.

Список використаних джерел:

1. Постанова від 21/07/2021 у справі № 912/3323/20. Верховний Суд. Касаційний господарський суд. LIGA 360. Вердикт. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/99277353> (дата звернення: 02.11.2025).
2. Лист торгово-промислової палати від 28.02.2022 року № 2024/02.0-7.1. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf> (дата звернення: 02.11.2025).
3. Постанова від 15.06.2023 у справі №910/8580/22. Касаційний господарський суд Верховного Суду. ipLex. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=111675747&red=1000035308cfac99bd7b5621c8c2c5ea556f13&d=5> (дата звернення: 02.11.2025).
4. Олена Кібенко суддя Верховного Суду. Практика Верховного Суду щодо форс-мажору та істотних змін обставин. XII Міжнародний судово-практичний форум. 13-14 червня 2024. 30 с. м. Київ. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_fors_major_14_06_2024.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 02.11.2025).
5. Постанова від 19 лютого 2025 у справі № 903/665/24. Касаційний господарський суд Верховного Суду. ipLex. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=125291875&red=100003ca38ac546bfa87d0c6b2251eb7980f51&d=5> (дата звернення: 02.11.2025).
6. Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2022 № 634, поточна редакція від 24.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.11.2025).
7. Постанова КГС ВП від 09.10.2024, справа № 916/2673/23. Касаційний господарський суд Верховного Суду. ПРОТОКОЛ.ua. Юридичний інтернет ресурс. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_09_10_2024_roku_u_spravi_916_2673_23/ (дата звернення: 03.11.2025).
8. Надія Багай. Особливості розгляду і вирішення спорів з приводу оренди державного та комунального майна. Постанова КГС ВС від 02.04.2023, справа № 917/565/22. Стор. 35. Верховний Суд. 25 січня 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_orenda_derj_komun_maina2024.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 03.11.2025).
9. Постанова від 21.02.2024 року у справі № 916/309/23. Касаційний господарський суд Верховного Суду. ПРОТОКОЛ.ua. Юридичний інтернет ресурс. URL:

https://protocol.ua/ua/1_vid_21_02_2024_roku_u_spravi_916_309_23/ (дата звернення: 03.11.2025).

10. Постанова від 13.11.2024 у справа № 910/18626/23. Касаційний господарський суд Верховного Суду. iplex. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=123313504&red=100003659fe2549b930fd2e8e043c412ecb910&d=5> (дата звернення: 03.11.2025).

The author has systematized selected legal positions of the Commercial Cassation Court of the Supreme Court regarding the resolution of commercial disputes during the period of martial law in Ukraine. It is noted that judicial practice helps develop proposals for improving commercial legislation under martial law and ensures legal certainty in this area.

Keywords: *judicial practice, commercial dispute, martial law, force majeure, non-performance or improper performance of obligations.*

ІНСТИТУТ ДОГОВІРНИХ ЗАПЕВНЕНЬ У ПРАВІ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ З АНГЛІЙСЬКОЮ МОДЕЛЛЮ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ В РЕЖИМІ «ДІЯ СІТІ»

Гусаков Євген,

аспірант 2 курсу спеціальності 081 "Право"

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: **Шаповалова Ольга Вікторівна,**

д.ю.н., зав. кафедрою господарсько-правових

та суспільно-політичних дисциплін СНУ ім. В. Даля

Стаття присвячена порівняльно-правовому аналізу інституту договірних запевнень у цивільному праві України та англійському праві. Досліджено відмінності між українською моделлю відповідальності за недостовірні запевнення та англійськими інститутами representations, warranties та indemnities. Проаналізовано судову практику common law. Сформульовано рекомендації для законодавця щодо вдосконалення правового регулювання.

Ключові слова: *договірні запевнення, representations and warranties, indemnity, правовий режим Дія Сіті.*

Вступ. Трансформація українського договірного права в контексті глобальних торгових процесів актуалізує питання гармонізації національних правових інститутів із стандартами

англо-американської договірної практики. Інститут договірних запевнень, запроваджений до Цивільного кодексу України статтею 650-1 у 2022 році Законом України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15 липня 2021 року № 1667-IX [1], став одним із перших прикладів рецепції конструкцій common law у вітчизняне право. Режим «Дія Сіті» створив унікальну можливість застосування англійського права до договірних відносин, що актуалізує необхідність глибокого розуміння англійських механізмів розподілу ризиків та їх адаптації до української правової системи.

Мета дослідження. Метою статті є виявлення системних відмінностей між українським інститутом договірних запевнень та англійськими механізмами representations, warranties та indemnities (український найближчий аналог: *запевнення, гарантії та компенсація*) через призму аналізу судової практики common law та формулювання практичних рекомендацій для застосування у режимі «Дія Сіті».

Виклад основного матеріалу. В англійській договірній практиці механізми розподілу ризиків формувалися протягом століть, зокрема через позадоговірні та договірні концепції representations, warranties та indemnities. Нижче стаття детальніше розкриває визначення відповідних концепцій, в тому числі через аналіз судової практики, яка традиційно є основою доктрини common law (зокрема англійського права).

Representation у common law визначається як заява про існуючий факт, зроблена однією стороною з метою спонукати іншу сторону до укладення договору [2]. Якщо representation виявляється недостовірним, постраждала сторона може вимагати rescission (український найближчий аналог: *розірвання договору*) на підставі misrepresentation (український найближчий аналог: *введення в оману*). Misrepresentation Act 1967 розрізняє три види недостовірних запевнень: fraudulent misrepresentation (навмисне введення в оману), negligent misrepresentation (недбале введення в оману) та innocent misrepresentation (ненавмисне введення в оману), кожен з яких тягне різні правові наслідки [3].

Warranty, на відміну від representation, є складовою частиною договору – це договірне зобов'язання щодо достовірності певних фактів. Warranty створює договірну відповідальність незалежно від вини порушника (так зване *strict liability*) [4].

Indemnity являє собою окреме договірне зобов'язання однієї сторони відшкодувати іншій стороні певні втрати незалежно від порушення договору. Відповідальність за indemnity є безвиновною, що принципово відрізняє її від відповідальності за misrepresentation. В свою чергу, ключова відмінність indemnity від warranty полягає у відсутності обов'язку постраждалої сторони мітигувати (зменшувати) збитки, тоді як при порушенні warranty такий обов'язок існує [5].

Визначальну роль у формуванні згаданих концепцій відіграє судова практика. Так у справі *Idemitsu Kosan Co Ltd v Sumitomo Corporation* [2016] EWHC 1909 [6] суд підкреслив, що warranty мають договірний характер, якщо сторони прямо не вказали на інше. За відсутності чітких застережень твердження розглядаються як умови договору, а не representations. Такий підхід акцентує важливість положень про entire agreement в договорі (*прим. положення про те, що договір заміняє всі попередні домовленості не зафіксовані у договорі*). Положення entire agreement фіксує межі відповідальності сторін і запобігає посиланню на попередні переговори. Цей підхід може бути орієнтиром для подальшого розвитку української практики, в тому числі в рамках правового режиму «Дія Сіті».

Американська справа *CBS Inc v Ziff-Davis Publishing Co*, 553 N.E.2d 997 (1990) [7] розвинула ідею, що дійсність гарантії не залежить від знання сторін про можливу хибність твердження: гарантія є обіцянкою точності, а не сумлінності. Суд визнав, що покупець може вимагати відшкодування за порушення warranty навіть якщо він мав сумніви щодо достовірності запевнень до закриття угоди. Така позиція спрямована на мінімізацію комерційних ризиків і може бути орієнтиром для подальшого розвитку української практики, де питання суб'єктивного наміру сторін часто переважає над об'єктивним змістом зобов'язання.

Говорячи про підхід вже до representation, у справі *Spice Girls Ltd v Aprilia World Service BV* [2002] EWCA Civ 15 [8] апеляційний суд визнав, що замовчування істотних обставин може дорівнювати поданню неправдивого запевнення. Суть справи полягала у тому, що відповідач (гурт Spice Girls) не повідомив контрагенту про намір однієї учасниці покинути гурт, що впливало на економічні умови майбутньої угоди. Суд визнав це недобросовісною поведінкою. Така позиція підтверджує, що запевнення включають не лише декларацію фактів, а й обов'язок діяти відкрито в процесі переговорів.

У рішенні *Wood v Capita Insurance Services Ltd* [2017] UKSC 24 [9] Верховний суд Великої Британії застосував принцип business common sense, тлумачачи гарантії відповідно до комерційної мети угоди. Суд наголосив, що indemnity не є простим дублюванням warranty, а виконує самостійне компенсаційне призначення – покриття фактичних втрат, навіть якщо вони не пов'язані з порушенням договору. Обсяг відшкодування за indemnity залежить від того, що сторони мали на увазі, а не лише від точних формулювань у тексті. Суд має шукати «розумний комерційний сенс» угоди (*business common sense*) і тлумачити indemnity так, щоб відновити економічний баланс між сторонами.

Повертаючись до українського контексту, стаття 650-1 ЦК України встановила правовий режим договірних запевнень. Відповідно до ч. 1 цієї статті, сторони договору можуть погодити перелік запевнень щодо обставин, які мають значення для укладення, виконання або припинення договору. Частина 2 передбачає, що сторона, яка умисно або з необережності

надала неправдиві запевнення, зобов'язана відшкодувати збитки [10]. Як зазначається у пояснювальній записці до законопроекту, категорія «запевнення щодо договору» має бути правовим аналогом warranty та indemnity за англійським правом [11].

Однак порівняльний аналіз виявляє системні відмінності. По-перше, українське законодавство не розмежовує чітко позадоговірні representations та договірні warranties. По-друге, українська модель базується на принципі винної відповідальності, що кардинально відрізняється від англійської warranty зі strict liability. По-третє, український законодавець не імплементував повноцінний механізм indemnity.

Виходячи з цього, відсутність деталізації на рівні українського законодавства має пряме практичне значення для договорів резидентів «Дія Сіті». По-перше, сторони мають чітко визначати, чи твердження є representation чи warranty, і прописувати відповідні наслідки (розірвання або компенсація). По-друге, для гарантійних положень варто передбачати indemnity-схему безвиновної компенсації або чітко ділити винну і безвинну відповідальність. По-третє, українські контракти мають враховувати доктрину контекстуального тлумачення: просто згадка про гарантії у договорі може бути недостатнім для належного правового захисту, тому важливо враховувати якість документації, домовленості й ділову мету угоди.

Режим «Дія Сіті» має потенціал стати майданчиком для впровадження таких стандартів. Однак до цього часу його застосування не має усталеної судової практики та належної законодавчої деталізації. Це означає, що сторони на практиці повинні самостійно посилатися на міжнародні стандарти, включати відповідні положення до договору і ретельно документувати процес переговорів та розкриття інформації.

Висновок. Інститут договірних запевнень, запроваджений у ст. 650-1 ЦК України, є частковою рецепцією англійських інститутів representations і warranties, але фактично не включає механізмів indemnity. Відповідальність за недостовірні запевнення має винний характер, що відрізняє її від англійських моделей. Її ефективність залежить від розуміння функціонального поділу між representations, warranties і indemnities та здатності судів застосовувати принципи комерційної доцільності та добросовісності.

Українське право поки що обмежується декларативною імплементациєю відповідних інститутів, не забезпечуючи процесуальної визначеності. Подальший розвиток інституту залежить від формування стабільної судової практики, яка б відображала принципи добросовісності, передбачуваності та балансу інтересів сторін.

Список використаних джерел:

1. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15 липня 2021 року № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20>.

2. Weagree. Representations and warranties - sense and all nonsense. 6 December 2022. URL: <https://weagree.com/clm/contracts/contract-clauses-explained/representations-and-warranties-sense-and-all-nonsense/>.
3. Misrepresentation Act 1967 (CHAPTER 7). [22 March 1967] URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1967/7/enacted>.
4. Using warranties, representations, covenants, indemnities and guarantees in contracts. British Legal Centre. URL: <https://www.british-legal-centre.com/using-warranties-and-representations>.
5. Warranties v Indemnities – considerations and differences. Clarkslegal LLP. 6 November 2020. URL: <https://clarkslegal.com/insights/articles/warranties-v-indemnities-considerations-and-differences/>.
6. Idemitsu Kosan Co Ltd v Sumitomo Corporation [2016] EWHC 1909. URL: <http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Comm/2016/1909.html>.
7. CBS Inc v Ziff-Davis Publishing Co, 553 N.E.2d 997, 75 N.Y.2d 496 (1990). URL: <https://law.justia.com/cases/new-york/court-of-appeals/1990/75-n-y-2d-496-0.html>.
8. Spice Girls Ltd v Aprilia World Service BV [2002] EWCA Civ 15. URL: <https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2002/15.html>.
9. Wood v Capita Insurance Services Ltd [2017] UKSC 24. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2015-0212>.
10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV (у редакції від 01 січня 2025 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
11. Договірні запевнення як новела для національного договору та must have для англійського контракту. ADVOKAT POST. 12 грудня 2023. URL: <https://advokatpost.com/dohovirni-zapevnennia-iak-novela-dlia-natsionalnoho-dohovoru-ta-must-have-dlia-anhlijskoho-kontraktu-porivnialno-pravovyj-analiz-vid-salatyn-khodzhalyievoi/>.

The article presents a comparative legal analysis of the contractual representations institute in Ukrainian civil law and English law. The differences between the Ukrainian model and English institutions of representations, warranties, and indemnities are examined. Common law case law is analyzed. Recommendations for the legislator to improve legal regulation are formulated.

Keywords: contractual representations, representations and warranties, indemnity, legal regime Diia City.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ В СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Хиліук Олександр, Гармаш Таїсія

студенти 3 курсу спеціальність 081 «Право»

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: Загоруй Іван Семенович,

к.і.н., доцент кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін

факультету права,

гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

У статті розглянуто цифровізацію як провідну тенденцію сучасного суспільного розвитку та її вплив на сферу господарювання України. Проаналізовано процес упровадження цифрових технологій у підприємницьку діяльність, розвиток електронної комерції, фінансових технологій і платформної економіки. Показано, що цифровізація сприяє підвищенню ефективності бізнесу, прозорості економічних процесів і інтеграції України у глобальний цифровий простір.

Ключові слова: *цифровізація, стратегія розвитку, трансформація, електронна комерція.*

Одним із найбільш динамічних проявів цифрової трансформації у сфері господарювання є розвиток електронної комерції, фінансових технологій та платформної економіки. Електронна комерція – це система економічних відносин, що забезпечує купівлю та продаж товарів і послуг через електронні канали зв'язку, передусім через інтернет. Вона охоплює як приватних споживачів, так і великі корпорації, а також державні установи [1]. Завдяки ухваленню Закону України «Про електронну комерцію» у 2015 році [2], підприємства отримали законодавчу основу для здійснення дистанційних операцій, укладання електронних договорів та захисту прав споживачів онлайн. Це суттєво спростило вихід малого та середнього бізнесу на ринок, зменшило витрати на утримання торговельних площ і створило умови для формування нових бізнес-моделей – інтернет-магазинів, маркетплейсів, сервісів доставки.

Партнери з євроатлантичного простору, зокрема Комісія ООН, використовує типовий закон (UNCITRAL) стосовно електронної торгівлі, де чітко зазначено що це: «вчинення правочинів за допомогою електронного обміну інформацією та інших засобів передавання

даних, якими передбачено використання методів зберігання і передавання інформації, альтернативних паперовим формам» [3].

Паралельно стрімко розвивається сектор фінансових технологій (далі – фінтех). Йдеться про інтеграцію IT-рішень у фінансову сферу, що охоплює мобільні банківські застосунки, онлайн-платежі, електронні гаманці, системи інвестування та навіть використання криптовалют. Український ринок фінтеху сьогодні є одним із найпрогресивніших у Східній Європі: з'явилися повністю цифрові банки, як-от monobank [4]; сервіси дистанційного кредитування; програми державної підтримки, наприклад «Підтримка». Ці інструменти не лише роблять фінансові послуги доступнішими, але й стимулюють інноваційну активність у господарській сфері, сприяють розвитку безготівкової економіки та підвищують рівень довіри до банківської системи.

Однією з важливих складових цифрової трансформації є розвиток платформної економіки. Ця сучасна бізнес-модель передбачає використання цифрових платформ для організації взаємодії між виробниками, виконавцями та споживачами послуг. Такий підхід стимулює розвиток малого підприємництва та забезпечує споживачам можливість отримувати товари й послуги швидше та за нижчою вартістю.

Важливу роль у процесі цифровізації відіграє держава. Україна є однією з перших країн, яка почала системно впроваджувати концепцію «Держава у смартфоні». Тут ключовим інструментом стала єдина платформа «Дія», створена Міністерством цифрової трансформації, з допомогою якої громадяни та підприємці можуть отримати більшість адміністративних послуг онлайн – від реєстрації фізичної особи-підприємця чи товариства з обмеженою відповідальністю до отримання довідок, ліцензій і подання звітності. «Дія» забезпечує доступ до державних програм підтримки бізнесу, зокрема «єРобота» [5], «єВідновлення» [6] та інших. Такий підхід значно зменшив бюрократичні процедури, скоротив час реєстрації підприємств, підвищив прозорість державних процесів і знизив ризики корупції, створивши сприятливе середовище для розвитку підприємництва та зміцнення довіри громадян до державних інституцій.

Україна також утверджується як один із провідних експортерів IT-послуг у Європі – експорт комп'ютерних послуг з України зростає у середньому на 27% щороку, а за 2021 рік зріс взагалі на 36%. Прогнозувалося, що цей тренд продовжиться й надалі. У IV кварталі 2021 року українські IT-компанії експортували послуг на 2,1 млрд доларів. У 2024 році середній поквартальний експорт становив 1,6 млрд дол., експорт IT впав на майже 25%. Зараз IT-сектор уже не розглядається як найвагоміший фактор збільшення українського експорту [7].

Цифрова трансформація економіки сприяє підвищенню ефективності бізнес-процесів, розширенню ринкових можливостей, забезпеченню прозорості фінансових операцій, і

найважливіше – вона формує передумови для інтеграції України в глобальний цифровий простір. Водночас реалізація цифрових перетворень вимагає удосконалення нормативно-правової бази, забезпечення належного рівня захисту персональних даних, розвитку цифрової компетентності населення.

Процес цифровізації економіки в Україні супроводжується низкою системних викликів, що стримують динаміку розвитку господарського середовища. Однією з ключових проблем залишається нерівномірність розвитку цифрової інфраструктури. Подолання зазначеної проблеми можливе шляхом реалізації державних інвестиційних програм, а також впровадження ініціатив Міністерства цифрової трансформації, спрямованих на забезпечення рівного доступу до цифрових послуг.

Ключовим питанням залишається низький рівень цифрової грамотності населення та підприємців. Значна частина громадян не володіє навичками користування електронними документами, онлайн-сервісами чи інструментами електронної комерції, і це ускладнює розвиток цифрового бізнесу. Для розв'язання цього питання необхідне системне впровадження програм цифрової освіти, проведення навчальних курсів для підприємців і включення цифрових компетентностей до навчальних програм шкіл і закладів вищої освіти.

З поширенням електронних сервісів суттєво актуалізується кібербезпека, і одночасно зростають ризики кібератак та витоку персональних даних. Недостатній рівень кіберзахисту у приватному секторі та в державних структурах створює серйозні загрози для бізнесу та користувачів. Вирішення цієї проблеми можливе через посилення державних стандартів безпеки, створення центрів реагування на кіберінциденти, впровадження систематичного навчання кібергігієні та приведення законодавства у відповідність до європейських норм щодо захисту даних.

Значущими є соціальні наслідки автоматизації, адже впровадження робототехніки та штучного інтелекту неминуче вплине на скорочення робочих місць та вимагатиме від працівників перекваліфікації і розвитку нових професій. Для пом'якшення цього ефекту доцільно реалізовувати державні програми перекваліфікації, стимулювати створення робочих місць у цифровому секторі та формувати систему безперервного навчання протягом життя.

Підсумовуючи зазначимо, глобальна трансформація цифровізації економіки України на сьогодні є провідною тенденцією, охоплює всі сфери господарської діяльності – від підприємництва до державного управління та фінансового сектору. Активне впровадження електронної комерції, фінансових технологій і платформних бізнес-моделей, розвиток штучного інтелекту й автоматизації сприяють покращенню бізнес-процесів, забезпеченню прозорості державних механізмів та інтеграції національної економіки у глобальний цифровий простір.

Для забезпечення сталого розвитку господарської сфери та подолання системних викликів у процесі цифрової трансформації необхідне комплексне вирішення зазначених проблем шляхом реалізації державних програм підтримки цифрових інновацій та модернізації нормативно-правової бази. За умови налагодженої взаємодії між державними інституціями, підприємницьким сектором і суспільством цифрова трансформація може стати ключовим фактором модернізації господарського комплексу та економічного розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Липська В. Що таке електронна комерція? 07.06.2025. *WEZOM*. URL: <https://wezom.com.ua/ua/blog/elektronna-komertsiya> (дата звернення: 29.10.2025).
2. Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII із змінами від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення: 29.10.2025).
3. Модельний закон UNCITRAL про електронну комерцію (1996) з додатковою статтею 5 біс, прийнятий у 1998 році. United Nations. Комісія ООН з права міжнародної торгівлі. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/modellaw/electronic_commerce (дата звернення: 29.10.2025).
4. Monobank. *Wikipedia*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Monobank> (дата звернення: 29.10.2025).
5. «Робота. Послуга для громадян. Портал «Дія». URL: <https://diia.gov.ua/services/categories/gromadyanam/yerobota>
6. «Відновлення. Послуга для громадян. Портал «Дія». URL: <https://diia.gov.ua/services/categories/gromadyanam/yevidnovlennia>
7. Від аутсорсу до інновацій: розвиток українського IT. Digital State UA. URL: <https://digitalstate.gov.ua/uk/news/it-outsourcing/vid-autsorsu-do-innovatsiy-rozvytok-ukrayinskoho-it> (дата звернення: 29.10.2025).

The article considers digitalisation as a leading trend in modern social development and its impact on Ukraine's economy. It analyses the process of introducing digital technologies into business activities, the development of e-commerce, financial technologies and the platform economy. It is shown that digitalisation contributes to improving business efficiency, transparency of economic processes and Ukraine's integration into the global digital space, at the same time, the need to improve the legislative framework and develop the digital competences of the population is emphasised.

Keywords: digitalisation, development strategy, transformation, e-commerce.

СУЧАСНІ ЗМІНИ ДО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

Дяченко Богдан

студент 3 курсу спеціальності 081 (Право) СНУ ім. Володимира Даля

Науковий керівник: Шаповалова Ольга Вікторівна,

професор кафедри господарсько-правових

та суспільно-політичних дисциплін

У тезах проаналізовано сучасні зміни до правового регулювання банківської таємниці в Україні, зокрема оновлення правил її розкриття, запропоновані Національним банком у 2025 році. Розглянуто нові механізми електронного обміну інформацією та гармонізацію законодавства з європейськими стандартами.

Ключові слова: *банківська таємниця, Національний банк України, конфіденційність, GDPR, фінансовий моніторинг.*

У сучасних умовах глобалізації фінансового ринку, цифровізації банківських послуг і стрімкого розвитку фінансових технологій питання правового забезпечення банківської таємниці набуває особливої ваги. З одного боку, банківська таємниця виступає важливою правовою гарантією збереження конфіденційності інформації про клієнтів банків, їхні рахунки, операції, фінансовий стан і рух коштів. З іншого - у добу цифрової економіки, масових електронних платежів і міжнародного обміну фінансовими даними зростає потреба у підвищенні прозорості банківської діяльності, що закономірно вимагає оновлення законодавчої бази.

Національний банк України та інші фінансові регулятори постають перед складним завданням - забезпечити баланс між захистом персональних даних клієнтів і державними інтересами у сфері фінансового моніторингу, протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму. Крім того, на нормативне поле впливають і міжнародні зобов'язання України, зокрема імплементація вимог Директиви (ЄС) 2015/849 (Четвертої директиви ЄС щодо боротьби з відмиванням грошей), Регламенту (ЄС) 2016/679 (GDPR), а також рекомендацій FATF. Усе це актуалізує потребу у створенні сучасної, технологічно сумісної та юридично стійкої системи правового захисту банківської інформації, здатної адаптуватися до нових економічних, політичних і цифрових викликів [1, с.12].

Основним нормативно-правовим актом, що регулює питання збереження банківської таємниці в Україні, є Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III, який залишається базовим документом для визначення змісту, обсягу та меж цього правового інституту [2, с. 5].

Водночас у 2024–2025 роках до нього було запропоновано низку важливих змін, спрямованих на оновлення підходів до розкриття банківської інформації, особливо у частині обміну даними між банками, правоохоронними органами та Державною податковою службою. Такі ініціативи стали продовженням політики гармонізації фінансового законодавства України з європейськими стандартами, передусім - з вимогами GDPR та нової Анти відмивальної директиви ЄС (AMLD6).

У статті 60 цього Закону зазначено, що банківською таємницею є інформація про клієнта, отримана банком під час обслуговування, включаючи дані про стан рахунків, рух коштів, фінансово-економічне становище клієнта, коди доступу тощо [2, с. 6].

Проте у 2025 році Національний банк України оприлюднив проект оновлених «Правил розкриття інформації, що становить банківську таємницю», який передбачає розширення переліку суб'єктів, що мають право на запит такої інформації, зокрема у межах співпраці з Бюро економічної безпеки, Національним агентством з питань запобігання корупції та іншими органами фінансового моніторингу.

Окрему увагу в новій редакції приділено порядку електронного обміну інформацією через захищені канали зв'язку та використанню автоматизованих систем обліку запитів, що має на меті зменшити людський фактор і забезпечити фіксацію всіх випадків доступу до банківських даних. Крім того, передбачається створення єдиного електронного реєстру запитів на розкриття банківської таємниці, який контролюватиме НБУ. Така інновація покликана підвищити прозорість процесу доступу до інформації, дозволяючи фіксувати всі дії уповноважених осіб у цифровій формі. Це відповідає європейським тенденціям до посилення контролю за рухом фінансових даних та спрямоване на запобігання зловживанням з боку посадових осіб. Таким чином, сучасне оновлення законодавства демонструє прагнення України поєднати ефективність фінансового контролю з гарантіями захисту персональних даних, що є важливою передумовою для зміцнення довіри громадян до банківської системи [2, с. 7].

Важливим нововведенням є також уточнення підстав для розкриття інформації без рішення суду. Якщо раніше банки могли передавати дані лише на запит суду, прокуратури, СБУ або податкової служби, то нині пропонується дозволити доступ до окремих категорій даних представникам Бюро економічної безпеки України, Національної поліції, Державної служби фінансового моніторингу, а також Агентству з питань запобігання корупції у випадках, пов'язаних із перевіркою походження коштів та відстеженням ризикових операцій [3, с.25].

Крім того, у змінах 2025 року передбачено оновлення механізму взаємодії банків з іноземними компетентними органами. Йдеться про спрощення процедури обміну

інформацією в межах угод CRS (Common Reporting Standard) та FATCA, що дозволяє ефективніше виявляти ухилення від сплати податків і незаконні фінансові схеми. Водночас підкреслюється необхідність забезпечення високого рівня захисту персональних даних клієнтів відповідно до вимог GDPR, що є ключовим елементом євроінтеграційних процесів України [4, с.18].

Важливою тенденцією є і впровадження цифрових інструментів захисту банківської інформації. Зокрема, НБУ у 2025 році запропонував систему електронної ідентифікації запитів від державних органів, що дозволить контролювати законність кожного випадку розкриття інформації. Це має зменшити ризики зловживань і забезпечити прозорість процесів взаємодії між банками та державними структурами [5, с.41].

Таким чином, сучасні зміни до правового забезпечення банківської таємниці в Україні спрямовані на збалансування між захистом прав клієнтів і державними інтересами у сфері фінансової безпеки. Вони відображають загальноєвропейську тенденцію до підвищення прозорості фінансової системи, одночасно з посиленням контролю за дотриманням принципів конфіденційності. Очікується, що після ухвалення оновлених Правил розкриття банківської таємниці Україна зможе зміцнити свою фінансову стабільність, підвищити рівень довіри до банківської системи та забезпечити ефективну інтеграцію у європейський правовий простір.

Список використаних джерел

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.
2. Національний банк України. Проект змін до Правил розкриття банківської таємниці [Електронний ресурс]. – 2025. – <https://bank.gov.ua/>
3. Бюро економічної безпеки України. Аналітичний звіт про реформу у сфері доступу до банківської інформації. – 2025. – 35 с.
4. Financial Action Task Force (FATF). FATF Recommendations on Financial Information Exchange [Електронний ресурс]. – 2024. – <https://www.fatf-gafi.org/>
5. Національний банк України. Концепція цифрового захисту банківської інформації [Електронний ресурс]. – 2025. – <https://bank.gov.ua/>

The article analyzes recent changes in the legal regulation of banking secrecy in Ukraine, particularly the updated disclosure rules proposed by the National Bank in 2025. It also examines new mechanisms of electronic data exchange and harmonization with European legal standards.

Keywords: *banking secrecy, National Bank of Ukraine, confidentiality, GDPR, financial monitoring.*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Гармаш Таїсія, Хилюк Олександр

студенти 3 курсу спеціальність 081 «Право»

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: Шаповалова Ольга Вікторівна,

д.ю.н., професор, завідувачка кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних

дисциплін факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

У статті досліджуються питання державного регулювання банківської системи України, зокрема правові, економічні та організаційні аспекти її функціонування. Проаналізовано основні проблеми регулювання в умовах воєнного стану, надмірної складності нормативного регулювання, недостатньої цифровізації та ризиків фінансової нестабільності. Обґрунтовано напрями вдосконалення банківського нагляду, гармонізації з європейськими стандартами та зміцнення довіри до фінансових інститутів.

Ключові слова: *банківська система, воєнний стан, проблеми регулювання, монетарна політика, платіжні системи.*

Банківська система є фундаментальною, оскільки забезпечує стабільність грошового обігу, ефективне функціонування платіжних систем, кредитування економіки та підтримку фінансової стійкості. У процесі трансформації економіки, особливо в умовах воєнного стану, значення чіткого правового регулювання діяльності банківської системи істотно зростає. Основним суб'єктом державного впливу у цій сфері є НБУ, діяльність якого визначається Законом України «Про Національний банк України» [1]. НБУ формує та реалізує грошово-кредитну політику, здійснює валютне регулювання, ліцензування банків та нагляд за їх діяльністю, забезпечуючи стабільність національної валюти і платіжного ринку. З метою забезпечення її безперервної роботи НБУ ухвалив низку рішень, зокрема Постанову № 18 від 24 лютого 2022 року «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» [2]. Вона встановила особливий порядок функціонування банків, що включає обмеження на зняття готівки, операції з іноземною валютою та перекази за кордон. Такі кроки дозволили зберегти ліквідність системи та запобігти панічним настроям серед населення, однак водночас продемонстрували надмірну централізацію та адміністративний характер регулювання у кризових умовах.

Однією з ключових проблем залишається надмірна складність нормативно-правового забезпечення банківського регулювання. У системі чинних актів спостерігається значна

кількість дублювання, часті зміни положень і неузгодженість між різними нормативними документами. Як зазначає А. Пугач, «нормативна невизначеність створює ризики не лише для банків, а й для інвесторів, знижуючи рівень довіри до фінансового ринку» [3, с.2]. В умовах війни така невизначеність стає ще більш небезпечною, адже затримує ухвалення оперативних рішень і знижує гнучкість банківської системи.

Відсутність сучасних механізмів захисту даних та правової регламентації фінтех-рішень створює ризики несанкціонованого доступу до інформації та фінансових ресурсів. Подібну думку висловлює Ю. В. Акулов, який підкреслює, що ефективність цифрової трансформації державних і фінансових інституцій залежить не лише від технологічних рішень, а насамперед від інституційно-правових механізмів, здатних забезпечити баланс між інноваціями та безпекою. На його думку, відсутність системного підходу до правового забезпечення цифровізації стримує розвиток фінансових технологій та уповільнює інтеграцію України до європейського цифрового простору [4, с.3].

Не менш важливим викликом для банківської системи залишається підтримання фінансової стабільності та своєчасне реагування на кризові явища. За результатами аналізу А. В. Наконечної: під час воєнних дій значно зросла частка проблемних кредитів, а ліквідність багатьох установ знизилася. Регулятор змушений був уживати додаткових заходів для підтримки банківського сектору, зокрема запровадити програму довгострокового рефінансування та посилити контроль за капіталізацією [5, с.84]. Однак такі дії лише частково компенсують втрати та не усувають системних проблем, пов'язаних із недосконалістю механізмів банківського нагляду.

Основні проблеми сьогодення в регулюванні банківської системи:

1. Вплив воєнного стану та макроекономічної нестабільності

У 2022 році Україна і її банківська система опинилася в умовах надзвичайних ризиків та макроекономічної нестабільності. На фоні цього, НБУ запровадив деякі обмеження, серед яких: фіксований обмінний курс; обмеження на перекази капіталу за кордон; підвищення облікової ставки до 25%; вимоги до резервування капіталу.

Проблема полягає в тому, що надмірно жорстке регулювання гальмує розвиток економічної активності і сприяє переходу валютних операцій у тіньовий сектор.

2. Надмірна зарегульованість та складність банківського законодавства

Українське банківське законодавство є надмірно деталізованим, що створює правову невизначеність у сфері регулювання. Основними проблемами є часті зміни нормативів і процедур, дублювання норм у законах «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України» та «Про фінансові послуги», складність процесів ліцензування та нагляду, а також невизначеність правового статусу фінтех-компаній.

3. Проблеми нагляду і пруденційного контролю

Хоча НБУ впровадив Базельські стандарти I–III, у сфері банківського нагляду та пруденційного контролю все ще зберігаються певні труднощі. Зокрема, проблемними залишаються оцінка реальних ризиків банків, забезпечення належного рівня стрес-тестування та ефективність системи внутрішнього контролю у фінансових установах. Крім того, банки з іноземним капіталом демонструють високу залежність від рішень своїх материнських компаній, що ускладнює регуляторний вплив з боку НБУ.

4. Проблема неплатоспроможності банків і захисту вкладників

Попри стабілізацію банківського сектору після кризи 2014–2016 років, залишаються проблеми, що знижують довіру населення до банків. Зокрема, процес повернення активів ліквідованих банків залишається повільним, що ускладнює розрахунки з кредиторами. Робота Фонду гарантування вкладів фізичних осіб досі не є достатньо прозорою, а обмежений розмір гарантованих виплат – 600 тисяч гривень без індексації не відповідає реальним економічним умовам. Усе це стримує розвиток депозитного ринку та зменшує фінансову стабільність системи.

5. Недостатня цифровізація та кіберризики

Активний розвиток онлайн-банкінгу, цифрових валют і фінтех-послуг створює нові можливості для користувачів, але водночас породжує виклики для регуляторів. Зростання кіберзлочинності підвищує ризики втрати фінансових ресурсів і конфіденційних даних. Додаткову проблему становить нерівномірний доступ до цифрових фінансових сервісів, особливо в регіонах із слабкою інфраструктурою. За відсутності належного регулювання цифрові банки можуть спричинити втрату контролю над грошовими потоками та загрожувати стабільності банківської системи.

Підсумовуючи вищесказане, ми можемо розглянути, що для вирішення зазначених проблем потребує комплексного підходу. Серед пріоритетних напрямів удосконалення регулювання можна виділити:

— Гармонізація з правом ЄС.

Україна активно працює над імплементацією європейських директив, які регулюють вимоги до банківського капіталу, управління ризиками та процедури санації фінансових установ. Це дозволить наблизити українське банківське законодавство до стандартів ЄС і зміцнити інтеграцію у європейський фінансовий простір.

— Розвиток макропруденційного нагляду.

Важливим напрямом є вдосконалення системи моніторингу системних ризиків та запровадження механізмів раннього реагування на потенційні загрози стабільності. Це

допоможе НБУ ефективніше запобігати фінансовим кризам і підтримувати стійкість банківського сектору.

— Підвищення фінансової грамотності населення.

Розширення освітніх програм і створення доступних інструментів фінансової культури сприятиме більш усвідомленим рішенням громадян у сфері заощаджень, кредитування та інвестування. Це, своєю чергою, підвищить довіру до банківської системи й зменшить рівень фінансових ризиків для домогосподарств.

— Цифровізація регуляторних процедур.

Впровадження сучасних цифрових технологій у сфері регулювання та нагляду дозволить автоматизувати процеси моніторингу ризиків, звітності й аналізу даних. Це підвищить ефективність роботи регуляторів і забезпечить швидше реагування на зміни у фінансовому середовищі.

— Зміцнення довіри до Фонду гарантування вкладів.

Необхідним є розширення обсягу гарантій для вкладників, а також забезпечення більшої прозорості процедур ліквідації банків. Це сприятиме підвищенню впевненості громадян у надійності банківських установ і стабільності фінансової системи загалом.

Усе це свідчить про те, що банківська система постійно змінюється та адаптується до нових економічних умов і технологічних викликів, тому правова наука та законодавство повинні розвиватися синхронно з процесами банківського регулювання.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Національний банк України». – Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
2. Постанова Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 р. № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану». – Офіційний портал НБУ, 2022. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24022022_18?
3. Пугач А. М., Демчук Н. І. Державне регулювання банківського сектору в умовах економічної кризи // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/22_3_2018ua/11.pdf
4. Ю. В. Акулов Правове регулювання цифрової трансформації в Україні: інституційно-технологічні критерії ефективності в умовах європейської інтеграції (2024) URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/33-2.pdf>
5. Наконечна А. В. Контроль за стабільністю банківської діяльності в період воєнних дій в Україні // Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право. – Ужгород,

The article examines issues of state regulation of the banking system of Ukraine, in particular the legal, economic and organisational aspects of its functioning. It analyses the main problems of regulation in conditions of martial law, excessive complexity of regulatory framework, insufficient digitalisation and risks of financial instability. It substantiates directions for improving banking supervision, harmonisation with European standards and strengthening trust in financial institutions.

Keywords: *banking system, martial law, regulatory issues, monetary policy, payment systems.*

ВПЛИВ БУДІВНИЦТВА НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ В ДЕРЖАВІ

Кириченко А.І.,

аспірант кафедри публічного та приватного права,

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Науковий керівник: Гриценко Григорій Миколайович,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного та приватного права,

СНУ ім. В. Даля

Розглянуто питання правового регулювання галузі будівництва в державі. Звернута увага на правове регулювання даної галузі в господарсько-правовому та цивільно-правовому аспектах. Встановлено зв'язок розвитку будівельної галузі в країні зі сталим розвитком економіки держави та вплив на післявоєнну відбудову країни.

Ключові слова: *будівельна галузь, господарське законодавство, цивільне законодавство, відбудова країни.*

В умовах сьогодення постає питання у відбудові країни після довготривалої війни, особливе значення приділяється критичній та соціальній інфраструктурі (ТЕЦ, лікарні, школи, дитячі садки) та будівництву нових підприємств з урахуванням соціальних та державних потреб. Галузь будівництва має велике значення для сталого розвитку економіки країни. Тому, що, це не тільки будівництво об'єктів, а це також виробництво будівельних матеріалів, виробництво будівельної техніки та інструментів, логістична складова з доставки матеріалів та робітників до об'єктів, постачання електроенергії на будівельні майданчики та ін. Як ми бачимо, галузь будівництва - це одна з найбільш комплексних і взаємопов'язаних сфер економіки, яка взаємодіє з великою кількістю інших галузей. Серед перерахованих також

особливе місце займає юридичний сектор (оформлення документів, укладання договорів, дозвільна документація) та контроль з боку державних та громадських органів за виконанням будівельних робіт і прийняття у експлуатацію готових об'єктів.

Розвиток даної галузі без підтримки держави та інвестування (як іноземного, так і національного) не можливо. Тому, на рівні КМУ враховуються сьогоденні потреби суб'єктів господарювання у складних умовах існування. Держава враховує важке становище українського бізнесу в умовах воєнного стану та на 2025 рік закладено на програму підтримки національних виробників щонайменше 36 мільярдів гривень, про це зазначила Перша віце прем'єр-міністерка України [1].

Досліджуючи сталий розвиток та управління проектами в сучасній моделі житлового будівництва науковці Пульг О.В. та Сьомушкін В.О. зазначають, що загалом концепція сталого розвитку ґрунтується на трьох системних складових: екологічній, економічній й соціальній. Всі вони відображені в процесах житлового будівництва[2]. Повністю погоджуючись з дослідженнями останніх потрібно додати до трьох системних складових концепції сталого розвитку житлового будівництва та будівництва взагалі, ще одну: законодавчу (нормативну) складову. Тобто, в державі повинні бути розроблені норми з врегулювання правовідносин у будівельній галузі, які повністю відповідають сучасним вимогам суспільства та держави. Та для зручнішого використання було би краще якщо вони були зібрані в одному нормативному акті (кодексу).

Розглядаючи четверту із системи складових сталого розвитку будівництва, потрібно зазначити, що у зв'язку з комплексністю галузі будівництва правове регулювання здійснюються як кодифікованими законодавчими актами, так і звичайними законами та підзаконними актами. Регулююче законодавство можливо поділити на загальне та спеціальне. До загального відносимо Конституцію України[3], Цивільний кодекс України [4], Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» [5], а також капітальне будівництво регулювалася нормами Господарського кодексу України [6] який втратив чинність. До спеціального законодавства відносим Закон України «Про архітектурну діяльність» [7], Закон України «Про відповідальність за порушення у сфері містобудівної діяльності» [8] Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [9], Постанова КМУ від 23.05.2011 року № 553 «Про затвердження Порядку здійснення державного архітектурно-будівельного контролю» [10], та іншими актами законодавства.

Зазвичай питання які виникали під час будівництва, прийняття в експлуатацію та безпосередньо експлуатації будівель вирішувалися за допомогою ЦКУ та ГКУ. При цьому потрібно зазначити, що у будівельній галузі ЦКУ направлено на регулювання приватних правовідносин, а ГКУ направлено на регулювання публічно-соціальних з особливостями

державного контролю та відповідальність у виді оперативно-господарських санкцій. Норми які регулюють будівельну діяльність у даних кодексах не встигають за розвитком правовідносин у даний галузі, та потребують змін, але скасування Господарського Кодексу України та перенесення норм публічного характеру до ЦКУ викликає сумнів в можливості повного врегулювання всіх правовідносин та викликають утворення додаткових колізій норм в цієї галузі.

Це зазначалося науковцями, при аналізі положень Господарського і Цивільного кодексів, що регулюють підрядні відносини в будівництві, привертають до себе увагу не лише змістовні розходження в статтях, що регулюють тотожні підрядні відносини, але й розбіжності в термінах, якими в зазначених кодексах позначаються однакові за своїм змістом підрядні договори[11, с.485].

Досліджуючи проблеми формування будівельної продукції в умовах сталого розвитку Лопатка С.С. зазначає, про низький рівень інвестиційної активності, як внутрішньої, так і зовнішньої, є прямим наслідком зростання ризиків, невизначеності макроекономічної політики та відсутності державних гарантій або страхових механізмів для девелоперів. Підвищення вартості кінцевого продукту через подорожчання сировини та фінансування, у свою чергу, обмежує конкурентоспроможність української будівельної галузі навіть на внутрішньому ринку[12, с.10].

Розглядаючи договір підяду на капітальне будівництво з елементами державно-приватного партнерства Шаповалова О.В. зазначила, що за формальними ознаками договір підяду на капітальне будівництво за державні кошти може бути правовою формою господарських зв'язків, які складаються на умовах державно-приватного партнерства. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність застосування публічно-правових регуляторів господарської діяльності та дій, які вчиняються з боку підрядника та замовника[13, с.19].

За останні роки з боку державних органів к правовому регулюванню діяльності учасників будівельної галузі визначається багато уваги. І це зрозуміло тому, що відбудова держави після закінчення війни та сталий розвиток економіки без будівельної галузі не можливий. Але, останні зміни у законодавство в будівельний галузі викликає неоднозначні думки як у науковців і практикуючих юристів. Так, скасування ГКУ, приведе до збільшення невизначеності в правовому полі для учасників будівельного ринку. Насамперед, щодо правових аспектів укладання та виконання будівельних контрактів, управління ризиками і забезпечення виконання зобов'язань. Також вплине на правила, які визначали взаємовідносини між державою, забудовниками та іншими учасниками будівельного процесу. Враховуючи зазначене виникла потреба в необхідності перегляду механізмів публічно-правового регулювання будівельної діяльності.

Сучасний стан будівельної галузі в державі та потреби учасників даної галузі викликали провести ретельний аналіз законодавчих актів з врегулювання даних правовідносин. Усунути існуючі законодавчі прогалини на національному рівні та звернути увагу на законодавство ЄС. Потрібно повернутися до розробки кодифікованого нормативного акту у містобудівної діяльності для створення сприятливого інвестиційного клімату в державі. Розвиток будівельної галузі буде сприяти у відбудові держави та сталому розвитку її економіки.

Список використаних джерел

- 1.«Зроблено в Україні» фінансуватиметься повноцінно в наступному році, - Юлія Свириденко. URL: <https://shst.sm.gov.ua/index.php/uk/component/content/article/8-novini/18913-zrobleno-v-ukrayini-finansuvatymetsya-povnotsinno-v-nastupnomu-rotsi-yuliya-svyrydenko>
2. Пульг О.В., Сьомушкін В.О. Інтеграція поняття сталого розвитку й управління проектами в сучасні моделі житлового будівництва. Економіка та суспільство Випуск № 53/2023 DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-64>
- 3.Конституція України: Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
- 5.Про регулювання містобудівної діяльності: закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
6. Господарський кодекс України: кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
7. Про архітектурну діяльність: закон України від 20.05.1999 № 687-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text>
8. Про відповідальність за порушення у сфері містобудівної діяльності : закон України від 14.10.1994 № 208/94-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208/94-%D0%B2%D1%80#Text>
- 9.Про ліцензування видів господарської діяльності: закон України від 02.03.2015 № 222-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>
10. Про затвердження Порядку здійснення державного архітектурно-будівельного контролю : Постанова КМУ від 23.05.2011 р. № 553 553-2011-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/553-2011-%D0%BF>
11. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. - 6 те вид., перероб. і допов. - К. : Юрінком Інтер, 2013. - 640 с.

12. Лопатка С.С. Проблеми формування будівельної продукції в умовах сталого розвитку. Академічні візії Випуск 28/2024. С.1- 10 DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15454012>

13. Шаповалова О.В. Договір підряду на капітальне будівництво як правова форма господарських зав'язків. Актуальні проблеми права: теорія і практика № 1 (35), 2018 С.17-23.

The article considers the issue of legal regulation of the construction industry in the country. Attention is drawn to the legal regulation of this industry in terms of commercial and civil law. A connection is established between the development of the construction industry in the country and the sustainable development of the state economy, as well as its impact on the post-war reconstruction of the country.

Keywords: *construction industry, commercial law, civil law, reconstruction of the country.*

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ПІД ЧАС РЕЄСТРАЦІЇ ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК (БРЕНДОВИЙ ТРОЛІНГ): ПРОБЛЕМИ І НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ

Подрез Олександр,

студент 5 курсу спеціальності 081 «Право»

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: Петросян Кристина Єрвандівна,

доцент кафедри публічного та приватного права

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Інтелектуальна власність є ключовим активом бізнесу, а торговельні марки — важливим інструментом ідентифікації товарів і послуг. Зростання їх значення супроводжується зловживанням правом під час реєстрації — брендовим тролінгом, що шкодить добросовісним суб'єктам, ускладнює бізнес та порушує конкуренцію. Дослідження актуальне в контексті гармонізації українського законодавства з правом ЄС. Метою статті є з'ясування сутності зловживання правом у реєстрації ТМ, аналіз брендового тролінгу та пропозиції щодо протидії. Проаналізовано положення ЦКУ, Закону про ТМ, зміни № 815-IX та практику (кейс «Go Ogle»). Запропоновано імплементацію доктрини «bad faith» та американського принципу Declaration of Use / Intent to Use. Реалізація дозволить відсіювати тролів на етапі експертизи, мінімізувати спори та забезпечити повну гармонізацію з ЄС.

Ключові слова: *інтелектуальна власність, торговельні марки, зловживання правом, брендовий тролінг, недобросовісна конкуренція, bad faith, Declaration of Use, гармонізація з ЄС.*

Інтелектуальна власність є одним із ключових активів бізнесу. Серед таких активів є торговельні марки, які уявляють собою важливий інструмент ідентифікації товарів і послуг, які надаються суб'єктами бізнесу. Разом із зростанням значення інтелектуальної власності для бізнесу посилюються і негативні тенденції у цьому напрямку, зокрема особливої уваги заслуговує зловживання правом під час реєстрації торговельних марок, або так званих «брендовий тролінг». Окреслені дії чинять шкоду суб'єктам господарювання, які добросовісно здійснюють свою діяльність, ускладнюють ведення бізнесу та порушують принципи добросовісної конкуренції.

На нашу думку, дослідження зазначеної теми є актуальним у контексті гармонізації права й законодавства України з законодавством та правом Європейського союзу.

Метою статті є з'ясування сутності зловживання правом у процесі реєстрації торговельних марок, дослідження поняття «брендового тролінгу» та окреслення напрямів протидії цьому явищу.

Об'єкт дослідження уявляє собою правовідносини, що виникають у сфері реєстрації та використання торговельних марок (надалі – ТМ), а предметом є зловживання правом при реєстрації та використанні ТМ.

Поняття зловживання правом є одним з базових понять цивільного права. За змістом статті 13 Цивільного кодексу України, при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, при здійсненні цивільних прав особа повинна не допускатися використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем на ринку, а також недобросовісна конкуренція [1]. В контексті торговельних марок це положення означає, що право на подання заявки на торговельну марку і реєстрація такої заявки не може бути використана з метою обмеження використання ТМ добросовісним користувачем або без наміру фактичного використання ТМ.

Брендовий троллінг за своєю природою є схожим з патентним троллінгом, але спрямований здебільшого на ТМ, а не винаходи чи корисні моделі. Брендний троллінг є навмисною реєстрацією або поданням на реєстрацію ТМ, тотожної або схожої до ступеня змішування з відомою маркою, без наміру її використання або з метою подальшого продажу чи блокування діяльності добросовісних користувачів з метою отримання неправомірної вигоди [2].

У Законі України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» міститься порядок реєстрації торговельних марок, який передбачає проведення кваліфікаційної експертизи. Разом з тим, цим Законом передбачаються підстави для відмови у реєстрації торговельної марки, серед яких передбачається, що Не можуть бути зареєстровані як торговельні марки позначення,

які на дату подання заявки або якщо заявлено пріоритет, то на дату пріоритету є тотожними або схожими настільки, що їх можна сплутати, зокрема, асоціювати з торговельними марками, раніше зареєстрованими чи заявленими на реєстрацію в Україні на ім'я іншої особи для таких самих або споріднених з ними товарів і послуг [3].

Зазначене положення, на перший погляд, може протидіяти брендовому троллінгу, однак на практиці, ситуація ускладнюється і аналіз практики патентних суперечок показує, що за умови володіння спеціальною термінологією, знаючи процедуру розгляду заявки і її нюанси, пов'язані з експертною оцінкою, можна отримати свідоцтво на вже зареєстровану торговельну марку або, якщо було відмовлено у реєстрації такої ТМ - утруднити діяльність добросовісного суб'єкта господарювання та створити значне адміністративне навантаження.

Разом з тим існують і випадки, коли брендовий тролінг виявляється у поданні на реєстрацію тієї ж самої торговельної марки як і у добросовісного суб'єкта господарювання, однак "брендовий троль" не здійснює комерційне використання ТМ, а лише реєструє її або ж реєструються ТМ у суміжних класах Міжнародної класифікації товарів і послуг, що дозволяє блокувати розширення бізнесу.

Одним з прикладів "брендового троллінгу" є реєстрація в Україні торгової марки «Go Ogle», яка дозволила троллю зареєструвати домен UA (google.ua). Компанія Google домоглася визнання мети реєстрації цієї торгової марки несправедливою, і суди її скасували. Однак домен google.ua залишився на деякий час за тролем, а Google використовував локальну сторінку google.com.ua [4].

В контексті протидії брендовим троллям також варто зазначити про зміни, внесені Законом № 815-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями" він значно посилив протидію брендовому троллінгу, зокрема гармонізувавши національне законодавство із Паризькою конвенцією у контексті охорони прав на добре відомі торговельні марки [5].

Однак, на нашу думку система протидії досі є недосконалою.

Серед пропозицій до покращення національного законодавства, вважаємо за потрібне впровадити підставу «bad faith» (недобросовісність заявника) як абсолютну відмову в реєстрації ТМ, зазначене положення вже використовується у ст. 4 Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/2436 від 16 грудня 2015 року про наближення законодавств держав-членів щодо торговельних марок [6].

Зазначене впровадження дозволить "відсіяти" більшість "тролів" ще на етапі експертизи ТМ.

Також, доречним буде імплементація досвіду США з їх Declaration of Use / Intent to Use. Це принцип обов'язкового використання ТМ щодо всього переліку заявлених товарів та/або послуг. Зареєструвати ТМ на території США без її використання не вдасться. Проте в США передбачена можливість подати торговельну марку на реєстрацію на підставі наміру її використовувати в майбутньому («intent-to-use basis»), але в процесі реєстрації заявник має надати докази того, що він розпочав її використання щодо всіх заявлених товарів та/або послуг. Без надання таких доказів ТМ зареєстрована не буде. Для заявника, який подає ТМ на реєстрацію на підставі «intent-to-use basis», передбачена можливість відтермінувати подання доказів її використання - загалом не більше 5 разів по 6 місяців кожен (така опція є платною, її вартість становить 125\$ за кожен заявлений клас МКТП) [7].

На нашу думку такий підхід буде “відсіювати” більшість “тролів” через фінансові втрати, якими супроводжується реєстрація ТМ та високими ризиками анулювання свідоцтв, оскільки більшість “тролів” не використовують ТМ після їх реєстрації.

Підсумовуючи вищевикладене, брендовий тролінг становить серйозну загрозу для добросовісної конкуренції та розвитку бізнесу в Україні, порушуючи принципи зловживання правом та створюючи значне адміністративне й фінансове навантаження на суб'єктів господарювання. Хоча останнім часом було суттєво посилено механізми протидії, зокрема через гармонізацію українського законодавства з Паризькою конвенцією в контексті захисту добре відомих брендів, система залишається недосконалою через відсутність прямої заборони реєстрації недобросовісним заявником шляхом імплементації доктрини «bad faith» та слабким контролем за фактичним використанням ТМ.

Для ефективного подолання явища необхідно імплементувати європейський підхід щодо недобросовісності заявника як абсолютної підстави відмови та американську модель Declaration of Use / Intent to Use з обов'язковим доказом використання. Такі зміни дозволять відсіювати більшість тролів уже на етапі експертизи, мінімізувати судові спори та забезпечити повну гармонізацію українського законодавства з правом ЄС, що є ключовим для захисту інтелектуальної власності та інвестиційного клімату України.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>
2. Чернадчук О. В. Патентний тролінг як вид порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

3. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 № 3689-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 7. — Ст. 36. — URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>
4. Kydalov I. Patent Wars and Patent Trolling in Ukraine: Legal Aspects. Kydalov & Partners: офіційний сайт юридичної фірми. 2016. 16 лютого. URL: <https://kydalov-partners.com/patent-wars-and-patent-trolling-an-ukraine-legal-aspects/>
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями» від 21 липня 2020 року № 815-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 51. Ст. 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-20#Text> (дата звернення: 11.11.2025).
6. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/2436 від 16 грудня 2015 року про наближення законодавств держав-членів щодо торговельних марок (Нова редакція). Офіційний вісник Європейського Союзу. 2015. L 336. С. 1. (український переклад) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_031-15#Text
7. Реєстрація торговельної марки в США. Частина 3 // Аріпат: офіційний сайт патентного бюро. URL: <https://aripat.com/news/publish/ryeyestratsiya-torgovynoyi-marki-v-ssha-ch-3/>

Intellectual property is a key business asset, with trademarks essential for identifying goods and services. Their growing importance is accompanied by brand trolling — abuse of rights in registration, harming bona fide entities and fair competition. The study is relevant for harmonizing Ukrainian law with the EU. The article clarifies abuse of rights in trademark registration, analyzes brand trolling, and proposes countermeasures. Provisions of the Civil Code, Trademark Law, Law No. 815-IX, and practice (e.g., “Go Ogle” case) are examined. Implementation of the EU “bad faith” doctrine and U.S. Declaration of Use / Intent to Use is recommended to filter trolls at the examination stage, reduce disputes, and ensure full EU harmonization.

Keywords: *intellectual property, trademarks, abuse of rights, brand trolling, unfair competition, bad faith, Declaration of Use, EU harmonization.*

С Е К Ц І Я

ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

СПАДКОВИЙ ДОГОВІР В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Загоруй Людмила Миколаївна,

*к.ю.н., доцентка кафедри публічного та приватного права,
факультету права, гуманітарних і соціальних наук*

СНУ ім. В. Даля

У статті аналізуються судові практики визнання спадкового договору недійсним. Акцентовано увагу на тому, що за умов і наслідків повномасштабної російсько-української війни тема недійсності спадкових договорів залишається актуальною, що пов'язано з низкою об'єктивних соціальних, правових і процесуальних чинників.

Ключові слова: *спадковий договір, воєнний стан, недійсність спадкового договору, розірвання договору, нотаріус.*

В умовах повномасштабної війни в Україні питання визнання спадкового договору недійсним стали надзвичайно актуальними. Спадковий договір є альтернативою заповіту, оскільки дозволяє відчужувачу сформулювати розпорядження, які набувач зобов'язаний виконати. Крім того, такі договори можуть передбачати обов'язки щодо здійснення певних дій майнового або немайнового характеру як до моменту відкриття спадщини, так і після нього. Це дає можливість власнику заздалегідь вирішити правовий статус свого майна, запобігти потенційним конфліктам між спадкоємцями та забезпечити виконання його волі, гарантуючи у такий спосіб правову стабільність навіть у непередбачуваних, надзвичайних ситуаціях. Утім, в межах цього питання склалась судова практика. Так, Верховний Суд підстави недійсності спадкового договору визнає на загальних засадах цивільного законодавства (глави 16 ЦК України), тобто у випадках, коли порушено волевиявлення, форму, є питання щодо дієздатності сторін чи законності предмета договору. Наприклад, у справі № 183/6067/19 Верховний Суд постановою від 04 травня 2022 року визнав спадковий договір нікчемним в силу закону, оскільки предметом договору була земельна ділянка відчуження якої заборонено законом,

відповідно порушується публічний порядок держави [1, с. 8]. У справі № 280/1380/1 відчужувач помилково вважав укладений договір довічним утриманням, хоча фактично це був спадковий договір. Верховний Суд встановив розбіжність між волею і волевиявленням та постановою від 07 квітня 2021 року визнав договір недійсним [2]. Проте, якщо відчужувач змінив свій намір після укладання договору (справа № 564/308/18), то суд зазначив, що це не є юридичною підставою для визнання договору недійсним та відмовив у задоволенні позовних вимог [3, с. 9]. Також можна знайти судові справи в яких позивач оскаржує спадковий договір як удаваний, вважаючи, що в такий спосіб приховується відчуження земельної ділянки (№ 391/666/21) [4].

Отже, зробимо попередній висновок, судова практика сформулювала типові підстави для визнання спадкового договору недійсним, як-то: дефект волі відчужувача - коли особа не усвідомлювала значення своїх дій або діяла під впливом помилки щодо природи договору; порушення форми договору; наявність протиправного предмета - передача майна, відчуження якого заборонено законом; фіктивність чи удаваність договору, наприклад, з метою прикрити договір купівлі-продажу.

У контексті повномасштабної російсько-української війни тема недійсності спадкових договорів залишається актуальною, що пов'язано з низкою об'єктивних соціальних, правових і процесуальних чинників. З цього приводу слушною є думка про те, що «... військові дії здійснюють вплив на все суспільство, всі його регулятори, включаючи й правову сферу в цілому, і спадкові як її складову» [5].

Далі зазначимо, що за період дії воєнного стану не тільки зросла кількість спадкових справ, оскільки це пов'язано із загибеллю військових та цивільних осіб, а також збільшилась кількість спорів щодо дійсності спадкового договору через те, що оспорується питання про дотримання форми договору та ставиться під сумнів волевиявлення сторін. Щодо останнього, це може бути пов'язано з ймовірністю укладання спадкового договору під впливом стресового стану (втрата майна, загибель близьких людей, потреба у сторонній допомозі тощо) або із застосуванням насильства (фізичного, морального), обману, тобто з дефектом волі.

Ба більше, звернемо увагу на те, що під час дії воєнного стану частина нотаріусів не може здійснювати діяльність через окупацію, евакуацію або обмежений доступ до необхідних реєстрів. Як наслідок, правочини можуть укладатися із порушенням нотаріальної форми. Такі договори нерідко визнаються судами недійсними через недотримання вимог статей 1247, 1304 ЦК України щодо обов'язкового нотаріального посвідчення спадкового договору. Хоча такий дефект формується під впливом дії воєнного стану і це суди мають враховувати. На тимчасово окупованих територіях спадкові договори могли укладатися без дотримання українського законодавства, що теж є підставою визнання їх недійсними.

Отже, зазначене свідчить, що критерії недійсності спадкового договору не змінилися під час дії воєнного стану в Україні. В цілому, суди застосовують ті ж самі підстави, що й до початку повномасштабної війни, тобто це дефект волі або форми, змісту, наявність протиріччя закону тощо. Але те, що країна перебуває тривалий час у стані війни, вплинуло, вважаємо, на фактичні обставини та докази, як-то, доступ до нотаріальних послуг (евакуація, окупація), зберігання документів тощо, але не створило нових правових підстав для визнання спадкового договору недійсним. До прикладу, позивачка довела, що під час укладення спадкового договору вона діяла під впливом помилки – справа № 456/2405/23, постанова Верховного Суду від 30 липня 2025 року [6]. Або спадковий договір визнається недійсним, оскільки позивачем доведено, що його вчинено з метою допомоги особі ухилитись від виконання боргових зобов'язань, тобто доведено фіктивність мети – справа № 187/12/23, постанова Верховного Суду від 22 травня 2024 року [6].

Однак, аналіз судової практики щодо спадкових договорів під час дії воєнного стану в Україні свідчить, що збільшилась кількість спорів про розірвання спадкового договору через неможливість виконання тих обов'язків, які були передбачені договором, а не визнання його недійсним. Наприклад, у справі № 745/582/21 (постанова Верховного Суду від 04.04.2024) невиконання умов договору набувачем є підставою для розірвання спадкового договору, а не для визнання недійсним [6]. Якщо відчужувач за життя подав позовну заяву про розірвання спадкового договору, але помер до вирішення справи судом, то суд допускає процесуальне правонаступництво і справа буде вирішуватись далі (справа 643/4873/20, постанова КЦС ВП Верховного Суду від 28.05.2025) [7]. У той же час наголошується, що загальні правила про розірвання договору передбачають, що ініціювати розірвання договору може лише сторона цих правовідносин (відчужувач або набувач). Спадкоємці відчужувача не мають такого права, а застосування аналогії закону не застосовується – справа № 591/1419/20 [8].

Таким чином, в судовій практиці змінюється підхід до фактичних обставин та доказів на підставі яких договір може бути визнаний недійсним або доцільно його розірвати.

Список використаних джерел:

1. Постанова КЦС ВС від 04 травня 2022 року у справі № 183/6067/19. Ступак Ольга, суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Спадковий договір і його застосування у судовій практиці. Спори про недійсність спадкового договору. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Spadkov_dogovir_nediisn.pdf (дата звернення: 25.10.2025).

2. Постанова від 07 квітня 2021 року у справі № 280/1380/1. Касаційний цивільний суд Верховного Суду. IpLex. URL:

<https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=96243502&red=100003669e4cf9bb30f047579c8a9d0d9f7de7&d=5> (дата звернення: 28.10.2025).

3. Постанова КЦС ВС від 23 листопада 2020 року у справі № 564/308/18. Ступак Ольга, суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Спадковий договір і його застосування у судовій практиці. Спори про недійсність спадкового договору. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Spadkov_dogovor_nediisn.pdf (дата звернення: 28.10.2025).

4. Постанова від 22 травня 2024 у справі № 391/666/21. Касаційний цивільний суд Верховного Суду. IpLex. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=119393374&red=100003ac36de5397bd4db90a86feba675b14cb&d=5> (дата звернення: 28.10.2025).

5. Печений О. П. Війна як фактор впливу на спадкові правовідносини. *Юридичний вісник України*. 2022. № 12-15. С. 18-19.

6. Дайджест правових позицій Верховного суду про визнання спадкового договору недійсним. Огляд підготовлено Вищою школою адвокатури Національної асоціації адвокатів України 26.09.2025. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/daidzest-pravovix-pozicii-verhovnogo-sudu-pro-viznannia-spadkovogo-dogovoru-nediisnim> (дата звернення: 28.10.2025).

7. Касаційний цивільний суд Верховного суду. Історія справи постанова КЦС ВП від 28.05.2025 року у справі № 643/4873/20; Ухвала КЦС ВП від 28.06.2021 року у справі № 643/4873/20. ПРОТОКОЛ уа. Юридичний інтернет ресурс. URL: <https://protocol.ua/ua/postanova ktss vp vid 28 05 2025 roku u spravi 643 4873 20/> (дата звернення: 30.10.2025).

8. Касаційний цивільний суд Верховного суду. Історія справи постанова КЦС ВП від 10.04.2023 року у справі № 591/1419/20. ПРОТОКОЛ уа. Юридичний інтернет ресурс. URL: <https://protocol.ua/ua/postanova ktss vp vid 10 04 2023 roku u spravi 591 1419 20/> (дата звернення: 30.10.2025).

The article examines court practices related to the invalidation of inheritance contracts. It emphasizes that, under the conditions and consequences of the full-scale Russian-Ukrainian war, the issue of invalidity of inheritance contracts remains relevant, which is associated with several objective social, legal, and procedural factors.

Keywords: inheritance contract, martial law, invalidity of inheritance contract, termination of contract, notary.

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ЄС ТА УКРАЇНІ

Хилюк Олександр, Гармаш Таїсія

студенти 3 курсу спеціальність 081 «Право»

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: Гриценко Григорій Миколайович,

к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

У статті розглянуто проблеми захисту прав споживачів у Європейському Союзі та проведено порівняльний аналіз законодавства країн-членів. Особлива увага приділяється сукупності обов'язкових правових актів ЄС, які встановлюють стандарти національного рівня захисту споживачів та визначають механізми реагування. Під час дослідження привернута увага на принципи функціонування систем захисту споживачів, інституційні механізми та практики застосування законодавства у різних державах.

Ключові слова: захист прав, права споживачів, національне законодавство, порівняльний аналіз, Європейський союз.

У сучасному європейському просторі захист прав споживачів є одним із ключових напрямів політики у сфері забезпечення добробуту громадян та стабільності внутрішнього ринку. Європейський Союз активно розвиває правову та інституційну базу, спрямовану на гарантування високого рівня безпеки, прозорості та справедливості у відносинах між споживачами і бізнесом. Особливу увагу при цьому приділено адміністративним механізмам захисту, які дозволяють ефективно реагувати на порушення прав без необхідності судового втручання.

Питання захисту прав споживачів в нашої державі регулює Закон України «Про захист прав споживачів» [1]. До основних прав споживача належать право на належну якість товарів (послуг), безпеку продукції для життя і здоров'я, повну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, вибір товарів і послуг, а також право на відшкодування шкоди, завданої неякісним товаром чи послугою.

Система гарантій реалізації прав споживачів ґрунтується на поєднанні державного контролю, громадського нагляду та саморегулювання бізнесу. Її мета – забезпечення балансу інтересів споживачів і виробників, розвиток добросовісної конкуренції та підвищення довіри до ринку. Важливу роль відіграє також формування культури відповідального споживання та ефективна взаємодія всіх учасників ринку.

Крім суто юридичного аспекту, права споживачів є важливим індикатором зрілості громадянського суспільства. Рівень обізнаності громадян про свої права, здатність захищати їх у судовому або позасудовому порядку, наявність незалежних інституцій, що сприяють реалізації споживчих прав, відображають ступінь демократизації суспільства та розвиток ринкових інститутів. У цьому контексті, як підкреслює І.М. Кучер, правове регулювання у сфері захисту споживачів має бути спрямоване не лише на усунення порушень, а й на профілактику, формування відповідальної ділової практики та підвищення правової культури [2, с. 42].

Правовому регулюванню захисту прав споживачів на території Європейського Союзу на законодавчому рівні були прийняті ряд нормативних актів ще наприкінці минулого сторіччя. Так перші національні закони про захист прав споживачів з'явилися у Франції, ФРН та Великій Британії. У Франції це було Законом від 1978 року «Про захист і інформацію споживачів» (Loi n°78-23 du 10 janvier 1978) [3], у Німеччині – положення Цивільного кодексу [4], доповнені Законом про недобросовісну рекламу, а у Великій Британії – Закон «Про споживчий кредит» 1974 року [5].

Поява нормативних актів у сфері захисту прав споживачів стала природною реакцією на розвиток ринкової економіки та зростання значення споживача. Держави усвідомили необхідність забезпечення рівноваги між інтересами бізнесу та населення, а також потребу в контролі за якістю товарів і прозорістю комерційних практик.

Враховуючи, що надання якісної продукції та послуг населенню це не тільки вкладання в розвиток майбутнього покоління країни, це впевненість громадський спільноти в захищеності держави від неякісної діяльності суб'єктів господарювання. Громадськість самостійно вирішити це питання без втручання органів державної влади не зможе. Тут є правильною думка Янишена В.П., що захист прав споживачів допомагає уникнути зловживань, забезпечує прозорість фінансових продуктів і послуг, а також підвищує загальний рівень фінансової грамотності. Це важливо для сталого економічного розвитку та стабільності фінансової системи [6, с. 7].

Вирішальним кроком у формуванні споживчої політики на рівні Європейського Союзу стало ухвалення Першої програми Європейського економічного співтовариства з питань захисту споживачів у 1975 році. У ній були закладені п'ять основних прав: -право на захист здоров'я та безпеки; -право на захист економічних інтересів; -право на інформацію та освіту; - право на відшкодування шкоди; -право на представництво споживачів [7].

Хоча держави-члени Європейського Союзу дотримуються спільних правових принципів, кожна з них зберігає певну автономію у сфері регулювання споживчих відносин. Так, в Італії норми споживчого права систематизовано в єдиному Кодексі споживача, тоді як у Польщі діє

комплексна модель, що поєднує норми цивільного, торгового та адміністративного законодавства. А у Великій Британії (до виходу з ЄС) перевага надавалася саморегулюванню та діяльності незалежних агентств. У Франції важливу роль у контролі за ринком і рекламою відіграє Генеральна дирекція з питань конкуренції, споживання та боротьби з шахрайством. Така правова різноманітність створює можливість аналізувати найефективніші підходи та застосовувати їх в інших державах, зокрема в Україні.

У 2020 році Європейський Союз ухвалив «Новий порядок денний для споживачів», який визначає стратегічні пріоритети розвитку політики у сфері захисту прав споживачів до 2025 року. Документ охоплює п'ять основних напрямів: перехід до сталого споживання, цифрову трансформацію, посилення механізмів правозастосування, захист вразливих груп споживачів та розвиток міжнародного співробітництва. Ця програма відображає прагнення ЄС забезпечити рівновагу між свободою ринку та соціальною відповідальністю бізнесу, а також адаптувати правове регулювання до сучасних викликів - екологічної безпеки, електронної комерції, штучного інтелекту та цифрових угод[8].

Політика ЄС поступово пристосовується до нових викликів, таких як: цифровізація, розвиток штучного інтелекту, наслідки пандемій та економічної нестабільності. Особливу увагу приділено захисту вразливих категорій населення - людей похилого віку, дітей та осіб, які мають обмежений доступ до цифрових технологій. Для підвищення ефективності споживчої політики Європейський Союз активно співпрацює з міжнародними організаціями, сприяючи узгодженню та вдосконаленню глобальних стандартів у цій сфері.

Єврокомісія щороку публікує Consumer Conditions Scoreboard із такими показниками: - рівень обізнаності споживачів; - довіра до продавців; - успішність врегулювання спорів; - ефективність державного контролю [9].

Важливою частиною системи захисту прав споживачів, як на території нашої країни так і в ЄС є адміністративна складова. Вона передбачає, що органи державної влади або спеціальні контролюючі інституції можуть втручатися для забезпечення дотримання прав споживачів без необхідності звертатися до суду. У ЄС у разі не дії адміністративного захисту прав споживачів, часто доповнює судовий і дозволяє швидко реагувати на порушення, забезпечуючи ефективність системи захисту прав споживачів.

При розробці планів імплементації актів законодавства ЄС виникає необхідність чіткого перегляду їх актуальності з урахуванням динаміки розвитку національного законодавства. В іншому випадку це може призвести до ускладнень у своєчасному підлаштуванні українського законодавства до норм країн ЄС [10].

У процесі імплементації законодавства ЄС для України важливо забезпечити системне та послідовне наближення національного законодавства до асquis ЄС, починаючи з упровадження

основних підходів і поступового розширення правового узгодження. Сучасна політика має приділяти особливу увагу захисту прав споживачів у цифровому середовищі, включно з онлайн-торгівлею, електронними послугами та цифровими платформами, що відповідає вимогам останніх директив ЄС. Необхідно підвищувати інституційну спроможність органів, що відповідають за захист прав споживачів, зокрема зміцнювати їхню незалежність і розширювати повноваження. Важливим напрямом є також розвиток мережі омбудсменів на місцевому рівні. Одним із пріоритетів залишається освіта та інформування громадян, що передбачає інвестування у програми з підвищення рівня правової обізнаності споживачів. Це надасть можливість, до успішної євроінтеграції нашої країни у сфері захисту прав споживачів, це можливо лише за умови політичної волі, бажання суспільства, системних законодавчих змін та зміцнення інституційної бази.

Список використаних джерел:

6. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 30. – Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
7. Кучер І.М. Права споживача в контексті європейської інтеграції: теоретико-правовий аналіз. – Харків: Право, 2020. – 224 с.
8. Закон Франції № 78-23 від 10 січня 1978 року про «Захист та інформування споживачів товарів і послуг» URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT0000000518102/>
9. Німецьке цивільне уложення від 18 серпня 1896 року URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/
10. Consumer Credit Act 1974 (1974 c 39) URL: <https://www.lexisnexis.co.uk/legal/legislation/uk-parliament-acts/consumer-credit-act-1974-c39>
11. Янишен В. П. Правові засади захисту прав споживачів фінансових послуг. Теорія і практика правознавства. 2019. Вип. 2 (16). – 13 с. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/186027/185869>.
12. European Commission. Consumer Policy Strategy 2007–2013. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/20b214aa-918b-4e8a-8af9-4fdf29e5b2af/language-en?utm.com>
13. Директива 93/13/ЄЕС про недобросовісні умови в договорах із споживачами. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1993/13/oj>

14. Договір про функціонування Європейського Союзу. – Офіційний вісник ЄС. – 2012 URL:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?toc=OJ%3AC%3A2012%3A326%3ATOC&uri=uriserv%3AOJ.C_.2012.326.01.0001.01.ENG

15. Олійник Ю. І. Імплементация Директиви 2011/83/ЄС Про права споживачів у законодавство України: База даних «Науковий вісник Херсонського державного університету». URL:http://dp.knute.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/87/1/Horbovets_2018_12.pdf

The article examines consumer protection issues in the European Union and provides a comparative analysis of the legislation of member states. Particular attention is paid to the set of binding EU legal acts that establish national standards for consumer protection and define response mechanisms. The study draws attention to the principles of consumer protection systems, institutional mechanisms and practices of applying legislation in different countries.

Keywords: protection of rights, consumer rights, national legislation, comparative analysis, European Union.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ ПРИ ДОПИТІ НОТАРІУСА ЯК СВІДКА

Манакіна Оксана,

студентка 4 курсу спеціальності 081 «Право»,

заочної форми навчання,

факультету права, гуманітарних і соціальних наук

СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: Загоруй Людмила Миколаївна,

к.ю.н., доцентка кафедри публічного та приватного права,

факультету права, гуманітарних і соціальних наук

СНУ ім. В. Даля

У статті проаналізовано процедуру звільнення нотаріуса від обов'язку зберігати професійну таємницю у випадках, передбачених чинним законодавством. Проведений аналіз судової практики, демонструє відносний, а не абсолютний, характер нотаріальної таємниці.

Ключові слова: нотаріальна таємниця, допит нотаріуса, посадові обов'язки, особи, що вчиняють нотаріальні дії, обов'язок дотримання професійної таємниці.

Визначимо нормативно-правове регулювання з питання допиту нотаріуса як свідка. Поняття нотаріальної таємниці закріплено в частині 1 статті 8 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року № 3425-XII (далі – Закон). Отже, нотаріальна таємниця – сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо [1]. Варто зауважити, що нотаріус повинен зберігати в таємниці відомості, які одержані у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій, що також закріплено в абзаці 4 статті 5 Закону.

В свою чергу, частина 1 статті 65 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (далі – КПК України) містить вичерпний перелік осіб, які мають імунітет до надання свідчень. Наприклад, не можуть бути допитані як свідки нотаріуси про відомості, які становлять нотаріальну таємницю, що закріплено в пункті 3 частини 2 статті 65 КПК України [2]. Така норма пов'язана із положенням, що нотаріус не має права давати свідчення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії, згідно з частиною 11 статті 8 Закону [1].

Відповідно до частин 2 та 3 статті 8 Закону, обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється не тільки на нотаріусів, а й на інших суб'єктів, зокрема це - помічники, свідки, інші особи, що вчиняють нотаріальні дії, та особи, яким стала відома інформація під час виконання службових чи інших обов'язків. При цьому, процедура звільнення нотаріуса від зберігання нотаріальної таємниці, згідно з частиною 3 статті 65 КПК України чітко не регламентована. Зазначено лише, що звільнення оформлюється письмовою заявою з підписом особи, яка довірила нотаріусу ці відомості.

Також варто виділити, що в Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженому Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5 [3] не міститься положень щодо допиту нотаріуса як свідка, ба більше, відсутня інформація стосовно розголошення нотаріальної таємниці, яка стала відомою при вчиненні нотаріальних дій.

Виходячи із наведених норм вбачається, що розголошення нотаріальної таємниці нотаріусом заборонено, за винятком певних випадків та на вимогу осіб, щодо яких вчинена нотаріальна дія. Така процедура можлива лише після того, як усі довірители нададуть нотаріусу письмове звільнення від нотаріальної таємниці, що стала йому відома під час виконання посадових обов'язків із чітким визначенням межі інформації для розголошення.

Далі звернемо увагу на те, що оскільки проблематика свідоцького імунітету допиту нотаріуса як свідка має теоретичне та практичне значення, вона знаходиться у сфері інтересів

науковців, зокрема таких як: В. М. Тертишник, Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц, Р. П. Бараннік, С. Г. Волкотруб, Г. В. Денисенко, В. О. Доманська, В. В. Заборовський, Н. С. Карпов, Н. М. Когут та інші. Утім, не зважаючи на певні напрацювання, тема залишається актуальною.

В юридичній літературі значну увагу приділено процедурним аспектам звільнення нотаріуса від обов'язку дотримання професійної таємниці для забезпечення його допиту як свідка. При цьому, науковцями виокремлюється низка імперативних вимог до такого акту волевиявлення.

По-перше, згода повинна бути отримана від усіх суб'єктів правовідносин, що виникли під час нотаріальної дії (наприклад, згода як покупця, так і продавця при посвідченні договору купівлі-продажу).

По-друге, обов'язковою є письмова форма звільнення від обов'язку нотаріусом зберігати професійну таємницю. Водночас, чинне законодавство не встановлює уніфікованої форми для цього документа, надаючи можливість вільно обирати форму фіксації, дотичну конкретним обставинам справи.

По-третє, фіксація дозволу має бути такою, щоб забезпечити суб'єктам правосуддя можливість пересвідчитися щодо законності та обґрунтованості допиту нотаріуса як свідка відповідно до обставин справи.

Провівши аналіз судової практики з порушеного в статті питання, варто зазначити, що нотаріальна таємниця не є абсолютною. А саме, згідно з частиною 8 статті 8 Закону, нотаріус зобов'язаний протягом 10 робочих днів надати довідки про вчинені нотаріальні дії на обґрунтовану письмову вимогу, наприклад, суду, прокуратурі чи правоохоронним органам (у зв'язку з кримінальним провадженням, цивільними, господарськими чи адміністративними справами, справами про адміністративне правопорушення). Такий підхід простежується в Ухвалі суду від 17.01.2018 року по справі № 372/154/18 Обухівського районного суду Київської області в частині необхідності надання приватному нотаріусу Київського міського нотаріального округу тимчасового доступу до оригіналів документів з можливістю їх вилучення (здійснити їх виїмку), а саме - договорів купівлі - продажу земельних ділянок [4] (аналогічні вимоги: Ухвала суду від 07.02.2028 по справі № 711/940/18 Придніпровський районний суд м. Черкаси [5]; Ухвала суду від 06.11.2029 по справі № 202/6064/19 Індустріальний районний суду м. Дніпропетровське [6]; Ухвала суду від 07.11.2029 по справі № 727/9187/19 Шевченківський районний суд м. Чернівці [7] та інші). Проте, в ситуації, що вбачається із вищезазначеного судового рішення, ключовим моментом є право нотаріуса оцінювати обґрунтованість вимоги слідчого органу та відмовити у її задоволенні, якщо вона необґрунтована. В цілому, вказані кейси підтверджують, що норми законодавства та судова

практика узгоджуються, тобто розголошення нотаріальної таємниці є можливим виключно за умови надання відповідного дозволу від зацікавлених осіб нотаріального провадження.

Таким чином, для розкриття нотаріальної таємниці під час допиту нотаріусом як свідка необхідним є попереднє надання письмової згоди на її розкриття із чітким окресленням обсягу інформації, доступної для розголошення.

Список використаних джерел:

8. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 39, ст.383. Поточна редакція від 10.01.2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 05.11.2025 року).

9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. Поточна редакція від 01.08.2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.11.2025 року).

10. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5. Поточна редакція від 14.06.2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення: 05.11.2025 року).

11. Ухвала Обухівського районного суду Київської області від 17.01.2018 року по справі № 372/154/18. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/71617178> (дата звернення: 06.11.2025 року).

12. Ухвала суду від 07.02.2018 по справі № 711/940/18 Придніпровський районний суд м. Черкаси. ZAKON online. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/72119370?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.11.2025).

13. Ухвала суду від 06.11.2019 по справі № 202/6064/19 Індустріальний районний суд м. Дніпропетровський. ZAKON online. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/85454009?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.11.2025).

14. Ухвала суду від 07.11.2019 по справі № 727/9187/19 Шевченківський районний суд м. Чернівці. ZAKON online. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/85636119?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.11.2025).

The article examines the procedure for releasing a notary from the obligation to maintain professional secrecy in cases specified by current legislation. The analysis of judicial practice demonstrates the relative, rather than absolute, nature of notarial secrecy.

Keywords: *notarial secrecy, interrogation of a notary, official duties, persons performing notarial acts, obligation to observe professional secrecy.*

РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ЕЛЕКТРОННЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Гармаш Таїсія, Хилюк Олександр

студенти 3 курсу спеціальність 081 «Право»

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: Петросян Крістіна Єрвандівна,

доктор філософії (PhD) в галузі знань 08 «Право»,

доцент кафедри публічного та приватного права

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

У роботі досліджено особливості розірвання шлюбу в Україні в умовах цифровізації правової системи. Розглянуто порядок електронного провадження через портал «Дія». Проаналізовано переваги, недоліки та перспективи впровадження електронних сервісів у сфері сімейного права. Зауважено на необхідності комплексного правового забезпечення з метою внесення змін до чинного законодавства та захисту персональних даних.

Ключові слова: *розірвання шлюбу, сімейне право, електронне провадження, цифровізація, судова процедура.*

Актуальність теми зумовлена глибокими трансформаційними процесами, що відбуваються у правовій системі України на тлі загальносвітової тенденції до цифровізації державних послуг. Особливого значення набуває запланована на 2026 рік ініціатива Міністерства юстиції щодо запровадження послуги електронного розірвання шлюбу через Єдиний державний вебпортал електронних послуг «Дія». Цей крок, з одного боку, спрямований на спрощення та деадміністративізацію процедур припинення шлюбних відносин для подружжя без неповнолітніх дітей, що відповідає запиту суспільства на оперативність та зручність. З іншого боку, таке радикальне нововведення вимагає глибокого правового аналізу його співвідношення з традиційними інститутами сімейного права, оцінки потенційних ризиків, зокрема у сфері захисту персональних даних та гарантій дотримання справжньої волі сторін, а також вироблення чіткого механізму його правового забезпечення.

Розірвання шлюбу є правовим механізмом припинення сімейних відносин за життя подружжя, який в Україні унормовано Сімейним кодексом України (далі СК України) [1]. Чинним законодавством передбачено два шляхи припинення шлюбу: через органи державної реєстрації актів цивільного стану (РАЦС), а також в судовому порядку.

Розірвання шлюбу через органи РАЦС є спрощеною адміністративною процедурою і можливе виключно за наявності двох обов'язкових умов: взаємна згода подружжя та відсутність у них спільних дітей, які не досягли повноліття. Вказаною процедурою передбачено подання спільної заяви та надання подружжю місячного строку для можливого примирення чи відкликання заяви. Якщо заява у визначений термін не була відкликана, орган РАЦС видає свідоцтво про розірвання шлюбу. Цей шлях є найбільш швидким і найменш конфліктним [5].

Розірвання шлюбу в усіх інших випадках проходить за судовою процедурою. Судове провадження ускладнюється необхідністю одночасного вирішення інших сімейно-правових питань, таких як визначення місця проживання дітей, участь у їх вихованні та стягнення аліментів, а також поділ спільного майна подружжя. Як зазначає Сафончик О. І., саме судова процедура є тривалішою, вимагає значних часових та фінансових витрат і часто супроводжується загостренням конфлікту між сторонами. [4, с.34] Проблемними питаннями судового розгляду є необхідність дотримання встановлених строків для примирення, з'ясування судом дійсних причин розлучення та забезпечення гарантій захисту прав дітей та майнових інтересів сторін.

Сучасний розвиток держави нерозривно пов'язаний із переходом до електронного урядування та цифровізації адміністративних та судових процесів. В Україні цей процес інституціоналізований через впровадження вебпорталу «Дія», який став ключовим інструментом для надання публічних послуг у дистанційному форматі. Це стосується не лише адміністративних, але й соціально-правових послуг, що загалом відображає прагнення спростити взаємодію громадян з державою.

Цифрові інновації в сімейному праві, як зазначає А. Г. Дідук, спрямовані на створення зручних та доступних механізмів реалізації прав громадян без необхідності фізичного відвідування державних органів [3, с.163]. Ідея електронного провадження у сфері розірвання шлюбу є логічним продовженням цього тренду і є найбільш актуальною саме для категорії безспірних справ, де відсутній інтерес третіх осіб (дітей) та майнові суперечки.

Запланована послуга електронного розірвання шлюбу через «Дію» розглядається як інноваційний підхід до припинення шлюбу, що має відбутися у 2026 році.

Основна відмінність цього підходу полягає у дистанційному оформленні розірвання шлюбу без необхідності фізичної присутності у РАЦС. Передбачається, що процес буде максимально автоматизований та проходитиме через електронні кабінети сторін. В цьому аспекті погоджуємось із думкою Н. Бутрин-Боки, що це забезпечить більшу прозорість та оперативність порівняно з традиційним РАЦС-провадженням [2, с.75].

Електронне провадження у справах про розірвання шлюбу через «Дію» передбачає такий спрощений алгоритм:

1. Ініціація – коли один із подружжя подає електронну заяву за допомогою зазначеного порталу, використовуючи кваліфікований електронний підпис (далі КЕП) для автентифікації особи та підтвердження наміру припинити шлюбні правовідносини.

2. Погодження та вичікувальний термін у процедурі розірвання шлюбу. Це передбачає, що після подання заяви одним із подружжя, другий учасник отримує відповідне сповіщення в особистому електронному кабінеті та підтверджує свою згоду шляхом накладення КЕП. Згідно з положеннями Сімейного кодексу України, зберігається встановлений місячний термін, призначений для можливого примирення сторін або відкликання поданої заяви про розірвання шлюбу.

3. Реєстрація розірвання шлюбу в електронній формі. Даний етап визначає, що після завершення встановленого терміну та підтвердження незмінності намірів сторін, відповідний електронний запис про розірвання шлюбу вноситься до Державного реєстру актів цивільного стану, а торонам видається електронний документ, що засвідчує факт розірвання шлюбу.

Основні переваги цієї моделі очевидні: швидкість обробки даних; можливість подання заяви 24/7 з будь-якої точки світу; економія часу та ресурсів громадян та держави. Тобто можемо констатувати, що електронне провадження робить процес максимально прозорим та фіксованим.

Водночас, незважаючи на значні переваги, на наш погляд, все ж залишається перелік питань, який потребує окремої уваги.

По-перше – це правове врегулювання. Так, чинний СК України передбачає фізичну присутність сторін у РАЦС для подання заяви та, у разі необхідності, підтвердження незмінності намірів. Однак, запуск послуги в «Дії» вимагатиме внесення відповідних змін до СК України та законів про державну реєстрацію актів цивільного стану, які б чітко закріпили електронну форму заяви та електронний документ про розірвання шлюбу, як правомірні.

По-друге – гарантії дотримання прав та волі. Найбільший ризик полягає у підтвердженні справжньої, поінформованої та добровільної згоди обох сторін. Хоча використання КЕП є високим рівнем ідентифікації, разом з тим необхідно виключити також можливість подання заяви під примусом чи з використанням КЕП без відома власника. Зазначена процедура має передбачати додаткові механізми перевірки, можливо, через відеофіксацію або обов'язкове надання згоди другим з подружжя протягом строго визначеного часу.

По-третє – захист персональних даних. Оскільки «Дія» оперуватиме чутливими даними, що стосуються приватного життя, критично важливим є забезпечення найвищого рівня кібербезпеки та захисту реєстрів від несанкціонованого доступу та витоків.

Висновки. Успішне впровадження електронного розірвання шлюбу для бездітних пар відкриває шлях до подальшої цифровізації сімейного права. У перспективі можна розглянути запровадження електронних сервісів також для:

- дистанційного подання позовної заяви про розірвання шлюбу до суду (що вже частково реалізовано через Електронний суд);
- укладання електронних шлюбних контрактів та договорів про сплату аліментів;
- використання електронних медіаційних платформ для досудового врегулювання спорів щодо майна чи опіки.

Разом з тим, слід відзначити, що будь-яке подальше розширення електронного провадження на випадки, пов'язані з дітьми або майновими спорами, вимагатиме не лише технічних, але й глибоких процесуальних змін, що будуть гарантувати відсутність порушення прав слабкої сторони або інтересів дитини під час цифровізації.

Тому, для успішної та безпечної реалізації цієї ініціативи необхідне комплексне правове забезпечення, яке включає в себе як внесення змін до чинного СК України та законів про реєстрацію, так і створення надійних технічних механізмів для захисту персональних даних, в тому числі з метою гарантування добровільності та поінформованості волі кожного з подружжя. При цьому беззаперечним залишається та обставина, що електронне провадження у безспірних справах являється ефективним інструментом, що доповнює традиційну судову процедуру, однак не замінює її у випадках, які потребують судового захисту та втручання.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2947-14?Text#> (дата звернення: 28.10.2025).
2. Бутрин-Бока Н. Сучасні інструменти реєстрації та розірвання шлюбу в Україні. Актуальні проблеми правознавства. 2024. – № 12. – с. 74–78. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1745/1803> (дата звернення: 28.10.2025)
3. Дідук А. Г., Герасименко О.В. Цифрові інновації в сімейному праві України: правовий аналіз функціоналу платформи «Дія» та її вплив на еволюцію інституту сімейних правовідносин. Юридичний вісник. 2024. – Т. 27, № 3. – с. 161–168. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/19451/26671> (дата звернення: 28.10.2025).
4. Сафончик О. І. Розірвання шлюбу в судовому порядку за законодавством України. Юридичний часопис. 2023. – с. 33-41.
URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/5ab4484c-8a05-4990-abb9-9e0f18dcd3cc/download> (дата звернення: 28.10.2025).

5. Міністерство юстиції України. Підстави та порядок припинення шлюбу. 2024.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/miniust-pidstavvy-ta-poriadok-prypynennia-shliubu> (дата звернення: 28.10.2025).

The publication analyses the peculiarities of divorce in Ukraine in the context of the digitalisation of the legal system. It considers the procedure for electronic proceedings through the Diia portal. It analyses the advantages, disadvantages and prospects of introducing electronic services in the field of family law.

Keywords: *divorce, family law, electronic proceedings, digitalisation, judicial procedure.*

РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС: ЮРИДИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Юр'єв Дмитро,

здобувач 2 курсу спеціальності 053 «Психологія» групи ПС-24д

факультету здоров'я людини СНУ ім. В.Даля

Науковий керівник: **Капліна Галина Анатоліївна**

к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права

СНУ ім.В.Даля

Тези спрямовані на дослідження юридичних та психологічних аспектів розірвання шлюбу у військовий час в Україні. Розглянуто психологічні наслідки для подружжя, зокрема військовослужбовців. чинні норми Сімейного кодексу, нові процедури дистанційного подання заяв через електронні сервіси. Здійснено порівняльний аналіз із практикою європейських держав, які пережили збройні конфлікти. Запропоновано напрями вдосконалення організації психологічної підтримки та законодавчого регулювання .

Ключові слова: *розірвання шлюбу, воєнний стан, сімейне право, психологічна підтримка, військовослужбовці.*

В умовах воєнного стану, спричиненого збройною агресією Російської Федерації проти України, суттєво змінилася структура сімейних відносин, рівень психологічної напруги в суспільстві та особистісні орієнтири громадян. Одним із наслідків цих процесів є зростання кількості розірвань шлюбів. За даними Міністерства юстиції України, у 2022–2024 роках кількість розлучень зросла майже на 30 % порівняно з довоєнним періодом [1]. Це зумовлює

необхідність комплексного погляду на проблеми розірвання шлюбу не лише з юридичного, а й з психологічного погляду.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює питання розірвання шлюбу в Україні, є Сімейний кодекс України (СКУ). У статтях 105–110 визначено, що шлюб може бути розірваний або в органах державної реєстрації актів цивільного стану (ДРАЦС), або в судовому порядку [2]. Особливістю воєнного часу стало запровадження спрощених процедур. Так, відповідно до наказів Міністерства юстиції та постанови Кабінету Міністрів України № 453 від 15 квітня 2022 р., державна реєстрація розірвання шлюбу можлива через онлайн-сервіси «Дія» навіть у випадках, коли один із подружжя перебуває у зоні бойових дій або на тимчасово окупованій території [3]. Окремі труднощі виникають у ситуаціях, коли один із подружжя є військовослужбовцем, що бере участь у бойових діях. Відповідно до статті 110 СКУ, суд може відкласти розгляд справи за клопотанням сторони, якщо є об'єктивні обставини, що унеможливають участь у процесі. Водночас суди частіше застосовують дистанційні форми розгляду через відеоконференцію. Також показовими є рішення судів 2023–2024 рр., які демонструють гнучкість судової системи. Наприклад, у справі № 752/6542/23 Голосіївський районний суд м. Києва розглянув позов про розірвання шлюбу, де відповідач перебував у зоні бойових дій. Суд визнав можливим розірвання шлюбу без особистої участі відповідача, врахувавши його письмову згоду, подану через електронну пошту військової частини [4].

У низці рішень суди посиляються на необхідність забезпечення принципу стабільності сімейних відносин і водночас права кожного на припинення шлюбних відносин (постанова Верховного Суду від 16.03.2023 у справі № 127/3914/22).

Розлучення в умовах війни є не лише юридичним актом, але й психологічною кризою, що посилюється факторами небезпеки, втрат і травматичних переживань. Для сімей військовослужбовців характерні посттравматичні стресові реакції (ПТСР), емоційне відчуження, що часто призводить до розпаду шлюбів [5]. У таких випадках розірвання шлюбу часто є способом зниження емоційної напруги [6]. Додатковим чинником є розлука — тривала відсутність одного з подружжя, що руйнує емоційний зв'язок. Водночас існують позитивні практики психологічної допомоги, зокрема діяльність центрів підтримки ветеранів, соціальних служб, програм психотерапевтичної реабілітації, які сприяють збереженню сімей.

Правові процедури розірвання шлюбу не можуть розглядатися відокремлено від психологічного стану сторін. Наявність травми чи емоційного виснаження часто впливає на рішення про розлучення, характер вимог і навіть поведінку у суді. Юристи й судді повинні враховувати ці фактори, надаючи сторонам можливість медіації або психологічного консультування, щоб мінімізувати конфлікт і захистити інтереси дітей.

Водночас психологи мають розуміти правові межі ситуації, адже неправильна порада («чекай, не подавай позов») може погіршити становище, якщо існують факти насильства чи загроза безпеці.

Досвід держав, які пережили воєнні конфлікти (Хорватія, Боснія і Герцеговина, Литва), свідчить про важливість адаптивного правового механізму сімейного права під час війни. У Хорватії у 1990-х роках було запроваджено особливий порядок розірвання шлюбу військовослужбовців, що дозволяв їхнім представникам подавати позови за довіреністю, засвідченою командуванням [7]. У Польщі під час дії надзвичайного стану допускається розгляд справ за спрощеною процедурою, якщо одна зі сторін перебуває за межами країни або мобілізована. Такий досвід може бути корисним для України.

На підставі аналізу української практики можна виділити кілька напрямів удосконалення: 1) запровадження спеціального порядку розірвання шлюбу для військовослужбовців; 2) розширення доступу до психологічної підтримки, особливо онлайн-форматів для родин військових і переселенців; 3) забезпечення безкоштовної психологічної та правової допомоги сім'ям військових; 4) інституціоналізація програм психологічного консультування при судах; 5) покращення електронних сервісів Мін'юсту.

Розірвання шлюбу у військовий час є складним соціально-правовим явищем, яке вимагає системного підходу. Війна трансформує як правові, так і морально-психологічні орієнтири суспільства, тому завдання - забезпечити баланс між ефективністю правового механізму та гуманістичними цінностями захисту сім'ї.

Список використаних джерел

1. Міністерство юстиції України. Офіційна статистика розірвання шлюбів (2024).
2. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
3. Постанова Кабінету Міністрів України № 453 від 15.04.2022 «Про особливості державної реєстрації актів цивільного стану в умовах воєнного стану».
4. Голосіївський районний суд м. Києва. Рішення від 10.05.2023 у справі № 752/6542/23.
5. Ліщинська, О. В. Психологічні наслідки воєнних травм у сімейних відносинах. — Психологія і суспільство, 2023, № 4.
6. Гуменюк, І. П. Стрес і подружні кризи: сучасні виклики. — Соціальна психологія, 2022, № 2.
7. European Family Law in Action: Divorce. — Intersentia, 2019.

The article examines the legal and psychological aspects of marriage dissolution during wartime in Ukraine. It analyses the provisions of the Family Code, the simplified digital procedures for divorce, and the psychological impact on military families. The study includes a comparative overview of European practices (Croatia, Poland, Lithuania) and proposes directions for improving legal mechanisms and psychological assistance for couples affected by the war.

Keywords: *marriage dissolution, martial law, family law, psychological support, military personnel.*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сухомлінова Софія,

*магістрантка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
факультету права, гуманітарних і соціальних наук*

СНУ ім. В. Даля,

*Науковий керівник: Загоруй Людмила Миколаївна,
к.ю.н., доцентка кафедри публічного та приватного права,
факультету права, гуманітарних і соціальних наук*

СНУ ім. В. Даля

Автором розглянуто правові аспекти укладення та розірвання шлюбу в Україні в умовах воєнного стану. Проаналізовано особливості спрощеної процедури реєстрації шлюбів військовослужбовців, зміни в судовій практиці розірвання шлюбу, використання електронних сервісів та цифровізацію сімейно-правових процесів. Зроблено висновок про адаптивність українського законодавства до викликів воєнного часу.

Ключові слова: *воєнний стан, шлюб, розірвання шлюбу, сімейне право, судова практика.*

Воєнний стан, запроваджений в Україні у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, став серйозним викликом у сфері сімейного права. В умовах надзвичайної ситуації важливо забезпечити громадянам можливість реалізовувати свої основні права, серед яких - право на створення сім'ї, укладення та розірвання шлюбу. Ці відносини є надзвичайно чутливими, оскільки вони визначають соціальний статус людини, її майнові права та права дітей. Держава, визнаючи сім'ю основною соціальною цінністю, повинна гарантувати неперервність механізмів державної реєстрації актів цивільного стану навіть у надзвичайних умовах [1; 2].

У мирний час порядок укладення шлюбу визначається статтями 21–24 Сімейного кодексу України (далі - СК України), згідно з якими шлюб є добровільним союзом жінки та чоловіка, що підлягає державній реєстрації в органі державної реєстрації актів цивільного стану (далі - ДРАЦС). Звичайна процедура включає подання письмової заяви, місячний строк очікування, перевірку відсутності перешкод та проведення церемонії реєстрації у приміщенні органу ДРАЦС [2].

В умовах воєнного стану законом і нормативними актами передбачено спрощення процедур реєстрації шлюбу. Зокрема, в межах експериментального проекту можлива державна реєстрація шлюбу в електронній формі через портал «Дія», що дозволяє подати заяву онлайн та отримати підтвердження без фізичного відвідування органу ДРАЦС [1; 4].

Практика укладення шлюбів під час війни набула значного поширення. За даними Міністерства юстиції України, лише у 2023 році було зареєстровано понад 17 тис. шлюбів за спрощеною процедурою, включно з військовослужбовцями [4; 5]. Такі заходи забезпечують збереження майнових, соціальних і спадкових прав подружжя після офіційного внесення запису до реєстру.

Одночасно виникають практичні труднощі. Через обмежену роботу органів ДРАЦС або перебоїв зв'язку одруженим доводиться чекати кілька тижнів або місяців, перш ніж отримати свідоцтво про шлюб. У цьому контексті важливу роль відіграють електронні сервіси Міністерства юстиції України, що дозволяють перевіряти статус реєстрації онлайн [4; 5].

Розірвання шлюбу також зазнало змін. У період воєнного стану кількість розлучень зросла приблизно на 12 % порівняно з попередніми роками, що пов'язано з тривалою розлукою подружжя, емоційним напруженням та переїздами за кордон [4]. Відповідно до статей 106-107 СК України, шлюб може бути розірвано органом ДРАЦС у разі відсутності спільних неповнолітніх дітей та наявності спільної заяви, або судом при наявності дітей чи майнових спорів. З метою забезпечення безперервності правосуддя запроваджено подання заяв онлайн через портал «Дія» та систему «Електронний суд» [1; 4].

Особлива увага приділяється міжнародним шлюбом. Згідно зі статтею 58 Закону України «Про міжнародне приватне право», шлюб, укладений за законодавством іншої країни, визнається в Україні, якщо не порушує основоположних принципів українського права [3]. Консульські установи України за кордоном можуть реєструвати шлюби та вносити відомості до Державного реєстру, що важливо для громадян, які залишили територію держави.

Таким чином, законодавець та судова влада забезпечили можливість реалізації сімейних прав громадян, навіть у складних умовах воєнного стану. Подальший розвиток у цій сфері має бути спрямований на розширення онлайн-сервісів та удосконалення міжнародної взаємодії щодо реєстрації або розірвання шлюбів.

Список використаних джерел:

1. Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення державної реєстрації шлюбу в електронній формі: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2024 № 345, поточна редакція від 06.06.2025. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/345-2024-%D0%BF> (дата звернення: 08.11.2025).
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III, поточна редакція від 12.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 08.11.2025).
3. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV, поточна редакція від 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 08.11.2025).
4. Реєстрація шлюбу - Гід онлайн Дія. URL: <https://guide.dia.gov.ua/view/derzhavna-reiestratsiia-shliubu-097b2fa9-2c83-4ea9-988f-b5c6b48f71fe> (дата звернення: 07.11.2025).
5. Державна реєстрація шлюбу: нові можливості, поширені помилки та особливості для військових. URL: <https://www.pzmrujust.gov.ua/novyny/5535-derzhavna-reiestratsiia-shliubu-novi-mozhlyvosti-poshyreni-pomylyky-ta-osoblyvosti-dlia-viiskovykh> (дата звернення: 07.11.2025)

The author examines the legal aspects of marriage and divorce in Ukraine under martial law. It analyzes the simplified procedure for registering military marriages, changes in judicial practice, the use of electronic services, and the digitalization of family law procedures. The study concludes that Ukrainian legislation demonstrates adaptability and resilience during wartime conditions.

Keywords: *martial law, marriage, divorce, family law, judicial practice.*

С Е К Ц І Я

ІСТОРИЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СВІТУ

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК НОВИЙ ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Німенко Олексій,

студент 4 курсу спеціальності 052 Політологія

СНУ ім. В. Даля

Павлова Людмила Ісмаїлівна

к.політ.н., доцент кафедри господарсько-правових

та суспільно-політичних дисциплін

СНУ ім. В. Даля

Аналізується трансформація політичної влади в умовах глобалізації та інформатизації, підкреслюючи зростання ролі інформаційних потоків та мережових структур у формуванні політичної реальності. Особлива увага приділяється українському досвіду протидії інформаційній агресії та необхідності розвитку критичного мислення й академічної доброчесності.

Ключові слова: *глобалізація, інформатизація, мережеве суспільство, інформаційна влада, інформаційна війна, пропаганда.*

Глобалізаційні процеси та стрімка інформатизація сучасності суттєво змінюють політичний простір, переосмислюючи як механізми здійснення влади, так і підходи до її наукового аналізу. У цих нових умовах влада дедалі частіше ґрунтується не на контролі територій чи матеріальних ресурсів, а на здатності керувати потоками інформації, впливати на громадську думку й визначати рамки того, що суспільство сприймає як істину. Мануель Кастельс у праці «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура» наголошує, що в мережевому суспільстві влада полягає у можливості програмувати інформаційні мережі відповідно до власних інтересів [2]. Це положення стає особливо актуальним сьогодні, коли

інформація перетворилася не лише на засіб комунікації, а й на потужний інструмент впливу, здатний формувати політичну реальність.

Сучасна політична наука постала перед викликом переосмислення своїх базових категорій. Як описує Дж. Бейліс, глобальна політика дедалі менше визначається межами національних держав і все більше – взаємодією акторів транснаціонального рівня: корпорацій, медіахолдингів, інформаційних платформ і міжнародних організацій [1]. Це створює потребу у виробленні нових методологічних інструментів, здатних описати й пояснити політичні процеси в епоху, коли цифрові технології фактично формують політичний порядок денний. У цій системі влада набуває постструктурного характеру – вона не концентрується в руках одного суб'єкта, а розподіляється через алгоритми, інформаційні ресурси та комунікаційні мережі.

Однією з ключових рис сучасного періоду є зміна характеру політичного впливу під дією алгоритмічного управління. Алгоритми соціальних мереж, які спочатку були розроблені для оптимізації комунікації, нині перетворилися на інструменти контролю над інформаційним простором. Саме вони визначають, які питання стають видимими для суспільства, створюючи «інформаційні бульбашки» та просуваючи певні політичні інтерпретації. Тетяна Пода підкреслює, що соціальні мережі формують середовище, де швидкість поширення інформації замінює її достовірність, а емоційна складова домінує над раціонально-аналітичною [3]. У такій взаємодії технологічних механізмів і емоційних реакцій зароджується новий тип політичної влади – влада над увагою.

Український контекст у цьому процесі є унікальним. Від початку російської агресії 2014 року інформаційна війна стала складовою гібридного протистояння, де пропаганда використовується як зброя впливу. Як доводять Польовий і Юськів, російська пропаганда виявляється не лише у маніпулюванні масовою свідомістю, а й у спробах делегітимізації демократичних процесів у сусідніх країнах, особливо у Білорусі та Україні. Вони зазначають, що медіаінструменти Кремля функціонують як засоби побудови паралельної реальності, у якій агресор перетворюється на жертву, а поняття свободи – на синонім хаосу [4]. Для України це створює подвійний виклик: необхідність не лише оборонятися від зовнішнього інформаційного впливу, але й розвивати власну культуру критичного мислення та медіаграмотності як основу стійкості суспільства.

У глобальному вимірі політичні дослідження стикаються з дилемою – як зберегти академічну об'єктивність у світі, де інформаційний потік став полем боротьби між ідеологіями, економічними інтересами та культурними впливами. Як зазначає Дж. Спрінг, глобалізована освіта і наука повинні не лише транслювати знання, а й формувати здатність до критичного осмислення інформаційних процесів [5]. У цьому сенсі роль академічної спільноти стає стратегічною: університети і дослідницькі центри перетворюються на осередки

інформаційної безпеки. Вони дедалі частіше виконують функцію не лише освітніх, а й суспільно-захисних інституцій, що протидіють поширенню маніпуляцій і дезінформації. Крім того, сучасні дослідники змушені адаптувати свої методології до умов швидкозмінного цифрового середовища, де традиційні підходи вже не забезпечують повноти аналізу.

Завдання сучасної української політичної науки полягає не лише у вивченні природи інформаційного впливу, а й у створенні дієвих механізмів його подолання. Це потребує поєднання політологічних, соціологічних та філософських підходів і розвитку міждисциплінарних аналітичних методів. Дотримання академічної доброчесності та прозорість досліджень стають визначальними факторами підтримання довіри до наукового середовища. Разом із тим критичне ставлення до цифрових технологій має допомогти українському суспільству усвідомити не лише їхні переваги, але й потенційні загрози інформаційної епохи. У цьому контексті особливо важливим стає формування стійких інституційних практик, що здатні забезпечити захист інформаційного простору та підтримати розвиток медіаграмотності на всіх рівнях освіти.

Таким чином, у глобалізованому світі політична наука перетворюється з інструмента аналізу на важливий елемент формування інтелектуального спротиву. Україна, що перебуває на передовій інформаційної боротьби, здатна запропонувати власне бачення взаємодії демократії, технологій і етичної відповідальності. Для цього необхідно посилювати роль освіти, розвивати критичне мислення, підтримувати незалежні наукові дослідження й протидіяти будь-яким формам політичної маніпуляції знанням.

Список використаних джерел

1. Бейліс Дж. *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Oxford University Press. , 3er. Ed., 2020. 850 p. URL: <https://www.abs.edu.gh/wp-content/uploads/2022/10/Main-textbook-The-Globalization-of-World-Politics.pdf>
2. Кастельс М. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель : пер. з англ. / М. Кастельс, П. Хіманен. К.: Ваклер, 2006. 230 с.
3. Пода Т. *Social Networks Phenomenon and Its Impact on Social and Political Processes in Globalized World. Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy, Cultural Studies*, 29. URL: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.29.14076>
4. Польовий Т. Є., Юськів Х. В. Російська пропаганда як інструмент «гібридної агресії». Кейс Білорусі. *Політичне життя*. 2021. № 3. 86–95. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/11106>
5. Spring, J. *Research on Globalization and Education. Review of Educational Research*, 78. 2008. 330–363. <https://doi.org/10.3102/0034654308317846>

The text examines the transformation of political power under conditions of globalization and informatization, highlighting the increasing influence of information flows and network structures in shaping political reality. Special attention is given to Ukraine's experience in countering informational aggression and to the need for developing critical thinking and academic integrity.

Keywords: globalization, informatization, network society, informational power, information warfare, propaganda.

ТЕХНОЛОГІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ СЛУЖБОВИХ ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ, ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Похилько Артем,

*студент 4 курсу спеціальності 029 Інформаційна,
бібліотечна та архівна справа*

СНУ ім. В. Даля,

Петренко Максим Олегович

*к.філос.н., доцент кафедри господарсько-правових
та суспільно-політичних дисциплін*

СНУ ім. В. Даля

Розглядаються сучасні технології вдосконалення офіційно-ділового стилю службових документів у контексті глобалізаційних та інформатизаційних змін, що впливають на державну комунікацію та нормативно-правове регулювання. Акцентовано на ролі чіткої, стандартизованої та технологічно сумісної мови документів як ключового чинника підвищення ефективності державного управління та правової визначеності.

Ключові слова: офіційно-діловий стиль, службові документи, цифровізація, реформування законодавства, глобалізація.

Важливою складовою регулювання офіційно-ділових стосунків є стиль ділових паперів, що використовується в спілкуванні між державами, установами та приватними особами. Діловий стиль визначає взаємини в усній та писемній формах, передусім у службових документах, які є матеріальним підтвердженням фактів і рішень. Усне й писемне спілкування на державному та суспільному рівнях здійснюється українською мовою, проте недостатнє її знання призводить до помилок і зниження культури мовлення. Офіційно-діловий стиль

забезпечує точність, логічність і послідовність викладу, уникнення двозначності та чіткість формулювань. Дотримання правил стилю підвищує довіру до державних інституцій і сприяє ефективній комунікації, а стандартизація мови документів зменшує ризик помилок при міжнародному обміні інформацією.

Службові документи відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні рішень, управлінських дій та міжінституційних зв'язків. Вони є не лише джерелом інформації, а й результатом організаційної діяльності. Як правило, службові документи створюються для передачі інформації, яка має бути врахована, або рішень, виконання яких є обов'язковим [1]. Відповідно до Державних стандартів України, службові документи охоплюють всю інформацію, яку створюють, отримують і зберігають організації та фізичні особи в процесі виконання професійних функцій. Крім того, службові документи виконують навчальну та методичну функцію, дозволяючи новим працівникам швидко орієнтуватися у процедурах та правилах організації [2].

Глобалізація та інформатизація докорінно змінили способи створення, обробки та зберігання документів. У сучасному світі офіційно-діловий стиль функціонує не лише в паперовому, а й у цифровому форматі, що вимагає дотримання нових стандартів:

- ✓ уніфікації термінології в міжнародному діловому середовищі;
- ✓ адаптації української документації до вимог електронного документообігу;
- ✓ використання електронного підпису, штучного інтелекту та автоматизованих систем управління документацією;
- ✓ формування нової етики ділового спілкування в умовах інформаційної відкритості та миттєвого обміну повідомленнями.

Цифрова трансформація призвела до появи електронного урядування, онлайн-послуг та дистанційних процедур, що потребує високої лінгвістичної точності, алгоритмічної читабельності документів та безпомилковості формулювань. Такі зміни вимагають постійного навчання державних службовців і вдосконалення нормативних документів, щоб вони відповідали новим цифровим стандартам.

Удосконалення офіційно-ділового стилю стає не лише мовною чи стилістичною проблемою, а стратегічним питанням державної та адміністративної ефективності. Україна перебуває в активному процесі реформування правової системи, що передбачає:

- гармонізацію законодавства з нормами ЄС;
- оновлення державних стандартів і вимог до діловодства;
- цифровізацію комунікацій всередині державних структур;
- підвищення прозорості та відкритості державних процесів.

Ці процеси дозволяють не лише оптимізувати документообіг, а й формують сучасну культуру управлінської роботи, орієнтовану на ефективність та відповідальність.

У 2025 році в Україні відбулися значні зміни в нормативно-правовій базі діловодства, спрямовані на вдосконалення документообігу, впровадження цифрових рішень та ефективне зберігання документів. З 16 квітня 2025 року набрав чинності наказ Міністерства юстиції № 748/5, що затвердив зміни до Переліку документів державних органів та юридичних осіб із зазначенням строків зберігання [3].

Постанова КМУ № 404 від 8 квітня 2025 року внесла зміни до діловодства в органах виконавчої влади з акцентом на цифровізацію, передбачаючи:

- розширення електронного документообігу з кваліфікованим електронним підписом;
- уніфікацію стандартів для електронних документів;
- створення електронних архівів із забезпеченням автентичності [4].

Паперове діловодство залишено для обов'язкових випадків із уніфікацією бланків, реквізитів та контролем обліку.

Державна судова адміністрація оновила Інструкцію щодо електронних виконавчих документів. Нацкомісія з енергетики внесла зміни в облік звернень громадян, передбачивши фіксацію ненормативної лексики у електронній системі.

Державна архівна служба затвердила уніфіковані форми для полегшення обліку та зберігання, зокрема кадрової документації. Рекомендації для установ: оновити номенклатуру справ; забезпечити технічну базу та навчання персоналу для електронного документообігу; дотримуватися нових вимог до оформлення документів.

Ці зміни підвищують ефективність діловодства, забезпечують зберігання документів та адаптацію до сучасних технологій. Установам рекомендується впровадити нововведення для відповідності законодавству.

У цих умовах службові документи стають інструментом юридичної визначеності та гарантом правової відповідальності. Їхня мова повинна бути: точною та недвозначною; логічно структурованою, відповідною чинним правовим нормам; уніфікованою та термінологічно послідовною; придатною для машинного аналізу та пошуку. Крім того, правильна організація документів дозволяє швидко відстежувати їхній життєвий цикл і контролювати відповідність дій нормативним вимогам.

Реформування законодавства неможливе без модернізації документотворчих практик, оскільки саме через документи реалізуються управлінські рішення, здійснюється правозастосування та відбувається комунікація між громадянами, державою та бізнесом.

Покращення технологій документотворення є критично важливим для підвищення ефективності державного управління; забезпечення прозорості та підзвітності; мінімізації

юридичних ризиків; зміцнення міжнародної комунікації; посилення інформаційної безпеки; успішної інтеграції України в європейський правовий простір. Впровадження сучасних технологій також сприяє створенню умов для аналітичної роботи та прийняття рішень на основі надійної і достовірної інформації.

В умовах інформаційних атак та гібридної війни чітка, стандартизована та недвозначна мова документів стає елементом стійкості державних інституцій.

Офіційно-діловий стиль службових документів зазнає суттєвих трансформацій під впливом глобалізації та інформатизації. Удосконалення цього стилю є важливою складовою реформування українського законодавства та модернізації державного управління. Комбінація мовних, правових, інформаційних і технологічних підходів дозволяє створити ефективну систему документування, що відповідає міжнародним вимогам і захищає національні інтереси України.

Успішна реалізація цих змін забезпечить формування сучасної культури документотворення, підвищить якість управлінської комунікації та сприятиме зміцненню правової держави. Це створює передумови для підвищення ефективності роботи органів влади, зміцнення довіри громадян до державних інституцій та інтеграції України у міжнародні правові та адміністративні системи.

Список використаних джерел

1. ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. Київ: Держспоживстандарт України, 2004. URL: https://vn.court.gov.ua/userfiles/27_2732-2004%281%29.pdf
2. ДСТУ ISO 15489-1:2018 Інформація та документація. Керування записами. Частина 1. Поняття та принципи (ISO 15489-1:2016, IDT). Нац. стандарт України. Київ : (видавець стандартів), 2019 (чинний з 01.01.2019)
3. Наказ від 14 березня 2025 р. № 748/5 «Про затвердження Змін до Переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб, із зазначенням строків зберігання документів». Зареєстровано МЮ України 14.03.2025 за № 421/43827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0421-25>
4. Постанова від 8 квітня 2025 р. № 404 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 березня 2012 р. № 236 і від 17 січня 2018 р. № 55». База даних «Законодавство України», 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/404-2025-%D0%BF>

The paper examines modern technologies for enhancing the official business style of administrative documents within the context of globalization and informatization processes that are transforming state communication and legal regulation. The study emphasizes the importance of precise, standardized, and technologically compatible document language as a key factor in enhancing the efficiency of public administration and ensuring legal certainty.

Keywords: *official-business style, administrative documents, digitalization, legislative reform, globalization.*

ВПЛИВ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» НА ПОЛІТИЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ ЛАНДШАФТ ЄВРОПИ

Карташов Микита,

студент 1 курсу магістратури спеціальності 032 «Історія та археологія»

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: Сапицька Олена Михайлівна

к.і.н, завідувачка кафедри історії, археології та туризму

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

У даній роботі розглянуто вплив такого явища як «холодна війна» на розвиток Європи, європейського суспільства та виявлено основні політико-економічні зміни по завершенню конфлікту, що стали основою для формування сучасного політичного та культурного ландшафту Європи.

Ключові слова: *«холодна війна», культурний ландшафт, Європа, політико-економічний профіль.*

«Холодна війна» – конфлікт без прямого озброєного протистояння між демократичним блоком на чолі із США та комуністичним на чолі із СРСР, що де-факто продовжував намагання країн розповсюдити свій вплив, розпочаті ще у період Другої світової війни. Європа, не дивлячись на відсутність бойових зіткнень, стала тим регіоном, де на соціо-культурному рівні й досі відчувається вплив конфлікту другої половини XX століття.

Слід розуміти, що Європа стала полем для ведення «холодної війни» ще до закінчення бойових дій, адже кожен розумів: чим далі власні війська відштовхнуть німців, тим більшим буде простір для впливу: «Рузвельт, Черчілль і Сталін, без сумніву, сподівалися на такий результат: ніхто не хотів мати нових ворогів так швидко після того, як здолав старих. Але їхня коаліція від самого початку була одночасно і засобом співпраці для перемоги над Віссю, і

інструментом, за допомогою якого кожен з переможців прагнув позиціонувати себе для максимального впливу у повоєнному світі [1].» Вже після розгрому Німеччини у 1945 році в Європі почали встановлюватись зони впливу, зокрема під патронажем США залишились країни Західної Європи, а під вплив СРСР підпали країни Східної Європи та східна частина Німеччини.

Зрозумілим є той факт, що зовсім різні за соціальною та економічною структурою політичні режими формували зовсім протилежні ментально та культурно особливості жителів на підконтрольних регіонах. Розглядаючи блок західних держав слід зазначити, що характерною для них рисою була наявність позаєвропейських колоній та демократичних цінностей в середині континентального суспільства. Післявоєнний устрій Європи мав на меті створити об'єднану систему, яка в силу своєї інтегрованості просто не могла дозволити країнам на континенті воювати між собою, адже тоді б уся їх економічна структура не змогла б витримати тяжкість бойових дій та військових витрат.

В протиставлення тоталітарному експансіонізму з боку СРСР, виснажений економічно та військово західний блок, зняв навантаженість шляхом відмови від прямого колоніалізму, але продемонстрував це як демократичні свободи, що виражені у вигляді процесу деколонізації [2, 3]. Це, в свою чергу, спричинило інші проблеми, зокрема, економічного характеру, адже колоніальний ресурс треба було чимось замінити, що, в першу чергу, відобразилось в нестачі робочої сили. Розпочався процес залучення мігрантів: *«Міграція призводить до значної взаємозалежності між державами, а промислово розвинені країни продовжують залежати від постійного припливу іммігрантської робочої сили. Адже саме за допомогою іммігрантів багато європейських держав відбудували свою економіку після війни. Спочатку очікувалося, що вони повернуться до своїх країн походження, але значна частина цих працівників осіла, а в наступні роки сімейна міграція та приплив шукачів притулку ще більше збільшили чисельність іммігрантів. Таким чином, зростання і консолідація держав загального добробуту після закінчення Другої світової війни не відбувалися в системах, які були виключно національно чи етнічно однорідними[4].»* Станом на 2024 рік, за словами президентки Європейського центрального банку Крістін Лагард, саме іноземні працівники сприяли близько половини зростання європейської економіки, а без їх внеску умови праці були б гіршими, а виробництво значно нижчим [5].

Такі соціально-економічні перетворення спричинили певну зміну в світосприйнятті європейців, коли інтерес національного добробуту змінився на інтерес до більш загального, із забезпеченням як інших європейських країн, так і представників інших етносів. На зміну демократичного та помірно національного світогляду прийшов радикально ліберальний.

Відтепер більшість європейців відчували себе не частиною окремої держави, а частиною загальноєвропейської сім'ї.

Країни, що входили до соціалістичного блоку по завершенню «холодної війни» відчули практично протилежний вплив відносно країн Західної Європи. Доволі довгий час східноєвропейські держави жили в умовах жорсткої централізації, вимушеної консервативної економічної кооперації [6]. Розпад радянської системи спричинив повне переосмислення соціально-політичного життя країн блоку. В першу чергу, це їх прагнення до самостійності, бо довготривале нав'язування «дружби народів» та кооперації з іншими країнами призвело до прагнення бути самодостатніми. Якщо ми подивимось на країни-учасниці ЄС, то побачимо, що в країнах, які перебували під патронажем СРСР, зокрема, Угорщині, Польщі, Румунії тощо, використовується власна валюта, а не євро, що каже про певну відокремленість економічного апарату.

Радянській блок формував економіку не на основі колоніальних рабів, проте на безкоштовній праці в'язнів ГУЛАГів [7], що дозволяло не залучати мігрантів із інших регіонів. Така політика призвела до того, що «братність» різних етносів та безкоштовна праця ув'язнених спричинили різкий відхід від політики в країнах Східної Європи по завершенню «холодної війни». Якщо ми знову поглянемо на країни Східної Європи, а саме Польщу, Угорщину, Румунію, Україну то побачимо, що там значно менше мігрантів, а, власне, міграційна політика не є передовим питанням [8].

В цих країнах намагаються максимально зберегти свою ідентичність. Такі намагання, на наш погляд, особливо відображаються й на побутовому рівні. Якщо брати країни Західної Європи, то більшість з них намагаються знайти спільну мову з людиною, яка знає одну з передових європейських мов, чи то англійську, французьку та іспанську, чи то німецьку та італійську, натомість, у східних країнах перевагу надають саме користуванню державною, навіть не дивлячись на розуміння інших мов. Наприклад, естонці, поляки, угорці після розпаду соціалістичного блоку нададуть перевагу користуванню саме державною, аби закріпити свою ідентичність в культурному та національному аспектах [9].

Якщо говорити про спільні риси, сформовані в Європі у наслідок «холодної війни», то тут слід сказати про загальні цінності та глобальний світогляд. Крах СРСР показав, що тоталітарні системи із твердою централізацією та плановою економікою не є життєздатними в довготривалому плані. Загалом Європа звернулась саме до капіталістичної формації із твердими демократичними цінностями та достатнім плюралізмом. Не дивлячись на розбіжність у поглядах на лібералізм та політику міграції, європейці розуміють значимість вільного ринку та можливості народу бути основним носієм влади. Окрім того, навіть бажання зберегти свою ідентичність не заважає європейцям кооперуватись для вирішення спільних

питань та розвитку нових проєктів у сферах мистецтва, економіці чи військовій справі на різних рівнях.

Таким чином, ми можемо побачити, що «холодна війна» мала відчутний вплив на політичний та культурний ландшафт Європи, адже це протистояння дало зрозуміти, який шлях розвитку є більш практичним і притаманним для європейського суспільства. В той же час тривале існування країн в різних соціально-політичних та економічних структурах зумовило формування певних розбіжностей у світогляді між країнами Західної та Східної Європи. Тому можна дійти висновку, що «холодна війна» є одним з ключових аспектів у формуванні сьогоденної Європи та її культурного зображення.

Список використаних джерел:

1. Gaddis J. L. THE COLD WAR. NEW YORK : THE PENGUIN PRESS, 2005. 376 p.
2. Imperial Measurement Costbenefit Analy : Imperial Measurement: A CostBenefit Analysis of Western Colonialism. London Publishing Partnership, 2024. 90 p.
3. Jeppesen C. Britain, France and the Decolonization of Africa: Future Imperfect?. UCL Press, 2017. 254 p.
4. Herbert Obinger. The Cold War and the Welfare State in Western Europe. 2022. 542 p.
5. Brzeziński B. Europe's economy can't grow without migrants, Lagarde warns. POLITICO. URL: <https://www.politico.eu/article/europes-economy-cant-grow-without-migrants-lagarde-warns>
6. Kornai J. Socialist System: The Political Economy of Communism. Princeton University Press, 2021. 672 p.
7. Gregory P. R. Political Economy of Stalinism: Evidence from the Soviet Secret Archives. Cambridge University Press, 2004.
8. Solveig Richter. DEMOCRACY PROMOTION IN TIMES OF UNCERTAINTY: TRENDS AND CHALLENGES. Frankfurt : Peace Research Institute, 2018. 48 p.
9. Poles have positive attitudes towards foreigners speaking Polish. Science in Poland. URL: <https://scienceinpoland.pl/en/news/news,33293,poles-have-positive-attitudes-towards-foreigners-speaking-polish.html>

This paper examines the impact of the Cold War on the development of Europe and European society, and identifies the main political and economic changes that took place after the end of the conflict, which formed the basis for the formation of the modern political and cultural landscape of Europe.

Keywords: Cold War, cultural landscape, Europe, political and economic profile.

ДІЯЛЬНІСТЬ УПА У СФЕРІ ПРОПАГАНДИ У 1945-1955 РР.

Гладков Кирило,

*аспірант 3 курсу спеціальності 032 «Історія та археологія»
факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім В. Даля*

*Науковий керівник: Сапицька Олена Михайлівна
к.і.н, доц., завідувач кафедри, археології та туризму
факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім В. Даля*

Досліджено пропагандистську та контрпропагандистську діяльність ОУН–УПА у 1940–1950-х рр., зокрема її організаційну структуру, зміст друкованих та візуальних матеріалів, а також роль ключових постатей. Проаналізовано складні умови ведення інформаційної боротьби в умовах радянського тиску та вплив цих зусиль на формування української національної ідеї.

Ключові слова: УПА, пропаганда, контрпропаганда.

За останнє десятиліття спостерігається суттєве зростання дослідницької уваги до національно-визвольного руху українського народу в 1940–1950-х роках. Антирадянська та антинацистська діяльність ОУН–УПА сприяла збереженню української національної ідеї в умовах тоталітарного тиску, що надалі стало фундаментом для перебудовних процесів, національно-демократичного руху за незалежність та відновлення української державності.

Аналіз стану наукової розробки теми свідчить, що комплексного дослідження питання пропаганди УПА на даний момент не існує. Недослідженими залишаються безліч питань, а саме: вичерпний аналіз діяльності пропагандистського апарату, характер контрпропагандистської діяльності УПА, зміст інформаційно-пропагандистських матеріалів тощо. Актуальна в сьогоденні проблема пропаганди УПА, як важливої частини її боротьби за незалежність України, до кінця не досліджена, а питання контрпропаганди взагалі стоїть напочатку свого вивчення.

Вивчення військово-політичних умов свідчить про складність пропагандистської діяльності в партизанських підрозділах. Постійний морально-фізичний тиск радянської системи, а також репресивні акції проти цивільного населення (арешти, депортації, мобілізації, запровадження колгоспів) істотно послаблювали соціальну опору повстанців і знижували ефективність їхніх інформаційних зусиль.

Підпільною агітаційно-пропагандистською діяльністю УПА та ОУН загалом керував Головний осередок пропаганди і інформаційної служби (ГОПІС або ГОПС) на чолі з Головним

референтом пропаганди. Його члени визначали основні напрями пропагандистської роботи, розставляли пріоритети щодо тематики періодичних видань, розробляли зразки пропагандистських матеріалів. Всі рішення ГОПСу були обов'язковими для ОП та політвиховних структур УПА. Референтура пропаганди займалася організацією агітаційно-пропагандистської роботи серед населення, виготовленням та розповсюдженням у терені відповідної літератури, організацією вишколів, мітингів, лекцій, підготовкою пропагандистів. Пропагандистська мережа складалася з надрайонового, районних, підрайонних, станичних, станичного пропагандистів.

Формування пропагандистського апарату УПА відбувалося паралельно з формуванням організаційно-штатної структури повстанських загонів. Він складався з відділів пропаганди при військових штабах генеральних військових округ і територіальних ланок. Вони відслідковували морально-психологічний стан своїх бійців та населення, а також військових формувань противника. Безпосередньо у військових підрозділах виконання завдань пропаганди здійснювали політвиховники.

Загальне керівництво пропагандистською діяльністю УПА здійснював Головний осередок пропаганди при Головному військовому штабі УПА. Саме він розробляв плани пропагандистських акцій, координував дії з організації інформаційно-психологічного впливу. Після розформування великих підрозділів та штабів УПА значно скоротилася чисельність політвиховників. Більша частина з них влилась у ряди референтури пропаганди ОУН, яка потребувала кваліфікованих кадрів, перебравши на себе основний масив пропагандистської та політвиховної роботи.

Важливе місце серед діячів українського національно-визвольного руху 40-50-х рр. ХХ ст. займав полковник УПА П. Федун. Він став одним із провідних ідеологів та публіцистів збройного підпілля ОУН, керівником ГОПСу, заступником ГС УГВР, начальником політвиховного відділу ГВШ УПА та заступником Головного командира УПА і керував всією пропагандистською діяльністю національно-визвольного руху, а його праці виходили найбільшими тиражами в підпільних друкарнях та поширювалися на всій території, де діяли українські повстанці. Упівці називали його різними псевдонімами, найпоширенішим з яких був «Полтава» (підпільний автор). Особливо значущою є його праця «Хто такі бандерівці та за що вони борються» під псевдо Петро Полтава, яка залишається актуальною й у сучасних контекстах інформаційної боротьби.

Досліджено, що в післявоєнний період словесна пропаганда, як така, існувала доволі недовго, оскільки через свою специфіку одразу потрапляла на очі радянських спецслужб. Все ж таки вона здійснювалась спочатку у формі невеликих демонстрацій, мітингів, віч, зустрічей, зборів, вечорниць, мистецьких заходів та публічних читань. Згодом словесна пропаганда

перейшла до групових й індивідуальних бесід, а також поширення чуток («шептана пропаганда»).

В подальшому пропагандистську роботу здійснювали у переважній більшості через видавничу справу. Після реорганізації відділів УПА у 1947 р. видавничо-пропагандистську роботу було оголошено пріоритетною, що відчутно розширило видавничий сектор та збільшило кількість друкарень й обсяг друкованої продукції. Завдяки постійному контролю з боку керівних пропагандистських структур та ретельному доборові кадрів, відбулось підвищення інтелектуального та ідейно-політичного рівнів видань.

Публіцистична спадщина УПА складається з сотень брошур та десятків вишкільних, поетичних, мемуарних збірників, а також тисяч листівок, відозв, декларацій, які потрібно ще опрацювати науковцям. Масштабність та організованість українського національно-визвольного руху проявляється також у визначеній ієрархії пропагандистських структур, яким підпорядковувались видавничі осередки та друкарні. Окрему увагу заслуговують праці ідеологів військово-політичної та ідейно-політичних думок, які розповсюджувались повстанцями серед народу та мали яскравий контрпропагандистський напрям. В цілому, друкована пропаганда ОУН-УПА в 40-50-х рр. ХХ ст. є найяскравішим етапом видавничо-пропагандистської діяльності в історії України.

Важливе місце в пропаганді УПА, а також окремих контрпропагандистських заходах відігравали візуальні засоби. В досліджуваній період працювало чимало митців, які створювали різні за тематикою твори, в переважній більшості карикатури. Найвідомішим митцем УПА був Н. Хасевич, який створив безліч листівок-афіш, «летючок», шаржів, дереворитів та бофонів. Він брав участь у виготовленні різних політико-пропагандистських видань, робив ілюстрації та логотипи, писав портрети, розробляв печатки, нагороди, штампи тощо. Головним досягненням Н. Хасевича є те, що він був своєрідним імідж-мейкером УПА, адже всі найвідоміші візуальні твори, які дійшли до нас, є його роботами.

В питанні контрпропагандистської діяльності УПА відсутній будь-який історіографічний матеріал, що у свою чергу зумовлює дослідження даної проблеми із самого початку. Визначено, що в пропагандистському апараті УПА не було розподілу повноважень на пропаганду і контрпропаганду, а з методологічної точки зору їхньої реалізації – вони були однакові. Тобто УПА не розділяла методологічно пропаганду й контрпропаганду, трактуючи обидві як єдину інформаційно-психологічну стратегію. Пропаганда і являлась одночасно контрпропагандою, проте останню можна простежити в конкретних діях повстанців чи авторів друкованих та візуальних творів УПА. У свою чергу, радянська влада створила потужні дискредитаційні наративи проти повстанців, що залишалися ефективними аж до початку російсько-української війни 2022 року.

Таким чином, пропагандистська діяльність ОУН–УПА в 1940–1950-х роках становить один із найяскравіших етапів видавничо-пропагандистської роботи в історії України, вимагаючи подальшого і поглибленого наукового осмислення.

Список використаних джерел:

1. Бедрій А. *ОУН і УПА*. Нью-Йорк-Торонто, 1983. 64 с.
2. В'ятрович В. *УПА і реалізація концепції антитоталітарно-національно-демократичної революції народів України і Східної Європи*. Українська Повстанська Армія. С. 78-91.
3. *Декларація Проводу Організації Українських Націоналістів після закінчення Другої світової війни в Європі*. 1945. Причинки до суспільного мислення. Ч.1. С. 139-140.
4. Кокін С. *Анотований покажчик документів з історії ОУН і УПА*. // У фондах Державного архіву СБУ. №1. К, 2000. 210 с.
5. *Літопис УПА*. // URL: <https://litopysupa.com/ua/>
6. *Матеріали та документи Служби безпеки ОУН (б) у 1940-х рр.* / Упоряд.: О. Є. Лисенко, І. К. Патріляк. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 254 с.
7. *Осередок пропаганди та інформації ОУН 1948 р. №1*. Підпільний бюлетень для внутрішнього користування членів ОУН-р на 1948. // URL: <https://ounuis.info/library/journals/580/oseredok-propahandy-ta-informatsii-oun-1948-r-1.html>
8. *ОУН в світлі постанов Великих Зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 рр.*/ Збірник документів. Париж, 1955. 371 с.
9. Полтава П. *Хто такі бандерівці та за що вони борються*. // URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/14306/file.pdf>
10. Сергійчук В. *Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр.* / Нові документи і матеріали. – К., 1998. – 944 с.
11. Федун П. *Концепція самостійної України*. Т.1. Львів, 2008. 720 с.

The propaganda and counter-propaganda activities of the OUN-UPA in the 1940s and 1950s are investigated, including its organizational structure, the content of printed and visual materials, and the role of key figures. The complex conditions of conducting information warfare under Soviet pressure, as well as the impact of these efforts on the formation of the Ukrainian national idea, are analyzed.

Keywords: UPA, propaganda, counter-propaganda.

СИМБІОЗ ОФІЦІЙНОГО ТА НЕОФІЦІЙНОГО ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Осипенко Іван,

студент 2 курсу магістратури спеціальності 032 «Історія та археологія»

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім В. Даля

Науковий керівник: Сапицька Олена Михайлівна

к.і.н, доц., завідувач кафедри історії, археології та туризму

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

Проаналізовано механізми впливу офіційної та неофіційної символіки на формування національної та корпоративної ідентичності військовослужбовців ЗСУ (2014–2024 рр.).

Ключові слова: ідентичність, символіка, ЗСУ, симбіоз, деколонізація, етно-символізм, гібридна війна

Процес формування національної ідентичності Збройних Сил України (ЗСУ) в умовах гібридної, а зрештою і повномасштабної агресії, є ключовим фактором національної безпеки та суспільної стійкості. У цій боротьбі військова символіка перестає бути суто декоративним елементом; вона перетворюється на активний інструмент, що виконує одразу дві функції: деколонізації свідомості та зброї у гібридній війні [4]. Вона є візуальним маркером остаточного розриву з радянським/російським імперським минулим та інструментом утвердження власного цивілізаційного проекту, що ґрунтується на тягlostі національної історії [6].

Актуальність дослідження полягає у необхідності комплексного аналізу українського феномену – симбіозу двох потоків символотворення, які розвиваються паралельно, переплітаються і взаємодіють:

Інституційний потік ("згори-вниз"): Це свідомо, керована державою політика, спрямована на реформування геральдики, ритуалів, уніформи та наративів. Вона є плановою, системною і апелює до історичної легітимності, часто спираючись на академічні історичні реконструкції [3].

Низовий потік ("знизу-вгору"): Це стихійне, "живе", часто фольклорне творення символів (мем-шеvronи, гасла, пісні, позивні, міфологеми). Воно народжується безпосередньо в бойових підрозділах як негайна психологічна та культурна реакція на реальний бойовий досвід [5].

Проблематика полягає в тому, що більшість досліджень фокусується або лише на описовій геральдиці (аналіз офіційних шевронів), або на фольклорному аспекті (збір мемів). Натомість, наше дослідження доводить, що справжня, стійка ідентичність ЗСУ формується

саме на перетині цих двох потоків – у їхньому діалектичному симбіозі. Офіційні символи, нав'язані "згори", стають "живими" лише тоді, коли "знизу" їх освячують кров'ю та приймають у свій досвід.

Офіційна символіка – це свідоме конструювання державою образу армії, що ґрунтується на відмові від радянського минулого та поверненні до національних джерел. Це політика пам'яті, втілена у візуальних формах. Ключовим елементом деколонізації, що розпочався після 2014 року, стало очищення візуального простору ЗСУ від радянських маркерів (червона зірка, гвардійська стрічка). Натомість відбулося повернення до історичних "етно-символічних ресурсів" [7].

Козацька доба: "Козацький хрест" (хрест типу "пате") став універсальною основою для емблем родів військ та прапорів. Малиновий колір (колір козацьких стягів) став офіційним кольором Сухопутних військ. Це пряма апеляція до найбільш успішного та впізнаваного мілітарного міфу української історії.

Доба УНР: Відбулася пряма інституційна апеляція до традицій Армії Української Народної Республіки, що підкреслює тяглість державної, а не лише повстанської, боротьби. Це проявилось у двох аспектах: почесні назви: Бригадам почали присвоювати імена героїв або назви формувань УНР ("Чорні Запорожці", "Холодний Яр"); нагородна система: Було створено нові бойові ордени ("Хрест бойових заслуг"), які своїм дизайном (ромбоподібна форма, стрічки) прямо наслідують нагородну справу УНР, яку детально досліджував Ярослав Тинченко [3].

Цей процес є не просто реставрацією. Це виконання історичного завдання, яке Ярослав Грицак [6] визначав як формування модерної нації. Держава через армію пропонує суспільству новий, очищений від колоніальних нашарувань історичний наратив – наратив нації, що має власну, неперервну військову історію.

Найпотужніший вплив на формування ідентичності мають не стільки емблеми (які солдат може не завжди розуміти), скільки щоденні практики та матеріальні символи, що його оточують. Тут ми застосовуємо антропологічну теорію Арнольда ван Геннепа [2]. Вся система рекрутингу та підготовки є класичним "обрядом переходу", що трансформує цивільного в солдата.

Фаза сепарації (відділення): Цивільна особа символічно "вмирає". Це відбувається через ритуали (стрижка, видача військового квитка) та, головне, втрату цивільного одягу. Уніформа стирає його стару соціальну ідентичність (студент, робітник, бізнесмен).

Фаза транзиції (переходу): Солдат перебуває у "лімбінальному" (перехідному) стані [2]. Це період базової підготовки (КМБ), де він ще не повноцінний воїн, перебуває поза звичним соціумом.

Фаза інкорпорації (включення): Солдат "народжується" у новій ідентичності. Ця фаза закріплюється двома найпотужнішими символічними актами:

Військова Присяга: Вербальний ритуал, клятва, що остаточно включає індивіда до "уявної спільноти" [1] армії та нації.

Вручення символів: Це матеріальні символи, що підтверджують новий статус. Особливо важливим є Бойовий прапор підрозділу, який стає сакральним об'єктом, та колір берета (напр., марун для ДШВ), що є візуальним маркером приналежності до елітного військового братерства.

Проте символи, нав'язані "згори" (інституційно), не завжди працюють одразу. Вони можуть сприйматися як "мертві", бюрократичні. Як зазначає Василь Павлов у своєму програмному інтерв'ю [5], інституційні зміни (наприклад, перехід ДШВ з радянських блакитних на марунові берети) часто зустрічають низовий спротив. Ветерани, які проливали кров у блакитних беретах з 2014 року, вже вважали їх своїми, українськими, попри їхнє радянське походження.

Вони стають по-справжньому "своїми" та набувають сакрального статусу лише тоді, коли вони "освячені кров'ю" [5]. Тобто, коли в новій формі та під новими прапорами здобуваються перемоги і, що важливіше, проливається кров побратимів. Саме в цей момент відбувається симбіоз: "холодний" інституційний символ (наказ про берет) поєднується з "гарячим" низовим досвідом (кров, бій) і стає частиною живої ідентичності.

Низовий вимір ("Знизу-вгору"), або «жива культура фронту» - цей потік є стихійною реакцією колективної свідомості на екзистенційні виклики війни. Він швидший, гнучкіший і часто має потужніший психологічний вплив.

В умовах постійної загрози смерті психіка шукає захисту. Зигмунд Фройд у праці "Дотепність та її відношення до несвідомого" визначав гумор як один з найвищих захисних механізмів, що дозволяє вивільнити психічну напругу та подолати тривогу [8]. Це теоретичне положення пояснює феномен мем-шевронів ("Бойовий гусак", "Saint Javelin"). Ці символи виконують дві ключові психологічні функції [8]:

Десакралізація ворога: Ворог ("друга армія світу", "діди воювали") за допомогою гумору перетворюється на смішний, нездарний об'єкт ("чмоня", "орки", "тік-ток війська"). Це психологічно принижує загрозу, робить її менш страшною.

Зміцнення "Ми": Спільний "чорний" гумор, зрозумілий лише "своїм" (побратимам у підрозділі), миттєво посилює горизонтальні зв'язки та "уявну спільноту" [1]. Той, хто розуміє цей жарт, – "свій". Це є потужним фактором згуртування.

Якщо офіційна історія апелює до минулого (УНР, Козацтво) [3, 6], то низовий рівень творить сучасні міфи. Наративи про "Кіборгів" ДАП, "Привида Києва" чи "Захисників

Азовсталі" є класичними етно-символічними [7] міфами, що створюються в режимі реального часу. Вони виникають "знизу" (часто з медіа чи солдатських чуток) і виконують найважливішу функцію: надають бійцям зразки для наслідування та сакралізують їхню боротьбу. Вони перетворюють конкретних людей на архетипи героїв, що є важливішим для мотивації, ніж абстрактні постаті з підручників.

Низові символи часто виявляються більш ефективними в гібридній війні [4], ніж офіційні. Вони діють як віруси. "Saint Javelin", "Тракторні війська" чи "Русській воєнний корабль..." стали вірусними міжнародними символами, які мобілізували іноземну підтримку та вигравали інформаційне протистояння.

Ці символи виконали одну з ключових цілей гібридної війни, описаних Є. Магдою [4]: вони сформували простий, емоційний та позитивний образ України (стійкої, винахідливої, сміливої) на протигагу агресивному та архаїчному образу ворога.

Отже, формування національної ідентичності ЗСУ ґрунтується не на одному, а на двох паралельних процесах, які утворюють діалектичний симбіоз.

Інституційна політика ("згори") надає історичну легітимність, тяглість (від УНР [3] та Козацтва до сучасності [6]) та нормативну базу (ритуали [2]). Вона створює "рамку" ідентичності. Низова творчість ("знизу") наповнює цю суху інституційну рамку живим, пережитим досвідом, емоціями, кров'ю та психологічними захисними механізмами (гумор [8]). Вона створює "зміст" ідентичності. Справжня, стійка ідентичність народжується там, де ці два потоки зустрічаються. Як у прикладі В. Павлова [5], ідентичність виникає, коли солдати готові померати за офіційний Бойовий прапор (інституційний символ), на якому неофіційною ниткою вишито позивний загиблого побратима (низовий символ). Цей процес включає "війни символів" [4] – боротьбу за інтерпретацію як на міжнародній арені (де ворог, як описує Магда, намагається дискредитувати українські символи), так і у внутрішніх дискусіях щодо історичних паралелей. Розуміння цього симбіозу є критично важливим для зміцнення психологічної стійкості ЗСУ, розвитку ефективних систем патріотичного виховання та майбутньої ветеранської політики.

Список використаних джерел:

- 1.Андерсон Б. *Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму*. Київ: Критика, 2001. С.22
- 2.Ван Геннеп А. *Обряди переходу: Систематичне вивчення ритуалів*. Київ: Юніверс, 2002. С.9-14
- 3.Тинченко Я. Ю. *Нагородна справа Української Народної Республіки . (1917—1921)*. Київ: Національна Академія Наук України, 1916.

- 4.Магда Є. *Гібридна війна: вижити і перемогти*. Харків: Віват, 2015. С. 34-45
- 5.Павлов В. *Нова символіка й ідеологія ЗСУ: військо приймає зміни, коли вони освячені кров'ю* / Інтерв'ю // Новинарня. 2019. 6 грудня. <https://novynarnia.com/2019/12/06/vasyl-pavlov-den-zsu/>
- 6.Грицак Я. *Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст.* Київ: Генеза, 2000.
- 7.Сміт Е. Д. *Національна ідентичність*. Київ: Основи, 1994. С.7-19.
- 8.Фройд З. *Допенність та її відношення до несвідомого*. Київ: Основи, 1998. С.192.

The mechanisms of influence of official and unofficial symbols on the formation of national and corporate identity of military personnel of the Armed Forces of Ukraine (2014–2024) are analyzed.

Keywords: *identity, symbols, Armed Forces of Ukraine, symbiosis, decolonization, ethno-symbolism, hybrid war*

ЛОКАЛЬНІ ПРАКТИКИ ПРИВАТНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ЧАСІВ НЕП

Янгічер Сергій,

студент 2 курсу магістратури спеціальності 032 «Історія та археологія»

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім В. Даля

Науковий керівник: Саницька Олена Михайлівна

к.і.н, доц., завідувач кафедри історії, археології та туризму

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

У роботі окреслено ключову роль локальних практик приватного підприємництва у формуванні економічного простору України доби НЕП. Показано, що регіональні особливості та соціально-економічний контекст визначали специфіку підприємницької діяльності, забезпечуючи її адаптивність і різноманіття. Місцеві ініціативи дозволяли ефективно використовувати наявні ресурси, оперативно реагувати на зовнішні зміни та частково компенсувати недоліки державного регулювання. За умов фрагментарної політики держави саме локальні практики виступали рушіями інновацій та професіоналізації підприємницьких спільнот.

Ключові слова: *нова економічна політика, підприємництво, приватна власність, Україна*

Історико-правовий контекст періоду НЕП, що охоплює 1921-1928 роки, характеризувався значним поступовим послабленням державного контролю у господарській сфері, зокрема у

приватному підприємстві. У цьому часі спостерігалася тенденція до створення більш сприятливих умов для діяльності приватних суб'єктів через радикальні зміни у законодавстві та адміністративних нормах, що започаткувало нову етапу в історії економічних відносин країни. Після періоду «воєнного комунізму», пов'язаного з націоналізацією та централізованим розподілом ресурсів, радянська влада змушена була відновити ринкові механізми, аби стабілізувати економіку та забезпечити продовольчі потреби міст. У результаті відбулася швидка активізація дрібного і середнього приватного бізнесу, який на локальному рівні набув специфічних форм і вирізнявся регіональними особливостями.

Як правило, в оренду дуже часто здавали ті підприємства, чи реманент, які потребували значних капіталовкладень. В оренду дозволялося здавати рухоме чи нерухоме майно навіть іноземним громадянам [1].

Найбільш масштабним проявом приватної ініціативи стало відродження базарної та вуличної торгівлі. Міські й сільські ринки перетворилися на ключові осередки економічної активності, де дрібні підприємці – «непмани»[2] – реалізовували харчові продукти, текстиль, взуття, металеві та дерев'яні вироби. Важливо, що саме в Україні, з її розвиненою аграрною структурою, сільськогосподарська продукція стала основним товаром приватного обігу. Ремісники організовували невеликі майстерні з ремонту одягу, шкіряних виробів, годинників, побутових предметів, забезпечуючи населення тим, що не охоплювала державна промисловість.

Артілі, формально кооперативні, на практиці часто функціонували як приватні підприємства, де власники та наймані працівники спільно організовували виробництво. Особливо активними були деревообробні, шкіряні, харчові та металообробні артілі. Дослідження показують, що в Україні кустарний сектор забезпечував до третини непродовольчих товарів місцевого вжитку, відіграючи важливу роль у відбудові післявоєнної економіки. На локальному рівні ці виробництва відзначалися гнучкістю, адаптацією до попиту та використанням традиційних ремісничих навичок.

Селяни, які отримали право вільно розпоряджатися надлишками продукції, фактично ставали самостійними дрібними виробниками. У межах локальних громад поширилися практики індивідуального та сімейного підприємництва: торгівля збіжжям, олією, молочними продуктами; переробка сировини; утримання млинів та олійниць. Саме продаж сільськогосподарських товарів на місцевих ринках сприяв появі нової групи заможних селян – «підприємливих господарів».

У містах України активно функціонували приватні служби перевезень (візники, дрібні вантажники), пральні, перукарні, фотосалони, дрібні кав'ярні та їдальні. Локальний сервісний сектор був гнучким, мобільним і реагував на повсякденні потреби населення. У багатьох

містах, зокрема Харкові, Києві, Одесі та Катеринославі, приватні заклади харчування стали важливими соціальними просторами, де формувалася нова міська культура.

Незважаючи на ідеологічні обмеження, місцеві органи влади часто використовували приватний сектор для вирішення нагальних господарських проблем. Практикою стало передавання приватним підприємцям торговельних площ, ремонтних майстерень, частини міських комунальних послуг. Це формувало своєрідну змішану економічну модель, у якій локальні приватні ініціативи компенсували слабкість державного сектора.

Наприкінці 1920-х рр. радянська влада почала згортати економічні свободи. Кампанії проти «спекуляції», підвищення податків, колективізація та директиви щодо «ліквідації непівського елементу» призвели до швидкого припинення більшості приватних ініціатив. У 1928–1931 рр. локальні форми підприємництва були практично повністю знищені. Локальні практики приватного підприємництва в Україні часів НЕП становили складну та динамічну систему, що поєднувала традиційні ремісничі та аграрні форми діяльності з новими ринковими можливостями. Вони забезпечували гнучкість економіки, швидку реакцію на побутові потреби населення та сприяли соціальній мобільності. Попри коротку тривалість, цей досвід відіграв значну роль у формуванні економічної культури українського суспільства.

Отже, в умовах «нової економічної політики», українські приватні підприємці активно адаптувалися до складних соціально-економічних умов, що склалися в країні. Відсутність стабільних правових механізмів та державної підтримки створювала значні виклики для розвитку приватного сектору, вимагала від підприємців застосування локальних практик для забезпечення своєї діяльності. На цьому етапі особливо актуальним став пошук ефективних організаційних форм, що дозволяли б мобілізувати внутрішні ресурси, співпрацювати з місцевими громадами та уникати зовнішніх обмежень. Практики приватних підприємців у цей період базувалися на використанні регіональних ініціатив, специфічних фінансово-кредитних механізмів і формування мереж партнерств у рамках обмеженого правового поля. Застосовувалися різноманітні способи організації бізнесу, зокрема малі об'єднання, спільні підприємства та кооперативи, що дозволяли краще контролювати ризики та підвищувати конкурентоспроможність. У рамках локальних практик зростала роль неформальних зв'язків, взаємодопомоги та особистих контактів у структуризації підприємницької діяльності.

Список використаних джерел:

1. Матвеев А.Ю., Свідерська О.М. *Орендні відносини на Поділлі у добу НЕПу (1921-1927 рр.)* URL:

<http://46.63.9.20:88/jspui/bitstream/123456789/278/1/%D0%9E%D0%A0%D0%95%D0%9D%D0%94%D0%9D%D0%86%20%D0%92%D0%86%D0%94%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%98%D0%9D%D0%98%20%D0%9D%D0%90%20%D0%9F%D0%9E%D0%94%D0%86%D0%9B>

2. Skubii Iryna. *Wealth in the Soviet Times: the Material World of the Ukrainian Economic Elite of the 1920s–1930s**. 2020. <https://doi.org/10.17951/RH.2019.47.193-213>

3. *Суспільство і влада в радянській Україні років непу (1921–1928)*. Колективна монографія. – Том 2 / Відп. ред. С. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2015. – 599 с.

4. *Сутність і особливості нової економічної політики в українському селі (1921-1928 рр.)* – К.: Інститут історії України НАН, 2000. – 224 с.

The paper outlines the key role of local private entrepreneurship practices in shaping Ukraine's economic space during the NEP era. It is shown that regional features and socio-economic context determined the specifics of entrepreneurial activity, ensuring its adaptability and diversity. Local initiatives allowed for the effective use of available resources, rapid response to external changes and partial compensation for the shortcomings of state regulation. Under the conditions of fragmented state policy, it was local practices that drove innovation and the professionalization of business communities.

Keywords: *new economic policy, entrepreneurship, private property, Ukraine.*

ВПЛИВ НАУКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ

Ткаченко Вадим,

студент 2 курсу магістратури спеціальності 032 «Історія та археологія»

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім В. Даля

Науковий керівник: Сергієнко Сергій Юрійович

к.і.н, доцент кафедри історії, археології та туризму

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

Анотація. У роботі досліджено вплив науки на соціально-економічний та міжнародний розвиток держави. Показано, як науково-технічні досягнення сприяють розвитку інноваційної економіки, підвищенню кваліфікації кадрів і глобальній конкурентоспроможності. Наголошено на значенні цифровізації та міжнародного співробітництва для сучасних наукових досліджень. Дослідження демонструє, що наука є фундаментальним ресурсом прогресу та інноваційного потенціалу країни.

Ключові слова: науково-технічний розвиток, соціально-економічний прогрес, міжнародна інтеграція, інноваційна економіка, цифровізація науки, науковий потенціал та міжнародне співробітництво

Наука завжди відігравала і продовжує відігравати ключову роль у розвитку будь-якої держави, визначаючи її економічні можливості, соціальну стабільність та культурний потенціал. У сучасних умовах глобалізації та технологічних трансформацій науково-технічний прогрес стає не лише рушійною силою економічного зростання, а й важливим чинником формування інноваційної економіки та інтеграції держави у світовий науковий простір.

Для України питання розвитку науки набуває особливого значення оскільки вона сприяє підвищенню інституційної спроможності, вдосконаленню системи освіти, створенню конкурентоспроможних технологій і забезпечує участь країни у глобальних наукових проєктах, що посилює її міжнародний авторитет та сприяє трансферу знань та інновацій [1, с. 117].

Теорія економіки знань підкреслює, що знання та науково-технічні інновації виступають основними ресурсами розвитку сучасних держав, оскільки вони створюють додану вартість, підвищують продуктивність праці та сприяють формуванню високотехнологічних секторів економіки. Впровадження наукових розробок у промисловість, енергетику, аграрний сектор та сферу послуг дозволяє підвищувати конкурентоспроможність продукції на світовому ринку, оптимізувати виробничі процеси та стимулювати створення нових галузей економіки, що демонструє тісний взаємозв'язок між наукою та економічним зростанням [2, с. 64].

Наукові дослідження впливають також на соціальну сферу, формуючи людський капітал через освіту, підвищення кваліфікації та професійне навчання. Дослідження у сфері педагогіки, психології та соціології дозволяють створювати ефективні освітні системи, що готують висококваліфікованих фахівців, здатних реалізовувати інноваційні проєкти та підтримувати стабільність економіки. Важливим аспектом є також розвиток медичної науки, адже досягнення в біотехнології, генетиці та фармакології підвищують продуктивність населення, скорочують втрати робочого часу через хвороби та сприяють поліпшенню соціального добробуту. У цьому контексті наука стає не лише економічним ресурсом, а й основою соціальної стабільності та розвитку людського потенціалу [3, с. 132].

Наука також є ключовим інструментом у вирішенні глобальних проблем сучасності, таких як зміни клімату, енергетична безпека, кіберзагрози та пандемії, що потребують колективних наукових рішень. Країни, які активно інвестують у науковий потенціал, здатні впливати на глобальні процеси та формувати правила гри у світовій економіці та політиці [4, с. 131].

Практичне підтвердження високого рівня розвитку української науки надають конкретні досягнення видатних учених, які представляють різні галузі знань та активно інтегруються у міжнародні наукові проєкти. Серед них особливе місце займає академік Г. Єльська, яка очолює Інститут молекулярної біології і генетики НАН України та здійснює дослідження у сфері біотехнологій і генетики, що мають важливе значення для медицини та аграрної сфери. О. Кришталь, нейрофізіолог та директор Інституту фізіології імені О.О. Богомольця, проводить фундаментальні дослідження нервової системи та нейродегенеративних захворювань, які мають пряме прикладне значення для розвитку сучасної медицини.

У сфері фізики та астрофізики видатні результати демонструє Ю. Ізотов, а в математиці – О. Шарковський, який здійснює дослідження в області прикладної та теоретичної математики. Значний внесок у розвиток теоретичної фізики здійснює Л. Пастур, тоді як у галузі біохімії – О. Демченко. Відомим прикладом успішного поєднання наукових досягнень із міжнародними проєктами є участь фізика Л. Левчука у відкритті бозону Гігса, що підкреслює високий рівень української фундаментальної науки та її інтеграцію у світові дослідницькі програми.

Особливе значення має діяльність української наукової діаспори, представники якої активно сприяють міжнародній інтеграції української науки та трансферу знань у країну, зміцнюючи її позиції у світовій науковій спільноті. Серед них – М. В'язовська, яка отримала в 2022 р. Fields Medal за фундаментальне рішення задачі про найщільніше пакування сфер у 8-вимірному просторі та подальші роботи у 24-вимірному просторі. Її науковий доробок демонструє світове визнання. Ю. Гогоці, фахівець у галузі комп'ютерних наук та алгоритмів, активно впроваджує сучасні математичні методи у міжнародні проєкти. В. Дрінфельд, експерт у фізиці конденсованої матерії, працює над нанотехнологіями та матеріалами з унікальними властивостями. М. Родніна, відомий біохімік, досліджує білкові структури та молекулярні механізми клітинних процесів. С. Горб, нейронауковець, проводить дослідження нейродегенеративних захворювань та їхніх молекулярних маркерів.

Діяльність наукової діаспори демонструє, як українські науковці за кордоном можуть впливати на розвиток фундаментальних та прикладних досліджень, забезпечуючи обмін технологіями, методиками та інноваційними ідеями, а їхні досягнення підкреслюють високий міжнародний рівень української науки.

Попри значний потенціал, сучасна наукова сфера України стикається з низкою системних проблем, що обмежують ефективність досліджень і міжнародну конкурентоспроможність:

1. Брак фінансування. Однією з ключових проблем є недостатнє фінансування, що суттєво обмежує можливості модернізації лабораторій, проведення масштабних наукових проєктів та впровадження інноваційних технологій. Через це багато перспективних

досліджень залишаються на стадії теоретичних розробок, а науковці стикаються з труднощами у забезпеченні необхідних ресурсів для практичної реалізації своїх ідей.

2. Відтік «мізків». Другим серйозним викликом є відтік молодих науковців через низький рівень заробітної плати, обмежені кар'єрні перспективи та відсутність соціальних гарантій, що призводить до старіння наукового складу та послаблення конкурентних позицій України на світовій арені. Втрата талановитих кадрів погіршує розвиток наукових шкіл та зменшує обмін новими знаннями всередині країни. Це створює довгострокові проблеми для формування ефективної системи інновацій та підготовки майбутніх фахівців.

3. Застаріла матеріально-технічна база та бюрократичні бар'єри. Недостатня модернізація обладнання та високі адміністративні перепони у сфері грантової підтримки стримують розвиток науки. Низький рівень інтеграції наукових установ з бізнесом і слабка комерціалізація результатів досліджень ускладнюють трансформацію наукових ідей у практичні продукти та технології. Це обмежує можливості для створення стартапів, інноваційних хабів та співпраці з промисловими підприємствами.

4. Вплив війни. Російська агресія ще більше загострила ситуацію: частина наукових установ була зруйнована або евакуйована, втрачено цінне обладнання, архіви та бази даних, а багато дослідників опинилися у вимушеній міграції. Війна також перешкоджає проведенню міжнародних проєктів, скорочує фінансування науки та створює додаткові психологічні та соціальні виклики для наукової спільноти. Незважаючи на це, українські науковці продовжують працювати над пріоритетними напрямками досліджень, важливими для відбудови та розвитку країни [5, с. 38].

Важливо наголосити, що інтеграція української науки у світовий науковий простір є ключовим чинником розвитку науково-технічного потенціалу держави та її міжнародної конкурентоспроможності.

Українські науковці вже активно беруть участь у міжнародних дослідницьких проєктах, програмах ЄС, зокрема Horizon Europe, та спільних ініціативах з провідними університетами і науковими установами США, Канади, Німеччини та Франції, що сприяє обміну знаннями, технологіями та підвищенню авторитету науки в Україні [6, с. 3].

Цифровізація наукової діяльності, створення електронних бібліотек, відкритих баз публікацій, обчислювальних центрів і суперкомп'ютерних платформ вже дозволяє українським дослідникам брати участь у міжнародних проєктах на рівні світових лабораторій [7, с. 143; 8, с. 119].

Перспективним залишається розвиток інноваційної співпраці через стартапи, хаби та науково-технічні парки, що сприятиме трансформації наукових розробок у практичні технології у сферах ІТ, енергетики, біотехнологій, медицини та машинобудування. Подальша

інтеграція з промисловістю та міжнародними партнерами створить умови для виходу українських розробок у глобальні ланцюги доданої вартості та експорту високотехнологічної продукції [9].

Таким чином, інтеграція української науки у світовий науковий простір дозволяє зберегти науковий потенціал, підтримувати розвиток високотехнологічних напрямів і поступово зміцнювати позиції України у глобальній науковій та інноваційній спільноті.

Отже, досягнення сучасних українських учених свідчать про те, що наука в Україні, незважаючи на складні умови економічної та політичної нестабільності, а також воєнні виклики, зберігає високий потенціал, активно інтегрується у глобальний науковий простір та формує основу для розвитку інноваційної економіки та підготовки висококваліфікованих фахівців. Наукові досягнення конкретних дослідників демонструють ефективне поєднання фундаментальної науки та її прикладного значення, що сприяє зміцненню соціально-економічного розвитку держави та міжнародного авторитету України.

Сучасна українська наука виступає комплексним чинником розвитку держави, який об'єднує економічний, соціальний та міжнародний виміри. Інтеграція досягнень науковців у глобальні процеси, підтримка наукової інфраструктури та залучення діаспори створюють потужну платформу для сталого прогресу України та її конкурентоспроможності на міжнародній арені.

Список використаних джерел:

1. Бороздих Н.В. Принципи відкритої науки як основа формування наукового простору в Україні. *Наука та наукознавство*. 2023. №3. С.116-137.
2. Хаустова В. Є., Решетняк О. І. Основні тенденції та проблеми розвитку науки в Україні. *Проблеми економіки*. 2019. № 2 (40). С. 62-72.
3. Хаустова В.Є., Решетняк О.І., Зінченко В.А., Криванич М.В. Виявлення основних проблем розвитку освіти та науки в Україні в умовах глобальної нестабільності. *Бізнес-Інформ*. 2021. №11. С. 131-143.
4. Колєватова А. В. Проблеми розвитку наукової та інноваційної діяльності в Україні, основні шляхи їх подолання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23(1). С. 130–134.
5. Тимків А. Стратегія розвитку української науки в умовах відновлення економіки країни. *Молодий вчений*. 2022. №5 (105). С. 36-45.
6. Шукаєв С.М., Власюк Л.С. Відкрита наука у програмі ЄС «Горизонт Європа». Матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. «Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність» (11—12 березня 2022 р.). Київ: КПІ ім.

Ігоря Сікорського, 2022. С. 3.

7. Пасмор Ю.В. Сучасні проблеми цифрової науки в інноваційному суспільстві. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (Велико-Тирново, 20 березня 2020 р.). Veliko Tarnovo: ACCESS Press, 2020. С. 142-149.

8. Тарнавська С.В., Серeda X.В. Українські дослідницькі е-інфраструктури як інструмент інтеграції молодих вчених у міжнародний науковий простір. Київ: ЦП Компринт, 2019. С. 118-121.

9. Ярошенко Т.О. Вільний доступ до інформації: нова модель наукової комунікації в інформаційному суспільстві. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/2b43b4d3-26ef-482b-b127-8a9537e56f4b>

Abstract. *The study examines the impact of science on the socio-economic and international development of the state. It demonstrates how scientific and technological achievements contribute to the development of an innovative economy, the enhancement of workforce qualifications, and global competitiveness. The importance of digitalization and international collaboration for modern scientific research is emphasized. The study shows that science is a fundamental resource for progress and the innovative potential of the country.*

Keywords: *scientific and technological development, socio-economic progress, international integration, innovative economy, digitalization of science, scientific potential, and international collaboration.*

ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД ХХ СТ. У ПОВСЯКДЕННІЙ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА

Шаповалов Ігор,

студент 2 курсу магістратури спеціальності 032 «Історія та археологія»

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім В. Даля

Сапицька Олена Михайлівна

к.і.н, доц., завідувач кафедри історії, археології та туризму

факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля

Аналізується, як травматичний досвід ХХ століття — війни, репресії, Голодомор та інші катаклізми відтворюється у колективній пам'яті українського села. Цей досвід став не

лише набором історичних фактів, а й важливим соціокультурним феноменом, який до сих пір впливає на ідентичність сільських громад та уявлення їх мешканців про минуле. Через наративи, міфологізовані образи та міжпоколінну передачу спогадів такі травми набули символічного значення й перетворилися на інструмент самоусвідомлення.

Ключові слова: *Україна, село, соціокультурний феномен, травматичний досвід, XX століття*

Травматичний досвід XX століття активно конструюється у свідомості українського села як соціокультурний феномен, що впливає на формування ідейної та моральної ідентичності громади. Цей досвід, закодований у колективній пам'яті через пережиті катаклізми, репресії, Голодомор та війни, став важливим елементом української культурної спадщини. Наразі, його інтерпретація відбувається через різноманітні наративи, міфологізацію та особисті спогади [1], що передаються з покоління в покоління, формуючи особливий соціальний контекст.

Як зазначають науковці, поняття «колективна травма» відображає психологічні реакції на велику травматичну подію, що торкається цілої групи, вона не просто відображає історичний факт або подію, а є колективною пам'яттю про жахливу подію, яка сталася з цією групою людей, емоційно об'єднує людей через переживання безпорадності, невизначеності, втрати та горя, може зберігатися в часі, передаватися від покоління до покоління і висвітлює взаємозв'язок між охороною здоров'я, освітою, соціальними, економічними та політичними ландшафтами [2].

Ми осмислюємо навколишній світ у контексті минулого, тобто крізь призму причинних зв'язків із подіями та явищами, яких уже не сприймаємо безпосередньо в момент теперішнього досвіду. Відповідно, наше розуміння теперішнього змінюється залежно від того, до яких версій минулого ми його відносимо. Як зазначав Пол Коннертон щодо соціальної пам'яті: «...треба підкреслити, цей процес сягає найнезначніших деталей нашого повсякденного життя[3]».

Можна стверджувати, що сучасні події в Україні вже зараз формують у суспільстві нові моделі травматичного досвіду, які в перспективі стануть об'єктом наукового аналізу. Водночас у межах цієї роботи ми б хотіли утриматися від розгляду конкретних прикладів і зосередити увагу на осмисленні тих трагічних явищ української історії XX століття, які визначально вплинули на формування світогляду кількох поколінь мешканців українського села - постійного носія традиційних цінностей та культурної тяглості української спільноти.

Образ колективної травми набув символічного значення. Водночас, через конструювання травматичного досвіду, поступово створювалися історичні міфи, які допомагали людям, чиї родини постраждали від дій радянської влади чи німецько-

фашистських загарбників, зменшити відчуття безсилля, надати смислу пережитому і відчутти свою приналежність до спільної історії. Ми вважаємо, що процеси конструювання історичної пам'яті, особливо в аспекті травматичних подій, завжди супроводжуються політичними, культурними і релігійними впливами, що формують уявлення про минуле та його роль у сучасності.

У народній пам'яті українського села травматичні події XX століття закарбувалися як глибокі рани, що визначили історичну свідомість і повсякденний досвід мешканців. Спогади про репресії та голод є своєрідним свідченням страху, втрат та жорстокості, які невидимо пронизують життя кожної громади. Ці пережиття передаються із покоління в покоління через усну традицію, наголошуючи на невилгоїтих ранах минулого. Однак вони водночас слугують основою для формування колективної ідентичності, сприяють збереженню культурної пам'яті та моральних цінностей. Відсутність офіційного визнання або недостатня освітня підготовка нерідко спричиняє їх ігнорування або спотворення, що ускладнює процес усвідомлення й осмислення травматичних подій. Селяни часто акцентують увагу на дрібних деталях, які зберігаються у спогадах і навчають наступні покоління цінувати свободу і людську гідність. Водночас важливо розуміти, що ці розповіді частково піддаються міфологізації, адже з огляду на емоційний характер травматичних подій вони вплітаються у ширший культурний контекст як елементи колективної ідентичності. Повсякденна пам'ять про репресії та голод є джерелом не лише пам'яті, а й життєдіяльності сільського населення, що прагне зберегти свою історію навіть у найскладніших її аспектах.

У селах часто зберігалися історії про героїчне протистояння, але й про нерівності та насилля, яке виявлялося під час війни та у періоди репресій. Ці спогади нерідко мали символічне значення, визначаючи місію та ідентичність громади. Важливу роль відігравало також створення меморіалів, проведення пам'ятних заходів, які сприяли не тільки збереженню історичного досвіду, а й згуртуванню селян. Збереження та передавання цих трагічних історій допомагало уникнути забування про жертви та формувати такий спосіб пам'яті, що стимулював би подолання травми і сприяв зміцненню місцевої ідентичності. Водночас, проблема вже наприкінці XX століття існувала у балансі між історичною достовірністю, партійною ідеологією і міфологізацією, оскільки формувались і спотворені образи минулого, що впливало на сприйняття суспільства. Це ставило перед дослідниками завдання аналізу наскільки збережені травматичні спогади є об'єктивними і наскільки вони конструюються соціальним і культурним контекстом. Але в цілому, у селянському середовищі пам'ять про війни та насильство є складним конструктом, що поєднує особисті пережиття, міфи та стратегії пам'яті.

Зрозуміло, що такі події викликали втрату довіри між різними прошарками населення, послаблення родинних і сусідських зв'язків, а також зміщення авторитетів у колективі. Одним із наслідків стала дезінтеграція соціальної ієрархії, що відобразилося у руйнуванні усталених громадських структур. Водночас, травматичний досвід став рушієм для формування нових форм соціальної згуртованості, заснованих на спільній пам'яті та пережитій величезній втраті. Вплив травматичних подій спричинив також зсув у ціннісних орієнтирах і соціальних ролях, що вплинуло на розподіл влади й відповідальності в сільській громаді. В результаті, відбулося укріплення позицій окремих лідерів і формування нових типів суспільної організації, орієнтованих на збереження і передачу локальної колективної пам'яті, що є важливим чинником формування колективної ідентичності.

На сьогодні дослідники відзначають роль місцевих історичних спілок та музеїв, що функціонують як центри пам'яті [4], сприяючи не лише збереженню архівних матеріалів, а й формуванню наративів, що відображають досвід поколінь. Крім того, значну роль у процесі реконструкції пам'яті відіграє осмислення травматичних подій через літературу, мистецтво і публічні дискусії, що дозволяє їм набувати універсального значення й уникати їх міфологізації або спроб втратити історичну реальність.

Відбір і інтерпретація історичних фактів часто піддавалися впливу ідеологічних кліше, що сприяло створенню міфологізованих образів минулого, які можуть істотно відрізнятись від об'єктивної правди. Це особливо яскраво проявляється у випадках, коли травматичний досвід перетворювався на символічний конструкт, водночас спотворюючи історичну реальність. Важливо зазначити, що прагнення до консолідації громадської свідомості часто призводить до ідеалізації травматичних подій, підсилюючи відчуття національної єдності, проте одночасно загрожуючи збереженню їх об'єктивної історичної правди.

Ми вважаємо, що одним із головних аспектів, який посприяв поширенню кремлівських наративів в українському суспільстві та у міжнародному суспільному просторі останніми десятиліттями, стало поступове замовчування або ігнорування трагічних подій, що призвели до втрати великого масиву колективної пам'яті та історичної свідомості. Це особливо характерно для молодшого покоління, яке часто перетинається із інформаційним потоком, що не завжди містить глибоку та об'єктивну інформацію про минуле. Водночас, сучасні медіа-ресурси, з огляду на свій швидкоплинний характер, сприяють формуванню спрощених наративів, що зменшують важливість існуючих травматичних досвідів у колективній пам'яті.

Іншою проблемою подолання травматичних для українського села наслідків є політизація історичного минулого, яка може призводити до зросійщення, міфологізації або нав'язування вигідних для певних груп інтерпретацій подій, що ускладнює їх об'єктивне сприйняття. В сучасних умовах особливо важливо підтримувати баланс між історичною

правдою та легітимацією різних інтерпретацій, щоб уникнути переносу минулого у сферу політичних і ідеологічних конфліктів.

Отже, травматичний досвід, закріплений у колективній пам'яті сільських спільнот і всієї української нації, не має однозначного характеру, оскільки його інтерпретації варіюються залежно від соціального становища, поколіннєвих відмінностей та індивідуальних поглядів. Водночас цей досвід виконує консолідуючу функцію, формуючи спільний наратив, що сприяє збереженню ціннісних орієнтирів, відновленню взаємної довіри та підтриманню історичної пам'яті у періоди суспільних трансформацій. У процесі формування такого колективного уявлення про минуле травматичний досвід у сільському середовищі постає як ключовий механізм збереження культурної ідентичності та підвищення здатності громади протидіяти викликам сучасності.

Список використаних джерел:

- 1.«Я дотримувався: нічого не видумувати»: інтерв'ю з В. Баркою М. Жулинського
[URL:https://holodomormuseum.org.ua/publikacija/ia-dotrymuavavsia-nichoho-ne-vydumuvaty-interv-iu-z-vasylem-barkoiu/](https://holodomormuseum.org.ua/publikacija/ia-dotrymuavavsia-nichoho-ne-vydumuvaty-interv-iu-z-vasylem-barkoiu/)
- 2.Iryna Frankova, O.S. Chaban, Georgiy Petrenko, Anastasiia Tokarchuk *Collective trauma in Ukraine: realities and prospects of the multigenerational legacies research* URL: https://www.researchgate.net/publication/377540363_Collective_trauma_in_Ukraine_realities_and_prospects_of_the_multigenerational_legacies_research
- 3.Коннертон П. *Як суспільства пам'ятають* / Пер. з англ. С. Шліпченко. - К: Ніка-Центр, 2004. — 184 с.
4. Борисенко В. К. *Свіча пам'яті: Усна історія про геноцид українців у 1932–1933 роках* / Ред. В. Романюк. – К.: ВД «Стилос», 2007. – 288 с.

The article analyzes how the traumatic experience of the 20th century - wars, repressions, the Holodomor and other cataclysms - is reproduced in the collective memory of the Ukrainian village. This experience has evolved not only into a set of historical facts, but also into an important socio-cultural phenomenon that continues to shape the identity of rural communities and their residents' perceptions of the past. Through narratives, mythologized images and intergenerational transmission of memories, such traumas have acquired symbolic meaning and turned into a tool for self-awareness.

Keywords: *Ukraine, village, socio-cultural phenomenon, traumatic experience, 20th century.*

ЗМІСТ

С Е К Ц І Я

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Sereda O.Hr., Shapovalova K.R.

PROBLEMATICS OF LABOUR AND SOCIAL RIGHTS IN THE CULTURAL AND CREATIVE
SECTOR3

Луценко О.

РОЗМИВАННЯ МЕЖ МІЖ ПІДЛЕГЛОЮ ТА САМОСТІЙНОЮ ПРАЦЕЮ: ВИКЛИКИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ СФЕРИ ДІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....7

Соловійов О.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ КЕРІВНИКА
ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З ОДНОРАЗОВИМ ГРУБИМ
ПОРУШЕННЯМ ТРУДОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ.....10

Мехеда В.

К ПИТАННЮ ЩОДО СТВОРЕННЯ РОБОЧИХ МІСЦЬ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ
ВІЙНИ.....13

Кохан В.

ФАХІВЕЦЬ ІЗ СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ПІДХОДІВ ДО ПРАВОВОГО
СТАТУСУ.....17

Ткаченко В.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОЧОГО ЧАСУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ: ПОШУК
БАЛАНСУ МІЖ РОБОТОЮ ТА ОСОБИСТИМ ЖИТТЯМ.....20

Пунтус Д.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ У ДОБУ ЦИФРОВОЇ
ТРАНСФОРМАЦІЇ.....24

Гнесний Д.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДУРОЧНИХ РОБІТ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ: ПРОБЛЕМИ, ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....26

Бодрухіна К.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ «ЗЕЛЕНИХ» РОБОЧИХ МІСЦЬ В УМОВАХ
ЕКОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА.....30

Нестеренко Д.

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ У КОНТЕКСТІ ЗВОРотної ДИСКРИМІНАЦІЇ
ТА ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....34

Солдатов О.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ У РЕГУЛЮВАННІ ОПЛАТИ ПРАЦІ
ПРОКУРОРІВ.....36

Циганчук М.

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВОГО ПРАВА.....40

Шевченко О.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА.....45

Пошелюзна К.

ГНУЧКА ЗАЙНЯТІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ПЛЮСИ І МІНУСИ.....48

Лиховоз К.

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ КОМІСІЙ ПО ТРУДОВИХ СПОРАХ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ.....52

Горобінська К.

ТРУДОВІ ПРАВА ФРІЛАНСЕРІВ: ЧИ ПОТРІБНА НОВА ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ «ПРАЦІВНИКІВ НОВОГО ТИПУ».....55

Степченко Д., Андрєєв О., Котова Л.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОБІЗНАНОСТІ МОЛОДІ У СФЕРІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН.....60

Деремешко В.

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ТРУДОВІ ПРАВА: АВТОМАТИЗАЦІЯ VS. ЗАХИСТ ПРАЦІВНИКІВ.....65

С Е К Ц І Я
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА
ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ.
ЦИФРОВІ ПРАВА ТА ЦИФРОВІ ОБОВ'ЯЗКИ, КІБЕРБЕЗПЕКА.

Костогриз Я.

РОЛЬ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ НОВОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ.....70

Вагін А.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ З БОЙОВИХ ОПЕРАЦІЙ.....73

Татаренко І.

ПРАВО НА ВІДШКОДУВАННЯ ЯК ПРАВО НА ГІДНІСТЬ: РЕПАРАЦІЙНА ПАРАДИГМА У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ77

Глуценко І., Котова Л., Кудрявцев К.

ПРОФЕСІЯ АДВОКАТА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....82

Татаренко Д.

ГУМАНІТАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ: СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ЯК ЗБРОЯ ДОВІРИ.....87

Андрєєв О.

ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВИЩИХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ.....93

<i>Донченко А.</i>	
ЦИФРОВІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	98
<i>Степченко Д.</i>	
КОНСТИТУЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ПРАВОВІ МЕЖІ ТА МОЖЛИВОСТІ.....	103
<i>Манакіна О.</i>	
ПРОБЛЕМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ МАЙНОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	110
<i>Андрєєв О.</i>	
ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	116
<i>Степченко Д.</i>	
ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ЮРИСТІВ ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	120
<i>Пільціков І.</i>	
ЦИФРОВІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ (ІНКЛЮЗИВНИЙ АСПЕКТ).....	126

С Е К Ц І Я СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС УКРАЇНИ

<i>Івчук Ю.</i>	
ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА (СТ. 126 ¹ КК УКРАЇНИ).....	130
<i>Мамедов Н.</i>	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ У КОРОЛІВСТВІ САУДІВСЬКА АРАВІЯ.....	134
<i>Канський О.</i>	
СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ВІД ЮРИДИЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ДО ГУМАНІТАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	138
<i>Матушкіна Д., Котова Л.</i>	
СУЧАСНА ПРОМОВА ПРОКУРОРА: ЄДНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ, ПЕРЕКОНЛИВОСТІ ТА КОМУНІКАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ	142
<i>Гриценко Г., Кириченко А.</i>	
МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	147
<i>Безруков Д.</i>	
УПРАВЛІННЯ РОЗСЛІДУВАННЯМИ НАБУ. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ.....	151

С Е К Ц І Я

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО – ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Загоруй І.

СУДОВА ПРАКТИКА ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ.....157

Гусаков Є.

ІНСТИТУТ ДОГОВІРНИХ ЗАПЕВНЕНЬ У ПРАВІ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ З АНГЛІЙСЬКОЮ МОДЕЛЛЮ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ В РЕЖИМІ «ДІЯ СІТІ».....161

Хилюк О., Гармаш Т.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ В СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....166

Дяченко Б.

СУЧАСНІ ЗМІНИ ДО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ.....170

Гармаш Т., Хилюк О.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....173

Кириченко А.І.

ВПЛИВ БУДІВНИЦТВА НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ В ДЕРЖАВІ.....177

Подрєз О.

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ПІД ЧАС РЕЄСТРАЦІЇ ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК (БРЕНДОВИЙ ТРОЛІНГ): ПРОБЛЕМИ І НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ.....181

С Е К Ц І Я

ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Загоруй Л.

СПАДКОВИЙ ДОГОВІР В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ.....186

Хилюк О., Гармаш Т.

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ЄС ТА УКРАЇНІ190

Манакіна О.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ ПРИ ДОПИТІ НОТАРІУСА ЯК СВІДКА.....194

Хилюк О., Гармаш Т.

РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ЕЛЕКТРОННЕ ПРОВАДЖЕННЯ198

Юр'єв Д.

РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС: ЮРИДИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.....202

Сухомлінова С.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....205

С Е К Ц І Я
ІСТОРИЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СВІТУ

Німенко О., Павлова Л.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК НОВИЙ ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....208

Похилько А., Петренко М.

ТЕХНОЛОГІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ СЛУЖБОВИХ ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ, ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....211

Карташов М.

ВПЛИВ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» НА ПОЛІТИЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ ЛАНДШАФТ ЄВРОПИ.....215

Гладков К.

ДІЯЛЬНІСТЬ УПА У СФЕРІ ПРОПАГАНДИ У 1945-1955 РР.....219

Осипенко І.

СИМБІОЗ ОФІЦІЙНОГО ТА НЕОФІЦІЙНОГО ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....223

Янгічер С.

ЛОКАЛЬНІ ПРАКТИКИ ПРИВАТНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ЧАСІВ НЕП.....227

Ткаченко В.

ВПЛИВ НАУКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ.....230

Шаповалов І.

ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД ХХ СТ. У ПОВСЯКДЕННІЙ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА.....235

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ НАУКОВЦІВ, СТУДЕНТІВ ТА АСПІРАНТІВ

**«НАУКОВИЙ ПОГЛЯД МОЛОДІ: КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ
СУЧАСНОГО ЕТАПУ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ
ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА»**

13 листопада 2025 р.

Київ, Україна

Відповідальний за випуск *Ю.Ю.Івчук*

Видавництво
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Свідокство про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса університета: вул. Іоанна Павла II, 17,
м. Київ, 01042, Україна

Тел.+38(050)218 04 78, факс (06452) 4 03 42
e-mail: vidavnictvoSNU.ua@gmail.com